SBORNÍK
ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

21/2023

archiv
bezpečnostních
složek

Redakční rada

Předseda redakční rady: Mgr. Ing. Pavel Vaněk, Ph.D.

Členové redakční rady:
PhDr. Daniel Doležal, Ph.D., PhDr. Jan Kalous, Ph.D., PhDr. Zdeňka Kokošková,
Mgr. Miroslav Lacko, Ph.D., doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.,
doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

Tajemník redakční rady: Mgr. Daniel Běloušek

Příspěvky publikované ve Sborníku Archivu bezpečnostních složek v sekcích Studie, a Materiály procházejí odborným recenzním řízením. Více informací o zasílání příspěvků a průběhu recenzního řízení naleznete na www.abscr.cz/cs/sbornik-abs.

Sborník Archivu bezpečnostních složek je od listopadu 2014 zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů (periodik) vydávaných v České republice.

Sborník vydává Archiv bezpečnostních složek.

© Archiv bezpečnostních složek
ISSN 2336-1387

www.abscr.cz

Obsah

Pavel Vaněk
Úvodní slovo 5

STUDIE

Tereza Poláčková
Evžen Esteřák, advokát ve službách státu 9

Veronika Koubová
„Skláním se pod tíhou“ 45

Tomáš Švestka
Zřízení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže a její činnost v letech 1952–1955 ... 79

Matouš Rusnák
Příbramsko a agenti chodci 103

Anna Szczepańska-Dudziak
Krycí jména Pirát, Námořník, Želva 141

MATERIÁLY

Martin Pulec – Pavel Navrátil
Případy zběhnutí od Pohraniční stráže do zahraničí v sedmdesátých letech dvacátého století 167

ZPRÁVY

Markéta Burešová
Sympozium Rodokmen Broumovska 241

Josef Vávra
Den otevřených dveří v ABS v Kanicích 247

Xenie Penížková, Jaroslav Vaňous
Ohlédnutí za červnovým dnem otevřených dveří v Archivu bezpečnostních složek 250

Jaroslav Pažout
Poslední dva ročníky tradičního libereckého česko-slovenského semináře (2022 a 2023) 254

Veronika Chromá
Na čaj do archivu 258

Veronika Chromá
Vyhodnocení dotazníku badatelské spokojenosti 261

Petr Zeman
Zpráva o vývoji a nasazení systému SODA v Archivu bezpečnostních složek 263

RECENZE A ANOTACE

Fikarová, Lucie. *Plzeň punková a metalová. Punková a metalová alternativní hudební scéna v Plzni (1983–1995)* 275

Fitzpatrick, Sheila. *Stručné dějiny Sovětského svazu* 279

Blažek, Petr. *Happeningem proti totalitě* 284

ARCHIVNÍ A-Ž 289

Jmenný rejstřík 313

Seznam zkratek 321

Summaries 325

Resümee 331

Autoři 337

Úvodní slovo

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

už po jednadvacáté se chceme se Sborníkem Archivu bezpečnostních složek ucházet o vaši pozornost, o váš odborný zájem a kritické zamyšlení. Patnáct let, které v letošním roce uplynuly od vzniku Archivu bezpečnostních složek, a dvacáté první číslo jeho periodika působí nesourodě jen na první pohled. Počátek našeho Sborníku pramení v éře Ministerstva vnitra, v níž vyšlo jeho prvních pět čísel. Jestliže od roku 2008 Sborník, tentokrát již jako Sborník Archivu bezpečnostních složek, zachoval kontinuitu a pokračoval číslem 6 v dosavadní číselné řadě, bylo to tím, že většina materiálu v tehdy vzniklém Archivu bezpečnostních složek pocházela z Archivu Ministerstva vnitra a že odborné zaměření Sborníku na materiály bezpečnostních složek a na období 1939–1989 zůstalo zachováno.

Proto tedy máme v roce půlkulatého výročí vzniku Archivu bezpečnostních složek Sborník s číslem 21. I v letošní publikaci zůstává zaměření na prameny z činnosti bezpečnostních složek a na zmíněné období.

Při procházení tohoto i předcházejících čísel Sborníku si můžeme uvědomit, že Chestertonův výrok o minulosti, která „už není, co bývala", nemusí být jen povzdechem nebo ironickým bonmotem. Také naše poznání minulosti už není, co bývalo: znalosti se za léta existence Sborníku rozšiřují nejenom díky širší škále využívaných pramenů, ale také lepším poznáním pramenů a snad i jejich hlubší interpretací. Toto vše nám na poli materiálů z činnosti bezpečnostních složek umožnuje nejenom objevovat témata nová, ale i klást si nové otázky nad tématy známými.

Co tedy přináší tento Sborník? V části věnované studiím začínáme Evženem Esteřákem, olomouckým prvorepublikovým právníkem, účastníkem druhého odboje. Autorka Tereza Poláčková se zaměřila nejenom na jeho činnost za druhé světové války, ale také na jeho postih po únoru 1948. Poláčková přitom připomíná také válečné i poválečné osudy některých členů jeho rodiny včetně Esteřákovy druhé, anglické manželky. Také druhá studie je biograficky zaměřena, navíc se věnuje známější osobě – litoměřickému biskupovi Štěpánu Trochtovi. Kolegyně Veronika Koubová se soustředila na padesátá léta v životě této osobnosti. Přitom vedle literatury vycházela mimo jiné z bohaté svazkové agendy. Životní příběh této osobnosti nepostrádal v padesátých letech prudké zákruty a státobezpečnostní osidla byla všeobjímající. Někdy doslova.

Pohraniční stráž máme spojenu se střežením hranice s Německou spolkovou republikou a s Rakouskem. Jak se ale dívat na střežení státní hranice s Německou

demokratickou republikou? O odpověď se pokusil Tomáš Švestka v textu věnovaném 3. karlovarské pohraniční brigádě v první polovině padesátých let. U státních hranic ještě chvíli zůstaneme. Snad z každé oblasti Československa pocházel někdo, kdo se stal po únoru 1948 spolupracovníkem západních zpravodajských služeb či kurýrem. Nejinak tomu bylo i v případě čtveřice osob z Příbramska, jejichž osudy líčí s přihlédnutím ke zpracování této problematiky v odborné literatuře náš kolega Matouš Rusnák. Troufnete si už dopředu odhadnout, jaká byla „životnost" těchto spolupracovníků západních zpravodajských služeb na přelomu čtyřicátých a padesátých let?

Zeměpisným ukročením k Baltskému moři je článek Anny Szczepańské-Dudziak ze Štětínské univerzity. Byť tomu počátek názvu jejího článku *Krycí jména Pirát, Námořník, Želva* nasvědčuje jen zčásti, autorka představuje pobyt československých námořníků a situaci československé lodní dopravy ve Štětíně pohledem materiálů našeho archivu, materiálů polské provenience, popřípadě dalších, jako například písemností Archivu Ministerstva zahraničních věcí. Zájem Státní bezpečnosti o toto specifické prostředí byl značný, přičemž byl nezanedbatelně ovlivňován vnitropolitickými událostmi v obou zemích.

V rubrice Materiály chceme naše čtenáře upozornit na počin Martina Pulce a Pavla Navrátila. Autoři se věnují fenoménu zběhnutí příslušníků Pohraniční stráže v sedmdesátých letech. Jejich výsledky vycházejí především z denních hlášení Pohraniční stráže a svazkové agendy. Přitom nám vytane na mysli srovnání se studií Lukáše Smolky z čísla Sborníku 20/2022, popřípadě vazba na dřívější počin obou autorů týkající se osmdesátých let na stránkách Sborníku ABS 19/2021.

Jak tedy vidíme, využití našich archiválií je mnohostranné. Představení Sborníku Archivu bezpečnostních složek by ovšem nebylo úplné bez poukázání na oddíly kratších textů. Vedle oddílu Recenze a anotace v něm nalezneme rubriku Zprávy s texty o konferencích, o interním systému správy a využívání digitálních kopií našich archiválií nebo o akcích našeho archivu pro veřejnost. Věříme, že ze zpráv o dni otevřených dveří nebo o akci Na čaj do archivu vytušíte vy, naše čtenářky a naši čtenáři, že archiváři dělají svou práci se zaujetím, a proto rádi nechají veřejnost nahlédnout pod pokličku archivních činností. Na zajímavé prameny nebo události poukazují krátké texty v rubrice Archivní A–Ž. Co myslíte, je něco pravdy na tom, že mnozí začínají číst Sborník právě od této rubriky?

Zmínkou o kontinuitě archivní práce jsme toto úvodní slovo započali, a tak se chceme k této myšlence ještě vrátit: není totiž lehké navázat na vytříbené texty, jimiž v letech 2013–2022 uváděla toto periodikum dosavadní ředitelka Světlana Ptáčníková.

Za kolektiv, který toto číslo Sborníku Archivu bezpečnostních složek připravil, za členy redakční rady, a především jménem pracovníků Archivu bezpečnostních složek přejeme všem inspirativní čtení. Pokud vás, vážené čtenářky, vážení čtenáři, texty z tohoto Sborníku zaujaly a přivedou vás do našich badatelen, budeme jenom rádi.

Pavel Vaněk

STUDIE

Evžen Esteřák, advokát ve službách státu

Tereza Poláčková

Úvod

Předkládaný příspěvek[1] má za cíl popsat životní osudy JUDr. Evžena Esteřáka (1891–1958), olomouckého advokáta a komunistickým režimem perzekvovaného účastníka druhého zahraničního odboje, který byl zatím v odborné literatuře bohužel spíše vynecháván (či zmíněn pouze okrajově), a zasadit je do celkového dějinného kontextu. Pozornost bude stručně věnována i Esteřákovu synovi, který se též zapojil do zahraničního odboje, během kterého mimo jiné absolvoval i parašutistický výcvik.

Evžen Esteřák se narodil dne 25. května 1891 v Olomouci jako jedno z pěti dětí matce Antonii Esteřákové[2] a otci Janu Esteřákovi[3]. Evžen měl dva starší bratry, Jana (nar. 8. července 1883), Rudolfa[4], starší sestru Marii, provdanou Šolcovou, (nar. 11. srpna 1887) a mladší sestru Martu, provdanou Toulovou, (nar. 17. ledna 1893).[5]

Jan Esteřák, otec Evžena, si po vyučení otevřel vlastní obchod, kde následně se svou manželkou poctivě pracoval. Toto úsilí přineslo své ovoce, když jim postupně pomohlo k většímu majetku.[6] Rodina z počátku žila v centru Olomouce

1 Zpracování příspěvku bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR Univerzitě Palackého v Olomouci (IGA_FF_2023_011).
This publication was made possible thanks to targeted funding provided by the Czech Ministry of Education, Youth and Sports for specific research, granted in 2021 to Palacký University Olomouc (IGA_FF_2023_011).

2 Antonie Esteřáková, roz. Struhačová, se narodila 14. 11. 1856 v Sezemicích u Pardubic a zemřela v Olomouci 28. 3. 1932. Archiv Luďka Párala (dále jen „ALP“), rodokmen, nestránkováno. Luděk Páral je pravnukem Evžena Esteřáka.

3 Jan se narodil 26. 6. 1856 na Vsetíně a zemřel v Olomouci 9. 7. 1948. Tamtéž.

4 Přesné datum narození bratra Rudolfa není z dostupných pramenů patrné.

5 ALP, *Rodinná kronika*.

6 Tamtéž.

Obr. 1: Evžen Esteřák st., 1936 (archiv Luďka Párala)

v Ostružnické ulici čp. 42, v Evženových čtrnácti letech jeho otec zakoupil dům se zahradou v tzv. Úřední (nebo i Úřednické) čtvrti, kam se Esteřákovi záhy přestěhovali.[7] V tomto domě žijí potomci Jana a Antonie Esteřákových dodnes.

Evžen v roce 1901 dokončil obecnou školu,[8] ze které následně přešel na olomoucké klasické gymnázium (dnešní Slovanské gymnázium v Olomouci).[9] Po jeho vystudování a úspěšném složení maturity v roce 1909 nastoupil na Právnickou fakultu v Praze,[10] kterou dokončil v listopadu 1914. Během vysokoškolského studia ho otec podpořil ve výjezdu na studijní pobyt na University College v Londýně, kde strávil celkem devět měsíců.[11] Není tedy divu, že Esteřák ovládal mimo češtiny a němčiny také anglický jazyk.[12]

7 Tamtéž.

8 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond 305 – Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 305-662-3/94, zápis o výpovědi, 10. 1. 1950.

9 BARTOŠ, Luděk (ed.). *Vzděláván budiž: 135 let Slovanského gymnázia. 100 let od založení České reálky*. Olomouc: Slovanské gymnázium Olomouc, 2002, s. 207.

10 ALP, certifikát o imatrikulaci.

11 ALP, *Rodinná kronika*.

12 ALP, vojenská knížka, s. 2.

Rakousko-uherská armáda

Závěr Esteřákova studia byl poznamenán vypuknutím první světové války. Do armády byl odveden 4. července 1914 a byl zařazen do jednoroční důstojnické školy ve Steyru.[13] Dne 5. srpna 1915 nastoupil do válečné služby.[14] Během pobytu ve Steyru Esteřák onemocněl a musel se odebrat do nemocnice v Praze, kde mu byl operován zánět slepého střeva. Následně byl přeložen na rekonvalescenční oddělení v Českých Budějovicích, kde poté pokračoval ve vojenské službě. Měsíc též působil v Tyrolích, následně přešel na italskou frontu do pole k horské houfnicové baterii, kde strávil třináct měsíců. V době své vojenské služby v červnu 1917 zároveň složil zkoušku z účetnictví u Zemského účetního dvora[15] v Praze, a to přestože se na zkoušku připravoval pouze individuálně.[16] Ve stejném roce podstoupil Esteřák plynový kurz.[17] Dalším odborným výcvikem tou dobou ovšem neprošel.[18] V lednu 1918 odjel z vojenské služby na dovolenou, aby se mohl oženit se svojí první manželkou Janou Šípkovou (více k první manželce Evžena Esteřáka v další kapitole).[19]

Zpět ale k Esteřákovu vojenskému působení v rakousko-uherské armádě. Na italské frontě nebyla z počátku situace pro Rakousko-Uhersko vůbec příznivá. Italové měli zejména početní převahu, se kterou se musela rakousko-uherská vojska pokusit vyrovnat. Boje se většinou odehrávaly v obtížném horském terénu, nejednalo se tedy o přímou linii jako například na východní frontě.[20]

Popis českého vojáka v rakouské armádě během první světové války není vůbec jednoduchý. Situace se totiž velmi lišila na východní frontě, kde rusofilní čeští vojáci často odmítali bojovat proti slovanským bratřím a snažili se co nejdříve padnout do zajetí Ruska, zatímco na italské frontě se Češi stávali velmi urputnými bojovníky proti jim velmi známému nepříteli. Obrazů o Češích ve válce vzniklo mnoho („Češi přeběhlíci"), většinou se ale jednalo spíše o nacionalistickou propagandu, která neměla příliš silný základ v realitě.[21]

Nicméně již od jara 1918 docházelo v armádě k oslabení morálky, k čemuž přispívali zejména vojáci propuštění z ruského zajetí, mezi kterými se často objevovali bolševici, anarchisté, separatisté nebo různí sabotéři. Tito navrátilci zosnovali hned

13 Absolvoval ji v období 4. 7. 1914 – 4. 8. 1915, dělostřelecký pluk 42. Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VÚA–VHA), Sbírka kvalifikačních listin (dále jen „Sb. KL"), Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

14 Tamtéž.

15 ALP, *Rodinná kronika.*

16 ALP, vysvědčení o státní zkoušce účetnické z 27. 6. 1917.

17 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část I, 31. 1. 1947.

18 ALP, vojenská knížka, s. 3.

19 ALP, *Rodinná kronika.*

20 ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Lidové noviny, 2001, s. 125.

21 Tamtéž, s. 146–148.

několik vzpour, které propukaly po celém území rakousko-uherské monarchie. Vojáci byli také často podvyživení, chybělo jim základní vybavení a šířila se mezi nimi různá onemocnění.[22]

Když se 31. července 1918 po tříměsíční dovolené Esteřák vrátil zpět na frontu do Tyrolska, uvažoval, jak ze své pozice rakousko-uherskou armádu sabotovat. Ve svých pozdějších vzpomínkách popsal, jak v armádě v té době narůstala nespokojenost, Češi se často vzdávali Italům, aby mohli vstoupit do československých legií, a ti, kteří takovou příležitost ke zběhnutí neměli, se alespoň snažili narušovat vojenskou disciplínu a dostat se jakýmkoliv způsobem z fronty. Esteřák tedy spolykal prášky, aby onemocněl, kvůli čemuž se 30. srpna vrátil do Prahy. Dle jeho popisu v rodinné kronice Šípkových v té době „hromadně onemocnělo" mnoho Čechů a Jihoslovanů, se kterými v armádě působil. Konec války a vznik samostatného Československa tedy Esteřák sledoval přímo v Praze.[23]

Jana Esteřáková Šípková

Dne 6. ledna 1918 se Evžen Esteřák v evangelickém kostele ve Velké Lhotě oženil s o dva roky starší Janou[24] Šípkovou (19. prosinec 1889–8. březen 1945).[25] Jana s Evženem se seznámili v Praze v létě 1913, kdy spolu začali trávit více času, během kterého se Evžen připravoval na státní zkoušky a Jana na lycejní maturitu a kreslířskou státní zkoušku. Z počátku společně relativně často cestovali. V lednu 1914 odjeli na týden do Mnichova, v létě stejného roku pak i s Janinou sestrou vyrazili na jih k městu Piran. Odtud skupina podnikla výlet do Puly, během kterého je na moři potkala bouře. Dle Esteřákových slov *málo nescházelo a loď byla by snad za bouře se potopila*.[26] Dále vzpomínal, že po návratu z Puly do Piranu uslyšeli první zprávy o potenciálním válečném napětí. Nicméně ještě zvládli společně odcestovat do Grady, odkud chtěli dále pokračovat do Benátek. Přes hranice ovšem nebyl Evžen puštěn a musel v Gradě čekat, než se Jana po pár dnech z Benátek vrátí. Poté se vrátil vlakem na Moravu. Po návratu domů propukla válka.[27]

Před svatbou byl snoubencům udělen dispens od tří ohlášek a za svědky jim šli jejich otcové, Jan Esteřák a Jan Šípek. Jana, která pocházela z katolické rodiny (resp.

22 Tamtéž, s. 143–144.

23 ALP, *Rodinná kronika*.

24 V matrice narozených a některých dalších pramenech je uvedena i jako Johanna Karolína.

25 Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik jihočeského kraje, matriční kniha Velká Lhota – helvétská konfese, O 1867–1926, snímek č. 237, zápis č. 1. Dostupné z: https://digi.ceskearchivy.cz/9079/237 [cit. 2020-12-13].

26 ALP, *Rodinná kronika*.

27 Tamtéž.

v katolické matrice narozených je uvedena jako katolického vyznání), během svého života přestoupila do evangelické církve.[28]

Jana Esteráková se narodila v Telči Janu Šípkovi a Johanně Šípkové do početné rodiny.[29] Jana jako dívka nemohla samozřejmě chodit na místní chlapecký ústav, a musela tedy navštěvovat měšťanskou školu jako jiné dívky. Dle jejích slov dostala ona i její sestry vzdělání odpovídající jejich prostředí. Po návratu z penzionátu pomáhala v domácnosti a otcově obchodě. Jana ale toužila spíše po dalším vzdělání, díky kterému by mohla získat povolání. Stejně jako její spolužačky měla několik možností se provdat, ale patrně chtěla něco víc než jen zaopatření.[30]

Jana Esteráková od malička ráda kreslila, v Telči navštěvovala lidovou malírnu. Chtěla být v kreslení stále lepší, a tak skončila na umělecko-průmyslové škole v Praze. Zejména z obav, zda by ji kreslení mohlo uživit, si doplnila středoškolské vzdělání a stala se profesorkou kreslení.[31] V roce 1917 získala místo suplující učitelky na Vyšší dívčí škole v Praze.[32] Období vzniku Československa již trávili manželé společně, dokud Jana v listopadu , tou dobou ve čtvrtém měsíci těhotenství, neonemocněla španělskou chřipkou. Kvůli těžkému průběhu nemoci odjela na nemocniční dovolenou do Telče, kde zůstala až do porodu syna Evžena[33] v březnu 1919.[34] Následně odešli do Olomouce, kam Jana žádala o přeložení do nově zřízeného lycea. Nejprve žili společně s Evženovými rodiči, než si zařídili vlastní bydlení.[35]

Esteráková v Olomouci začala učit od školního roku 1919/1920 na Dívčím reálném gymnáziu jako první profesorka žena.[36] Na tomto gymnáziu vyučovala po celou meziválečnou dobu kreslení, matematiku a deskriptivní geometrii.[37] Význam a kvalitu jejího malířského umění dokládá i fakt, že dvacet jedna jejích obrazů se nachází ve sbírce děl Moravské galerie v Brně.[38]

---

28 SOA v Třeboni, Sbírka matrik jihočeského kraje, matriční kniha Velká Lhota – helvétská konfese, O 1867–1926, snímek č. 237, zápis č. 1. In: *DigiArchiv SOA v Třeboni* [online]. [Cit. 2020-12-13.] Dostupné z: https://digi.ceskearchivy.cz/9079/237.

29 Jana měla dva nevlastní (Josefa Šípka a Marii, provdanou Pikhartovou) a čtyři vlastní sourozence (Elu, provdanou Zapletalovou, Helenu, provdanou Kabelíkovou, Zdenku, provdanou Komzákovou, a Viktora Šípka). DRDÁCKÝ, Miloš. *Proměny telčských domů.* Praha: Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, 2013, s. 84.

30 ESTEŘÁKOVÁ, Jana. Co mi dalo mé povolání. *Ženská rada* 4/1941, s. 58. Dostupné z: https://ndk.cz/uuid/uuid:035622e0-01c2-11e8-9854-5ef3fc9ae867 [cit. 2020-12-13].

31 ESTEŘÁKOVÁ, Jana, ref. 30, s. 58.

32 ALP, *Rodinná kronika*.

33 Evžen Esteřák ml. (26. 3. 1919, Telč – 11. 2. 1984, Praha), více v samostatné kapitole.

34 ALP, *Rodinná kronika*.

35 Tamtéž.

36 TICHÁK, Milan. *Olomouc rodu ženského.* Olomouc: Burian a Tichák, 2009, s. 85.

37 Připomínáme si. *Telčské listy* XXVI/2015, s. 10.

38 Sbírky on-line. In: *Moravská galerie v Brně* [online]. [Cit. 2022-04-11.] Dostupné z: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog?author=Este%C5%99%C3%A1kov%C3%A1%2C+Jana.

Výnosem Ministerstva školství a národní osvěty z 13. října 1922 získala Esteráková tzv. definitivu, nicméně hned v březnu 1923 nastoupila z rodinných důvodů na dovolenou,[39] respektive na mateřskou dovolenou. Dne 16. května 1923 totiž porodila své druhé dítě, dceru Janu Helenu, později provdanou Norkovou.[40]

O svém povolání se rozepsala i ve vlastním článku do periodika Ženská rada. Kvůli manželství a dětem se již nevěnovala umělecké tvorbě, ale zůstala učitelkou. Sama uvedla, že jí její práce byla útěchou a radostí při mnoha životních peripetiích. Zvládla tak nejtěžší okamžiky svého života; hlavně když s dětmi zůstala po rozvodu sama, měla díky svému povolání dostatečné finanční zabezpečení.[41] Jana Esteráková se mimo umělecké a pedagogické činnosti a rodině věnovala i občanské aktivitě. V roce 1935 kandidovala (ačkoliv neúspěšně) do poslanecké sněmovny ze čtvrtého místa za Československou stranu národně socialistickou[42] nebo byla činná v Sokole.[43]

Esteřák se se svou manželkou Janou rozvedl ke dni 4. února 1939 nařízením Krajského soudu v Brně.[44] Rozluka ji ovšem neuchránila před tzv. akcí E (resp. Aktion Emigranten), která začala v září 1942. Cílem bylo zatýkání příbuzných emigrantů a příslušníků československé armády v zahraničí.[45] Jana Esteráková byla zatčena nejspíš nejen proto, že její bývalý manžel byl činný v londýnském exilu, ale i protože tamtéž odešel i jejich syn Evžen Esteřák ml. Jana Esteráková byla po zatčení převezena do internačního tábora Svatobořice u Kyjova, kde byla vězněna od 6. října 1942 do 29. ledna 1943.[46] Ačkoliv se jednalo o tábor s mírnějším režimem než třeba koncentrační tábory, čtyřměsíční pobyt Esteřákovou poznamenal natolik, že velmi zesláblá zemřela po operaci v nemocnici v Pelhřimově 8. března 1945,[47] tedy dva roky po propuštění ze Svatobořic.

Pohřeb proběhl 11. března 1945 v evangelickém kostele v Telči.[48] Místo posledního odpočinku nalezla v Telči v rodinné hrobce, kde leží mimo jiné vedle svých

39 Jmenování. *Výroční zpráva českého dívčího lycea v Olomouci* 4/1923, s. 4.

40 ALP, rodokmen.

41 ESTEŘÁKOVÁ, Jana, ref. 30, s. 58–59.

42 Z politického zákulisí. *Moravský večerník* 102, s. 3.

43 TICHÁK, Milan, ref. 36, s. 85.

44 SOA v Třeboni, Sbírka matrik jihočeského kraje, matriční kniha Velká Lhota – helvétská konfese, O 1867–1926, snímek č. 237, zápis č. 1. In: *DigiArchiv SOA v Třeboni* [online]. [Cit. 2020-12-13.] Dostupné z: https://digi.ceskearchivy.cz/9079/237.; NA, f. MV – Londýn, sign. 2-1/228/4.

45 KUX, Jan. *Internační tábor Svatobořice*. Brno 1995, s. 34–35.

46 Jana Esteráková. In: *Památník Terezín, NKP: Databáze vězňů Internačního tábora Svatobořice 1942–1945* [online]. [Cit. 2020-12-13.] Dostupné z: https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/sv-esterakova-jana.

47 DRDÁCKÝ, Miloš, ref. 29, s. 84; ALP, parte Jany Esteřákové Šípkové.

48 ALP, parte Jany Esteřákové Šípkové.

rodičů. Na hrobce je uvedeno i jméno jejího synovce Jaroslava Zapletala,[49] letce československé zahraniční armády ve Velké Británii,[50] který zahynul 1. ledna 1945 při havárii letounu na ostrově Hoy na Orknejských ostrovech.[51]

Advokátní praxe a komunální politika

Evžen Esteřák nejdříve vykonával soudní praxi jako kandidát advokacie u Zemského trestního soudu v Praze (23. listopadu 1918 – 22. února 1919), kde působil zejména jako zapisovatel při výsleších svědků a obviněných nebo pod dozorem vyšetřujícího soudce prováděl i samotný výslech. Jako zapisovatel byl činný i při hlavních líčeních.[52] Po soudní praxi vykonával koncipientskou advokátní praxi od 23. května 1919 do 10. září 1919 v Telči,[53] následně v Olomouci u advokáta Richarda Fischera od 19. září 1919 do 18. září 1921, kde opět dosahoval uspokojivých výsledků.[54] V září 1921 Esteřák úspěšně složil všechny části advokátní zkoušky u Moravskoslezského vrchního zemského soudu s prospěchem velmi dobrým.[55]

Esteřák se pravděpodobně specializoval zejména na trestní právo, což dosvědčuje i zmínka Šárky Bartošové v monografii *Meziválečná levice na Olomoucku*, že Esteřák byl obhájcem v té době (1932–1934) stíhaného (a následně obžalovaného) Jana Kučery, který byl členem KSČ.[56] Jan Kučera byl v roce 1932 zvolen obecním zastupitelem za komunistickou stranu v Olomouci,[57] byl tedy zároveň i Esteřákovým politickým protivníkem. Toto na druhou stranu jistě svědčí o Esteřákově objektivitě a integritě, když se snažil bojovat za spravedlnost pro všechny, bez ohledu na vlastní názory a přesvědčení. Pro úplnost je ovšem zapotřebí dodat, že sám Esteřák hovořil o Kučerovi jako o svém příteli, se kterým bylo v zastupitelstvu často jednodušší se

49 Jaroslav Zapletal (1911–1945), stavební inženýr, letec 311. československé perutě RAF. Pohřben je na hřbitově Ilfracombe v Anglii. MACH, Petr. Zapletal Jaroslav ml. In: *Telč* [online]. [Cit. 2021-08-03.] Dostupné z: https://www.telc.eu/turista_a_volny_cas/historie/osobnosti/zapletal_jaroslav_ml.

50 MRVKA, František. Kenotaf Jaroslav Zapletal a hrob Jaroslav Zapletal. In: *Spolek pro vojenská pietní místa* [online]. [Cit. 2021-08-03.] Dostupné z: https://www.vets.cz/vpm/31773-kenotaf-jaroslav-zapletal-a-hrob-jaroslav-zapletal/.

51 ALP, dopis Jaroslavu Zapletalovi od Inspektorátu československého letectva ve Velké Británii z 6. 6. 1945.

52 ALP, výkaz o zaměstnání kandidáta advokacie JUDr. Eugena Esteřáka u Zemského trestního soudu v Praze.

53 ALP, vysvědčení z Advokátní kanceláře JUDr. Františka Petáka v Telči.

54 ALP, vysvědčení z Advokátní kanceláře JUDr. Richarda Fischera v Olomouci.

55 ALP, úřední vysvědčení o zkoušce advokátní z 16. 9. 1921.

56 BARTOŠOVÁ, Šárka; BIEBERLE, Josef. *Meziválečná levice na Olomoucku*. Olomouc: Olomoucké vzdělávací sdružení, 2012, s. 29.

57 Kdo bude v novém zastupitelstvu města Olomouc. *Moravský večerník* 68/1932, s. 1.

dohodnout než s národními socialisty, což mu samozřejmě vytvořilo hodně potíží mezi straníky.[58]

Dalším důkazem je Esteřákův článek v Přítomnosti z roku 1926, ve kterém popisuje problémy v trestním řízení na našem území z pohledu obhájce.[59] Z výše uvedeného mimo jiné vyplývá, že pokud si Esteřák vybral jako svou specializaci trestní právo, musel být pravděpodobně dobrým řečníkem. V období první republiky byla totiž u obhájce velmi důležitá kvalitní rétorika, aby byl schopen přesvědčit porotu (která byla v tehdejším právním systému v trestním řízení zakotvena) o svých argumentech.[60] Tomu odpovídá i fakt, že Esteřák se úspěšně účastnil i olomoucké komunální politiky.

Československí advokáti se obecně hojně účastnili politického života ve své zemi. Dá se říct, že tehdy prakticky neexistovala politická strana, která by ve svých řadách neměla zastoupeného nějakého advokáta. Dle biografických hesel lze ovšem usoudit, že politické angažování advokátů bylo místním obyvatelstvem přijímáno vesměs pozitivně.[61] Evžen Esteřák byl zvolen do obecního zastupitelstva v Olomouci v roce 1927 za Národní stranu práce[62] a v roce 1932 již za Československou stranu národně socialistickou[63] a členem zastupitelstva zůstal až k 12. červenci 1939.[64] Ve stejném období byl i členem městské rady.[65]

Na zakládání socialistických stran se v Olomouci podíleli zejména učitelé a úředníci. Popularitu strana nabývala postupně, zejména po spojení s Národní stranou práce. Ve třicátých letech se tak národní socialisté stali třetím nejsilnějším olomouckým politickým uskupením. Evžen Esteřák byl jednou z nejvýznamnějších olomouckých postav této strany. Měli i vlastní organizaci pokrokových žen[66] (viz například výše zmíněná neúspěšná kandidatura Jany Esteřákové). V obecních volbách v roce 1932 Esteřák dokonce vedl kandidátku národních socialistů v Olomouci.[67] Byl totiž lídrem olomoucké pobočky této politické strany.[68]

58 ABS, fond 302 – Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, sign. 302-96-2/53, protokol, 23. 2. 1950, s. 14.

59 ESTEŘÁK, Evžen. Obhájce – soudce – znalec. *Přítomnost* III/1926, s. 410–411.

60 BALÍK, Stanislav a kol. *Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Česká advokátní komora ve spolupráci s Národní galerií, 2009, s. 161.

61 Tamtéž, s. 163.

62 Národní strana práce působila v ČSR v letech 1925–1930. Vznikla odštěpením opozičního křídla Československé národní demokracie. BAŘINOVÁ, Kristýna. *Vývoj obecní a okresní samosprávy Olomouce v letech 1918–1945*. Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Brno 2013, s. 58.

63 Tamtéž, s. 63.

64 Tamtéž, s. 71.

65 Tamtéž, s. 59, 66, 71.

66 TRAPL, Miloš. Transformace politických stran v Olomouci do nového státu po říjnu 1918. S*třední Morava: kulturně historická revue* 16/2010, s. 9.

67 Obecní volby v Olomouci vypsány na neděli 20. března... *Moravský večerník* 48/1932, s. 1.

68 ABS, f. Z, sign. Z-6-314-2/123, seznam zpravodajsky činných osob žijících na území ČSR, Evžen Esteřák JUDr.

Pozice Esteráka ovšem jistě nebyla nedotknutelná. Mezi národními socialisty probíhaly ve třicátých letech pravděpodobně spory a existovala snaha se Esteráka v komunální politice zbavit. Tak lze totiž vyložit informace z článku v Moravském večerníku, ve kterém redaktor informoval o zákulisní informaci, že národní socialisté nejsou s Esteráková prací spokojeni a budou požadovat jeho rezignaci na všechny funkce. Dále autor uvádí, že Esteřák je v Olomouci znám především jako odpůrce placených funkcí. Nicméně již v samotném článku autor uvedl, že k samotné rezignaci Esteráka pravděpodobně vůbec nedojde. Na druhou stranu tato informace naznačuje, že ve straně probíhaly velké rozpory.[69] Autor každopádně předvídal správně vzhledem k tomu, že Esteřák zůstal ve všech funkcích až do vzniku protektorátu. Esteřák byl v roce 1937 také vyslán jako člen delegace z olomoucké radnice na pohřeb prvního československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka, což musela být pro všechny vyslance jistě velká pocta. Esteřák se pohřbu účastnil se starostou, náměstky a dalšími členy městské rady.[70]

V kritickém roce 1938 byl Esteřák mobilizován a přibližně na čtrnáct dnů opustil Olomouc. Dne 25. září nastoupil k náhradní baterii dělostřeleckého pluku 202 v Kežmaroku. Tam zůstal až do 13. října,[71] kdy byl na základě rozhodnutí o demobilizaci odeslán zpět do Olomouce.[72] Po mnichovské konferenci, v době tzv. druhé republiky, a samozřejmě i po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se změnilo politické klima i v Olomouci. Esteřák se aktivně zapojil do událostí, které vedly k rostoucímu napětí mezi českými a německými obyvateli města. Odmítl například v městské radě hlasovat pro stržení pomníku „prezidenta Osvoboditele" T. G. Masaryka na náklady města a zabránil Němcům, aby mohli volně disponovat městskými penězi ve spořitelně. To byl vzhledem k nastalé situaci jistě velmi odvážný a riskantní postoj. Není tedy příliš velkým překvapením, že Esteřákovi byl vládním komisařem zakázán vstup na olomouckou radnici a musel se také každý den hlásit na gestapu. Hrozba zatčení visela ve vzduchu.[73]

Esteřákovo působení v městské radě a olomouckém zastupitelstvu bylo oficiálně ukončeno dopisem z 12. července 1939, kdy byly všechny jeho funkce ve městě zrušeny nařízením říšského protektora von Neuratha. Zároveň byl tímto dopisem vyzván, aby do konce měsíce vrátil na radnici všechny spisy, průkazy a další věci, kterými jako zastupitel či městský radní disponoval.[74] Esteřák, oprávněně se obávající svého zatčení, ovšem 15. srpna 1939 opustil svůj olomoucký byt a území

69 Z politického zákulisí. *Moravský večerník* 294/1934, s. 2.

70 Na pohřeb presidenta Osvoboditele. *Moravský večerník* 238/1937, s. 10.

71 VUA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

72 ALP, vojenská knížka, s. 5.

73 ALP, životopis (Jana Norková).

74 ALP, dopis Evženu Esteřákovi ze dne 12. 7. 1939 ohledně rozpuštění olomouckého zastupitelstva.

protektorátu,[75] díky čemuž těsně unikl plánovanému zatčení gestapem, a započal tak svou další životní etapu jako účastník zahraničního odboje.

Odchod do exilu a vstup do armády

Evžen Esteřák dne 13. srpna 1939 překročil hranice Polska.[76] Přímo ve stejný den podal přihlášku k československé armádě, a to v Krakově na československém konzulátě. Jako poručík dělostřelectva v záloze se stal 20. srpna 1939 příslušníkem Zahraniční vojenské skupiny československé, která vznikla v Polsku 30. dubna 1939. Po vypuknutí války se transformovala v tzv. Československý legion, v jehož čele titulárně stanul armádní generál Lev Prchala.[77]

Působení Evžena Esteřáka v legionu je posléze spjato s osobou podplukovníka Ludvíka Svobody. Ve svých deníkových zápiscích z období druhé světové války Svoboda zmiňuje na několika místech právě i Esteřáka. Ten byl totiž součástí skupiny, která se Svobodou odjela na jednání do Varšavy za generálem Prchalou.[78] Toho chtěli požádat, aby před celou vojenskou skupinou prohlásil, že se podřizuje Benešovi.[79]

Ludvík Svoboda se s generálem Prchalou znal již ze služby v Užhorodě. Plánoval vytvoření základní československé jednotky v Polsku a s Prchalou se shodli na tom, že odsun dobrovolníků z polského území do Francie není nejlepší řešení. Oba se pokoušeli získat souhlas polské vojenské správy s vybudováním československých vojenských jednotek v Polsku, nicméně Svoboda tak činil plně v souladu s pojetím Benešova ústředí. Tento jejich plán se každopádně do vypuknutí války nepodařil zrealizovat.[80]

Ačkoliv Svoboda po Prchalovi požadoval, aby jednotka začala po napadení Polska ustupovat do Rumunska kvůli jejímu možnému zapojení na západní frontě, Prchala takovýto postup prozatím odmítl. Toto alespoň Svoboda údajně sdělil Esteřákovi. Nicméně kvůli k tomu, že Prchala krátce nato beze slova zmizel, Svoboda se ujal vedení a nařídil okamžitě pochod k rumunským hranicím.[81]

75 ALP, úřední potvrzení od Vládního komisaře hlavního města Olomouce z 14. 9. 1940.

76 ALP, životopis (Jana Norková).

77 VUA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prohlášení, 23. 3. 1949.

78 Generál Lev Prchala (1892–1963) byl jedním z nejvyšších představitelů československé armády. Jeho příchod do Polska způsobil pozdvižení. Netajil se svým protibenešovským postojem a chtěl stavět na polsko-československé spolupráci, zatímco československé velvyslanectví v Polsku sázelo spíše na přesun všech Čechoslováků na západ. KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan. *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945.* Praha: Karolinum, 2004, s. 53.

79 SVOBODA, Ludvík. *Deník z doby válečné: červen 1939 – leden 1943*. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 45.

80 ČEJKA, Eduard. *Československý odboj na Západě (1939–1945)*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 92–93, 98.

81 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/48–49, protokol, 23. 2. 1950, s. 9–10.

Do Rumunska nakonec Československý legion nedorazil, a to zejména kvůli ozbrojenému povstání ukrajinské menšiny v tehdejším východním Polsku.[82] Československý legion v čele se Svobodou ustupoval tedy směrem k hranicím Sovětského svazu.[83] Zde byl 18. září 1939 Esteřák spolu s ostatními členy skupiny zajat sovětskou armádou[84] a internován. Sám Esteřák ve výslechovém protokolu z roku 1950 uvedl, že Sověti zacházeli s Čechoslováky slušně.[85]

Esteřák pravděpodobně příliš detailně o podmínkách v internaci v SSSR hovořit nechtěl. Doopravdy první setkání se Sověty nebylo nijak příjemné, legie byla během zajímání pod palbou a mnozí Čechoslováci byli obráni o své věci, zejména o hodinky. Jakmile se ovšem rudoarmějci dozvěděli, že se jedná o Čechoslováky, a nikoliv o Poláky, jednali s útvarem o něco přátelštěji.[86] Během internace v SSSR nicméně Čechoslováci trpěli permanentním strádáním. Měli nedostatek potravin, vody, spánku a nedostávalo se jim ani dostatku informací ohledně současného dění.[87]

Nejdříve byli ubytováni v kasárnách v Kamenci Podolském, pak je Sověti převezli zpět na polské území (Olchovce v Haliči), nicméně kvůli selhání jednání s Rumuny nakonec k převozu na západní frontu prozatím nedošlo. Byli tedy odesláni zpět na sovětské území, tentokrát do Jarmolinců,[88] kde byli ubytováni v místním klášteře.[89]

V Jarmolincích byly podmínky opravdu kruté. Již pochod do tohoto starého kláštera byl velmi náročný, když při brodění hlubokým bahnem mnoho vojáků ztratilo obuv a dorazilo na místo na boso se zkrvavenými chodidly. Spát museli Čechoslováci na zemi nebo na holých pryčnách. Neměli dostatek oblečení a téměř polonazí trpěli zimou. Přikrývky chyběly. Strava byla špatná a nedostatečná. S tím souvisely i problémy s onemocněním chřipkou, s průjmy a také se zavšivením.[90]

Přestože celá akce s přesunem vojenské skupiny do Sovětského svazu měla vést k zapojení na západní frontě, někteří vojáci nechtěli do Francie odjet a toužili zůstat v Rumunsku. Svoboda spolu s Esteřákem a dalšími jim to ale zvládli rozmluvit a většina skupiny tak zůstala prozatím pohromadě.[91] Dodejme, že na počátku listopadu 1939 byla skupina internovaných Čechoslováků přesunuta z Jarmolinců do Oranek.

82 KUDRNA, Ladislav. Českoslovenští letci v sovětské internaci za 2. světové války. *Theatrum historiae* 13/2013, s. 223.

83 ABS, f. 305, sign. 305-662-3/94, zápis o výpovědi, 10. 1. 1950.

84 ALP, vojenská knížka, s. 6.

85 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/63, protokol, 23. 2. 1950, s. 24.

86 NĚMEČEK, Jan (ed.). Zpráva škpt. Jana Krčka o československém legionu v Polsku. *Historie a vojenství* 42/1993, s. 146–147.

87 KUDRNA, Ladislav, ref. 82, s. 224.

88 Yarmolyntsi, dnešní západní Ukrajina.

89 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/63, protokol, 23. února 1950, s. 24.

90 NĚMEČEK, Jan, ref. 86, s. 152.

91 SVOBODA, Ludvík, ref. 79, s. 62.

Rozhovory Sovětů s Rumuny a Turky byly komplikované, a ačkoliv původně sovětská snaha vedla k tomu, aby Čechoslováci odjeli na západní frontu najednou, nakonec se tak stalo po menších skupinách přes Cařihrad (Istanbul). Konkrétně Esteřák odjel lodí hned s první skupinou dne 20. března 1940 z Oděsy do Istanbulu. Následně odjeli do Skutari[92] a odtud do Bejrútu. Tam už museli po lékařské prohlídce podepsat závazek pro vstup do cizinecké legie, jelikož by jinak nemohli být vpuštěni do Francie. Po příjezdu do Marseille byl Esteřák 14. dubna 1940 prezentován do československé armády ve Francii.[93]

Z Marseille byl Esteřák odeslán do Paříže, kde jej vyslýchal plukovník Bohumil Boček.[94] Vyslýchající zejména zajímalo, jak se vytvořila jednotka v Polsku a v jakém je stavu, a také okolnosti jejich odsunu na západní frontu. Z počátku s nimi bylo zacházeno s velkou nedůvěrou; Esteřák údajně zaslechl, že snad existoval nějaký telegram z vojenské správy, podle kterého měli na Blízkém východě zatknout všechny vojáky přicházející ze SSSR.[95]

Po této proceduře byl Esteřák přiřazen k právnímu referátu sociálního oddělení, kde zůstal necelý měsíc. Následně byl odvezen do Buloňského lesíku v Paříži, kde se připojil k výzvědné skupině Paříž jako šifrovací důstojník. Do vily, kde skupina působila, jej zavedl podplukovník Oldřich Tichý, major Karel Paleček a štábní kapitán František Fryč, přímo ve vile se pak seznámil s ostatními členy. V této skupině se učil šifrovat a dešifrovat jednoduché depeše.[96] Esteřák měl nicméně pravděpodobně na mysli zpravodajskou skupinu Karel, která v té době působila v Paříži. Oldřich Tichý byl přednostou této skupiny, která prakticky fungovala jako samostatná část zpravodajské skupiny plukovníka Františka Moravce.[97]

O několik dní později (dle kontextu to muselo být v červnu 1940) přišel rozkaz k evakuaci stanice z Paříže. Velitelé se stanicí jeli autem, zatímco ostatní včetně Esteřáka za nimi jeli vlakem. Po obdržení informace, že Francie kapitulovala, dostali rozkaz ke spálení veškerých materiálů kromě šifrovacího pravítka a šifrovacího klíče. Vysílačka byla odvezena nákladním vozem poblíž městu Bordeaux, kde ji v opuštěné vile opět zprovoznili. Po pár dnech obnovené činnosti na novém místě je navštívili Tichý, Paleček, Fryč a poručík Hugo Weyrich, aby jim oznámili ukončení činnosti

92 Dnes Skadar, město na severu Albánie.

93 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/51, protokol, 23. 2. 1950, s. 12.

94 Ve vyšetřovacím protokolu Esteřák hovoří o Bohumilu Bočkovi (1894–1952) jako o Chodském, což bylo krycí jméno tohoto důstojníka v odboji, zvolené s ohledem na jeho služební zařazení v Domažlicích v druhé polovině 30. let 20. století. Plukovník, od roku 1944 generál, je proto také uváděn jako Boček-Chodský.

95 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/44–45, protokol, 23. 2. 1950, s. 5–6.

96 Tamtéž.

97 STANĚK, Radim. *Životní osudy zpravodajského důstojníka a vojenského diplomata brigádního generála Oldřicha Tichého (1898–1990).* Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Olomouc 2015, s. 64.

a odchod do Velké Británie. Zároveň jim předali civilní oblečení a pasy. Před odjezdem ovšem měli složit stanici a zajet do okolí Béziers na jihu Francie, aby zkontrolovali, zda tam stále je nějaká část československé armády.[98]

Ačkoliv pro tento úkol dostali dva francouzské nákladní vozy, odmítli je s tím, že důstojníci je mají použít pro odvoz svých rodin a věcí a že jim auta k poledni vrátí. Situace se bohužel rapidně zhoršila a až do sedmé hodiny čekali marně, a tak donutili francouzského řidiče, aby je na dané místo dovezl. Potřebný benzin cestou kupovali, případně si jej brali násilím. V okolí Béziers nalezli v ulicích mnoho zmatených příslušníků československé armády bez jakéhokoliv rádiového spojení. Esteřák s kolegy tedy zprovoznil přivezenou vysílačku a navázal spojení s Velkou Británií. Díky tomu mohly být předávány zprávy ohledně evakuace vojáků včetně těch, kteří se vrátili z francouzské fronty. Jednotky byly převezeny z jihofrancouzských přístavů přes Gibraltar do Plymouthu a do Liverpoolu a odtud do parku Cholmondeley. Evakuace byla ukončena 28. června 1940.[99]

Tuto verzi vyprávěl Esteřák v roce 1950 po svém zatčení. O čtyři roky dříve ve svém dopise generálu Svobodovi ale napsal, že uvedené nákladní vozy si vzali důstojníci[100] sami, aby mohli objíždět přístavy a prchnout do Velké Británie, protože se všude hlásalo, že je vše ztraceno. Esteřák s poručíkem Zdenkem Kordinou dostal za úkol odjet na jih Francie s radiostanicí, aby zjistili, zda tam nejsou nějaké československé jednotky, které by potřebovaly pomoc. Pokud by tam již nikdo nebyl, museli by oba ustoupit do Španělska. Služební vozy jim každopádně nebyly včas od velitelů vráceny, a tak byli nuceni prakticky unést řidiče s nákladním vozem a donutit ho, aby je odvezl do Béziers. Zde našli československé vojáky, zprovoznili vysílačku pro spojení s Londýnem a umožnili vůbec první volání o pomoc při evakuaci z Francie. Zbytek vojska se zdál být ztracen, Esteřák ale nepřestával šifrovat za cenu vynechání spánku. Nakonec se podařilo pomoci i zbylým vojákům, za což přišel Esteřákovi a jeho kolegům osobně poděkovat generál Sergěj Ingr. Následně složili radiostanici a kryti kulometnou četou odjeli z již nepřátelské Francie do Velké Británie, kde se k tomuto dění již ani slovem nevraceli.[101]

Služba ve Velké Británii na Ministerstvu národní obrany

Do československého exilu po okupaci zbytku českých zemí v březnu 1939 odcházela též inteligence, mezi vysokoškoláky šlo rovněž o absolventy právnických

98 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/45–46, protokol, 23. 2. 1950, s. 6–7.

99 Tamtéž.

100 V dopise Esteřáka Prokopu Drtinovi v roce 1947 dokonce píše o Oldřichovi Tichém jako o zbabělci. NA, f. Drtina Prokop, JUDr. – AMV 7, sign. 7-36/2/8/24, dopis Evžena Esteřáka Prokopu Drtinovi, 22. 2. 1947.

101 Národní archiv, f. Drtina Prokop, JUDr. – AMV 7, sign. 7-36/2/8/20–21, dopis Evžena Esteřáka Ludvíku Svobodovi, 20. 5. 1946.

fakult. Právní vzdělání navíc měli i někteří členové exilové vlády. Bylo zapotřebí vyřešit spoustu praktických právních otázek jak při pobytu v zahraničním odboji, tak při přípravě k návratu do osvobozené vlasti. Právníci se tudíž velmi podíleli na podobě poválečné republiky.[102]

Esteřák dorazil do stanového tábora v Cholmondeley 10. července 1940. Stejně jako v Polsku musel nejprve projít lékařskou prohlídkou. Už poprvé lékař jen s rozpaky schválil, že je schopen aktivní služby. Ve Velké Británii již nebyl kvůli k jeho věku (49 let) lékaři uznán schopným služby v poli. Rozhodlo se tedy, že bude pokračovat už pouze v kancelářských činnostech. Byl poslán do Londýna a přidělen k plukovníku Bočkovi[103] na I. odbor Ministerstva národní obrany československé exilové vlády.[104]

Esteřákova vojenská kariéra nabrala na obrátkách. K 28. říjnu 1940 byl povýšen na nadporučíka dělostřelectva v záloze s tím, že v listopadu téhož roku již byl zařazen jako nadporučík justiční služby v záloze. Co se týče jeho působení na ministerstvu, v červenci 1941 byl jmenován přednostou nově vzniklého justičního a právního oddělení MNO,[105] kde působil, dokud se vláda nepřesunula ke konci války do Košic. V roce 1941 byl dokonce uveden na meziministerském seznamu privilegovaných osob.[106] V květnu 1943 byl poté Esteřák povýšen na kapitána justiční služby. Ještě v době válečného stavu a před odjezdem z Velké Británie povýšil v březnu 1945 na štábního kapitána.[107]

Dekretem prezidenta ČSR z 26. října 1940 se zřídil Československý polní soud, první instance sídlila u velitelství I. československé brigády, Vrchní polní soud jako soud odvolací byl zřízen v Londýně. Členy byli jmenováni důstojníci, kteří měli složenou soudcovskou nebo advokátní zkoušku.[108] Dne 27. prosince 1940 se Esteřák stal členem Vrchního polního soudu v Londýně,[109] tedy uvedené odvolací instance. Dalšími soudci na tomto soudě byli nadporučík Tibor Littmann, podporučík Josef Mrázek, předsedou se pak stal nadporučík Alois Buzrla. Zatímco Esteřák s Littmannem byli původně profesí advokáti, Mrázek i Buzrla byli okresními soudci.[110] Pro-

102 HOŘČIČKA, Emil a kol. *100 let právní služby: 100.* Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2018, s. 15–16.

103 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/46–47, protokol, 23. února 1950, s. 7–8.

104 VUA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

105 VUA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

106 VUA–VHA, Sbírka 20, sign. 20-3-8/32, zpráva meziministerské komise, 29. 1. 1941.

107 VUA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

108 NĚMEČEK, Jan a kol. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I (1940–1941).* Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, s. 290–291.

109 VUA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část I, 31. 1. 1947.

110 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-6-1/153, zpráva ministra národní obrany k ustanovení polních soudů a prokuratur, 13. 1. 1941.

fesních soudců totiž nebylo v exilu dostatek, a proto se v těchto funkcích využívali i advokáti.

Esteřák se ovšem stále věnoval i úřednické pracovní náplni na ministerstvu. Později si však stěžoval, že vzhledem k jeho přísnému přístupu k řešení právních otázek nebyl příliš oblíben, a tak si nadřízení na porady raději brali jiné důstojníky, kteří byli přístupnější k vyžádanému řešení. To často vedlo k tomu, že věc nebyla vyřešena nijak.[111] V březnu 1941 se Esteřák například aktivně podílel na vyřízení anonymní stížnosti československého vojáka[112] (spis se nachází ve fondu s korespondencí prezidenta Beneše). Dále v témže roce zpracovával právní stanoviska, jeho odborný názor lze nalézt jak ve spise zabývajícím se brannou povinností československých občanů ve Velké Británii (bylo zapotřebí zejména vyřešit kolizi britského a československého zákona ohledně branné povinnosti, více níže), tak ve věci přechodu československých lékařů z československé armády do britských civilních nemocnic (resp. jejich platů a požitků rodinných příslušníků[113]), tak i k problematice uvolnění československých občanů z vojenské služby pro zaměstnání v britském válečném průmyslu.[114] Stopy v primárních pramenech zanechal Esteřák také jako autorita správnosti opisu dopisů.[115]

V rámci náplně své práce Esteřák též vedl výslechy. Účastnil se například vyšetřování ilegálního obchodování s cigaretami se značkou Czech Forces a státní vlajkou Československa, které se objevily přímo na Ministerstvu národní obrany. Bylo zjištěno, že tyto cigarety zaslal zaměstnanec předsednictva ministerské rady Erik Stein k dalšímu rozprodání. Celá věc byla od počátku podezřelá, protože na krabičkách nebyl uveden výrobce. Příděl tabáku pro továrny byl zároveň v období války omezen a noví výrobci tou dobou nedostávali od britské vlády licence. Esteřák působil v celé záležitosti jako vyšetřovatel, s čímž měl zkušenosti již ze soudní praxe z doby před válkou. Bylo zjištěno, že Stein si cigarety objednal od britské firmy, přičemž předstíral, že jedná oficiálně jménem československé vlády. S podnikem komunikoval buď přímo ve své kanceláři, nebo prostřednictvím úředních hlavičkových papírů. Zejména panovala obava, že celá záležitost vrhne u britské vlády, nebo dokonce u britské veřejnosti na československou administrativu špatné světlo. Esteřák nemohl celou věc řešit prostřednictvím justičního aparátu československé armády, jelikož Erik Stein byl civilním zaměstnancem. Stein byl nicméně v době vyšetřování suspendován. Jak byl jeho prohřešek nakonec vyřešen, není z citovaného spisu patrné.[116]

111 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/59, protokol, 23. 2. 1950, s. 20.

112 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-1-17, korespondence presidenta Beneše.

113 Rodinní příslušníci vojáka dostávali požitky, zatímco zaměstnanci britských civilních nemocnic nikoliv.

114 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-19-1/48–53, spis Nepostradatelní ve válečném průmyslu – zprošťování, 1941.

115 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-1-1/57, opis dopisu zaslaného ppor. Kordovi, 28. 8. 1941.

116 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-25-14/3–17, spis Obchodování a výroba cigaret s vyznačením státního znaku ČSR a textu Czech Forces, 1942.

Další otázkou, kterou se Esteřák taktéž zabýval, byla možnost mobilizace československého obyvatelstva na území Velké Británie. Problém byl totiž v tom, že dle britského zákona mohly cizí mocnosti na území Británie stíhat pouze vojenské osoby, nikoliv civilní. Zahájit trestní stíhání za vyhýbání se vojenské službě tedy nešlo, jelikož tyto osoby ještě součástí armády nebyly. Aby bylo vynucování branné povinnosti možné, musela by britská vláda zmocnit spojenecké státy k výkonu vlastních právních předpisů ohledně mobilizace. To na začátku roku 1941 ovšem nebylo možné.[117] Přihlašování do československé armády tedy oficiálně zůstalo na bázi dobrovolných přihlášek.

To bylo podle Esteřáka špatně. Branné zákony československé republiky totiž zaváděly povinnou brannou povinnost a problém byl pouze v tom, že je na území cizího státu nebylo možné vynucovat. Dle jeho názoru byl ovšem současný výklad dobrovolnosti účasti v armádě paradoxní, jelikož v době války přešla většina států od dobrovolnosti k povinnosti, zatímco československá vláda by přešla od povinnosti k dobrovolnosti. Povinnost dokládal Esteřák také tím, že členové armády byli kázeňsky trestáni, vztahovaly se na ně vojenské zákony a byli stíháni vojenskými soudy. Taktéž nebylo možné, aby vojáci jen tak ze své vůle armádu opustili, což by v případě dobrovolnosti možné bylo. Dobrovolnická armáda navíc nebyla dostatečně upravena právními předpisy. Jediným Esteřákovým možným řešením situace bylo propůjčení donucovací moci britskou vládou, aby povinná mobilizace mohla být vynucována.[118]

O tyto pravomoci následně československá vláda požádala britské Ministerstvo zahraničních věcí, nicméně vyjednávání nebylo patrně jednoduché. Vláda měla problém zejména s tím, aby si Čechoslováci mohli vybrat, zda splní svou brannou povinnost v československé, nebo v britské armádě.[119]

Esteřák se taktéž podílel na formulaci vládní proklamace, která vyzývala československé občany v zahraničí, kteří měli dostatečnou fyzickou zdatnost, aby se přihlásili do armády. Zároveň je v proklamaci ovšem zdůrazněno, že se jedná o jejich povinnost. Občané jsou také ujišťováni, že o ně bude během vojenské služby finančně postaráno, cizí státy s nimi budou muset jednat jako s právoplatnými československými občany a československá vláda také ponese náklady na jejich návrat do vlasti po skončení války. Vyzýváni ovšem měli být pouze muži ve věku od 18 do 45 let (alespoň v tomto návrhu textu), ačkoliv v zápisech z několika schůzí je patrné, že nábor měl probíhat u mužů do 50 let.[120]

Otázka mobilizace zaměstnávala československou administrativu jak v roce 1941, tak i v roce 1942. Byla tématem i meziministerské porady ve vojenské kanceláři

117 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-6-19/9–10, vojenská povinnost belgických občanů, 21. 3. 1941.

118 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-31-31/83–85, povinná služba vojenská – hlášení, 11. 12. 1942.

119 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-31-19/91–92, záznam o poradě ve věci mobilisace čs. stát. příslušníků na území Spojeného království Velké Británie a Sever. Irska, 25. 2. 1942.

120 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-6-3/61, spis Vládní proklamace k čs. stát. příslušníkům v cizině, 1942.

republiky v březnu 1942, kde se znovu řešil problém ohledně dobrovolnosti vstupu do armády. Ačkoliv se samotné MNO zastávalo dobrovolnosti, Esteřák upozorňoval, že není možné, aby vláda sama o sobě rozhodla v rozporu s branným zákonem, který stanovuje povinnost. Dále bylo nutné vymezit mezi československou a britskou vládou, které osoby mají být mobilizovány do československé armády a které mohou být odvedeny do britských služeb. Nápomocný měl být „list o výjimce" pro osoby, které sice nenastoupily vojenskou službu v československé armádě, nicméně plnily své povinnosti v civilní službě. Ty by pak neměly být nuceny k nástupu do britské armády.[121]

Další činností, které se Esteřák v londýnském exilu věnoval, byla participace na vedení Československého červeného kříže (ČSČK). Tato významná organizace byla v protektorátu rozpuštěna, ale se souhlasem britských úřadů se dočkala oživení v roce 1940 právě ve Velké Británii. Československá vláda tedy rozhodla o ustanovení ČSČK s tím, že místo shromáždění delegátů zastávalo funkci nejvyššího orgánu Ministerstvo národní obrany (MNO) a Ministerstvo sociální péče.[122] Esteřák se stal členem hlavního stanu ČSČK právě za Ministerstvo národní obrany.[123] Jeho jméno se tedy logicky objevuje i v zápisech ze schůzí Československého červeného kříže a lze usuzovat, že se na činnosti tohoto spolku velmi aktivně podílel.[124]

V únoru 1944 byl schválen návrh na zřízení Stálé legislativní komise. Členy měli být dle návrhu ministr vnitra, ministr spravedlnosti a ministr financí a hospodářské obnovy. Nakonec své zástupce nominovala i ostatní ministerstva, za MNO se stal náhradníkem právě Esteřák. Tato komise měla za úkol zejména přípravu právních předpisů pro potřeby obnovené Československé republiky.[125]

Ačkoliv to může být vzhledem k výše uvedenému překvapivé, Esteřákova ekonomická situace byla z počátku poměrně problematická. Jeho stížnosti na nedostatečné finanční zajištění došly tak daleko, že oficiálním dopisem z 11. srpna 1941 žádal prezidenta o propuštění z armády, jelikož ho vojenská služba nemohla uživit, a chtěl si tedy raději najít práci v soukromém sektoru. Dle svých slov musel poslední dva měsíce obědvat pouze chléb s okurkou a čajem z domu, aby ušetřil, přičemž jeho jediné „zbytné" výdaje byly cigarety a jednou týdně zpravodajství v kině. Stejně tak potrhaná uniforma nebyla dostačující, ale neměl dost peněz na to, aby si opatřil novou. Ačkoliv již dlouho upozorňoval na špatnou situaci svou i dalších podřízených

121 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-31-17/60–63, zpráva pro ministra národní obrany od Evžena Esteřáka, 4. 12. 1942.

122 JUKL, Marek; MAJRICHOVÁ, Jana. *Století s Červeným křížem*. Praha: Český červený kříž, 2019, s. 45.

123 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-11-14.

124 VUA–VHA, S. 20, sign. 20-11-5/10–18, zápis první schůze Hlavního Stanu Společnosti Čs. Červeného kříže, 27. 11. 1941.

125 NA, f. Ministerstvo vnitra – Londýn, sign. 2-59/1/7, zpráva Ministerstva národní obrany pro Ministerstvo vnitra k č. j. 524/44 z 9. 3. 1944, 13. 3. 1944.

důstojníků, stále se nic nezměnilo. Neviděl tedy jiné východisko než požádat o propuštění a pokusit se uživit jiným způsobem.[126] Tento krok Esteřákovi zřejmě vyšel, jelikož armádu nakonec neopustil a dočkal se i dalších příplatků k platu.

V březnu 1942 napsal ohledně svého platu dopis ministru spravedlnosti Jaroslavu Stránskému[127], kterého oslovil *Milý příteli*. V dopise popisuje složky svého platu a peripetie spojené se snahou o příplatky. Celkové vyznění textu je velmi familiární, Esteřák si stěžuje na přístup některých důstojníků a vedoucích pracovníků na MNO. Ačkoliv zastával velké množství práce, které by dle jeho názoru v ČSR zastával plukovník, pobíral za to plat v podobné výši jako britská zapisovatelka, jelikož neměl dostatečnou vojenskou hodnost. Esteřák zmiňuje také svoji žádost o propuštění z armády, jíž chtěl upozornit na špatnou situaci nižších důstojníků, kteří si prakticky nemají co obléct. Na základě toho si platově polepšil. Vztahy na MNO ovšem byly pravděpodobně velmi napjaté a často až konfliktní, nicméně propuštěn být neměl zejména proto, že toho „moc ví". Dokonce údajně byla snaha odeslat jej k československým jednotkám do SSSR jako prokurátora, nenechal se ale zastrašit a na ministerstvu zůstal. Stránskému prý chtěl tímto popisem ukázat, že jeho situace není nijak jednoduchá a sám by byl raději v civilu.[128] Lze usuzovat, že tento dopis Stránskému měl Esteřákovi pomoci v tom, aby měl přímluvu k lepšímu finančnímu zajištění.

Pravděpodobně nikoliv náhodou přišla ve stejném měsíci na schůzi ministerské rady dne 24. března 1942, kde se řešily funkční přídavky, řeč i na Evžena Esteřáka, jemuž byl navržen příplatek 15 liber. Ministr Stránský upozornil, že navrhovaný příplatek k důstojnickým platům pro Esteřáka a další důstojníky justiční služby neodpovídá jejich hodnosti a bylo by potřeba to upravit. Na to odvětil ministr Rudolf Viest, že uvedení důstojníci jsou jediní s takovým příplatkem, s tím, že jim nechtěli dát víc než jiným ve vyšších funkcích.[129] Toto potvrzuje, že plat jednotlivých příslušníků byl vázán zejména na hodnost, nikoliv na náplň práce, s čímž nebyl Esteřák vůbec spokojen.

126 NA, f. MV – Londýn, sign. 2-1/945/26–29, dopis Evžena Esteřáka prezidentu republiky, 11. 8. 1941.

127 Jaroslav Stránský (1884–1973) byl český právník, novinář a politik, v roce 1925 založil Národní stranu práce, ve které se regionálně angažoval i Evžen Esteřák. Po událostech v Mnichově odešel do exilu, v letech 1940–1945 byl ministrem spravedlnosti v československé exilové vládě v Londýně. Podílel se na tvorbě retribučních zákonů. Patřil také k velkým odpůrcům komunistů, v únoru 1948 podal spolu s dalšími ministry na protest demisi. Po komunistickém převratu opět odešel do Londýna, kde se zapojil do exilových československých organizací. TOMEŠ, Josef a kol. *Český biografický slovník XX. století*. Praha: Paseka, 1999, s. 202–203.

128 NA, f. MV – Londýn, sign. 2-1/945/71–73, dopis Evžena Esteřáka ministrovi spravedlnosti Jaroslavu Stránskému, 6. 3. 1942.

129 NĚMEČEK, Jan a kol. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně II (1942)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2011, s. 199.

Během svého pobytu ve Velké Británii se Esteřák zamiloval do Eunice Mallett, kterou poznal v Londýně v roce 1941.[130] Vyžádal si oficiální potvrzení o svém rozvodu z roku 1939 v angličtině,[131] a tak nic nebránilo tomu, aby se 17. března 1943 v Londýně znovu oženil. Eunice Mallett, dcera námořního důstojníka[132] a učitele Alfreda Malletta (1877–1944)[133] a Emmy Austinové (nar. 1872), se narodila 25. srpna 1904. Eunice byla bankovní úřednicí.[134] Manželství zůstalo bezdětné.

Dne 21. února 1945 napsal Esteřák dopis svému synovi, který v té době též působil v odboji ve Velké Británii (více o Evženu Esteřákovi ml. níže), o tom, že je určen k transportu a brzy Velkou Británii opustí. Bylo tedy pravděpodobné, že už se zde neuvidí, pokud náhodou Esteřák ml. ještě nedostane dovolenou. Esteřák st. sám chtěl co nejdříve odjet do osvobozeného území, a to zejména z praktických důvodů. Obával se, že kvůli vysokému věku bude pracovní uplatnění složité a čím dříve ho bude v Československu hledat, tím lépe. V dopise také syna upozornil, že pokud by dostal dovolenou až po jeho odjezdu, je možné, aby byl ubytován u Judy (tedy u jeho druhé manželky). Z dopisu obecně vyplývá, že Esteřák st. byl se svým synem v pravidelném kontaktu a že vztahy mezi nimi i s Eunice (Judy) Esteřákovou byly poměrně vřelé.[135]

V Londýně působil Esteřák až do března 1945. Poté odjel z Greenocku ve Skotsku s transportem důstojníků, 18. dubna dorazil do Košic a byl přidělen k IV. odboru MNO v Košicích. Do Prahy se dostal přibližně v polovině května společně s ostatním personálem MNO z Košic.[136] Eunice tedy prozatím zůstala v Británii, do Československa měla dorazit později.

Esteřákova manželka odjela z Británie 12. října 1945, aby se usadila spolu se svým manželem v osvobozeném Československu.[137] Do Prahy přijela vlakem dne 16. října, kdy ji spolu s dalšími československými repatrianty přivítala oficiální delegace. Jednalo se o první vlnu ze tří, ve které mělo původně dorazit 431 osob, nakonec jich ovšem dorazilo jen 399, a to včetně dvaceti anglických manželek československých důstojníků. Další dva transporty byly naplánovány na konec října a listopad stejného roku.[138] Eunice spolu s manželem také v prosinci 1945 získala

130 ABS, f. 305, sign. 305-662-3/94, zápis o výpovědi, 10. 1. 1950.

131 NA, f. MV – Londýn, sign. 2-1/228/1–2, potvrzení o rozvodu Evžena Esteřáka z Ministerstva vnitra, 1. 2. 1943.

132 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/40, protokol, 23. 2. 1950.

133 Alfred Mitchelmore Mallett. In: *Mallett Family History* [online]. [Cit. 2021-11-29.] Dostupné z: https://www.mallettfamilyhistory.org/tng/getperson.php?personID=I10457&tree=M05.

134 Eunice Mallett. In: *Mallett Family History* [online]. [Cit. 2021-11-29.] Dostupné z: https://www.mallettfamilyhistory.org/tng/getperson.php?personID=I10905&tree=M05.

135 ALP, dopis Evžena Esteřáka synovi z 21. 2. 1945.

136 VUA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

137 VUA–VHA, Sb. 37, sign. 37-26-22/898, zpráva gen. Bosého pro Evžena Esteřáka, 12. 9. 1945.

138 Repatrianti z Anglie, kteří přijeli do Prahy lodí a vlakem dne 16. října 1945. *Mladá fronta* 60/1945, s. 2.

osvědčení o československém občanství, a stala se tedy plnohodnotnou československou občankou.[139]

Evžen Esteřák mladší

Zajímavý životní osud ve spojení s druhým zahraničním odbojem mělo i první ze dvou dětí Evžena Esteřáka – syn Evžen, který se narodil 26. března 1919 v Telči. Vystudoval pětiletou obecnou školu a osmileté gymnázium.[140]

V červnu 1938 byl Esteřák ml. odveden ke čtyřiadvacetiměsíční vojenské službě, v jejímž rámci byl v říjnu zařazen k náhradnímu oddílu dělostřeleckého pluku 107. Následně mu byl povolen odklad až do 1. března 1939, kdy nejprve nastoupil prezenční službu, ovšem hned 15. března 1939 byl propuštěn na trvalou dovolenou.[141]

Esteřák ml. byl po maturitě zapsán ke studiu strojního inženýrství na vysoké škole v Praze, tudíž se ho také přímo dotklo rozhodnutí o uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939 z nařízení říšského protektora a ocitl se ve svízelné situaci.[142] Stáhl se do Prostějova ke svému strýci Janu Toulovi, u kterého pracoval v oděvní firmě. Jakmile byl ale na jeho otce vydán zatykač a dozvěděl se, že zatčení hrozí i jemu samému, rozhodl se Esteřák ml. utéct.[143] Ačkoliv dle výpisu ze záznamů ve vojenském archivu se nemohl po uzavření škol vrátit do Olomouce kvůli perzekuci své matky,[144] bylo tomu doopravdy právě naopak. Jeho matka Jana Esteřáková Šípková byla zatčena a odvezena do internačního tábora po spuštění akce E, protože oba Esteřákové emigrovali z protektorátu do zahraničí, kde se zapojili do činnosti zahraniční armády.

Esteřák ml. odešel jako mnoho dalších českých a slovenských studentů na Slovensko, kde se ho ujala rodina Jaroslava Kořisty, právníka z Bratislavy. Jeho šestnáctiletá dcera Alena[145] již pomáhala s přechodem uprchlíků přes hranice. Toto setkání bylo pro Esteřáka ml. vskutku osudové, jelikož po válce se do Bratislavy vrátil a Alenu si nakonec vzal za manželku.[146] Měli spolu dvě dcery, Barbaru (nar. 24. března 1950) a Jindřišku (nar. 26. května 1955).[147]

---

139 ALP, osvědčení o československém státním občanství.

140 ABS, f. 302, sign. 302-139-7/16, evidenční list: Evžen Esteřák.

141 Vojenský archív – Centrálna registratúra Trnava (dále jen VA-CRT), sp. zn. VACR-EL/123-4-46-21/2020, výpis ze záznamů Ing. Evžena Esteřáka.

142 VA-CRT, ref. 141.

143 ABS, f. 302, sign. 302-139-7/17, curriculum vitae Evžena Esteřáka, 7. 12. 1942.

144 VA-CRT, ref.141.

145 Alena roz. Kořistová, 20. 6. 1923 – 22. 4. 2012, dcera JUDr. Jaroslava Kořisty a Julie, roz. Čipkové. ALP, rodokmen.

146 LEIKERT, Jozef. *Daleko a přece blízko. Čeští a slovenští studenti po 17. listopadu 1939 v československé zahraniční armádě*. Praha: Naše vojsko, 2014, s. 84.

147 ALP, rodokmen.

Obr. 2: Evžen Esteřák se synem (archiv Luďka Párala)

Ze Slovenska zvládl Evžen ml. ilegálně překročit hranice do Maďarska, následně do Jugoslávie a přes italské území dorazil až do Francie, kde 2. března 1940 vstoupil do československé armády. Zařazen byl k 6. baterii dělostřeleckého pluku 1.[148] Ve Francii se mohl znovu setkat se svým otcem, se kterým si po různých poslech z formující se československé armády vyměňoval i dopisy. Esteřák st. napsal svému synovi dne 30. dubna 1940 z Paříže a potvrdil přijetí jeho dopisu (*lístek mi ten hoch předal*[149]). Pro zaslání dopisu synovi využil například poručíka Arnošta Valentu[150]. Ve svém vzkazu také synovi doporučil, aby zažádal o dovolenou v Paříži, kde by mohl bydlet u něj. Pravděpodobně tedy spolu už ve Francii byli v relativně blízkém kontaktu. Zároveň na syna nicméně apeloval, aby tak učinil co nejdříve, jelikož měl být v blízké době odeslán do Velké Británie.[151]

Esteřák ml. se do Spojeného království dostal 7. července 1940, a to lodí Viceroy of India. Zde byl přidělen k 1. československé brigádě a v říjnu složil vojenskou

148 VA-CRT, ref. 141.

149 ALP, dopis dr. Esteřáka synovi ze dne 30. 4. 1940.

150 Arnošt Valenta (25. 10. 1912 – 31. 3. 1944), letec RAF. Jako jeden z hlavních organizátorů tzv. velkého útěku ze Saganu byl popraven gestapem. KUDRNA, Ladislav. *Českoslovenští letci v německém zajetí 1940–1945*. Praha: Naše vojsko, 2005, s. 272–284.

151 ALP, dopis z 30. 4. 1940.

přísahu.[152] V srpnu 1940 se se svým otcem znovu setkal, a to přímo ve stanovém táboře v Cholmondeley u Chesteru.

Otec se synem spolu byli nadále v kontaktu. V září 1940 napsal otec Esteřákovi ml. další dopis, tentokrát již z Londýna, ve kterém si stěžuje na neustále poplachy a problémy s tím spojené. Musel trávit noci v kryptě kostela, jelikož dům, ve kterém bydlel, se kvůli náletům stále třásl. Uvedl: *Zdá se, že jsme na frontě my tady i Vy v zázemí.* V důsledku toho se tedy v noci nevyspal a přes den se cítil příliš unavený. Jinak ale dle něj všichni (včetně místních obyvatel) zvládaly situaci dobře, a uměli o ní dokonce vtipkovat.[153]

V období od prosince 1940 až do ledna 1941 absolvoval Evžen Esteřák ml. školu pro důstojníky dělostřelectva v záloze v Leamingtonu, což mu výrazně pomohlo v následné vojenské kariéře. Brzy byl povýšen na svobodníka, desátníka a četaře aspiranta a na konci války těsně před svojí demobilizací se již mohl pyšnit hodností poručíka.[154]

V průběhu let 1942 a 1943 absolvoval Esteřák ml. další specializovaný výcvik, a to například kurz úderníků nebo radiotelegrafický kurz.[155] Uvažovalo se o něm totiž jako o kandidátovi na člena parašutistické skupiny, což dokládá i to, že se objevuje v seznamu účastníků speciálního výcviku z dělostřeleckého pluku.[156] Dle rodinného vyprávění se o něm uvažovalo dokonce jako o členu skupiny Anthropoid, nicméně vzhledem k tomu, kdy dle pramenů probíhal jeho speciální výcvik, se zcela určitě jednalo o některou z pozdějších misí. Nakonec vybrán nebyl, dále v tomto okruhu ovšem spolupracoval jako instruktor.[157]

Od 4. prosince 1942 do 2. ledna 1943 absolvoval četař aspirant Evžen Esteřák ml. *Assault kurs* (kurz útočného boje) ve Skotsku a následně i *PARA kurs* (parašutistický výcvik).[158] Dále navázal speciálním britským kurzem a radiotelegrafickým kurzem.[159] Přesto, jak bylo již zmíněno, pro žádnou zvláštní operaci vybrán nebyl.

Konkrétní hodnocení jeho výkonů lze nalézt v angličtině v Archivu bezpečnostních složek. Dle dostupného spisu byl v dobré fyzické kondici, snaživý, ale zároveň občas *líný* (možná myšleno spíše ve smyslu *pomalý*[160]). Měl dobré výsledky, až na

152 VA-CRT, ref. 141.

153 ALP, dopis dr. Esteřáka synovi ze dne 13. 9. 1940.

154 VA-CRT, ref. 141.

155 Tamtéž.

156 VUA–VHA, S. 37, sign. 37-289-1/36, jmenný seznam: příkaz k vyhotovení karet.

157 E-mailový rozhovor s Barbarou Catchpole, roz. Esteřákovou, ze dne 29. 12. 2020.

158 VUA–VHA, S. 37, sign. 37-289-1/202, seznam absolventů speciálních výcviků; MAREK, Jindřich. *Pátou kartu bere smrt. Českoslovenští parašutisté v britských battledressech 1941–1945*. Cheb: Svět křídel, 2000, s. 212.

159 VA-CRT, ref. 141.

160 To by odpovídalo i rodinnému vyprávění, dle kterého byl Esteřák ml. v průběhu výcviku šikovný, nicméně příliš pomalý. E-mailový rozhovor s Barbarou Catchpole, roz. Esteřákovou, ze dne 29. 12. 2020.

průměrný šplh na laně, průměrné znalosti ohledně výbušnin, časté opakování chyb ve střelbě a podprůměrného výsledku v útočném boji. Dle závěrečného hodnocení byl příjemný a tichý, s nízkou výdrží. Ačkoliv pracoval dobře, jeho výkony nebyly konzistentní. Dále byl označen za inteligentního a schopného, nicméně potřeboval více zkušeností ve vedení.[161]

Rozhodně ovšem nelze říct, že by se Esteřák ml. dostal do kariérní slepé uličky. Jeho vojenský postup pokračoval. V květnu 1943 složil důstojnickou zkoušku s dostatečným prospěchem. S tímto výsledkem se nespokojil a o rok později absolvoval opravnou zkoušku, kterou zakončil s hodnocením *dobrý*. Mezitím obdržel Československou vojenskou pamětní medailí.[162]

Půl roku předtím, než Esteřák ml. v září 1944 odešel do bitevního pole, stihl ještě absolvovat plynový kurz. Zúčastnil se vylodění na pevninu ve Francii a zapojil se do bojů u Dunkerque.[163] Československá samostatná obrněná brigáda se od začátku války přímých bojových akcí neúčastnila, zejména kvůli nedostatečným zálohám, což československé vojáky dost frustrovalo. I tento útvar se ale nakonec dočkal. Brigáda se v říjnu 1944 přesunula k francouzskému přístavu Dunkerque, kde měla mít hlavní úlohu při jeho obléhání. Spojencům skutečně postačilo „pouhé" obklíčení, které mělo uzavřít početnou německou posádku, jelikož přístav sám o sobě příliš strategicky významný nebyl. Němci se nicméně opírali o mohutné dělostřelectvo a složitý terén, takže se rozhodně nejednalo o jednoduchý úkol. O působení Čechoslováků u Dunkerque informovala i agentura Reuter, což byla první úřední zmínka o této jednotce na západní frontě. Československá brigáda se touto akcí významně zapsala do dějin československého zahraničního odboje.[164]

U Dunkerque vykonal Esteřák ml. hrdinský čin, když za silného dělostřeleckého a minometného ostřelování opravil poruchu střelecké linky a zajistil tak v kritické chvíli pokračování dělostřelecké palby spojenců.[165] Za svoji statečnost byl odměněn Československou medailí za chrabrost, která mu byla udělena v lednu 1945. Později byl také vyznamenán Československou medailí za zásluhy II. stupně a Československým válečným křížem 1939.[166]

Do osvobozeného Československa se Esteřák ml. vrátil s československou obrněnou brigádou po skončení války v roce 1945.[167] V Plzni se v polovině května znovu

161 ABS, f. 302, sign. 302-139-7/19, Para-military report, 2. 1. 1943.

162 Tamtéž.

163 VA-CRT, ref. 141.

164 ČEJKA, Eduard, ref. 80, s. 465–469.

165 NĚMEČEK, Jan a kol. *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně V (1945).* Praha: Historický ústav AV ČR, 2016, s. 121.

166 VA-CRT, ref. 141.

167 ČEJKA, Eduard, ref. 80, s. 520.

setkal nejen se svým otcem, ale i se svojí sestrou Janou[168]. Ta do Plzně přijela na základě informace z dopisu od Esteřáka st., díky čemuž se poprvé mohli všichni tři po dlouhých šesti letech setkat.[169]

Po skončení války nastal čas k pokusu o návrat k normálnímu životu. Dne 7. července 1945 Esteřák ml. oficiálně opustil armádu. V říjnu toho roku se ovšem ještě dočkal povýšení do hodnosti nadporučíka dělostřelectva v záloze. Získal také osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb., čímž mu byla přiznána účast na národním boji za osvobození.[170] Následně začal znovu studovat vysokou školu. Ačkoliv to po dlouhé, šestileté pauze nebylo vůbec jednoduché, studium se mu podařilo ukončit a získal titul inženýra.[171]

Esteřák ml. se o více než dvě desetiletí později otiskl do archivních pramenů ještě jednou. Pražská Státní bezpečnost na něj vedla složku a sledovala jej, jelikož v období 1968–1969 participoval na vytváření seznamů členů KSČ, kteří měli být zbaveni funkcí a propuštěni ze závodu, ve kterém pracoval. Podílel se také na akcích proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa. V roce 1976, kdy odešel do důchodu, byl jeho spis uložen do archivu a roku 1984 byl z důvodu jeho úmrtí bohužel skartován. K dispozici je tedy pouze citované rozhodnutí o skartaci.[172]

Závěrem lze uvést, že Ing. Evžen Esteřák ml. svou životní poutí nijak nezůstal ve stínu svého otce. Během druhé světové války se aktivně zapojil do zahraničního odboje a byl činný také v období tzv. pražského jara. Esteřák ml. zemřel náhle 11. února 1984 na nádraží v Praze-Vršovicích na zástavu srdce.[173]

Poválečné období

Po skončení války se Evžen Esteřák st. nevrátil ke své advokátní praxi, ale pokračoval v kariéře v československé armádě, respektive na Ministerstvu národní obrany. V červnu 1945 byl přidělen k IV. (evidenčnímu) odboru MNO v Praze a následně se stal jeho přednostou. S účinností k září[174] stejného roku byl povýšen na majora justiční služby a o měsíc později na plukovníka justiční služby.[175] Tento

168 Jana Helena Norková, roz. Esteřáková, (16. 5. 1923 – 10. 11. 2013) byla jedinou dcerou Evžena Esteřáka st. a Jany Esteřákové Šípkové. Většinu života prožila v Telči a pracovala jako úřednice. Dne 29. 12. 1943 se provdala za Bohumila Norka, majitele lihovaru v Telči. Měli spolu dvě dcery, Janu a Miloslavu. ALP, rodokmen.

169 E-mailový rozhovor s Luďkem Páralem ze dne 15. 12. 2020.

170 VA-CRT, ref. 141.

171 E-mailový rozhovor s Barbarou Catchpole roz. Esteřákovou ze dne 29. 12. 2020.

172 ABS, sign. SK-8-31-MV-001-0297, rozhodnutí o skartaci.

173 E-mailový rozhovor s Luďkem Páralem ze dne 6. 1. 2021.

174 Povýšení se totiž v Esteřákově případě často aplikovalo zpětně, tj. například v roce 1946 byl povýšen na plukovníka s účinností k roku 1945.

175 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

rychlý kariérní postup vlastně odpovídal Esteřákovým stížnostem v londýnském exilu, že jeho funkci před válkou „doma" zastával plukovník, který měl logicky vyšší platové ohodnocení.

Cesta za povýšením ovšem nebyla zdaleka tak jednoduchá. V květnu 1946 napsal Esteřák dopis Ludvíku Svobodovi, toho času ministru národní obrany. Vzhledem k tomu, že mu bylo připisováno k tíži, že nebyl aktivním účastníkem v bitevním poli, ale pouze prakticky úředníkem na MNO v Londýně, rozhodl se generála Svobodu informovat o svojí činnosti ve Francii před evakuací do Velké Británie, tedy o skupině Paříž (více popsáno výše). Ačkoliv bez Esteřákovy skupiny by pravděpodobně těžko došlo k evakuaci zbytku československé armády z Francie do Británie, Esteřák sám si v londýnském exilu nijak nenárokoval žádné zásluhy. V dopise si ovšem stěžuje, že i když byl přednostou právního a legislativního odboru MNO, při povyšování byl často přehlížen a přeskakován služebně mladšími kolegy.[176]

Ačkoliv se Esteřák původně chtěl vrátit ke svému civilnímu povolání, bylo mu údajně v Košicích naznačeno, že by měl se službou pokračovat ještě rok až dva. Požádal tedy, aby se mohl stát důstojníkem z povolání. V roce 1946, tedy sedm let poté, co utekl z protektorátu do Polska, pro něj nebyla situace z hlediska profesního uplatnění v civilní sféře nijak příznivá. V advokátní praxi absentoval příliš dlouho a civilní správní úřady již byly také zaplněny. Esteřák tedy prosil generála Svobodu o posouzení své vojenské činnosti a profesní kvalifikace, což měla být pravděpodobně zejména žádost o povýšení.[177] K advokátní praxi se Esteřák skutečně nevrátil a v březnu 1947 byl vyškrtnut ze seznamu advokátů.[178]

Na kvalifikační listině pro období od května do prosince 1945 nalezneme i popis Esteřákova charakteru a vlastností. Zde je označen za svědomitého, sebevědomého, odpovědného, ale i temperamentního. Při jednání s nadřízenými byl prý ochotný a přímý, k podřízeným zase spravedlivý. Co se týče hodnocení jeho schopností, byl nadaný, uvažoval logicky a mohl čerpat z dobré paměti. Ovládal všechny potřebné zákony a předpisy. Byl ceněn také za dobrou znalost angličtiny.[179]

Hodností plukovníka ovšem Esteřákova cesta za povýšením nekončila. V lednu 1947 napsal dopis ministru spravedlnosti Prokopu Drtinovi[180], se kterým se

176 NA, f. Drtina Prokop, JUDr. – AMV 7, sign. 7-26/1/20, dopis Evžena Esteřáka ministrovi národní obrany Ludvíkovi Svobodovi, 20. 5. 1946.

177 Tamtéž.

178 *Věstník ministerstva spravedlnosti* 29, 31. 3. 1947, s. 39.

179 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

180 Prokop Drtina (1900–1980) byl právník, státní úředník (tajemník prezidenta Edvarda Beneše) a v exilu taktéž rozhlasový komentátor. V období 1945–1948 byl jako velký obhájce demokracie a právního státu ministrem spravedlnosti v československé vládě. Po převratu v roce 1948 byl režimem vězněn. Po propuštění žil v ústraní. KOUTEK, Ondřej. *Prokop Drtina. Osud československého demokrata.* Praha: Vyšehrad, 2011, s. 398–399.

nejspíše znal z londýnského exilu. V dopise zmínil, že se bude brzy řešit jmenování generálů justiční služby. Stěžoval si, že je v tom zahrnut plukovník Otto Winterstein, kterým měl být přeskočen i při minulém povyšování, a až po jeho intervenci u ministra Svobody byl jmenován z majora rovnou plukovníkem, aby byl v postupu výše než Winterstein. Dle Esteřáka měl totiž Winterstein kratší právní i vojenskou praxi, a bylo by tedy nespravedlivé, kdyby v kariéře postupoval rychleji. Esteřák žádal tímto dopisem Drtinu o přímluvu, aby mohl být jmenován generálem justiční služby.[181]

Esteřák byl ovšem v poměrně krátké době několikrát povýšen, a tak byl jeho další postup pro vojenskou kancelář prakticky nemyslitelný. On ovšem oponoval, že v západním odboji se nepovyšovalo tak rychle jako na východě, a proto probíhalo rychlé povyšování po skončení války s cílem kompenzování těchto nerovností. Dále napsal, že podmínkou pro jeho setrvání ve vojenské službě bylo, že bude převzat jako plukovník. Tím byl ale jmenován v srpnu 1946 zpětně s účinností k říjnu 1945. Nicméně dle jeho názoru měl v té době praxi vyhovující všem podmínkám pro to, aby byl na takovou hodnost povýšen. Poukázal také na to, že i jiní byli povyšováni v rychlém sledu a nikdo s tím neměl problém. Údajně snad byl nejdříve k povýšení navrhován, ale po poznámce generála Bočka, že na vyšší hodnost může ještě počkat, byl z výběru odstraněn.[182]

Napsal tedy Drtinovi další dopis, ve kterém znovu žádal o přímluvu, tentokrát u prezidenta, případně o schválení písemné žádosti, kterou by zaslal přímo prezidentovi. Věřil totiž tomu, že kdyby se Beneš dozvěděl o jeho činnosti ve Francii (tedy o jeho přispění k úspěšné evakuaci československých vojáků), jistě by na jeho povýšení změnil názor.[183]

V tomto dopise Esteřák popsal také svou současnou (nejen ekonomickou) situaci. V exilu nebylo možné ze získaných prostředků nic ušetřit a doma mu nezbylo prakticky nic. Navíc finančně podporoval svého syna, který po návratu do osvobozeného Československa pokračoval v přerušeném studiu na technice. Bydlel ve starožitně zařízeném bytě po Němce s tím, že zastaralý nábytek musel v blízké době odkoupit od národního výboru, aby měl vůbec nějaké vybavení. Nikoho z rodiny, natož svého 91letého otce, nechtěl svojí situací zatěžovat. Nejvíce by mu pomohl právě příplatek k povýšení.[184] Drtina Esteřákovi ještě v lednu odepsal, že se za jeho věc určitě postaví.[185] Evžen Esteřák se dočkal dekretu o povýšení na generála justiční

181 NA, f. Drtina Prokop, JUDr. – AMV 7, sign. 7-26/1/19, dopis Evžena Esteřáka ministrovi spravedlnosti Prokopu Drtinovi, 20. 1. 1947.

182 Tamtéž.

183 NA, f. Drtina Prokop, JUDr. – AMV 7, sign. 7-26/1/23, dopis Evžena Esteřáka ministrovi spravedlnosti Prokopu Drtinovi, 22. 2. 1947.

184 Tamtéž.

185 NA, f. Drtina Prokop, JUDr. – AMV 7, sign. 7-107-4/164, dopis ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny Evženu Esteřákovi, 22. 1. 1947.

služby v červenci 1947 (tedy necelý půlrok od citovaných dopisů) s tím, že účinnost byla stanovena k 1. říjnu 1946.[186]

V roce 1947 Esteřák také obdržel osvědčení, které potvrzovalo, že byl od 1. srpna 1939 do 5. května 1945 účastníkem národního odboje.[187] V témže roce rovněž změnil pracovní místo. Z přednosty správního oddělení se stal zástupcem přednosty právního odboru MNO. Na této pozici setrval až do prosince 1948. Tehdy byl odeslán na dvouměsíční dovolenou a následně byl penzionován.[188] Od 31. ledna 1949 byl oficiálně ve výslužbě.[189]

Politizace v armádě ovšem započala už v poválečném období, ještě před únorovým převratem. Některých příslušníků se zbavovalo zkrátka tím, že byli moc staří nebo protože neměli dostatečnou odbojovou činnost.[190] Jak je popsáno výše, Esteřák se poté musel vypořádávat se stejnými problémy a nakonec musel odejít do penze právě pro údajný vysoký věk, ačkoliv byl (dle svých slov) stále v dobré kondici.

V této době bylo prý na Esteřákovi vidět, že byl politickou situací a změnou poměrů zaražen. Podle zprávy zvláštní komise, která v roce 1951 přezkoumávala jeho umístění do táboru nucené práce, jakmile začala první perzekuční opatření v armádě, kvůli kterým byli „nespolehliví" důstojníci odesíláni na dovolenou, byl překvapen, že nebyl mezi prvními. Údajně také *neprojevoval kladný postoj k lidově demokratickému zřízení*.[191]

Odchod do penze nebyl tedy tím, co by si Esteřák přál. Snažil se najít jinou práci, ovšem bezvýsledně. Několikrát se obrátil na umisťovací komisi pro důstojníky, bohužel ale bezúspěšně. Hledat zkoušel i na vlastní pěst, ať už u pražského magistrátu, nebo u různých podniků. Vždy ale přišla zamítavá odpověď. Po dvou měsících snahu o nové zaměstnání vzdal a začal se plně věnovat péči o domácnost a zahradu. Manželka Eunice totiž chodila učit angličtinu do Ústavu moderních řečí v Praze.[192] Esteřák se příležitostně zaměstnával i neplacenou prací,[193] pomáhal také v nedalekém zahradnictví.[194]

186 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, dekret prezidenta republiky o povýšení na generála, 5. 7. 1947.

187 ALP, osvědčení podle § 8 zák. č. 255/1946 Sb.

188 ABS, f. 305, sign. 305-662-3/95, zápis o výpovědi, 10. 1. 1950.

189 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, prvopis kvalifikační listiny – část II, 5. 5. 1945 – 31. 12. 1945.

190 KUDRNA, Ladislav. Akce D. In: *Valka.cz* [online]. 27. 2. 2015 [cit. 6. 12. 2021]. Dostupné z: https://www.valka.cz/15354-Akce-D.

191 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, zpráva komise o prošetření případu, 1951.

192 ABS, f. 305, sign. 305-662-3/95, zápis o výpovědi, 10. 1. 1950.

193 ALP, žádost o rehabilitaci z r. 1968 od Ing. Evžena Esteřáka.

194 ALP, životopis (Jana Norková).

Po válce nebyl Esteřák příliš společenský a setkával se jen s nejbližšími přáteli. Zdržovali se spolu s Judy většinou doma i proto, že ji jako cizinku několikrát na ulici bezdůvodně zadrželi, aby se na úřadě legitimovala.[195] S bývalými kolegy z MNO se údajně nevídal vůbec.[196]

Zatčení a uvěznění

Plán na akci D se začal chystat již v dubnu 1948. Účelem bylo zbavení se „reakčních" důstojníků. První místo, na které měly být tyto osoby odeslány, byl tábor nucené práce v Hodoníně u Kunštátu. Odtud ovšem nebylo příliš těžké utéct, a proto byl následně raději zvolen tábor v mírovské věznici. Začalo se ale domovními prohlídkami u vytipovaných důstojníků, při kterých byla snaha nalézt dokumenty a důkazy o protistátní činnosti, zbraně a střelivo nebo například šifrovací klíče. Po úspěšném nálezu se zahajovalo trestní stíhání.[197]

Již předem se ale počítalo s tím, že všechny důstojníky se takto usvědčit nepodaří. Osoby, u kterých nebyl nalezen žádný usvědčující materiál a ani výslech nic neprokázal, se postupovalo tak, že byly postaveny před komisi pro zařazování osob do táborů nucené práce u krajského národního výboru, která rozhodla o umístění do tábora nucené práce (TNP) Mírov. Akce D se uskutečnila v dubnu, září a listopadu 1949 a v lednu, květnu a září 1950.[198]

Tábory nucené práce byly zřízeny zákonem č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce. Účelem měla být výchova občanů k práci ve prospěch celku. Působnost pro správu těchto zařízení mělo Ministerstvo vnitra a krajské národní výbory. Zařazeni sem mohli být občané ve věku od 18 do 60 let, kteří se vyhýbají práci nebo jinak ohrožují lidově demokratické zřízení, nebo osoby odsouzené na základě zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, případně na základě některého z hospodářských zákonů nebo po spáchání správního přestupku. O zařazení do tábora a délce trestu rozhodovaly tříčlenné komise s tím, že pobyt mohl trvat od tří měsíců do dvou let. Zařazená osoba se mohla proti rozhodnutí odvolat, ale toto odvolání nemělo odkladný účinek, do jeho rozhodnutí musela tedy stejně do tábora nastoupit.[199] Jak z uvedeného vyplývá, odsuzování k práci v táborech nucené práce stálo zcela mimo justiční systém a dá se říci, že šlo o paralelní trestní řízení bez záruk jakýchkoliv práv pro obviněné a odsouzené.

Dne 10. ledna 1950 provedla pražská Státní bezpečnost domovní prohlídku u Esteřáků. Účel pátrání ani zákonný důvod není v protokolu uveden. Při prohlídce byly zadrženy náboje, vojenské průkazy, různé fotografie a písemnosti, dokonce

195 Tamtéž.

196 ABS, f. 305, sign. 305-662-3/95, zápis o výpovědi, 10. 1. 1950.

197 KUDRNA, Ladislav, ref. 190.

198 Tamtéž.

199 Viz § 1, 2, 3, 5 zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.

i Esteřákova poslední vůle (tedy závěť). Prohlídce byl přítomen jak sám Esteřák, tak jeho manželka Eunice.[200]

Ve stejný den byla s Esteřákem sepsána výpověď k věci. Vypovídal o svém odchodu do penze a jakým způsobem si hledal další práci. Uvedl, že jeho snaha nebyla úspěšná a skončil pouze u péče o domácnost, jelikož manželka chodila vyučovat angličtinu. Vzhledem k tomu, že Judy byla národností Angličanka, tak se vyšetřovatelé samozřejmě zajímali i o její osobu. Dále se výslech zaměřoval na to, zda Esteřák udržuje kontakty s někým z činné služby v armádě, což odmítl. Ani během dovolené v létě 1949 se prý s nikým takovým nesešel. Mimo dalších krátkých výletů do okolí od té doby Prahu neopustil.[201]

Z protokolu o výpovědi vyplývá, že vyšetřovatelé se velmi snažili nalézt jakýkoliv náznak protistátní činnosti. Nejvíce se zajímali o Esteřákovy kontakty, zejména s bývalými vojáky. Také musel vysvětlit, zda měl nějaké styky s cizinou, a to ať už ze služebních, nebo soukromých důvodů, například skrze manželku. Všechny tyto narážky Esteřák popíral, a tak jediné, čím se „provinil", bylo hledání zaměstnání mimo oficiální zdroje a vlastnictví pistole s náboji. To ovšem nebylo dost pro trestní stíhání nebo vytvoření politického procesu.

Státní bezpečnosti tak nezbylo nic jiného než navrhnout Ústřednímu národnímu výboru, aby byl Esteřák zařazen do tábora nucené práce.[202] Jak je již uvedeno výše, tábory nucené práce byly zařízením, do kterých se odsuzovalo na základě neformálního řízení u komisí zřízených národními výbory, s tím, že toto řízení stálo mimo oblast trestní nebo přestupkovou a ani v něm neexistovaly stejné záruky jako v těchto odvětvích. Jednalo se tedy o nejjednodušší formu zbavení se nepohodlných občanů, kteří se nehodili pro „budování socialismu".

Den po výslechu, tedy 11. ledna 1950, byl Esteřák oficiálně zatčen bez uvedení konkrétního důvodu. Dne 12. ledna pak krajský velitel Státní bezpečnosti zpracoval návrh pro Ústřední národní výbor, aby byl Esteřák zařazen do tábora nucené práce. Odůvodněním mělo být to, že Esteřák pocházel z živnostenské rodiny, a proto se nikdy neživil poctivou prací. Z československé armády byl odeslán do penze údajně kvůli jeho politické nespolehlivosti. StB jej dále označila za *velmi nebezpečný živel*, který má díky své manželce Angličance styky s britským velvyslanectvím, a prý existovalo podezření, že pracuje pro cizí zpravodajskou službu. Smýšlením byl označen za *západáka*, který nenávidí lidově demokratické státní zřízení a dělnickou třídu, přičemž se nijak nezapojil do budovatelského úsilí. Také mu bylo k tíži, že jej měl v oblibě „zrádcovský" generál Ingr nebo že bydlí v nadrozměrném třípokojovém bytě, čímž přispívá k prohlubování bytové krize. Na závěr krajský velitel StB navrhl, aby byl Esteřák zařazen k TNP na dobu co možná nejdelší.[203]

200 ABS, f. 305, sign. 305-662-3/88, zápis o zatčení, 11. 1. 1950.

201 Tamtéž.

202 Tamtéž.

203 Tamtéž.

Obvinění proti Esteřákovi se tedy opírala o obecné fabulace a o to, že si během londýnského exilu vzal za manželku britskou občanku. I to ovšem stačilo pro rozhodnutí komise o zařazení k TNP Mírov. Výměr byl pražskou komisí vydán 16. ledna, tedy necelý týden od provedení domovní prohlídky u Esteřákových. Evžen Esteřák byl oficiálně odsouzen ke 12 měsícům, a to z důvodu, že se jednalo o osobu podle § 2 odst. 1 písm. a) zákona o TNP, tedy takovou, která se vyhýbá práci nebo jinak ohrožuje lidově demokratické zřízení. Tento výměr byl Esteřákovi doručen už na Mírov, z čehož vyplývá, že zde byl uvězněn již před oficiálním rozhodnutím.[204] Jakékoliv usnesení o uvalení vazby ale ve vyšetřovacím spise chybí. To ovšem není překvapující vzhledem k tomu, že celý „proces" probíhal ve velmi neoficiální rovině.

Esteřák nepobýval pouze na Mírově. V únoru 1950, měsíc od svého uvěznění, byl převezen do věznice v Ruzyni, kde byl šest týdnů vyslýchán. Podmínky tam měl žalostné. Během výslechu Esteřák zhubl o 25 kilogramů. Následně byl transportován do věznice v Mladé Boleslavi. Na obou těchto místech mu byla odpírána lékařská péče. Správce nemocnice v Boleslavi prý uvedl, že MNO zakázalo poskytovat Esteřákovi jakékoliv léčení. V případě nutnosti mohl být maximálně převezen do některé speciální nemocnice. Esteřák tedy zahájil hladovku a napsal dopis na MNO. Týden nato byl opět převezen na Mírov. Péče lékařů mu ovšem byla odpírána až do jeho propuštění.[205]

Z výslechu na Ruzyni vznikl protokol o čtyřiceti stranách. Na první straně je uvedeno datum 23. února, na třicáté osmé straně pak 1. března a na závěr 3. duben 1950. Výslech opravdu musel probíhat zhruba uvedených šest týdnů. Esteřák byl na základě dokumentů z londýnského exilu podezříván z toho, že se účastnil zpravodajské činnosti při pobytu v SSSR a že pro londýnskou vládu označoval osoby komunistického přesvědčení.[206]

Současně s rozhodnutím o přidělení do TNP Mírov byla Esteřákovi také odebrána vojenská hodnost. V listopadu 1950 mu na Mírov přišlo oficiální rozhodnutí, kterým byl degradován na vojína v záloze. Výše jeho důchodu ovšem zůstala nedotčena.[207] To byl později jeden z Esteřákových argumentů při snaze o navrácení hodnosti po propuštění z tábora.

Poměry v TNP Mírov byly nepochybně tvrdé. Možnost zaslání balíku s nějakými věcmi se naskytla výjimečně v prosinci 1950, kdy Esteřák napsal své dceři, že má možnost pouze v prosinci toho roku přijmout zásilku do 10 kg. V balíku ovšem nesměl být žádný dopis. Dopisy jako takové byly omezeny na třicet řádků na jedné straně.[208] V dalším lístku poděkoval za zaslaný balíček a dceru se zetěm upozornil, že tato úleva platila jen v prosinci.[209]

204 ALP, výměr z 16. 1. 1950.

205 ALP, žádost o rehabilitaci z r. 1968.

206 ABS, f. 302, sign. 302-96-2/40–79, protokol, 23. února 1950, s. 1–40.

207 ALP, rozhodnutí o odebrání hodnosti.

208 ALP, dopis Evžena Esteřáka z 5. 12. 1950.

209 ALP, dopis Evžena Esteřáka z 26. 12. 1950.

Esteřákova dcera Jana Norková k tomu po roce 1989 v žádosti o odškodnění napsala: [B]*yla jim odmítána léčební péče, nesměli psát domů, za celou dobu jsem mohla jenom jednou otce navštívit, nesměly se jim posílat balíčky s jídlem.* […] *Stačil* [by] *týden dva a otec rozšířil řadu* [těch], *kteří se nevrátili.*[210]

Po Esteřákově zatčení se situace zkomplikovala i jeho manželce Eunice. Delší dobu nedostávala o manželovi žádné zprávy a byla předváděna k obtěžujícím výslechům. Také se musela přestěhovat do jiného domu v Horních Počernicích. Tento dům byl na odlehlém místě za lesem. Eunice navíc trpěla špatným psychickým stavem poté, co byla za války po bombardování zasypána v poškozeném domě v Londýně.[211]

Ve stejné době, kdy Esteřák žádal o balík na Mírov, tedy v prosinci 1950, byla z Československa bez uvedení důvodu Esteřákova manželka Eunice vyhoštěna.[212] Ačkoliv se proti výměru Krajského národního výboru Praha odvolala, neměla ve věci úspěch a dne 20. prosince 1950 opustila území Československa. Ve Velké Británii našla znovu místo bankovní úřednice.[213]

V táboře nucené práce strávil Esteřák nakonec celkem rok a půl, ačkoliv byl původně komisí „odsouzen" ke dvanácti měsícům. Propuštěn byl až 11. června 1951 a hlásit se měl k Okresnímu úřadu ochrany práce v Brandýse nad Labem.[214] Při propuštění mu bylo údajně sděleno, že se do tábora dostal neoprávněně, a byla mu slíbena satisfakce tím, že mu zůstane penze[215] (včetně nároku na byt).[216] Ve zprávě komise, která jeho umístění do TNP prošetřovala, se skutečně píše, že Esteřák byl vzhledem ke svému zdravotnímu stavu a vysokému věku odsouzen neoprávněně a měl by být co nejdříve propuštěn.[217]

Zpráva komise, na jejímž základě byl Esteřák z Mírova propuštěn, se nyní nachází ve Vojenském ústředním archivu. Komise měla za úkol prošetřit jeho případ a v úvodu dokumentu je shrnuto, proč byl vůbec internován. Nově se tedy můžeme dočíst, že Esteřák [b]*yl ve velmi úzkých vztazích k reakčním politickým kruhům, kritizoval při různých příležitostech poměry, stále porovnával, jak to bylo na západě a jak je to tady. Vyslovoval různé pochybnosti o správnosti naší politiky. Kritizoval dvouletý plán a vyjadřoval se s pohrdáním o brigádách. Jistý příslušník jeho oddělení si svého času stěžoval, že se bojí projevit svůj politický postoj, protože šéf* [Esteřák] *nemůže komunisty ani vidět a on by s ním proto v úřadě nevydržel.*[218] To jsou informace, které

210 ALP, dopis Jany Norkové MV ČR z 23. 8. 1991.

211 ALP, žádost o rehabilitaci z r. 1968.

212 ALP, dopis Místnímu národnímu výboru v Klánovicích z 6. 8. 1951.

213 ALP, žádost o rehabilitaci z r. 1968.

214 ALP, propouštěcí potvrzení.

215 Výše penze nicméně Esteřákovi snížena vůbec nebyla, viz výše.

216 ALP, dopis MNV v Klánovicích z 6. 8. 1951.

217 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, zpráva komise o přešetření případu, 1951.

218 Tamtéž.

se v Esteřákově vyšetřovacím spise vůbec nenacházejí a ani nejsou přímo uvedeny v odůvodnění rozhodnutí o jeho umístění v TNP Mírov. Zde je tedy poprvé oficiálně patrný politický důvod Esteřákovy internace.

Dlouhý pobyt na Mírově se nicméně nenávratně podepsal na Esteřákově zdraví. I po návratu z výslechu na Ruzyni mu byla nadále odpírána lékařská péče. Po propuštění trpěl cukrovkou, se kterou měl spojeny další komplikace, například zánět nervového ganglia, polyneuropatii, vysoký tlak, srdeční potíže a také částečnou ztrátu zraku. Následně několikrát ztratil řeč a paměť, pravděpodobně v důsledku mozkové mrtvice. Možnosti zotavení byly omezené i proto, že Esteřákova manželka, která by o něj mohla pečovat, byla vyhoštěna do Velké Británie a jemu přidělený byt byl v domě, ve kterém se v zimě dalo žít jen stěží.[219] Esteřákova dcera později v žádosti o odškodnění uvedla, že Esteřák nesl svůj špatný zdravotní stav velmi těžce (před internací nikdy nebyl vážně nemocen) a při léčení v lázních v Poděbradech ho museli hlídat kvůli jeho sebevražedným myšlenkám.[220]

Návrat do Československa nebyl Eunice Esteřákové povolen. Alespoň tedy svému manželovi posílala z Velké Británie léky na cukrovku. Esteřák byl každopádně nucen žít v nevyhovujících podmínkách, přičemž nebyl nikdo, kdo by se o něj mohl postarat. Eunice bylo alespoň umožněno, aby v září roku 1957 přijela do Československa na turistické vízum, s Evženem Esteřákem se tedy ještě před jeho smrtí naposled shledali.[221]

Na konci roku 1954 Krajská vojenská správa v Praze nařídila šetření ohledně Evžena Esteřáka. Lékařská komise Okresní vojenské správy Říčany došla k závěru, že se jedná o těžce nemocného člověka s cukrovkou a vysokým krevním tlakem. Esteřák bydlel v obci Kaliště a vesměs se s nikým nestýkal. Staral se zejména o svoje vnučky, jedenáctiletou Janu, sedmiletou Miluši a čtyřletou Barboru.[222] Pravděpodobně se jednalo o šetření v souvislosti s Esteřákovými žádostmi o prošetření jeho případu a navrácení vojenské hodnosti.

Na přelomu let 1957 a 1958 se péče o Esteřáka ještě více zkomplikovala. Jeho dcera i snacha onemocněly tuberkulózou a musely být hospitalizovány. Dvouletá vnučka Jindřiška musela být umístěna do dětského domova, jelikož syn Esteřák ml. musel chodit do zaměstnání, aby mohl rodinu dále zabezpečovat. Vnučku Barbaru[223] si mezitím vzal Esteřák k sobě do péče.[224]

Barbara tehdy žila u svého dědy několik týdnů. Dnes na toto období vzpomíná takto: *Byl to docela vojenský život. Ráno brzy budíček, pak se trochu učit, trochu volna,*

219 ALP, žádost o rehabilitaci z r. 1968.

220 ALP, dopis Jany Norkové MV ČR z 23. 8. 1991.

221 ALP, příloha k žádosti o vydání cestovního dokladu.

222 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, šetření k vrácení hodnosti, 2. 12. 1954.

223 Barbara Esteřáková byla později úspěšnou závodnicí v plavání. Startovala za plavecký oddíl TJ Bohemians Praha a v šedesátých letech se stala i mistryní ČSSR.

224 ALP, žádost o rehabilitaci z r. 1968.

návštěva u známých od dědy a večer před spaním poslouchat 10 minut hudby z rádia. Myslím si ale, že jsme si docela rozuměli.[225] Lze usoudit, že ačkoliv byl Esteřák tou dobou velmi nemocen, sám by potřeboval pečovatele či pečovatelku a žil v poměrně nuzných podmínkách, zvládl se o sebe i o svou vnučku dobře postarat.

Esteřák v únoru 1958 žádal o vydání cestovního pasu, aby mohl vyjet na tříměsíční turistické vízum do Spojeného království za svojí manželkou Eunice. Ta se tam o něj měla postarat a zajistit mu patřičnou léčbu. Svého vydání se ovšem před smrtí nedočkal.[226] Krátce po jeho smrti Ministerstvo zahraničí doručilo zamítavé rozhodnutí s tím, že Esteřákova cesta do zahraničí je nežádoucí.[227]

Evžen Esteřák zemřel dne 29. března 1958 ve věku 67 let v pražské nemocnici na následky krvácení v mozku a edém plic.[228] Pohřeb proběhl 4. dubna 1958 ve velké obřadní síni krematoria na Praze 12. Následně bylo tělo zpopelněno.[229] Esteřák je pohřben v Olomouci v rodinné hrobce společně se svými rodiči.

Rehabilitace

Jak je uvedeno výše, o revizi svého případu a zejména o navrácení vojenské hodnosti neúspěšně žádal již sám Esteřák po svém propuštění, a to několikrát. O totéž se pokusil po jeho smrti jeho syn Evžen Esteřák ml., který podal žádost o rehabilitaci k Okresnímu soudu Praha-východ.[230] Dopis psaný na stroji je velmi cenným životopisem, zejména z hlediska období po roce 1948. Ačkoliv tento pokus učinil v roce 1968, tedy v období tzv. pražského jara, ani tato žádost o navrácení hodnosti nebyla úspěšná.

Po událostech v roce 1989 nastal čas i pro rehabilitaci politických vězňů. S obměnou politické situace tudíž nastala nová šance i pro Esteřákovu rehabilitaci, o kterou se tentokrát pokusila jeho dcera Jana Norková. Ta 10. srpna 1990 zaslala přípis Centrální rehabilitační komisi Federálního ministerstva obrany společně s vyplněným dotazníkem. Norková navíc přiložila výměr o zařazení do TNP z 16. ledna 1951, rozhodnutí o odnětí vojenské hodnosti z 18. října 1950 a další vhodné dokumenty, které měla k dispozici. Současně s tím také požádala o soudní rehabilitaci svého otce.[231]

Dne 23. srpna 1990 vydal prezident Václav Havel rozkaz, kterým byl zrušen výnos ministra národní obrany, jenž původně odňal Esteřákovi vojenskou hodnost brigádního generála ve výslužbě.[232] K příležitosti vyhlášení tohoto rozkazu a jmenování

225 E-mailový rozhovor s Barbarou Catchpole, roz. Esteřákovou, ze dne 29. 12. 2020.
226 ALP, příloha k žádosti o vydání cestovního dokladu.
227 ALP, žádost o rehabilitaci z r. 1968.
228 ALP, Evžen Esteřák – úmrtní list.
229 ALP, Evžen Esteřák – parte.
230 ALP, dopis Jany Norkové MV ČR z 23. 8. 1991.
231 ALP, zaslání dotazníku a dokladů ve věci rehabilitace mého otce dr. Eugena Esteřáka.
232 ALP, rozkaz prezidenta České a Slovenské Federativní Republiky z 23. 8. 1990.

Evžena Esteráka do generálské hodnosti byla Jana Norková pozvána na 27. srpna 1990 na slavnostní ceremoniál do Prahy.[233] Norkové byla v září 1990 také doručena oficiální omluva ministra obrany za všechna příkoří vůči jejímu otci i jí samotné. Ministr zároveň oznámil, že prezident Esteřákovi navrátil jeho hodnost a jedná se o oficiální potvrzení o jeho rehabilitaci.[234]

Žádosti o soudní rehabilitaci Esteřáka ovšem nebylo vyhověno. Soudní rehabilitace totiž nemohla být provedena, protože Esteřák soudně trestán vůbec nebyl. Neexistoval tedy rozsudek, který by bylo možné revidovat. Jak je uvedeno výše, Esteřák byl umístěn do TNP Mírov na základě rozhodnutí zvláštní komise národního výboru a nejednalo se o trestní řízení.[235]

Evženu Esteřákovi tedy byla in memoriam vojenská hodnost brigádního generála ve výslužbě nakonec navrácena. Na finanční kompenzaci dle mimosoudní rehabilitace by ovšem měl nárok pouze Evžen Esteřák sám, nikoliv jeho potomci. Je paradoxní, že pokud by tehdejší režim postupoval správně dle trestních předpisů a Esteřák by měl možnost se proti obviněním bránit u soudu, měla by jeho dcera na odškodnění (pravděpodobně) nárok. Tím, že se vytvořily zvláštní komise sui generis, které mohly rozhodovat o vině a trestu, ačkoliv to by měl v demokratické společnosti činit jedině soud, byla možnost odškodnění vyloučena. Není tedy divu, že s takovým výsledkem dlouholeté snahy o rehabilitaci Evžena Esteřáka se Jana Norková těžko smiřovala.

Závěr

Lze uzavřít, že Evžen Esteřák byl významnou osobností nejen v kontextu historie města Olomouce, ale i v rámci celých československých vojenských dějin dvacátého století. Většího uznání se nicméně bohužel během svého života nedočkal. Naopak se stal terčem politického pronásledování jako nepohodlná osoba. V této studii jsem se pokusila alespoň částečně splatit dluh vůči Esteřákovi a jeho rodině, aby byl připomenut jeho význam.

Evžen Esteřák byl olomouckým rodákem. Narodil se do rodiny kožešníka a úspěšného podnikatele Jana Esteřáka jako jedno z pěti dětí. Esteřákovi rodiče se vypracovali z nuzných poměrů, všem svým dětem ovšem dali možnost vzdělání. Esteřák tedy vystudoval klasické gymnázium v Olomouci (dnešní Slovanské gymnázium) a po maturitě nastoupil na právnickou fakultu v Praze.

Ačkoliv úspěšně odpromoval jako doktor práv, s počátkem praxe musel vyčkat. Začala první světová válka a byl odveden do armády. Po dokončení důstojnické školy nastoupil do válečné služby s tím, že nejvíce času strávil na italské frontě. Morálka

233 ALP, pozvánka MO ČSFR pro Janu Norkovou na slavnostní obřad.

234 VÚA–VHA, Sb. KL, Evžen Esteřák, dopis ministra národní obrany Janě Norkové, 17. 9. 1990.

235 ALP, Federální ministerstvo obrany – Správa vojenských soudů, návrh na zahájení rehabilitačního řízení, čj. Tr 3092/90.

českých vojáků na této frontě nebyla pevná, nicméně situace byla jiná než na východní frontě, kde Češi přebíhali k protivníkovi, aby nastoupili do Československé legie. Esteřák svízelnou situaci, stejně jako mnoho dalších Čechů, vyřešil tak, že spolykal mnoho prášků, aby onemocněl a mohl se vrátit do Prahy. Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československé republiky tedy Esteřák sledoval přímo v Praze, kde už mohl plnohodnotně žít se svou první manželkou Janou Esteřákovou Šípkovou. Po tzv. velké válce mohl začít s koncipientskou praxí a následně složit advokátní zkoušky.

Esteřák začal působit jako samostatný advokát a otevřel si vlastní advokátní kancelář. Věnoval se především trestnímu právu. Byl také (stejně jako mnoho dalších advokátů tehdejší doby) činným politikem. Byl zvolen do olomouckého zastupitelstva a do městské rady. I přes zhoršení situace v roce 1938 stále oponoval německým politikům na radnici, například zabránil stržení Masarykova pomníku na náklady města. Nakonec mu byl na radnici zakázán přístup a pod hrozbou zatčení utekl do Polska.

V polském Krakově podal Esteřák přihlášku k československé armádě, čímž začala jeho životní etapa odbojáře. Původně působil v československém legionu v Polsku pod vedením Ludvíka Svobody, se kterým byl zajat Rudou armádou a následně internován v Sovětském svazu. Přes nemalé obtíže se pak dostal přes Istanbul do Francie. Od července 1940 působil ve Velké Británii, kde byl přidělen k nově ustanovenému Ministerstvu národní obrany. Stal se zde přednostou justičního a právního oddělení a v průběhu války byl několikrát povýšen. Byl též členem Vrchního polního soudu v Londýně. V rámci svého působení v Londýně také poznal svou druhou manželku, bankovní úřednici Eunice (Judy) Esteřákovou. Ta po svatbě přijala československé občanství a po válce se s Esteřákem přestěhovala do osvobozeného Československa.

Ve Francii a později ve Velké Británii působil v zahraničním odboji také Esteřákův syn Evžen Esteřák mladší. Krátce po uzavření vysokých škol utekl přes Slovensko, Maďarsko, Jugoslávii a Itálii do Francie, kde vstoupil do československé armády. Ve Velké Británii působil v Chalmondeley a v dalších posádkách u dělostřelectva. Díky absolvování důstojnické školy byl postupně povýšen až na poručíka. O Esteřákovi ml. se také uvažovalo jako o členu parašutistické skupiny. Prošel speciálním výcvikem, nicméně byl pro tyto účely příliš pomalý, chyboval ve střelbě a měl nízkou výdrž. Dále se vyznamenal v bojích u Dunkerque, kdy během nepřátelské palby opravil poruchu střelecké linky a jednotka tak mohla pokračovat v dělostřelecké palbě.

Evžen Esteřák st. se z Velké Británie nejdříve přesunul společně s exilovou vládou do Košic a až po osvobození se mohl konečně vrátit do obnoveného Československa. Zůstal v Praze na Ministerstvu národní obrany, kde se stal znovu přednostou. Nakonec byl povýšen až na hodnost generála justiční služby.

Jeho kariéra byla ovšem ukončena předčasně kvůli politickým změnám v roce 1948. Nejdříve byl nuceně odeslán do penze, poté zatčen a uvězněn v TNP Mírov.

O jeho umístění do TNP rozhodla tříčlenná komise národního výboru s výměrem na jeden rok, a to prakticky bez jakéhokoliv dokazování. Přesto byl Esteřák takto uvězněn rok a půl, než zvláštní komise rozhodla o přezkumu jeho věci a propuštění na svobodu. V této době byl také vyslýchán na Ruzyni, kde mu byla odpírána lékařská péče a kde byl dotazován na různé další „nepřátelské" osoby. Celé toto martyrium se nenávratně podepsalo na jeho zdraví. Zároveň byla Esteřákova manželka jako britská občanka vyhoštěna z Československa. Eunice již nebylo umožněno se svým manželem znovu žít ve společné domácnosti. Esteřák zemřel v roce 1958 a pohřben je v Olomouci v rodinné hrobce.

O jeho rehabilitaci se později pokoušely jeho dvě děti. Syn Evžen Esteřák podával žádost v roce 1968, ale neměl úspěch. Esteřák st. byl rehabilitován byl až po změně režimu po roce 1989, kdy se o to pokusila jeho dcera Jana Norková. Ačkoliv byl celý proces problematický, zejména proto, že neproběhl žádný oficiální soudní proces, a soudní rehabilitace byla tedy vyloučena, výnos o odnětí vojenské hodnosti Esteřáka byl nakonec zrušen a Evžen Esteřák se stal in memoriam brigádním generálem.

Na závěr lze říci, že Evžen Esteřák byl inteligentní, cílevědomý, svědomitý a temperamentní člověk, který se zajímal o svět kolem sebe. Ačkoliv byla jeho životní dráha kvůli politické perzekuci nepochybně zkrácena, zvládl vybudovat úspěšnou kariéru samostatného advokáta, komunálního politika a následně vojáka a úředníka.

„Skláním se pod tíhou“[1]

Osud litoměřického biskupa Štěpána Trochty v padesátých letech

Veronika Koubová

Příběh litoměřického biskupa Štěpána Trochty v padesátých letech je dobrodružný a silně překvapující. Setkáváme se v něm s mužem, který se dost možná díky vlastnímu sebevědomí pouští do služby dvěma pánům – komunistickému režimu a Svatému stolci. A tvrdě narazí. Jeho tajná činnost je v komunistickém Československu odhalena a doposud prominentní biskup se dostává do nemilosti prezidenta Klementa Gottwalda i ministra Alexeje Čepičky. Proč byl ale Štěpán Trochta v lednu 1953 vlastně zatčen a jako jediný český diecézní biskup odsouzen k dvaceti pěti letům odnětí svobody? A jaký byl další osud vězně č. 2969?

Salesiánská hagiografie

Troufám si tvrdit, že monografie, která by kvalitně popisovala Trochtovo životní období v padesátých letech, doposud nebyla napsaná. Nejstarší biskupův životopis s názvem *Štěpán kardinál Trochta*[2] pochází z díla českých salesiánů a byl vydán v exilu v Římě roku 1984. Jedná se o silně hagiograficky laděné dílo zabývající se především raným obdobím biskupova života (dětství, působení v salesiánském řádu v Itálii a v Čechách) a obdobím nacistické perzekuce. Dále se jedná o velmi lapidární a neobjektivní popis událostí, který je sem tam doprovázen nerealistickými historkami z Trochtova života jakožto budoucího světce. Práce není podložena žádnými prameny a patrně se jedná o směs biskupova vyprávění doplněnou fantazií salesiánských pisatelů. Nejsou zde ani náznaky Trochtovy „ústupkářské“ politiky z počátku padesátých let. Roky 1948–1949 jsou sporadicky okomentovány a čtení pastýřského listu dne 19. června 1949 je prezentováno jako hlavní důvod Trochtova zatčení a věznění v letech 1953–1960. Období let 1960–1968 není komentováno téměř vůbec.

1 Z proslovu Štěpána Trochty z 1. září 1968 při příležitosti návratu do čela litoměřické diecéze.

2 *Štěpán kardinál Trochta. Životopisná črta a výběr z proslovů a pastýřských listů.* Řím: Křesťanská akademie, 1984.

Další dílo z pera salesiánského autora Jaroslava Novosada nese název *Štěpán Trochta. Svědek „T“*[3] a pochází z roku 2004. Spíše než o historickou monografii se jedná o obrázkovou encyklopedii, která je kompilací jednak výše uvedeného titulu z roku 1984, jednak nelogicky citovaných jednotlivin z materiálů Státní bezpečnosti. Jsou zde poprvé zmiňovány nové poznatky (Trochtův dialog se státem 1948–1952, podrobnosti z internace, Trochtova tajná činnost, existence agenta ORLA). Povětšinou jsou však tyto skutečnosti pouze zmíněny, naznačeny, nebo dokonce různě překrouceny. Použité prameny a literatura opět chybějí. V případě dalších prací, které se životem Štěpána Trochty zaobírají, se jedná pouze o krátké studie nebo brožury.[4] Kvalitně a realisticky zpracovaný Štěpán Trochta české historiografii doposud chybí.

Prameny státní provenience

Když se zaměříme na prameny, nacházíme jich značné množství zejména v provenienci Státní bezpečnosti.[5] V Archivu bezpečnostních složek se nachází svazek Historického fondu Studijního ústavu Ministerstva vnitra, veden pod arch. č. H-312. Jedná se bohatý pramen pro mapování biskupovy internace. Tento osobní svazek byl založen strážmistrem Stanislavem Hoffmanem z litoměřického oddělení StB v roce 1950 a obsahuje agenturní zprávy od počátku internace až do biskupova zatčení v lednu 1953. Tato denní hlášení zaznamenávala podrobné informace z Trochtova života o jeho návštěvách, psychickém a fyzickém rozpoložení a celkovém denním režimu. Jde tedy o unikátní dokumentaci biskupových reakcí na historické události a pravděpodobné prožívání jeho „ústupkářské politiky“ na počátku padesátých let.

Pro rozpletení tajné biskupovy činnosti je v Archivu bezpečnostních složek k dispozici vyšetřovací spis arch. č. V-2309 MV k soudnímu procesu s názvem Trochta a spol., který se konal v červenci 1954. Ve spleti výpovědí obžalovaných a svědků lze nahlédnout pod povrch tajné činnosti biskupa Trochty na počátku padesátých let a hrubě zrekonstruovat jeho zpravodajské napojení na Vatikán prostřednictvím tajných spojek. Dále lze poodkrýt ilegální síť generálních a oblastních vikářů,

3 NOVOSAD, Jaroslav. *Štěpán Trochta. Svědek „T“.* Praha: Portál, 2001.

4 Uveďme příklady některých studií: PLACHÝ, Jiří. Biskup Trochta v hodině velké zkoušky. In: *Securitas imperii 11.* Praha: ÚDV, 2005, s. 129–134; KOURA, Petr. Protinacistická odbojová činnost Štěpána Trochty. In: MAREK, Pavel; HANUŠ, Jiří. *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 422–428; HRACHOVÁ, Ivana. Internace biskupa Štěpána Trochty. In: MERVART, Jan; STŘEDOVÁ Veronika. *České, slovenské a československé dějiny 20. století IV.* Ústí nad Orlicí: Oftis, 2009, s. 91–99.

5 Ve své studii se pramenům StB v případě perzekuce Štěpána Trochty věnoval katolický duchovní a historik Josef Hurt. Viz HURT, Josef. Litoměřický biskup Štěpán Trochta a osudy jeho spolupracovníků v agenturním rozpracování StB. In: DOLEŽALOVÁ, Markéta. *Církev za totality – lidé a místa. Sborník k životnímu jubileu opata Heřmana Josefa Tyla.* Praha: ÚSTR, 2016, s. 27–45.

funkci tzv. tajných fakult nebo biskupův plánovaný útěk přes hranice. Neblaze končící příběhy biskupových spolupracovníků lze nalézt například ve vyšetřovacích spisech arch. č. V-331 MV (Krutílek a spol.), arch. č. V-691 MV (Bárta a spol.), arch. č. V-2742 MV (Mádr a spol.).

Hlavní pramen pro léta 1954–1960, která Trochta strávil v komunistických věznicích, je začátek svazku tajného spolupracovníka KABÁTA s arch. č. TS-764923. Tento svazek byl na biskupa Trochtu zaveden npor. Václavem Šubrtem v roce 1960. Součástí svazku jsou však i agenturní zprávy z druhé poloviny padesátých let, kterou Trochta strávil po komunistických kriminálech. Většina pochází z Valdic, později také z Leopoldova. Jedná se o záznamy z vězeňských „pohovorů", během nichž byl Trochta několikrát „lámán" ke spolupráci s StB. Byly zde mapovány biskupovy politické názory na současné dění a jeho psychický a zdravotní stav. Tento svazek odhaluje také existenci agenta ORLA, katolického kněze, vězně a zároveň spolupracovníka, který byl v roce 1956 nasazen na celu ve Valdicích. Biskup mu i přes mnohá varování bezmezně důvěřoval a OREL se stal jeho nejbližším důvěrníkem i po propuštění z vězení. Příběh kněze, který se z politického vězně stal práskačem první kategorie, je podrobněji popsán ve vyšetřovacím spise arch. č. V-137 CB (Václav Klabík a spol.) a svazku reg. č. 10442 I. S.

Další fondy pocházející ze státní provenience k případu Štěpána Trochty se nacházejí v Národním archivu. Velkým překvapením se stal jeho osobní vězeňský spis z fondu Správa Sboru nápravné výchovy, Praha – osobní spisy, jehož materiály unikátně mapují doposud nejasné Trochtovo životní období v komunistických věznicích. Další relevantní fondy NA se vyslovují především ke vztahu církve a státu všeobecně, než že by konkrétněji sledovaly Trochtův život. Namátkou uveďme fondy Alexeje Čepičky, Klementa Gottwalda, Předsednictva ÚV KSČ 1945–1954, Státního úřadu pro věci církevní (1949–1956) a Církevního odboru (1956–1968).

Kvůli prezidentské amnestii ze dne 9. května 1960, do které byl biskup Trochta zahrnut, byla provedena rešerše taktéž v Archivu Kanceláře prezidenta republiky. V poskytnutých materiálech k amnestiím ve věcech trestních se však jeho jméno nevyskytlo.

Prameny církevní provenience

Prameny církevní provenience jsou oproti státním institucím poněkud skrovné. Archiv Biskupství litoměřického sice zpřístupňuje rozsáhlý fond věnovaný Trochtovi s názvem Trochtiana, ten však pro období padesátých let mnoho materiálů neskýtá. Archiv pražského arcibiskupství k osobě litoměřického biskupa zpřístupňuje pouze jedno fotoalbum a ani Archiv Salesiánské provincie Praha (dále jen ASPP) v pražských Kobylisích mnoho archivního materiálu neobsahuje. Z poskytnutých materiálů byl k tématu relevantní pouze jeden článek z Lidové demokracie z roku 1968 a vzpomínky skauta Miroslava Obrmana na setkání s biskupem ve valdické věznici.

Za nejcennější pramen pokládám karton fotografií, které zachycují Trochtu od jeho studentský let až do dne pohřbu.

Rozsáhlé a cenné prameny pravděpodobně ukrývají vatikánské archivy, kde se k danému tématu nacházejí například prameny z pozůstalosti pražské internunciatury z let 1946–1950, správy internuncia Saveria Rittery a jeho podřízených diplomatů Gennara Veroliniho a Ottavia de Livy. Zpřístupněn je také archiv státního sekretariátu a jeho složka Cecoslovacchia. Dále se v Římě nachází centrální archiv salesiánů, který taktéž dozajista poskytuje relevantní archivní materiály. Tato studie však vychází z vysokoškolské závěrečné práce a výzkum byl uskutečňován jen na území České republiky. Tento fakt se však může stát podnětem pro další, rozšířené bádání.

Život Štěpána Trochty do roku 1948

Životní osud Štěpána Trochty je všeobecně známý. Je příběhem mladého muže, který po smrti otce odešel z rodného Valašska, aby se připojil k římskokatolické kongregaci Salesiánů Dona Bosca. Studoval v Itálii, kde projevil značné organizační schopnosti, a poté byl vyslán zpět do Československa. Stál u zrodu prvních salesiánských řeholních domů věnujících se práci s ohroženou mládeží. Ve třicátých letech se stal ředitelem salesiánského ústavu v Kobylisích a s nastupující německou okupací se dostal do hledáčku pražského gestapa. Po atentátu na Reinharda Heydricha byl jako mnoho jiných „nepohodlných" zatčen a vězněn nejprve v Malé pevnosti

Obr. 1: Salesián Štěpán Trochta ve čtyřicátých letech dvacátého století (ASPP, f. Štěpán Trochta, nezpracováno)

Obr. 2: Salesiánský noviciát v Turíně 1929, Štěpán Trochta třetí zleva (ASPP, f. Štěpán Trochta, nezpracováno)

v Terezíně, následně v Mauthausenu a v Dachau. Zadostiučinění se dočkal až po válce. Dne 16. listopadu 1947 byl díky svým schopnostem a kontaktům vysvěcen na biskupa a postaven do čela vydrancované litoměřické diecéze. Během následujících měsíců však proběhl komunistický puč a nově ustanovená nomenklatura ovládla Československo ve všech možných aspektech: zahraniční i vnitrostátní politiku, bezpečností složky, hospodářství, kulturu. Před komunistickými politiky vyvstal úkol vypořádat s různými druhy reakce, přičemž tvrdý oříšek představovala právě katolická církev v čele se silně protikomunistickým arcibiskupem Josefem Beranem.

Přijatelným vyjednavačem (1948–1950)

Litoměřický biskup Štěpán Trochta byl již od března 1948 jmenován do čela církevní delegace[6], která měla se státem jednat o tzv. dohodě. Kromě toho, že Trochta měl ze své praxe dobré vyjednávací a diplomatické schopnosti, byl sem instalován patrně i jiného z důvodu. Z koncentračního tábora v Mauthausenu se osobně znal s Alexejem Čepičkou (toho času ministrem spravedlnosti), který byl Gottwaldem pověřen církevními záležitostmi. V předsednictvu se začalo říkat, že Trochta *není tak neústupný jako Beran a má snahu zachránit pro církev co nejvíce i za cenu různých ústupků.*[7]

6 Církevní delegaci tvořili kromě Štěpána Trochty trnavský apoštolský administrátor Ambróz Lazík, sekretář arcibiskupa Jan Boukal a olomoucký kanovník Antonín Dvořák.

7 KOLOUCH, František. *Internace biskupů.* Praha: Academia, 2018, s. 28.

Obr. 3: Štěpán Trochta v den biskupského svěcení na Pražském hradě, 16. listopadu 1947 (ASPP, f. Štěpán Trochta, nezpracováno)

Ne všichni historici však s dělením církevních prelátů na umírněné a radikální souhlasí. S plastičtějším pohledem přišel například církevní historik Jaroslav Šebek. Ten upozornil na to, že právě díky zkušenosti s nacistickými zvěrstvy inklinoval Trochta k levicovým názorům a pro tehdejší státníky byl přijatelným vyjednavačem. Na rozdíl od staršího a naivnějšího arcibiskupa Berana stál pevněji nohama na zemi. Realisticky vyhodnocoval bezvýchodnost situace v Československu a uvědomoval si, že ke změně jen tak dojít nemůže a je nutné především „přežít". Trochta se stejně jako Beran snažil církvi pomoci v nelehké době, jen každý to dělal jiným způsobem.[8] Podobného názoru je také historička Stanislava Vodičková, která v biografii arcibiskupa Josefa Berana uvedla: [Komunisté] *doufali, že Trochtu získají ke spolupráci, čímž rozkolísají jednotu biskupského sboru, znejistí klér a katolickou veřejnost.* […] *Prokazovali Trochtovi svou náklonost a doufali, že i on se chopí příležitosti, stejně jako P. Plojhar* […]. *Trochta ovšem nebyl Plojhar* […] *a církev nebyla politickou stranou. Další vývoj v životě Štěpána Trochty jasně ukázal, že nebyl v opozici vůči svému arcibiskupovi.*[9]

8 ŠEBEK, Jaroslav. Štěpán Trochta: mučedník církevní diplomacie [přednáška]. In: *YouTube* [online]. 11. 1. 2017 [cit. 2022-10-11]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=qL-6c9ECM2yY&t=1177s.

9 VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana.* Brno a Praha: ÚSTR a Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 186.

Obr. 4: Pečeť papeže Pia XII. s vyobrazením svatého Petra a Pavla, která byla připojena k papežské pověřovací listině z 27. září 1947. Na jejím základě byl Štěpán Trochta jmenován litoměřickým biskupem (ABS, f. MV-V, arch. č. V-2309 MV)

Všemožné „snahy o domluvu" v letech 1948–1949 v praxi znamenaly, že si delegace církve a státu navzájem předhazovaly své podmínky a jednání nikam nevedla. Záměr komunistů, tedy *odpoutat katolickou církev od Vatikánu, dostat se tak daleko, aby se s Vatikánem rozešli a stali se národní církví*,[10] se pořád neuskutečňoval. Poté co katoličtí biskupové odhalili odposlech na jedné z biskupských porad v březnu 1949, zamrzl dialog úplně. Katolickým prelátům tehdy došlo, že už nemají co ztratit.

V červnu 1949 vznikl na tajné biskupské poradě v arcibiskupském paláci pastýřský list s názvem *Oběžník katolickému duchovenstvu a věřícímu lidu*,[11] který měl být čten na svátek Božího těla 19. června 1949. Tento dokument byl následně pronesen jednotlivými biskupy do jejich diecézí, rozmnožen na cyklostylu a tajně rozvezen na jednotlivé fary. Tímto listem měl biskupský sbor své věřící konečně informovat o zesilujícím útlaku církve ze strany státu. Dále měl pohrozit exkomunikací těm věřícím, kteří vstoupí do komunisty nově založeného rozkolného hnutí s matoucím názvem Katolická akce. Brzy ráno před započetím bohoslužeb byli kněží navštěvováni příslušníky SNB. Byli seznámeni s faktem, že přečetní oběžníku zakládá skutkovou

10 KOLOUCH, František, ref. 7, s. 28.

11 Na tajné biskupské konferenci, která se konala v pražském arcibiskupském paláci ve večerních hodinách dne 15. 6. 1949, vznikly dva pastýřské listy s velmi podobnými obsahy, avšak rozdílnými rozsahy. Kratší *Oběžník katolickému duchovenstvu a věřícímu lidu*, čtený 19. 6. 1949, a delší *Hlas československých biskupů a ordinářů v hodině velké zkoušky*, čtený 26. 6. 1949. Více viz KOUBOVÁ, Veronika. *Pastýřský list „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky"*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2019, s. 7–10.

podstatu trestných činů podle zákona na ochranu republiky a hrozí jim trestní stíhání. Přesto list přečetlo kolem 35 % českých duchovních.[12]

Kromě biskupa Karla Skoupého přečetli list všichni čeští biskupové včetně Štěpána Trochty. Podle výpovědi seminaristy Josefa Hádka se čtení v katedrále sv. Štěpána událo takto: *Použil příslušníků kněžského semináře* […]*, ze kterých vytvořil několikanásobný řetěz okolo oltáře, u něhož pastýřský list četl, s příkazem, abychom zabránili bezpečnostním orgánům, případně i násilnému přerušení čtení pastýřského listu.*[13] Je nutno tedy podotknout, že jakkoli „milá"[14] dohoda církve se státem Trochtovi byla, od linie Vatikánu se v této „hodině velké zkoušky" neoddálil.

Pastýřský list čtený o Božím těle 19. června 1949 byl pomyslným bodem, kdy byla katolické církvi otevřeně vyhlášena válka. Pražský arcibiskup, jehož přečtení *Oběžníku* bylo doprovázeno skandálem ve Svatovítské katedrále[15], byl okamžitě zajištěn příslušníky StB a příštích patnáct let strávil v internaci. Následující den, 20. června 1949, se Štěpán Trochta neprodleně obrátil na Alexeje Čepičku: *Nekatolická Katolická akce je největším omylem, který se mohl v dnešní době stát, bylo kolem ní uskutečněno už tolik švindlu.* […] *Já dnes již nic dělat nemohu a nebudu. Je-li můj šéf, s kterým jsem tahal kdysi káry štěrku v Terezíně, omezen na svobodě, pak jako jeho dobrý kamarád nemohu dělat nic jiného než žádat, aby mu byla svoboda vrácena.*[16]

Komunisty založená Katolická akce se s úspěchem neshledala a Beranova hrozba exkomunikace mezi věřícími zabrala. Komunistickým politikům došlo, že je zapotřebí taktiky jiné a již od léta 1949 byly připravovány nové církevní zákony, jež by perzekuci církve legalizovaly. Ty byly schváleny v říjnu 1949. Zákon č. 217/1949 Sb. zřizoval Státní úřad pro věci církevní (SÚC) s povahou ústředního úřadu, jež přejal veškerou agendu ústředních úřadů spravujících církevní záležitosti, tedy zejména Ministerstva školství věd a umění a Ministerstva vnitra.[17] Zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, převáděl veškeré hospodářské závazky církve na stát. Jednalo se například o platy duchovních („osobní požitky"), opravy církevních budov a částky na provoz církevní administrativy.[18]

12 KOUBOVÁ, Veronika, ref. 11, s. 40.

13 KOUBOVÁ, Veronika, ref. 11, s. 40.

14 Trochta měl během jednoho z výslechů v roce 1954 vypovědět: *Jednáním arcibiskupa Berana jsem byl překvapen, ale byl jsem na něm závislý a nemohl jsem se sám odchýlit.* […] *Chci ale říci, že dosažení dohody mi bylo velmi milé.*

15 Arcibiskup Josef Beran se 19. 6. 1949 během bohoslužby ve Svatovítské katedrále rovněž chystal *Oběžník* přečíst. Bylo mu v tom však StB zabráněno. V chrámu se následně strhla vřava a arcibiskup musel být seminaristy z chrámu doslova vyproštěn a dopraven do arcibiskupského paláce.

16 NOVOSAD, Jaroslav, ref. 3, s. 101.

17 KUKLÍK, Jan; ADAMOVÁ, Karolina; BĚLOVSKÝ, Petr et al. *Dějiny československého práva 1945–1989.* Praha: Auditorium, 2011, s. 135.

18 TRETERA, Rajmund Jiří; HORÁK, Záboj. *Konfesní právo.* Praha: Leges, 2015, s. 349–350.

Styky biskupa omezte! (období internace 1950–1953)

Přichystejte tridua, duchovní obnovy, kající poutní průvody. Rok tento má být rokem posvěcení duší modlitbou a pokáním, upevněním věrnosti Kristu a církvi,[19] vyhlásil papež 1. ledna 1950 pro celou katolickou církev. Téhož dne vešly v účinnost dva zákony: zákon č. 265, zavádějící obligatorní civilní sňatek, a zákon č. 268, kterým byly převedeny všechny církevní matriky do správy národních výborů a prohlášeny za majetek státu.[20]

Po únorovém umučení číhošťského faráře Josefa Toufara ve valdické věznici byl uspořádán monstrproces s představiteli jednotlivých řádů a během noci z 13. dubna na 14. dubna 1950 (později ještě z 27. dubna na 28. dubna 1950) byly obsazeny mužské kláštery. Řeholníci byli následně převezeni do tzv. internačních klášterů. Zde pobyli několik měsíců, než byli přeřazeni k PTP, do TNP, postaveni před soud nebo dále drženi v internaci ve zrušeném premonstrátském klášteře v Želivě až do roku 1956. Celá tato akce, později nazývaná jako Bartolomějská noc, proběhla bez jakéhokoli právního podkladu, neexistovala pro ni žádná právní norma.[21] Krátce po mužských řádech byly napadeny také řády ženské. Řeholní sestrám bylo „dovoleno" působit v tzv. charitativních domech v pohraničí a následně musely opouštět specializované profese ve školství či zdravotnictví. Jen výjimečně byly ponechávány v ústavech pro „dementní" osoby.[22]

V úrade Ordinátu mi sedí zmocnenec štátnej správy kultúrnej. On mi kontroluje všetku úradnú poštu, čím mi zasahuje do toho najzákladnejšieho jurisdikčného práva. Som pod dozorom, ako by som bol najnebezpečnejším protištátnym elementom,[23] obrátil se trnavský administrátor Ambróz Lazík na kancelář Alexeje Čepičky. Obdobně začal být sledován celý biskupský sbor. Do litoměřické diecéze byl v roce 1950 přidělen zmocněnec SÚC Jaroslav Zeman a nový generální vikář P. Eduard Oliva (ten nahradil P. Františka Rabase a P. Františka Vlčka v jejich funkcích generálních vikářů litoměřické diecéze).[24] Kromě kontroly korespondence byly biskupovi odposlouchávány telefony a Trochta byl z rezidence okamžitě internován na probošství, kde

19 DOLEŽAL, Miloš. *Jako bychom dnes zemřít měli. Drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara.* Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2012, s. 146.

20 TRETERA, Rajmund Jiří, HORÁK, Záboj, ref. 18, s. 353.

21 TRETERA, Rajmund Jiří. Zákony o církvích ze 14. října 1949 a navazující vládní nařízení jako nástroj likvidace autonomie církví. In: *Společnost pro církevní právo, z. s.* [online]. [Cit. 2022-09-09.] Dostupné z: http://spcp.prf.cuni.cz/C%C3%ADrkve-v-roce-1949.pdf.

22 Tamtéž.

23 NA, f. Alexej Čepička, karton č. 52, dopis Mons. Ambróze Lazíka Klementu Gottwaldovi z 8. 7. 1949.

24 Rabas dostal na starosti správu farnosti nejprve v Litvínově, později ve Cvikově. Vlček spravoval farnost v Rovensku pod Troskami.

mu byly vyhrazeny dva pokoje. Zde pobýval ve společnosti své téměř sedmdesátileté matky Anny Trochtové.[25]

Nařízení biskupovy „izolace" proběhlo 19. července 1950: *Zařiďte ihned izolaci biskupa Trochty, tak abyste věděli o každém jeho styku s osobami, nejen ze samotné rezidence, nýbrž i s ostatními duchovními a laiky, kteří chtějí biskupa navštívit. Styky biskupa omezte na nejmenší míru, a to jen za přítomnosti vašeho orgána. Rozhovor s biskupem musí být při všech návštěvách veden pouze v jazyce českém nebo slovenském.*[26]

Na konci listopadu 1950 se odehrál další monstrproces s čelními představiteli katolické církve. V procesu bylo „odhaleno" spojení Vatikánu s americkými imperialisty, s německým fašismem a s domácími agenty z řad vysoké hierarchie, kteří za války kolaborovali s Hitlerem.[27] Mezi obžalovanými stanuli před Státním soudem například světící biskup a generální vikář olomoucké arcidiecéze Stanislav Zela, opat benediktínského kláštera v Praze-Břevnově Jan Anastáz Opasek, kanovník u sv. Víta v Praze Otakar Švec, pracovník internunciatury v Praze salezián P. Václav Mrtvý a další významné osobnosti.[28] Průměrný rozsudek činil 19 let (Jan Anastáz Opasek byl odsouzen na doživotí). Štěpán Trochta se o přípravě procesu dozvěděl z novin: *Včerejšího dne dočetl se litoměřický biskup Trochta, že v Praze počíná probíhati Státní soud s nejvyššími církevními hodnostáři.* […] *Trochta o nich prohlašoval, že to jsou chudáci, obzvláště Mrtvý. Ten prý na sebe řekne i to, co není pravda. Je prý to dobrý člověk a věci, které jsou na něho naneseny, nikdy prý nedělal.*[29]

Na počátku roku 1951 se Trochta pokusil o navázání komunikace se Zdeňkem Fierlingerem, novým šéfem Státního úřadu pro věci církevní, který jej převzal po Alexeji Čepičkovi. Po jedné z návštěv u ministra Fierlingera biskup prohlásil, že nyní doufá, že *celá církevní otázka bude rozřešena a* [bude] *navázána spolupráce.*[30] Tato „spolupráce" byla Fierlingerem již předem promyšlená a měla tkvít v tak zvaném rozkolu mezi biskupy. Někteří z nich byli totiž na začátku března navštíveni zástupcem SÚC a pozváni do Prahy ke slibu věrnosti lidově-demokratické republice, někteří naopak nikoli (pro nesmlouvaný postoj Josef Beran, dále brněnský biskup Karel Skoupý a českobudějovický biskup Karel Hlouch).[31] Slib věrnosti republice

25 MACEK, Jaroslav; BRODSKÝ, Jan; GUTIERREZ, Ivan. *Biskupství litoměřické.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 138.

26 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, hlášení velitelství oddílu StB Litoměřice z 19. 7. 1950.

27 VAŠKO, Václav. *Dům na skále. Církev bojující 2. 1950 – květen 1960.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 250–251.

28 Mezi další odsouzené patřili Stanislav Jarolímek, Josef Čihák, Jaroslav Kulač, Antonín Mandl a Jan Boukal.

29 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, zpráva StB z 29. 11. 1950.

30 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, hlášení StB ze 13. 2. 1951.

31 KOLOUCH, František, ref. 7, s. 92.

tak skutečně 12. března složilo do rukou předsedy vlády Antonína Zápotockého šest prelátů. Mezi nimi byli královéhradecký biskup Mořic Pícha, těšínský administrátor František Onderek, slovenští biskupové Jozef Čársky a Ambróz Lazík, pražský kapitulní vikář Antonín Stehlík (zastupující internované arcibiskupa Berana) a konečně i litoměřický biskup Štěpán Trochta. Tento akt solidarity s režimem byl okamžitě uveřejněn v novinách.

Ještě v den skládání slibu se Trochta dostal zpět do Litoměřic, v dobré náladě a trochu unaven. Pohoda však neměla trvat věčně. *Tady ti nesu noviny*,[32] rozrazila Anna Trochtová druhý den dveře do biskupovy pracovny. Hlasitě vzlykala a mávala synovi před očima výtiskem Lidové demokracie. *Prosím tě, co se to s tebou děje? Vždyť jsem tě vychovala k tomu, abys byl věrný římskokatolické církvi. Vždyť oni neustále v novinách nadávají Vatikánu!*[33] Po tomto incidentu byl Trochta po zbytek dne značně rozrušen a zneklidněn. Dalšího večera se však Anna Trochtová přišla se synem usmířit: *Za biskupem přišla jeho matka, že se jde za ním podívati, že jí vše již přešlo a že se se vším již smířila, a ptala se biskupa, jak mu je. Načež biskup odpověděl, že je mu částečně lépe, a divil se tomu, že se na něj matka již nehněvá. Říkal dále: Nejhorší na všem je, když matka prokleje svého syna pro to, že něco udělal v domnění, že činí dobro.*[34]

Anna Trochtová nebyla přirozeně jediná, která se z novin dozvěděla o skládání slibu českých prelátů. Další překvapená reakce přišla také od biskupova bývalého sekretáře Františka Krutílka, který ho navštívil s výtiskem Lidové demokracie ze 14. března 1951. Ukazoval na fotografii v novinách a požadoval vysvětlení. Trochta ho začal ujišťovat o tom, že on církvi nevěrný není a že nebylo jiného zbytí. Dále se vyjádřil i o Píchovi: [K]*e všemu dalšímu dal podklad, neboť jest nejstarším biskupem v ČSR, a po velkém uvážení a přemýšlení přistoupil k němu také a myslí, že se nedopustil žádné chyby. Toto jednání biskupů se nedá nyní posoudit, ale vše bude hodnotit historie.*[35]

Následující den pozoroval strážmistr Laube na biskupovi značnou depresi: *Když ukončil mši, tak se začal rozčilovat na orgána Pý/II a říkal: Když mě chcete zničit, tak to udělejte hned. Mluvil o tom, že ministr Fierlinger po slibu biskupů řekl, že odpadnou veškerá opatření – izolace, ale že vše dosud trvá tak jako dříve. Že si snad myslí, že ho dostali a znova pojede proti němu. Ale když by něco takého mělo být, tak by raději vyskočil z okna neb si něco udělal.*[36]

Po ozdravném pobytu v Mariánských lázních v dubnu 1951 se Štěpán Trochta na konci května účastnil Sjezdu bojovníků za svobodu v Bratislavě.[37] Doprovázel ho

32 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, hlášení StB ze 14. 3. 1951.

33 Tamtéž.

34 Tamtéž, hlášení StB z 15. 3 1951.

35 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, hlášení StB ze 16. 3. 1951.

36 Tamtéž.

37 HURT, Josef, ref. 5, s. 34.

Obr. 5: Štěpán Trochta při pobytu v Mariánských Lázních, 1951 (ASPP, f. Štěpán Trochta, nezpracováno)

jeho přítel biskup Ambróz Lazík, o kterém se vyjadřoval, že *je to velmi šikovný člověk a nejlepší ze všech těch církevních hodnostářů (slovenských) a zvláště že je chytrý.*[38] Tuto příležitost využil k tomu, aby si pohovořil s ministry (Zdeňkem Fierlingerem, Alexejem Čepičkou a Antonínem Zápotockým), patrně plný nadějí na obnovu jednání církve se státem. Hovory vyšly pro Trochtu pravděpodobně úspěšně, protože po skončení recepce vzal k sobě na pokoj svůj doprovod, „orgána" a řidiče svého vozu, že „trochu posedí". *Při pití říkal, že když to tak dobře dopadlo, tak je nutno to zapít, a pil více jak my s řidičem. Zmínil se, že mezi Římem a námi se to nějak urovná a že bude dobře. To je jeho přání.*[39]

Březnový slib věrnosti republice nebyl toho roku jediným Trochtovým pokusem o znovuotevření dialogu církve se státníky. Dalším „ústupkem" byla zářijová účast na celostátním sjezdu katolického duchovenstva, který se měl konat v předvečer svátku svatého Václava a byl svolán režimu poplatným Velehradským výborem katolického duchovenstva, později známý pod názvem Mírové hnutí katolického duchovenstva. Ač biskup zprvu nabídku účasti generálnímu vikáři P. Eduardu Olivovi odmítl,[40] v předvečer jeho konání byl navštíven jistým Dolkem ze SÚC, který Trochtovi řekl,

38 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, hlášení StB z 24. 5. 1951.

39 Tamtéž.

40 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, hlášení StB z 25. 9. 1951.

že jeho účast je výslovným přáním samotného Zdeňka Fierlingera, čímž biskupa nakonec „zlomil".[41]

S obavami o to, že *z biskupů na sjezdu bude sám* a přijde exkomunikace z Vatikánu, nasedl druhého dne v 8:15 hod. do automobilu, který jej odvezl do Prahy.[42] Pod heslem *z Východu světlo, z Východu mír*, se v sále pražské Lucerny nashromáždilo přes 1 200 duchovních včetně zahraničních delegátů z Polska a Maďarska.[43] Ministr Zdeněk Fierlinger řečnil o tom, že nyní zažívá naše duchovenstvo skutečnou svobodu, a ministr P. Josef Plojhar (nově zvolený předseda výboru) varoval před zlým duchem Západu. Štěpán Trochta měl sice možnost o přestávce s Fierlingerem hovořit, ale o moc dlouhou debatu nešlo. Komunističtí pohlaváři hodnotili tuto *nejvýznamnější událost katolické církve českých dějin* velmi kladně. Ve zprávě KSČ Zdeněk Fierlinger „vypíchl" jako pozitivní zejména *přítomnost tří biskupů* [Štěpán Trochta, Ambróz Lazík, Antonín Eltschkner] *a pozdravná poselství dvou dalších* [Jozef Čárský, Mořic Pícha].[44]

Podstatně hůře vnímal sjezd Štěpán Trochta, který následujícího dne odmítl účast na bohoslužbě v chrámu sv. Štěpána v Litoměřicích s tím, že mezi lidi půjde, až bude mít jistotu, že si jeho účast nevykládají špatně. O sjezdových referátech a diskuzích se vyjádřil tak, že je z nich zničen, nejvíce z Plojharova projevu proti Vatikánu. *Starosti si dále dělal z toho, co katolická veřejnost řekne tomu, že on při referátech dokonce tleskal (ve skutečnosti se zdržel tleskání i při předčítání pozdravného dopisu prezidenta republiky). Nyní se obává, že bude Vatikánem exkomunikován, o čem*[ž] *se vyjadřuje tak, že by to jen vítal, neboť by to alespoň proň byla úleva.*[45]

V listopadu 1951 si Trochta uvědomil, že takto již nemůže dál. Generálního vikáře Olivu, který podle biskupových slov diecézi beztak „vládl", k tomu plně zplnomocnil pověřovacím dekretem a ministru Fierlingerovi zaslal žádost o půlroční zdravotní dovolenou. Ten jeho žádosti vyhověl. Z období začátku této Trochtovy „pauzy" o něm strážmistr Hoffman poznamenal: *Po odstoupení biskupa Trochty věnuje se biskup Trochta neustále pouze své vlastní práci. Neustále se prochází po pokojích neb píše. Naprosto nejeví zájem o vnější okolí své rezidence. Neustále se zabývá tou myšlenkou, jak hloupě nalétl a jel na sjezd duchovních do Prahy, a přemýšlí, jak toto napravit a sám sebe opět přivést do vážnosti u těch duchovních, kteří jej dnes pozorují z jiného úhle* [sic]. *Biskup sám žádné návštěvy nepřijímá a dodržuje to, jak sám řekl, že po dobu 1/2 roku bude neustále sám.*[46]

41 Tamtéž, hlášení StB z 26. září 1951.

42 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, hlášení StB z 28. 9. 1951.

43 Duchovní život po válce. In: *I-vysílání. Archiv ČT24* [online]. 2009 [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/209452801350034/.

44 VAŠKO, Václav, ref. 27, st. 370–371.

45 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, úřední záznam StB Litoměřice z 1. 10. 1951.

46 ABS, f. MV-H, a. č. H-312, zpráva StB z 22. 11. 1951.

Konečně pak biskup zažádal o rezignaci v dubnu 1952 tajným dopisem ministru Fierlingerovi. Ten jeho žádost přijal s odpovědí, že *ministr přijímá rezignaci Trochty a věří, že se Trochta v pozdější době navrátí zpět k výkonu své funkce*. Dále byly biskupovi (společně s matkou a jeho personálem) nabídnuty tři možnosti izolace, a to a) izolace ve formě rekreačního léčení, b) izolace v jeho domě, c) izolace mimo litoměřickou diecézi. Trochta si vybral druhou možnost.[47]

V tentýž měsíc byla zatčena bývalá Trochtova ošetřovatelka, devětadvacetiletá Marie Jadrná. Jméno této již rok nezvěstné ženy bylo na základě výslechu prof. Růženy Vackové z 2. února 1952 „vytěženo" a dalším výslechem Jany Podané byl odhalen její úkryt u Josefa Kerharta.[48] Marie Jadrná u výslechu následně vypověděla, že doručovala dopisy „jistého církevního hodnostáře" prof. Růženě Vackové, která je odesílala do Vatikánu. Dále pak dopomohla P. Josefu Šmídlovi, tajemníku biskupa Trochty, ilegálně opustit republiku. Následně promluvila i o svém podobném záměru: *Jelikož jsem se obávala, že moje protistátní činnost nezůstane utajena, rozhodla jsem se, že se na čas ukryji, než se mi naskytne možnost odejít ilegálně za hranice. Odjela jsem proto do Týniště nad Orlicí k rodině Josefa Kerharta, o kterém jsem věděla, že u sebe ukrýval a měl podíl na ilegálním odchodu církevního hodnostáře* [P. Josefa Šmídla]*, o které jsem shora mluvila.* […] *Kerhart mi přislíbil, že se pokusí dostati mě ilegálně za hranice. V Týništi jsem se ukrývala celkem 14 měsíců.*[49] V létě 1952 byl zatčen biskupův bývalý sekretář a přítel František Krutílek a několik dalších biskupových spolupracovníků a informací zneužitelných proti Trochtovi začalo přibývat.

Sluha dvou pánů: odhalení tajné činnosti biskupa Trochty a soudní proces (1953–1954)

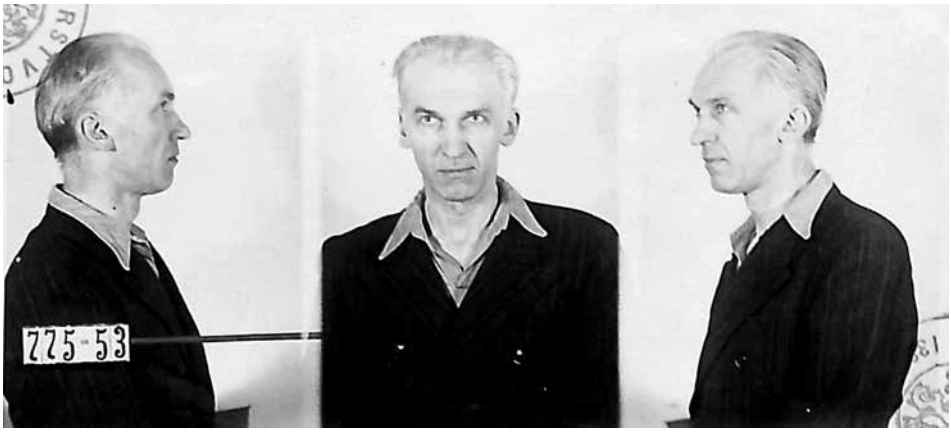
Tajná činnost biskupa Trochty, který byl doposud vnímán spíše jako pokrokový hodnostář, „praskla" v plnosti roku 1952. StB začala na základě nových výslechů a zatýkání Trochtův pokus o „službu dvěma pánům" rozplétat. Trochta byl zatčen ve své rezidenci v Litoměřicích 13. ledna 1953. O dva dny později došlo k zatčení také jeho dvou bývalých generálních vikářů, tedy Františka Rabase a Františka Vlčka. Nekonečné dny a noci výslechů mnoha osob začaly.

Bylo rozklíčováno, že Štěpán Trochta předával v letech 1947–1952 ilegálním způsobem zprávy do Vatikánu. Nejprve byly odesílány prostřednictvím pražské internunciatury, a to až do jejího zrušení v roce 1950. Tyto (většinou) písemné zprávy Trochta odevzdával zalepené v obálce svým salesiánským spolubratřím, kteří byli zaměstnáni na internunciatuře jako tlumočníci, P. Václavu Mrtvému a P. Aloisi Zmrzlíkovi. Jednalo se o zprávy týkající se poměrů v litoměřické diecézi (například počet

47 Tamtéž, hlášení velitelství oddílu StB Litoměřice z 23. 4. 1952.

48 ABS, f. MV-H, a. č. V-691 MV, návrh na zatčení, 4. 4. 1952.

49 Tamtéž, protokol o výpovědi obviněné Marie Jadrné, 19. 4. 1952.

Obr. 6: František Vlček, 1953 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-2309 MV)

Obr. 7: František Rabas, 1953 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-2309 MV)

far, jejich (ne)obsazenost, seznamy perzekvovaných kněží), opisy pastýřských listů, oběžníků, korespondence s vládou atd.). V březnu 1950 navštívil Trochtu v Litoměřicích osobně tajemník internunciatury chargé ďaffaires Ottavio de Liva. Oznámil mu, že štvavá kampaň proti jeho osobně graduje a styky s Vatikánem budou nejspíše přerušeny nadobro. Přesto má však Vatikán o dění v Československu zájem.[50]

Po zrušení pražské internunciatury měli odesílání zpráv na starosti dva Trochtovi tajemníci. Od března do června 1950 byl tímto úkolem pověřen P. Josef Šmídl, který do zahraniční odeslal kolem šesti zpráv (týkajících se například soustřeďování řeholníků do internačních táborů, jmenování P. Eduarda Olivy generálním tajemníkem

50 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2309 MV, protokol o výpovědi se Štěpánem Trochtou z 14. 12. 1953.

Obr. 8: František Krutílek, 1952 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-331 MV)

nebo zřízení celostátního semináře v Praze).[51] Po Šmídlově úspěšném útěku do zahraničí převzal odesílání Trochtův druhý tajemník P. František Krutílek, který v období od dubna 1951 do dubna 1952 odeslal asi osm ilegálních zpráv.[52] (Tentokrát se týkaly například tajných fakult nebo sjezdu duchovních.)

Tito tajemníci byli napojeni na ženské spojky, které zprávy doručovaly na francouzské velvyslanectví. Byly jimi již zmíněné prof. Růžena Vacková, ošetřovatelka Marie Jadrná, dále Marie Kovalová nebo Marie Zbrojová. Ta o tom, jak se dostala k protistátní činnosti, vypověděla během výslechu toto: *Při jedné z návštěv v Litoměřicích svěřila se mně Kovalová, že k ní dochází páter Krutílek, který jí předává tajné zprávy od biskupa Dr. Trochty, které pak jsou odesílány do Vatikánu. Jak mě naznačila, sděloval v těchto zprávách Dr. Trochta události v ČSR jako například o popravách kněží, o soustřeďování řeholníků a řeholnic apod. Ku konci naší debaty zeptala se mě Kovalová, zda bych byla v toto směru ochotna pracovat pro církev. Přisvědčila jsem* […].[53] Zprávy byly povětšinou doručovány formou běžných dopisů zalepených v obálce, některé z nich však poněkud obskurnějším způsobem, například zamotané do klubka vlny nebo zapečené v buchtě.[54]

Další předmět zájmu StB představovalo ilegální šíření tiskovin po litoměřické diecézi a síť tajných generálních a oblastních vikářů. Trochta během výslechu doznal, že diecézní pastorační kancelář Naše spolupráce, kterou založil po vzoru pražského Pastoračního ústředí, šířila protistátní tiskoviny. Jednalo se o tisk a rozvoz

51 Tamtéž.

52 Při výslechu biskup Trochta uvedl, že v období mezi červencem 1950 a dubnem 1951 žádné zprávy neodesílal.

53 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2309 MV, protokol o výpovědi obviněné Marie Zbrojové z 16. 12. 1952.

54 Tamtéž, protokol o výpovědi sepsaný s Růženou Vackovou z 9. 11. 1953.

Obr. 9: Marie Jadrná, 1952 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-691 MV)

Obr. 10: Růžena Vacková, 1952 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-2742 MV)

Obr. 11: Marie Kovalová, 1952 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-331 MV)

Obr. 12: Marie Zbrojová po zatčení v roce 1953 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-331 MV)

pastýřských listů, oběžníků a směrnic. V čele pastorační kanceláře stál P. Viktor Drapela a jeho pomocnou silou byla vedoucí pro kněžský dorost Marie Kovalová, manželka litoměřického soudce JUDr. Josefa Kovala. Po Drapelově ilegálním opuštění Československa převzal post vedoucího kanceláře P. Josef Šmídl. Zapojeni tehdy byli rovněž tajní oblastní vikáři.

Po jedné z Trochtových návštěv internunciatury ho tehdejší zástupce Vatikánu Ottavio de Liva přesvědčil, aby vytvořil síť generálních a oblastních vikářů, kteří budou podporovat jeho současnou protistátní činnost. Za tímto účelem Trochta obdržel tajné fakulty (zplnomocnění) na přelomu ledna a února 1950 během tajného setkání v Salesiánském ústavu v Praze s Ottaviem de Livou. Tyto fakulty v praxi znamenaly jakési úlevy od ustanovení církevního právního kodexu s povahou organizační, disciplinární a liturgickou, například přenesení biskupských pravomocí na nižší církevní hodnostáře, sloužení bohoslužeb na nouzových místech (vězeňské cely, šachty uranových dolů), předčasné svěcení bohoslovců či složení řeholních slibů, tajné studium teologie nebo kněžská či biskupská svěcení.

Fakt, že se církev bude muset připravit na jakousi podzemní koexistenci v totalitním Československu, byl patrně hlavním předmětem jednání české delegace (Josef Beran, Štěpán Trochta, Jozef Čárský) a Pia XII. už v listopadu 1948. První papežská instrukce k této problematice byla vydána v červnu 1948. Dokument Nominatio substitutorum pověřoval sídelní biskupy, aby ve stavu nouze jmenovali náhradní ordináře, kteří by namísto nich mohli vést diecézi.[55] Čeští preláti byli Piem XII. v listopadu 1948 instruováni, aby jednání se státem protahovali co nejdéle

55 HRABOVEC, Emilia. Sväta stolica a Československo. In: HRABOVEC, Emilia; BRUGNOTTO, Giuliano, JURČAGA, Peter (eds.). *Chiesa del Silenzio e diplomazia pontificia 1945–1965 / Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945–1965. Pontificio Comitato di Scienze Storiche (Atti e Documenti 49).* Libreria editrice Vaticana, Vaticano 2018, s. 295.

a československá katolická církev tak získala čas.[56] Zástupce Vatikánu Ottavio de Liva pak krátce před svým vyhoštěním z Prahy objížděl diecéze a udílel biskupům instrukce Apoštolského stolce. Ke kněžím, kteří byli od roku 1950 umísťováni v internačních táborech, byly fakulty doručovány spolehlivými tajnými kurýry, často ženami.[57] O tomto na výslechu promluvil šestadvacetiletý františkán Stanislav Šamárek: *Bylo to při příležitosti, kdy nám hromadně všem soustředěným kněžím* [P. Josef] *Kubíček přečetl dopis, který dostal od Trochty a který mu dodala spojka* [Filoména] *Tvrdá. V tomto dopise, který nám byl čten, sděloval nám všem biskup Trochta, že i na soustředění trvá náš řád františkánský nadále, a nemáme-li mezi sebou své představené, tak že jeho dopis je jurisdikcí, kterou nám povoluje, abychom si představené zvolili ze svého středu v klášteře a tak pokračovali ve své řádové činnosti.*[58]

Po obdržení tajných fakult od Ottavia de Livy Trochta skutečně ke zbudování této tajné sítě vikářů přistoupil. Litoměřická diecéze byla rozdělena na šest oblastí a jmenovacími dekrety bylo ustanoveno šest oblastních vikářů: P. František Rabas (oblast Litoměřic), P. Josef Kuška (oblast Mladé Boleslavi), P. Vojtěch Kodera (oblast Liberce), P. František Vojtek, SJ, (oblast Děčína), P. Josef Novosad, SDB, (oblast Teplic), P. Hrubý, OPraem., (oblast Žatce).[59] Generálními vikáři pak Trochta tajně (znovu) jmenoval P. Františka Rabase a P. Františka Vlčka.[60] V případě Trochtova zatčení měl jeden z tajných generálních vikářů získat jeho biskupské pravomoci: *Pro případ, že by došlo k izolaci neb mému zatčení, jsem instruoval Vlčka a Rabase v tom smyslu, že jsem jim řekl, že v tomto případě se stává Vlček mým zástupcem a Rabas jeho zástupcem. To je, že Vlček přejímá moji biskupskou funkci a Rabas se stává tajným generálním vikářem. Současně jsem je instruoval též v tom směru, aby o věcech důležitých, pokud možno, rozhodovali po společné poradě.*[61]

Taktéž bylo zjištěno, že v rámci těchto úlev provedl Štěpán Trochta tajná svěcení. Na žádost rektora litoměřického semináře P. Františka Rabase bylo v dubnu 1950 vysvěceno v kapli litoměřické rezidence osmnáct bohoslovců. Jednalo se o příslušníky pátého ročníku bohosloveckého semináře v Litoměřicích a též o příslušníky pátého

56 VAŠKO, Václav. *Dům na skále. Církev zkoušená 1. 1945 – začátek 1950.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 93.

57 VYBÍRALOVÁ, Eva. Mimořádné fakulty v Československu v letech 1948–1989. In: *Společnost pro církevní právo, z. s.* [online]. [Cit. 2023-10-10.] Dostupné z: http://spcp.prf.cuni.cz/rcp/75/rcp75-mimoradne-fakulty-v-ceskoslovensku-v-letech-1948%E2%80%931989.pdf.

58 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2309 MV, protokol o výpovědi Stanislava Šamárka z 15. 4. 1953.

59 Tamtéž, protokol o výpovědi se zajištěným Štěpánem Trochtou z 19. 11. 1953.

60 P. František Rabas a P. František Vlček zastávali v letech 1947–1950 funkci generálních vikářů litoměřické diecéze až do doby, než jejich místo v prosinci 1950 zastal státem vnucený P. Eduard Oliva. Rabas dostal na starosti správu farnosti nejprve v Litvínově, později ve Cvikově. Vlček spravoval farnost v Rovensku pod Troskami.

61 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2309 MV, protokol o výpovědi se zajištěným Štěpánem Trochtou z 19. 11. 1953.

ročníku bohosloveckého učiliště salesiánů v Oseku. Dále byl biskupem Trochtou vysvěcen kněz pražské diecéze P. Ladislav Hlad, který se na Trochtu obrátil s tím, že ho posílá arcibiskup Beran, a *předložil pověření od Svaté stolice*.[62] Tajného svěcení se dále zúčastnil také biskup Kajetán Matoušek jako spolusvětitel.[63]

V utajení nezůstal ani biskupův plánovaný útěk, který měl proběhnout ještě před jeho zdravotní dovolenou v Mariánských Lázních v dubnu 1951. Jako první se s tímto nápadem následovat své dva spolupracovníky (P. Viktora Drapelu a P. Josefa Šmídla) do exilu svěřil Marii Kovalové a prof. Růženě Vackové. Především prostřednictví Vackové potřeboval odeslat do Vatikánu zprávu s dotazem, zda s jeho odchodem z Československa souhlasí. Vacková však reagovala vyhýbavou odpovědí[64] a zaujala názor, *že biskup v sebetěžší době neopouští své věřící*, a nechtěla, aby se Trochta stal v očích svých věřících pastýřem, který *na jedné straně veřejně slibuje věrnost vládě a na druhé, když se mu to nelíbí, chce prchnout za hranice.*[65]

Marie Kovalová však s útěkem souhlasila a kontaktovala v této věci Ing. Františka Nováka, který se s Trochtou sešel. Ten tehdy Novákovi odhalil svou představu o tom, jak by měl útěk proběhnout: *Sám jsem sdělil Novákovi, že znám místo, které se jmenuje Velký Kloc, kde by byla možnost k přistání letadlem. Rovněž Novák mně potvrdil, že je mu to místo známé, avšak vylučoval možnost provedení útěku letadlem. Podle jeho sdělení měl být můj útěk uskutečněn tím způsobem, že bych odešel nepozorovaně z bydliště a za jeho pomoci bych byl odvezen zatím na nějaké místo, kde bych vyčkal příležitosti k uskutečnění útěku. Na tuto formu provedení útěku jsem však nechtěl přistoupit, jelikož jsem neměl v úmyslu se před provedením útěku někde skrývat.*[66] Ing. František Novák následně Trochtu odkázal na dva muže, tedy Josefa Kerharta, který již zprostředkoval útěk P. Josefu Šmídlovi, a Štěpána Šnajdara, kterého spíše než „rozvracení lidově-demokratického režimu" zajímal honorář.[67] Oba se ale vyjádřili tak, že *je pro ně útěk letadlem rovněž neproveditelný a že by útěk chtěli uskutečnit přechodem státních hranic*. To biskup odmítl. Během rozhovoru je také informoval o tom, že k provedení útěku může poskytnout 200 000 Kčs, načež se rozloučili.

O tom, že útěk nejspíše nebude moci býti proveden, Marie Kovalová zřejmě nevěděla. Zmíněné peníze, které ji Trochta následně poslal (po Františku Krutílkovi a Marii Jadrné), poskytla Ing. Františku Novákovi a Štěpánu Šnajdarovi v domnění, že obnos využijí na uskutečnění biskupova útěku a v případě jeho neuskutečnění peníze vrátí. Bohužel se tak nestalo: *Předala jsem* [Františku Novákovi] *100 000 Kčs, ze kterých mně později vrátil pouze 60 000 Kčs. Rovněž i Šnajdarovi, který byl taktéž*

62 Tamtéž, protokol o výpovědi se zajištěným Štěpánem Trochtou z 7. 12. 1953.

63 Tamtéž.

64 Tamtéž, protokol o výpovědi s Růženou Vackovou z 9. 11. 1953.

65 Tamtéž, protokol o výpovědi obviněného Ing. Františka Nováka z 15. 12. 1952.

66 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2309 MV, protokol o výpovědi s obviněným Štěpánem Trochtou z 9. 12. 1953.

67 Tamtéž, protokol o výpovědi s obviněným Štěpánem Šnajdarem z 16. 12. 1953.

Obr. 13: Štěpán Šnajdar, 1952 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-331 MV)

Obr. 14: Ing. František Novák, 1952 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-331 MV)

zapojen do přípravy útěku, jsem předala 100 000 Kčs za stejným účelem jako Novákovi. Šnajdar mně vrátil pouze 10 000 Kčs.[68]

Ke konci výslechu promluvila Marie Kovalová také o ukrývaných osobních dokumentech a věcech, které si chtěl Trochta vzít s sebou do zahraničí: *Byly to především osobní doklady Trochty, dále 2 biskupské kříže, zlaté a stříbrné mince, asi čtvery hodinky, prsteny a jiné věci, které předal* […] *a já jsem je uložila do kufříku. Později, když nedošlo k útěku Trochty, ukryla tyto věci ve svém domku Zbrojová v Mělníku.*[69]

68 ABS, f. MV-V, vyšetřovací spis a. č. V-2309 MV, protokol o výpovědi sepsaný s Marií Kovalovou z 29. 12. 1953.

69 Tamtéž.

Obr. 15: Kufr zakopaný na zahradě Marie Zbrojové, 1952 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-331 MV)

Ve vyšetřovací vazbě v Ruzyni strávil Štěpán Trochta úmorných devatenáct měsíců, než byl v létě 1954 postaven před Státní soud. O průběhu výslechů nemáme mnoho informací, Trochta o tom téměř nemluvil.[70] Pokud na toto téma v pozdějších letech přišla řeč, reagoval většinou vyhýbavě: *O způsobu života a zacházení s vězni v těchto zařízeních nechce šedovlasý muž* […] *mluvit. Nežaluje, nejmenuje své trýznitele, v jeho hlase není hořkost, spíš se občas ozve podtón suchého humoru*,[71] vzpomínal redaktor Lidové demokracie v dubnu 1968 ve svém článku Srdce plné odvahy i pokory.

Štěpán Trochta stanul před Státním soudem ve dnech 22. a 23. července 1954 společně se svými třemi spolupracovníky. Za své provinění proti paragrafu velezrady a vyzvědačství zákona na ochranu lidově demokratické republiky byl odsouzen na

70 VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, s. 348.

71 KAŠTÁNEK, Jan. Srdce plné odvahy i pokory. *Lidová demokracie* roč. XXIV, č. 103, s. 2 (ASPP, karton Noviny a články).

dvacet pět let odnětí svobody a deset let ztráty čestných práv občanských.[72] Obviněný biskup nemohl být konfrontován se svědky, údajně svědčícími proti němu. Byly mu pouze předkládány opisy jejich výpovědí.[73] *Měl jsem perspektivu rozsudku smrti, ale ortel zněl na 25 let odnětí svobody. Prý vzhledem k proletářskému původu a antifašistickému postoji v letech okupace a také vzhledem k tomu, že jsem byl katolicky vychován, a tedy jsem si prý neuvědomoval rozsah své trestné činnosti. Líčení bylo přísně tajné, rozsudek jsem nikdy nedostal do ruky.*[74]

Vězeň č. 2969 (1954–1960)

Od soudu putoval Štěpán Trochta zpět do krajské věznice v Litoměřicích. Zde setrval do února 1955 a dalších deset měsíců strávil v Leopoldově.[75] Tentýž rok obdržel prezident Antonín Zápotocký prosbu o milost od biskupovy matky Anny Trochtové. Slova o tom, že by její syn *ani kuřeti neublížil* a musel jen *zastávat své povinnosti*, však nepadla na úrodnou půdu.[76] Nejvyšší soud žádost o milost dne 5. ledna 1956 zamítl.[77] Rok 1956 tak vězeň Trochta započal v Praze, nejprve ve věznici Ruzyně, následně byl přeřazen na Pankrác. V létě 1956 se dostal do proslulého NPT Valdice u Jičína. Valdice byly místem s největší koncentrací vězněných duchovních.[78] Jednalo se o bývalý kartuziánský klášter, proto lidový název Kartouzy.[79]

Z pamětí se dozvídáme, že práce kněžích ve Valdicích byla různorodá.[80] Obvykle byla rozdělována podle toho, kdo na co stačil a v jakém zdravotním stavu se nacházel. Například opat Machalka, pružný čtyřicátník, se přihlásil k zednickým pracím, zato *břichatý*[81] Trochta, revmatik *s vleklým zánětem srdečního svalu, onemocněním věnčitých tepen, žlučových cest a s křečovými žilami* byl zařazen *na práci v ústavní dílně na draní peří.*[82] Po nějakém čase se dostal na oddělení Koh-i-noor, kde *pracoval za kapesné.* Podle posudku náčelníka NTP byla jeho pracovní morálka *poměrně*

72 P. František Rabas byl odsouzen na dvacet roků odnětí svobody. P. František Vlček byl odsouzen na patnáct let odnětí svobody. P. Vojtěch Martinů byl odsouzen na osm let odnětí svobody.

73 VLČEK, Vojtěch. ref. 70, s. 348.

74 KAŠTÁNEK, Jan, ref. 72.

75 NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy, Praha – osobní spisy, nezpracováno, úvodní formulář osobního spisu vězně Štěpána Trochty.

76 Tamtéž, dopis Anny Trochtové prezidentu Antonínu Zápotockému, doručený dne 6. 10. 1955.

77 Tamtéž, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. 1. 1956.

78 VLČEK, Vojtěch. ref. 70, s. 132.

79 SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě. Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu.* Praha: ÚSTR – Vyšehrad, 2013, s. 93.

80 OPASEK, Anastáz; JIRÁSKOVÁ, Marie. *Dvanáct zastavení. Vzpomínky opata břevnovského kláštera.* 3., opravené a doplněné vydání. Praha: Torst, 1997, s. 218.

81 NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy, Praha – osobní spisy, nezpracováno, přijímací list – 16. 1. 1953.

82 Tamtéž, odsouzený Štěpán Trocha – posudek náčelníka NTP Leopoldov, 3. 12. 1955.

Obr. 16: Štěpán Trochta po zatčení v lednu 1953 (ABS, f. V-MV, arch. č. V-2309 MV)

kolísavá. Ve zprávě pro Ministerstvo spravedlnosti je uvedeno, že *do září r. 1957 plnil normu na 100 %, potom na 84 % a ku konci roku už jen na 75 %, chování ve výkonu trestu má dobré a nebyl doposud kázeňsky potrestán.*[83]

Dalo by se předpokládat, že soudním procesem výslechy Štěpána Trochty skončily. Opak byl ale pravdou. Vězni byli častokráte dále „vytěžováni" i mnoho let po vynesení rozsudku. Ve výslechových místnostech Trochta znovu opakoval, že jednání církve se státem v letech 1948–1949 mohlo dopadnout jinak, kdyby nebyl vázán na Vatikán a arcibiskupa Berana, a zajisté by mělo *příznivý výsledek.*[84] Podobný postoj zastával i k otázce svého případného propuštění a návratu do čela litoměřické diecéze: *Kdyby mě chtěli pustit, co bych dělal: Někde bych žil v ústraní* […]. *Diecéze bych se ujal jen za podmínek, že by to bylo se souhlasem z Říma a plně po stránce církevní regulérní. Jinak kdybych to učinil, byla by to jasná duševní i duchovní sebevražda.*[85] Na dotaz toho, jak reflektuje svou vinnu za protistátní činnost, odpověděl překvapivě a poměrně sebevědomě: *Trestnou činnost jsem prováděl, a to protože jsem se nesprávně orientoval v situaci a špatně jsem předvídal další vývoj.* […] *Pane referente, já tady sedím a pan generální vikář Oliva vládne. Mohlo to být naopak.*[86]

V tzv. pohovorech byl Trochta konfrontován i s otázkami soudobé zahraniční politiky. Z archivních pramenů se dozvídáme, že měl přístup ke čtení novin, dost možná proto, aby mohl při výsleších reflektovat současné světové dění. Na sílící nepokoje mezi Východem a Západem v polovině padesátých let reagoval takto: *Trochta hubuje při čtení novin na Západ, že se paktuje s Východem, že svojí* […] *kšeftařskou politikou*

83 Tamtéž.

84 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 762349, pohovor s odsouzeným biskupem Trochtou – zpráva 3. odboru III. správy MV, 1. 10. 1956.

85 Tamtéž, odsouzený biskup Štěpán Trochta – zpráva 3. odboru III. správy MV, 17. 11. 1956.

86 Tamtéž, biskup Trochta – zpráva 3. odboru III. správy MV, 31. 1. 1957.

dostal do vězení spousta lidí a nyní kolaboruje s Východem, obchoduje s ním a na věznˇ se vykašle […]. *Chválí Adenauera, že se drží, ale říká, že si musíme říci objektivně, ať se nám to líbí, nebo nelíbí, že v tomto mohutném zápasu zatím Východ vede hlavně pro slabou morální stránku Západu.*[87]

Pobyt ve věznici Trochtovi pochopitelně na špatném zdravotním stavu nepřidal, jeho vězniteľům se zdál být *duševně i tělesně velmi unaven a vyčerpán*.[88] Tento stav se snažil před spoluvězni sice utajit, ale někdy nevyhnul pesimistickým řečem typu: *Kdybych už raději zemřel…, Já už živ z vězení nevyjdu…, Já to na sobě cítím.*[89] Dny na cele trávil čtením a občasným vtipkováním, kdy například během nástupů při zapínání kabátu říkal: *Musím si zapnout knoflík, na tom závisí zdar socialismu*.[90] Ve Valdicích byla též občasná možnost navštěvovat *filmy pro odsouzené*.[91]

V červenci 1958 byl Trochta znovu převezen do věznice Leopoldov na Slovensku, bývalé protiturecké vojenské pevnosti, kam komunisté soustředili *všechny zajímavé typy odsouzené u nás pro protistátní činnost*.[92] Poměry v tomto NPT byly srovnatelné s jáchymovskými uranovými tábory a dá hovořit o likvidačním charakteru věznice. Bylo sem sváženo tolik duchovních, že začali být postupem času soustřeďováni na tzv. muklovský Vatikán, budovu s označením „10. objekt".[93] Bylo totiž potřeba zamezit vlivu kněžích na ostatní vězně. Na jedné cele zde žilo až šedesát duchovních.

Nutno však podotknout, že biskup Trochta byl v Leopoldově spokojenější než jinde. Pracovní podmínky pro něj byly snesitelnější a zařazení *na opravu vriec*[94] si pochvaloval. Dalším pozitivním faktem bylo, že se dostal do společnosti mnohem většího počtu blízkých. Například se zde setkal s pomocným olomouckým biskupem Stanislavem Zelou, se kterým ho později pojilo silné přátelství. V pozdějších záznamech z roku 1959 nacházíme reakci Trochty a dalších duchovních na vysílání slovenských zpráv v rozhlasových amplionech[95] o chystané návštěvě sovětského generálního tajemníka Chruščova v USA: *Trochta i většina odsouzených kněží v Leopoldově v tom vidí úžasný pokrok k vyřešení sporných mezinárodních otázek a dále že tato schůzka bude mít velký vliv na mírnější mezinárodní napětí. K tomuto podotkl, že v současné době jsou rozhodujícími činiteli SSSR a Amerika. Další tzv. velmoci Anglie*

87 Tamtéž, odsouzený biskup Štěpán Trochta – zpráva 3. odboru III. správy MV, 17. 11. 1956.

88 Tamtéž.

89 Tamtéž.

90 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 762349 – zpráva 3. odboru III. správy MV, 17. 11. 1956.

91 NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy, Praha – osobní spisy, nezpracováno, posudek z NTP Valdice ze dne 14. 9. 1956.

92 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 10422 MV, úřední záznam s vězněm Janem Opaskem, 5. 1. 1952.

93 SYNEK, Jan, ref. 79, s. 88–93.

94 NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy, Praha – osobní spisy, nezpracováno, odsouzený Štěpán Trocha – posudek náčelníka NTP Leopoldov, 13. 7. 1959.

95 Podle svědectví opata Tajovského v Leopoldově vězni přístup k novinám neměli, pouštěli jim ale vysílání slovenských zpráv v rozhlasových amplionech.

a Francie nemají rozhodující vliv ve světovém měřítku, avšak mohou přispět k zmírnění mezinárodního napětí.[96]

Trochta, vězeň č. 2969, byl podle posudků osoba *tichej povahy, čiastočne sebevedomý a povýšenecký*, který pocit viny za spáchaný trestný čin *priznava iba v malej miere*.[97] Byl vcelku neproblematický až na incident, který se odehrál v březnu roku 1959, kdy byl postaven před kázeňské řízení. *Menovaný dňa 7. III. 1959 bez dovolenia opustil svoju celu a ušiel na druhú celu. O čom už bol viackrát upozornený. Žiadam preto o potrestanie, aby u menovaného se stala náprava,* znělo v návrhu.[98] Tento přestupek byl o pět dní později potrestán zastavením výhod po dobu dvou měsíců.[99]

Zastavení výhod krom jiného znamenalo, že Trochtovi byl na jaře 1959 zakázán jakýkoliv kontakt s domovem, ať už šlo o korespondenci, nebo návštěvy. Tuto skutečnost patrně snášel velice nelibě. Do té doby totiž nevynechal žádnou z příležitostí, kdy bylo jen trochu možné být svým příbuzným nablízku. Dopisy psal pravidelně na adresu matky (Anna Trochtová, Charitativní ústav Černožice nad Labem, čp. 84) nebo bratra (Josef Trochta, Za Strahovem čp. 589/21, Praha 5).[100] Návštěvy mu byly povoleny jednou za čtvrt roku a podle záznamů trvaly přesně jednu hodinu. V období věznění ve Valdicích (1956–1958) za ním jezdil bratr a matka, oba to měli do Valdic ze svých domovů poměrně blízko. V létě 1958 byl ovšem Trochta přemístěn na Slovensko do NTP Leopoldov. Návštěvy se tak staly obtížnějšími, především pro biskupovu matku, která měla rakovinu. Do Leopoldova začala tedy jezdit biskupova mladší sestra Anežka, pro kterou cesta na Slovensko nebyla tolik náročná. Bydlela totiž s rodinou u hranic na rodném Valašsku.[101]

Dne 19. července 1959 napsala stařičká a těžce nemocná Anna Trochtová prezidentu Antonínu Novotnému. *Chtěla bych před svou smrtí ještě jednou vidět svého syna Štěpána Trochtu a promluvit s ním pár slov. Je však toho času v Leopoldově na Slovensku a cesta tak daleká není pro mě myslitelná. Kdyby bylo možné, aby mu byla povolena kratičká návštěva u mne v mém nynějším bydlišti, nebo kdyby byl převezen alespoň do Hradce Králové* […],[102] stálo v dopise a žádosti bylo nakonec vyhověno.[103]

96 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 762349, odsouzený biskup Štěpán Trochta – zpráva 3. odboru III. správy MV, 16. 9. 1959.

97 NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy, Praha – osobní spisy, nezpracováno, odsouzený Štěpán Trocha – posudek náčelníka NTP Leopoldov, 13. 7. 1959.

98 Tamtéž, hlášení ke kázeňskému řízení ze dne 7. 3. 1959.

99 Tamtéž, rozhodnutí kázeňského řízení ze dne 12. 3. 1959.

100 Tamtéž, evidenční karta dopisů, kázeňských trestů, odměn balíčků a návštěv – prominentní osoba, zákl. číslo 2969.

101 Tamtéž.

102 NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy, Praha – osobní spisy, nezpracováno, dopis Anny Trochtové prezidentu Antonínu Novotnému, Černožice nad Labem, 19. 7. 1959.

103 Tamtéž, zpráva Ministerstva vnitra z 6. 9. 1959.

Obr. 17: Anna Trochtová a její druhorozený syn JUDr. Josef Trochta (ASPP, f. Štěpán Trochta, nezpracováno)

V září 1959 byl vězeň Trochta z Leopoldova „přeeskortován" do věznice v Hradci Králové. Po předvolání na výslech mu bylo sděleno, že je tak činěno z důvodu návštěvy jeho těžce nemocné matky.[104] Trochta dojatě přikývl a podotkl, že už mu matka psala. V rozradostnění poprosil, aby mohl zaslat děkovný dopis „panu prezidentovi a orgánům MV", což mu bylo povoleno. Dále projevil přání, aby byl zpět převezen do Leopoldova, *kde si již zvykl na práci*, což mu bylo též přislíbeno.[105] Podle zprávy byl biskup *sdílnější a otevřenější*, k čemuž patrně přispělo i dvacet cigaret a houska se

104 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 762349, pohovor s odsouzeným Štěpánem Trochtou – zpráva 3. odboru III. správy MV, 16. 9. 1959.

105 Tamtéž.

salámem, kterou byl během výslechu obdařen.[106] V závěru dokumentu por. Šubrt doporučil, aby *byly vedeny příznivější pohovory s cílem využití Trochty v náš prospěch.*[107]

Agent OREL

Litoměřický biskup Štěpán Trochta byl v roce 1954 odsouzen pro velezradu a špionážní činnost státním soudem v Praze k 25 letům odnětí svobody. V současné době si odpykává trest v NPT Valdice. Na cele je s řím. kat. administrátorem Josefem Hoffmanem a spolupracovníkem ORLEM. […] *Spolupracovník OREL je prověřený a osvědčil se již v několika případech, na které byl nasazen*,[108] uvádí nejstarší dokument zabývající se osobou vězně Trochty, který sepsal por. Václav Šubrt ve valdické věznici dne 30. července 1956. Ten odhaluje další ze zvrácených praktik Státní bezpečnosti a vzbuzuje otázky. Kdo byl Trochtovým spoluvězněm, který byl na biskupa nasazen StB již v roce 1956? A jaký je osobní příběh agenta ORLA, o jehož identitě monografie o Štěpánu Trochtovi doposud mlčely?

Augustin Korynta se narodil 17. července 1912 jako syn klempíře Františka Korynty a jeho ženy Augusty, měl bratra Václava. Otec rodinu opustil, a tak zůstala matka na výchovu svých synů sama. Pracovala jako uklízečka v bance a na gymnaziální studia si musel mladý Augustin vydělávat kondicemi. Po maturitě se rozhodl pro teologickou fakultu v Praze, v roce 1937 byl vysvěcen na kněze. Působil ve Středočeském kraji v obci Smečno, v Litni u Berouna a konečně v Budňanech, kde byl v roce 1942 jmenován farářem.[109]

V roce 1947 se zapletl do ilegální činnosti Čechoameričana Václava Klabíka, která spočívala navázání kontaktu se Západem a odesílání zpráv o hospodářské, politické a církevní situaci v Československu. Poté co kladenský farář P. Jaroslav Tománek a Václav Klabík, dvě hlavní postavy akce, odešli v roce 1948 ilegálně za hranice, zůstalo na Koryntovi, aby spojení se Západem organizoval. Po restauratérovi Františku Kolářovi (krycí jméno ALERGO) mu byla doručena obálka obsahující instrukce k sestavení ilegální sítě mezi středočeskými faráři (farář v Kralupech nad Vltavou Antonín Nedbal, farář ve Svárově u Unhoště Karel Brabec, farář ve Stodůlkách u Prahy Václav Kuthan) a dopis k doručení tajemníku pražského arcibiskupa Mons. Boukalovi. Za pomoci svého bývalého žáka, dvacetiletého grafika Ladislava Svatoše sbíral zprávy od zmíněných farářů, přepisoval je a fotografoval. Fotografie následně zmenšoval.[110] Tyto zmenšeniny posílal po Svatošovi do Klad-

106 Tamtéž.

107 Tamtéž.

108 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 762349, odsouzený biskup Štěpán Trochta – zpráva, 17. 11. 1956.

109 ABS, f. CB-V, vyšetřovací spis a. č. V-137 CB, Václav Klabík a spol., zápis o výpovědi Augustina Korynty z 6. 9. 1950.

110 ABS, f. CB-V, vyšetřovací spis a. č. V-137 CB, Václav Klabík a spol., zápis o výpovědi Augustina Korynty z 6. 9. 1950.

Obr. 18: Augustin Korynta, 1951 (ABS, f. CB-V, vyšetřovací spis a. č. V-137 CB)

na: *Ujednali jsme si, že se budu u něho hlásit tak jednou za 14 dní a v případě, že budu míti od něj nějakou zprávu, tuto mu odnesu do Kladna do Lidového domu. Jelikož jsem neznal zmíněnou osobu v Lidovém domě v Kladně, vypodobnil mi ji a pro případ domluvení mi řekl heslo. Heslo bylo „Máte makarony", když mi zmíněná osoba odpoví „Ano, jsou přesolené", doručím jí zprávu a zeptám se, jestli nemá něco zpět.*[111]

Pro případ, že by některému členovi ze skupiny hrozilo nebezpečí, připadal v úvahu útěk do zahraničí. Komplici ze Západu zaslali Koryntovi adresu na jistého Majera, který měl zajistit případný přechod hranic a azyl v klášteře v Lucembursku. Korynta adresu vložil do krabičky od hostií a uschoval ji na faře P. Václava Kuthana ve Stodůlkách u Prahy. V říjnu 1949 byl Kuthan zatčen. Korynty se okamžitě zmocnil strach z prozrazení sítě a pověřil mladého Svatoše, aby pronikl do prázdné fary a krabičku mu přinesl. Nakonec se ale ukázalo, že Kuthan byl zatčen „pouze" pro falšování jakéhosi křestního listu a po pěti měsících byl propuštěn.[112]

V roce 1950 došlo k likvidaci některých skupin, které Klabík řídil, a po zatčení Františka Koláře (ALERGA) byl po jeho výslechu zatčen také Augustin Korynta, ten údajně *aniž by co skrýval, provedl spontánní výpověď*,[113] na jejímž základě byli pozatýkáni faráři Kuthan, Nedbal a Brabec. Dne 29. března 1951 proběhlo líčení

111 Tamtéž, zápis o výpovědi Ladislava Svatoše z 11. 9. 1950.

112 Tamtéž, zápis o výpovědi Augustina Korynty z 6. 9. 1950.

113 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 10422 MV, memorandum Augustina Korynty z 3. 6. 1955.

u Státního soudu, ve kterém byl Augustin Korynta odsouzen za rozvracení republika a vyzvědačství na 24 let odnětí svobody. František Kolář byl odsouzen na 22 let, Ladislav Svatoš na 12 let, Antonín Nedbal na 16 let, Karel Brabec na 17 let, Václav Kuthan na 16 let.[114] Po odsouzení byl Korynta poslán k výkonu trestu do věznice na Mírově v Praze.

Výpovědi Augustina Korynty u výslechu ve vyšetřovací vazbě musely být vskutku *spontánní*, dokonce natolik že si na ně *orgánové z Českých Budějovic vzpomněli*[115] a seznali, že by byl snadno získatelnou osobou pro spolupráci. *Jako farář bys ve věznici mohl udělat kus práce*, zněla nabídka, která se zřejmě v Koryntových očích nedala odmítnout a on s ní souhlasil. Po převezení do věznice v Českých Budějovicích a okamžitém podání informací o spoluvězních z Mírova byl nasazován do cel vyšetřovaných osob. *Při získávání důvěry u vyšetřovanců počínal si obzvláště promyšleně. Po poznání využíval u vyšetřovanců různých slabých stránek a postupně si tak získával důvěry, takže k němu vyšetřovanci měli důvěru a svěřovali se mu se svojí trestnou činností.*[116]

Státní bezpečnost si dále chválila jeho znamenitou paměť. Z rozhovorů se spoluvězni dokázal totiž napsat záznam třeba o obsahu patnácti stran a ani jednou se nezopakovat. Jeho spolupráce byla několikrát prověřována (odposlechem, dalšími agenty), avšak nikde nebylo shledáno závad. Odměnou mu bylo *něco k jídlu, salám a housky a mimo toto dostal celkem 550 Kč na svoje osobní konto a byly mu umožněny návštěvy jeho matky, kterou má velmi rád.*[117]

Oficiálním spolupracovníkem StB se stal 19. března 1954, kdy podepsal slib, jež sepsal vlastnoručně na cyklostylovém papíře a jímž se zavazoval, že bude pokračovat ve spolupráci, kterou v roce 1952 započal. Udávání ve věznici v Českých Budějovicích prováděl vskutku znamenitě. Během ročního pobytu zvládl udat například *jistého Jaroslava Nováka z Kozlí, který byl odsouzen na 7 měsíců. Ve věznici byl obsezen* [tj. dán na společnou celu] *Koryntou, kterému se Novák svěřil se svojí neodhalenou protistátní činností. Na podkladě těch zpráv byla skupina odhalena a zatčeno asi 5 osob a Novák byl odsouzen na 15 let.*[118] Podobně Korynta „zavařil" také obžalovanému Jaroslavu Šípovi, který byl tou dobou v Českých Budějovicích ve vyšetřovací vazbě. Šíp byl se skupinou dalších lidí zatčen v roce 1952 pro špionážní činnost, ukrývání zbraní a pomoc při přechodu hranic dvěma vojenským zběhům.[119] Koryntovi se od něj podařilo během společného pobytu na cele zjistit, kde schovává

114 ABS, f. CB-V, vyšetřovací spis a. č. V-137 CB, Václav Klabík a spol., rozsudek krajského soud v Praze ze dne 27. 5. 1969.

115 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 10422 MV, memorandum Augustina Korynty z 3. 6. 1955.

116 Tamtéž.

117 Tamtéž.

118 Tamtéž.

119 BLAŽEK, Lukáš. *Politický proces s Dagmar Šimkovou a spol.* Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin, 2011, s. 29–37.

další tři samopaly a pistole.[120] *Velmi nápomocný* byl Korynta také během vyšetřování případu protistátně smýšlejícího kněze Stanislava Sasiny, kterému se sice podařilo na začátku roku 1953 z Československa ilegálně odejít, avšak již v květnu toho roku se vrátil rozloučit se svými rodiči a donést matce potřebný lék. Následně byl zatčen a společně s dalšími jedenácti lidmi odsouzen k 22 letům odnětí svobody.[121] Odsouzený P. Martin František Vích na vynesení rozsudku vzpomínal: *Vyfasoval jsem deset roků a ztrátu všeho majetku. Po vynesení rozsudku Sasina vstal, a byť se ho snažili umlčet, řekl: „Raději bych přijal místo třiceti roků smrt, jen kdyby vás všechny propustili!*[122]

Na přání ministra vnitra Rudolfa Baráka byl Korynta 20. listopadu 1954 „odeskortován" do věznice Valdice u Jičína a bylo mu sděleno, že zde bude nasazen do dalších akcí. Jmenný seznam, který je obsažen v jeho svazku, odhaluje jména dvaceti sedmi lidí, na které jako agent PLAČEK[123] ve věznici v Českých Budějovicích donášel. Byli jimi farář Antonín Roh (* 1916), profesor matematiky a fyziky Karel Fiala (* 1907), majitel pily Bohumil Šíma (* 1928), technický úředník Jan Vondrys (* 1905), úředník Jiří Křižan (* 1924), úředník Metoděj Poláček (* 1897), průvodčí Karel Flossman (* 1898), zemědělec František Hodonínský (* 1907), bývalý příslušník SNB Jaroslav Šíp (* 1912), učitel Ctibor Pruner, plánovač František Metlička (* 1923), farář Stanislav Sasina (* 1920), hostinský Jaroslav Novák (* 1912), laborant Jaroslav Ledvinka, strojník Miroslav Ryneš (* 1922), účetní Josef Krnínský (* 1923), František Velát (* 1918), skladník František Heller (* 1912), technický úředník Emanuel Novák (* 1901), farář František Fanta (* 1914), poštmistr Stanislav Nygryn (* 1922), úředník Josef Poucha (* 1913), bývalý poručík ČSA Otomar Šimák (* 1907), farář Stanislav Peřina, řezník Rudolf Novák a Jiří Hejda.

Skvělé výsledky agenta Korynty vzbudily ve Státní bezpečnosti dojem, že by byl *vhodným typem pro práci v zahraničí.*[124] Tam totiž měl svého bývalého komplice kněze Jaroslava Tománka, který společně s Klabíkem řídil kdysi Koryntovu ilegální činnost. Mohl přes něj získávat zprávy z exilu, které by následně odesílal Státní bezpečnosti do Československa. Poté co agent s tímto plánem souhlasil, byl vymyšlen jeho fingovaný útěk. Bylo naplánováno, že by byl převezen do nápravného zařízení

120 Šíp byl odsouzen na 18 let odnětí svobody v roce 1954 v politickém procesu Jaroslav Šíp a spol. společně s dnes známou politickou vězeňkyní, tehdy pětadvacetiletou Dagmar Šimkovou.

121 ŘEZNÍČEK, Jiří. Nechtěl jsem jen nečinně přihlížet. Příběh římskokatolického kněze P. ThDr. Stanislava Sasiny v padesátých letech minulého století. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek 17/2019.* Praha: ABS, 2019, s. 117–160.

122 DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 68–69.

123 Původní Koryntovo krycí jméno bylo PLAČEK, tedy během pobytu ve věznici v Českých Budějovicích. To užíval do roku 1954. Následně užíval jména HODEK, občas také OREL, od roku 1959 LUKAVSKÝ.

124 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 10422 MV, memorandum Augustina Korynty z 3. 6. 1955.

u Příbrami (Vojna nebo Bytíz), ze kterého by pak „útěk" byl proveden. Tento „lišácký" plán však nikdy uskutečněn nebyl, stejně jako se nenaplnily ani Koryntovy hlavní obavy: *Při rozhovoru o přeložení do Příbrami projevil obavy, zda bude stačit na práci, kterou by dostal. Měl na mysli zejména práci těžkou, manuelní. Upozorňoval při tom, že se při těžší práci zadýchá.*[125]

Ač se zahraniční dobrodružství neuskutečnilo, agent PLAČEK/HODEK/OREL byl nasazen na neméně důležitý úkol. Jeho hlavním posláním bylo donášet na vězně č. 2969, tedy biskupa Štěpána Trochtu, a sledovat jeho postoje k otázce návratu do diecéze. Své poznatky následně shrnoval na svých pravidelných pohovorech s ppor. Kotvou: *Trochta je v současné době zpracováván III. správou MV, buď aby nastoupil svůj úřad, případně ho hodlají zavázat. Trochta prozatímně nástup úřadu odmítá. Svádí však velký vnitřní boj. Jednak sám osobně by úřad nastoupil, avšak přitom by nechtěl ztratit důvěru Vatikánu. Kdyby se v této věci Vatikán vyjádřil, Trochta by pak jednal podle pokynů.*

Přestože se mezi vězni mluvilo o tom, že *dělal v Budějovicích bonzáka*[126] a *že chodí do kanceláře, aby některé věci, co se říkají mezi vězni, shodil,*[127] Trochta mu důvěřoval, a to dokonce tak, že ho ustanovil svým sekretářem *a z toho titulu mu dovolil, že uvězněným kněžím může udělovat biskupská požehnání. HODEK toho využívá a každý den Trochtovi hlásí, komu požehnání udělil.*[128] O své důvěře Trochta Koryntu navíc častokráte ujišťoval: *Já tomu nevěřím, protože jsem poznal, že máš církevního ducha a že se mnou všechno sdílíš. Dále jsem se při svých pohovorech přesvědčil, že nic nevědí z toho, co jsem ti svěřil, a to víš, že to dovedu poznat. Že mám již nějakou praxi z Ruzyně.*[129]

Korynta pochopitelně podával zprávy i o dalších spoluvězních, kteří se na cele vystřídali. Byli jimi P. Josef Hoffman, bývalý důstojník ČSA Jaroslav Kadainka nebo jezuita P. Jan Dieška. Státní bezpečnost Koryntu chválila pro jeho skromnost: *Mimo jiných kladných vlastností je u HODKA ukázněnost, přestože jako spolupracovník má velmi dobrou pozici u operativních orgánů ve Valdicích. A to, že své postavení nevyužívá pro svoji osobu. Mimo to je velmi skromný a nevyužívá žádných privilegií pro svoji osobu.*[130] Spokojil se pouze s odměnou v podobě cigaret, olejovek, salámu, housek, čokoládových bonbonů a občasných návštěv matky. Té na Koryntovo přání „orgáni" zařídili, *že farář, se který měla neshody, byl vyměněn jiným.*[131] Dále pak byl Koryntovi trest zkrácen formou milosti prezidenta republiky o sedm let.[132]

125 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 10422 MV, záznam ze schůzky s agentem HODKEM, 11. 6. 1956.
126 Tamtéž, záznam ze schůzky s agentem HODKEM, 24. 8. 1956.
127 Tamtéž, záznam ze schůzky s agentem HODKEM, 11. 2. 1957.
128 Tamtéž, záznam ze schůzky s agentem HODKEM, 30. 4. 1957.
129 Tamtéž, záznam ze schůzky s agentem HODKEM, 21. 11. 1957.
130 Tamtéž, záznam ze schůzky s agentem HODKEM, 30. 4. 1957.
131 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 10422 MV, záznam ze schůzky s agentem HODKEM, 11. 2. 1957.
132 Tamtéž, 9. 9. 1957.

Závěrem

Predikce biskupa Trochty z roku 1959 o tom, že se z věznice nikdy nedostane a *zemře zde kvůli vysokému trestu*,[133] se nevyplnily a vězeň č. 2969 byl zahrnut do amnestie prezidenta Antonína Novotného k patnáctému výročí osvobození Československa 9. května 1960.[134] O den později, tedy 10. května, byl vypracován dokument, ve kterém se propuštěný Štěpán Trochta zavazuje, že bude *informovat orgány MV o všech závažných okolnostech týkajících se protistátních věcí* a dále také že bude *konzultovat otázky církev. politické k oboustrannému prospěchu a zájmu.* […] *A při styku s orgány použije jméno KABÁT.*[135]

Nadcházející šedesátá léta byla v životě Štěpána Trochty snad ještě dobrodružnější. Biskup Trochta v nich zažil několik pádů i vítězství, naději i totální poušť. Krátce po podpisu spolupráce s StB získal dělnickou práci v pražských Holešovicích. Přestože se záměrně vyhýbal společenskému životu, bylo na něj nasazeno několik agentů, a to z řad duchovních i šarmantních žen. Štěpán Trochta na opětovný návrat do diecéze nepomýšlel. Byl rezignovaný, chtěl jen v klidu dožít. Karty se však postupem času obrátily. Trochta byl přemístěn do ústranní na jih Čech. Zde ho zastihlo postupné tání politických ledů i vítězný návrat zpět do čela litoměřické diecéze v roce 1968. Tato dekáda si však zasluhuje další samostatné pojednání.

133 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 762349, agenturní zpráva agenta LUKAVSKÉHO, 12. 11. 1959.

134 VLČEK, Vojtěch, ref. 70, s. 138.

135 ABS, f. MV-TS, svazek a. č. 762349, prohlášení Štěpána Trochty z 10. 5. 1960.

Zřízení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže a její činnost v letech 1952–1955

Tomáš Švestka

Článek se zaměřuje na okolnosti a způsob zřízení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže a její činnost v prvních letech jejího působení na česko-saské hranici. Text je přehledně rozčleněn na tři části. Úvodní část je věnována v obecné rovině ostraze státních hranic v období mezi lety 1948 a 1951 a ve stručnosti přibližuje mnohé změny v zajištění ostrahy, které v tomto období proběhly a vedly až ke vzniku Pohraniční stráže a dále ke zřízení její nové sestavy, kdy se Pohraniční stráž stala vojensky organizovaným sborem. Následující část je věnována již samotnému ustavení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže, jejímu zformování, určení počtu a velikosti jednotek a optimalizaci jejich rozmístění na státní hranici s Německou demokratickou republikou (NDR). Od vzniku brigády se její struktura v prvních dvou letech několikrát výrazně měnila. Součástí této stati jsou také přehledné tabulky, v nichž jsou uvedeny statistické údaje o struktuře a rovněž o úspěšnosti brigády v počtu zadržených uprchlíků. Ve třetí části se pak článek věnuje především budování ženijně-technických opatření, drátěného zátarasu, kontrolního orného pásu a dalších zařízení na úseku státní hranice střeženém 3. brigádou Pohraniční stráže. Je zde zmíněna také problematika provozování ženijnětechnických opatření a jejich využití. Poznatky z výzkumu jsou pak shrnuty v závěru.

K vypracování úvodní části článku bylo využito dostupné literatury, které ovšem ještě stále není mnoho. Proto byly poznatky čerpány především ze dvou stěžejních publikací, které se problematice Pohraničí stráže podrobně věnují. Přehled o obecném vývoji Pohraniční stráže byl získán z monografie Martina Pulce.[1] Podrobnější pohled na vývoj ostrahy hranice v období před zřízením nové sestavy Pohraniční stráže pak poskytla publikace Pavla Vaňka.[2]

1 PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrcených na státních hranicích 1945–1989.* Praha: ÚDV, 2006.

2 VANĚK, Pavel. *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951–1955.* Praha: ÚSTR, 2008.

Obě následující stati, tedy převážná většina textu, však byly vypracovány na základě archivních pramenů získaných z větší části z Archivu bezpečnostních složek z archivního fondu č. 2340 – 3. brigáda PS Karlovy Vary 1951–1966.[3] Vývoj karlovarské brigády byl mapován především na základě zápisů v kronice brigády z let 1951–1955.[4] Podrobnosti pak byly doplněny z jednotlivých archivních dokumentů uložených ve stejném fondu. Povinné vedení kroniky bylo brigádám Pohraniční stráže nařízeno až v roce 1956. Kronika brigády pro období od jejího vzniku až do roku 1955 byla tedy zpětně dopisována. Jakkoli jsou kroniky pohraničních brigád velmi dobrým a hodnověrným pramenem, pro období let 1951–1955 je třeba jejich text porovnávat s dalšími soudobými prameny.

Třetí karlovarská brigáda Pohraniční stráže střežila státní hranici patnáct let, od února roku 1952 do konce března 1966. Podrobně popsat všechna léta její činnosti by si vyžádalo mnohem více prostoru, než jaký skýtá rozsah tohoto příspěvku.[5] Období prvních čtyř let působnosti 3. brigády Pohraniční stráže poskytuje vhled do složité situace, která brigádu v prvních letech činnosti provázela. Zahrneme-li také roční období činnosti karlovarského oddílu, získáme ucelený přehled o zřízení a působnosti vojskového střežení na 173 km dlouhém úseku státní hranice s Německou demokratickou republikou v prvních letech od zavedení nové sestavy Pohraniční stráže.

Úvod

Komunistická strana po uchopení moci v únoru 1948 mohla začít pracovat na převzetí plné kontroly nad ostrahou státní hranice, kde do té doby neměla dominantní postavení. Spolu s pohraničními útvary Sboru národní bezpečnosti (SNB) totiž hranici stále střežila Finanční stráž (FS), jež byla komunisty považována za nespolehlivou, protože v jejích řadách sloužilo mnoho členů Československé strany národně socialistické (ČSNS). O její odstavení z ostrahy hranice usilovala Komunistická strana Československa (KSČ) již od roku 1945. Zákonem č. 275/1948 Sb. byla s účinností od 1. ledna 1949 přenesena působnost Finanční stráže v celním pohraničním pásmu na Sbor národní bezpečnosti.[6] Na základě rozkazu Hlavního velitelství Sboru národní bezpečnosti s odvoláním na výše uvedený zákon došlo ke

3 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) 2340, 3. brigáda PS Karlovy Vary, (1881) 1951–1966.

4 ABS, f. 2340, 3. brigáda PS Karlovy Vary, inventární jednotka (inv. j.) 503, Vojenská kronika 1951–1955.

5 Vznikem a činností 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže se podrobně zabývá autor tohoto příspěvku v nepublikované diplomové práci ŠVESTKA, Tomáš. *Ostraha státní hranice s Německou demokratickou republikou v působnosti 3. bPS Karlovy Vary v letech 1952–1966*. Ústí nad Labem: UJEP, 2021.

6 ŠEFRANÝ, Stanislav a kol. *Sborník dokumentů k dějinám Pohraniční stráže I*. Praha: Naše vojsko, 1989, s. 49.

sloučení obou sborů střežících státní hranici a ke vzniku jednotného sboru Pohraniční stráž Sboru národní bezpečnosti (PS SNB).[7] Stejným rozkazem byla rozdělena od počátku roku 1949 také státní hranice Československa dle bezpečnostního charakteru a vojenského ohodnocení úseků se sousedními zeměmi na dva rozdílné úseky, které měly označení Pásmo I (západní úsek) a Pásmo II (východní úsek). Ostraha hranice se v těchto pásmech odlišovala především organizací pohraničních praporů SNB a jejich úkoly.

Sestava Pohraniční stráže Sboru národní bezpečnosti v Pásmu I zahrnovala 8 praporů, 40 rot a 143 čet. Velitelství praporů sídlila v Liberci, Litoměřicích, Karlových Varech, Plzni, Písku, Českých Budějovicích, Znojmě a Bratislavě. V pásmu II byla PS SNB organizována do 6 praporů, 31 rot a 279 stanic. Prapory byly umístěny v Hradci Králové, Opavě, Lučenci, Košicích, Prešově a v Liptovském Svätém Mikuláši.[8]

Úkoly Pohraniční stráže SNB na svěřeném úseku byly stanoveny dočasnou služební instrukcí, která úkoly ostrahy hranice určovala a precizovala, nečinila však žádného rozdílu mezi západním a východním úsekem. Samotná činnost PS SNB při ostraze hranice byla přece jen mezi oběma úseky v lecčems rozdílná. V Pásmu I se pohraniční oddíly zaměřovaly především na boj proti osobám prchajícím za hranice a proti kurýrům západních zpravodajských služeb. V Pásmu II byla činnost pohraničníků cílena hlavně na potírání hospodářských deliktů (pašování).[9] Rozdílné zaměření jednotek dle místa působení se organizačně projevilo v červenci 1949, kdy byly jednotky sloužící na východním úseku včleněny do krajských velitelství Sboru národní bezpečnosti a tím přešly do působnosti odboru Veřejné bezpečnosti Ministerstva vnitra. Zde sloužili převážně bývalí příslušníci Finanční stráže a ostatních prvorepublikových nebo protektorátních bezpečnostních sborů.[10]

---

7 Tajný rozkaz Hlavního velitelství SNB-útvaru 9600 Praha, čj. I-41 taj./1949, Pohraniční stráž – zřízení, ze dne 7. 1. 1949 s odvoláním na zákon č. 275/1948 Sb. stanovil, že [s]*loučením obou dosavadních Sborů SNB a FS, střežících státní hranici, vytvořil se nový jednotný Sbor „Pohraniční stráž sboru národní bezpečnosti", dále jen Pohraniční stráž (PS), s úkolem střežit a zajistit státní hranici celé Republiky československé. Organisaci, sestavu a působnost útvarů PS podmiňuje nestejný bezpečnostní charakter a vojenské ohodnocení jednotlivých úseků státní hranice* (ŠEFRANÝ, Stanislav, ref. 6, s. 51–53).

8 PULEC, Martin, ref. 1, s. 18.

9 PULEC, Martin. Nástin organizace a činnosti ozbrojených pohraničních složek v letech 1948–1951. In: *Securitas imperii 7*. Praha: ÚDV, 2001, s. 55–96.

10 Zároveň byla zrušena velitelství pohraničních praporů a rot. Změny doznalo v polovině roku 1949 také rozčlenění státní hranice na dvě pásma. Hranice mezi východním a západním pásmem byla přesunuta na rozhraní Karlovarského a Ústeckého kraje. Od tohoto rozhraní na západ (Pásmo I) podél státní hranice německé a rakouské až po rozhraní tvořené spojnicí míst Malá Paka – Karlovianky – Dunakiliti se střežení státní hranice podřizovalo přímé působnosti SNB-útvaru 9600 Praha. Zajištění ostrahy východního úseku (Pásmo II) od spojnice mezi Karlovarským a Ústeckým krajem v pomezí československo-polsko-sovětsko-maďarském bylo přeneseno na příslušná krajská velitelství národní bezpečnosti. VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 26.

Změny v organizaci Pohraniční stráže Sboru národní bezpečnosti v roce 1949 završil v listopadu vznik Velitelství Pohraniční stráže při Ministerstvu vnitra, podřízeného přímo náměstku ministra vnitra pro bezpečnost.[11] Po celé období roku 1949 se PS SNB potýkala s nízkými početními stavy. Na počátku roku sloužilo u PS SNB celkem 6 272 mužů včetně 3 165 bývalých příslušníků Finanční stráže, přičemž velitelský kádr měli tvořit bývalí příslušníci Pohraničních útvarů SNB. Pásmo I (západní úsek), dlouhý 930 km, střežilo 2 949 příslušníků. Na jeden kilometr střeženého úseku hranice tak připadalo 3,16 muže. V Pásmu II (východní úsek), který byl 2 620 km dlouhý, sloužilo 3 323 mužů, tj. na kilometr střeženého úseku připadalo průměrně 1,29 muže.[12]

Nízké početní stavy mužstva Pohraniční stráže Sboru národní bezpečnosti se snažilo Ministerstvo vnitra (MV) vyřešit společně s Ministerstvem národní obrany (MNO). Ještě v říjnu roku 1949 nastoupilo po absolvování půlroční školy SNB k útvarům Pohraniční stráže 1 910 mladších strážmistrů. Navýšení počtu však nebylo markantní, protože pokrývalo úbytek, který nastal odlivem příslušníků pohraničních útvarů k jiným složkám MV.[13] Dalším krokem k posílení stavů pohraničních útvarů bylo zřízení výcvikových táborů SNB, posuzovaných jako odloučené prapory. Velitelé a instruktoři těchto praporů byli sami podrobeni společnému čtrnáctidennímu výcviku, aby byl zaručen jednotný výcvik u všech praporů. Do výcvikových praporů bylo převeleno 4 000 vojáků základní služby, kteří po absolvování šestiměsíčního výcviku nastoupili 1. dubna 1950 k útvarům PS SNB, kde také dokončili svou prezenční službu.[14]

Přestože byly stavy Pohraniční stráže doplňovány o nově vycvičené vojáky základní služby, na druhé straně byly pohraniční útvary stále zdrojem při čerpání osob pro potřeby „zvláštních útvarů" Státní bezpečnosti (StB).[15] Odliv příslušníků byl však způsoben také zdravotními nebo sociálními důvody. V některých případech šlo o důvody kádrově-politické.[16]

11 Ministr vnitra výnosem č. 231/00–9–BP/6 ze dne 14. 11. 1949 zrušil ke stejnému dni dosavadní odbor BC (odbor národní bezpečnosti) Ministerstva vnitra a s ním zároveň oddělení PS (Pohraniční stráž), jehož působnost byla přenesena na velitelství SNB-útvaru 9600, z něhož bylo vytvořeno Velitelství Pohraniční stráže při Ministerstvu vnitra. ŠEFRANÝ, Stanislav a kol., ref. 6, s. 68–69.

12 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

13 VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 27.

14 Výcvikových praporů SNB bylo zřízeno celkem devět: v Děčíně (545 příslušníků), Krnově (524 příslušníků), Dolním Kubíně (524), Kremnici (544), Rimavské Sobotě (708), Levoči (677), Humenném (373), Bardejově (262) a Jeseníku (700). Prapor v Jeseníku sloužil pro výcvik dobrovolníků, kteří se přihlásili ke službě v SNB. ABS, f. A2 Sekretariát Federálního ministerstva vnitra, sign. A 2/1, inv. j. 1771, Výcvikové prapory SNB – organizace a zřízení, 285 taj./49-BP/6, ze dne 15. 9. 1949.

15 VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 27.

16 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

V květnu roku 1950 přešla Pohraniční stráž Sboru národní bezpečnosti do působnosti nově zřízeného Ministerstva národní bezpečnosti (MNB). V té době činil stav PS SNB přes 6 124 příslušníků v šesti praporech s velitelskými stanovišti v Karlových Varech, Plzni, Sušici, Českých Budějovicích, Znojmě a Bratislavě (SNB-útvar 6596 s pěti rotami).[17] Až do přelomu let 1950 a 1951 střežila v této tzv. staré sestavě PS SNB hranici především s Bavorskem a Rakouskem, pomineme-li jednu četu bratislavského praporu na maďarských hranicích a třináct čet karlovarského praporu na hranicích s NDR.[18]

Změny v organizaci a navýšení stavů příslušníků Pohraniční stráže Sboru národní bezpečnosti provedené do poloviny roku 1950 nepřinesly očekávaný výsledek. Pohyb osob přes státní hranici neustal a narůstal i počet osob zastřelených Pohraniční stráží. Nespokojenost stranických špiček se projevila na další reorganizaci a zvýšení početních stavů Pohraniční stráže.[19] K reorganizaci PS SNB a její činnosti na státních hranicích byly připravovány také legislativní změny stávajících zákonných norem. Především to byl zákon č. 69/1951 Sb., o ochraně státních hranic, ze dne 11. července 1951, dále nařízení ministra národní bezpečnosti č. 70/1951 Sb., vydané 14. července 1951, o právu příslušníka Pohraniční stráže použít zbraně,[20] a ustanovení o pohraničním území č. S-2231/40-taj.-51, vydané ministrem národní bezpečnosti dne 28. dubna 1951.[21] Všechny tyto zákonné normy vešly v platnost v průběhu roku 1951. Ministerstvo národní bezpečnosti v poslední třetině roku 1950 připravovalo nahrazení stávající staré sestavy PS SNB sestavou novou. O jak velkou změnu šlo, dokládá početní stav Pohraniční stráže po prvních dvou měsících roku 1951, kdy činil více než 17 000 příslušníků, přičemž předepsané počty dosahovaly výše téměř 18 000.[22] Navýšené stavy Pohraniční stráže byly využity k formování devíti pohraničních svazků PS, přičemž bylo rozlišováno mezi hranicí západoněmeckou, kde byly formovány pohraniční brigády, a hranicí rakouskou a východoněmeckou, kde vznikly v první fázi početně slabší pohraniční oddíly.[23]

17 Pohraniční stráž tvořilo celkem 6 praporů s 33 rotami o 127 četách. VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 27.

18 Tamtéž, s. 30.

19 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

20 Jednalo se o základní nařízení k použití zbraně platné od 31. 7. 1951. Právo použít zbraň bylo pohraničníkům (v té době ještě jako příslušníkům SNB) uděleno již v prosinci roku 1948 zákonem č. 286/1948 Sb., o národní bezpečnosti. VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 31.

21 Znovu vydáno jako prováděcí předpis č. S-5744/40-taj.-51 k zákonu č. 69/1951 Sb. dne 13. 11. 1951 tajným rozkazem ministra vnitra. ABS, f. A6 Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra, sign. A 6/3, inv. j. 80, TRMNB 29/51, ze dne 13. 11. 1951. Více k zakázanému a hraničnímu pásmu např. PULEC, Martin, ref. 1, nebo *VANĚK, Pavel.* Konstituování pohraničního území v letech 1948–1951 jako prvku ochrany státní hranice. In: *Západočeský historický sborník 7*. Plzeň 2001.

22 VANĚK, Pavel. 3. karlovarský pohraniční oddíl Ministerstva národní bezpečnosti. In: VANĚK, Pavel (ed.). *Ochrana státní hranice 1948–1955*. Brno: Technické muzeum, 2013, s. 35–43.

23 Tamtéž, s. 35–43.

Zvýšení stavu mužstva Pohraniční stráže bylo uskutečněno na základě dohody MNB s resortem obrany. Velitelství PS převzalo v říjnu 1950 k doplnění početních stavů od Československé armády pluky 13. pěší divize a 64. pěší pluk.[24] Pluky o síle 4 000 vojáků druhého ročníku a 4 000 nováčků byly převedeny do stavu PS včetně velitelského sboru (vyjma důstojníků z povolání) s veškerým materiálem, ale bez speciální a automobilové techniky a bez dělostřelectva. Noví příslušníci PS byli soustředění do výcvikových středisek, která byla umístěna do prostoru příštích brigád, tj. Cheb, Planá u Mariánských Lázní, Poběžovice, Sušice a Volary. Zde bylo pokračováno ve výcviku nováčků a vojáků druhého ročníku, jejichž výcvik byl doplněn úkoly pro službu na hranicích.[25] Přesun jednotek do příslušných míst se uskutečnil o víkendu 13.–15. října 1950 vždy v noci. Pouze do Volar dorazily jednotky ve dne, protože nebyl dodržen plán přesunu. Celá akce byla podřízena přísnému utajení. Dislokace jednotek se neobešla bez nedostatků, které spočívaly především ve zdravotní péči, v zásobování masem a pitnou vodou a v nedostatečném počtu dopravních prostředků. Největší problém však spočíval v nejasnosti podřízenosti jednotek, protože nebylo ustaveno velení. Vojáci ani netušili, z jakých důvodů k přesunu došlo. Ministr národní obrany proto usiloval, aby byly přesunuté jednotky co nejdříve podřízeny velení PS SNB.[26]

V úseku hranice s americkou okupační zónou v Německu byla Pohraniční stráž organizována do brigád (bPS) a jejich velitelství sídlila v Chebu, Plané u Mariánských Lázní, Poběžovicích, Sušici a Volarech. Velitelé uvedených brigád převzali své úseky hranic, na kterých dosud působila stará sestava jednotek PS SNB, dne 10. prosince 1950. Nově organizované jednotky vzniklé sloučením staré pohraniční stráže a převzatých armádních jednotek nastoupily službu dle nové dislokace k 1. lednu 1951.[27]

Podobně proběhla reorganizace také na části hranice s NDR, dále na československo-rakouských hranicích a v desetikilometrovém úseku maďarsko-slovenských hranic. V listopadu a prosinci 1950 byli vybráni a vyškoleni velitelé. Proveden byl také materiální a taktický průzkum. Jednotky obsadily nová stanoviště ke dni 26. ledna 1951.[28] Touto reorganizací stanula na našich „západních" hranicích vojensky organizovaná síla, pro jejíž činnost byl vytvořen rozsáhlý velitelský aparát.[29]

24 VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 30.

25 PULEC, Martin, ref. 1, s. 18.

26 ABS, f. A2, sign. A2/1, inv. j. 1839, dopis ze dne 17. října 1950, čj. I-219 PT/50, adresovaný prezidentu republiky Klementu Gottwaldovi s informací o výsledku přesunu jednotek.

27 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

28 PULEC, Martin, ref. 1, s. 18.

29 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

V čele Pohraniční stráže stálo pražské velitelství PS, pod jehož velení patřila také Vnitřní stráž (VS), zřízená v roce 1952.[30] Pražskému velitelství podléhaly takto označené jednotky nové sestavy PS:

1. brigáda Cheb,
2. brigáda Planá,
3. brigáda Poběžovice,
4. brigáda Sušice,
5. brigáda Volary,
1. oddíl Karlovy Vary,
2. oddíl České Budějovice,
3. oddíl Znojmo,
4. oddíl Bratislava.[31]

Brigádám i oddílům byly podřízeny prapory, pod jejichž velení spadaly pohraniční roty, které vykonávaly vlastní pohraniční službu. Oddíly Pohraniční stráže sloužící na části hranice s NDR a Maďarskem a na celé hranici s Rakouskem neměly, na rozdíl od brigád, které stály na hranicích s Bavorskem, záložní prapory. Pohraniční roty oddílů, měly také nižší početní stavy. Celkový počet příslušníků PS byl stanoven na 18 000 osob, přičemž počet generálů, důstojníků a poddůstojníků z povolání neměl přesáhnout počet 4 500 osob. Ke konci roku 1950 činil stav PS 14 062 osob. Zbývající počet do plánovaného stavu 18 000 byl k 1. únoru 1951 doplněn vojáky prvního ročníku základní vojenské služby. Od července 1951 byly pak stavy PS doplňovány odvedenci, kteří nahrazovali vojáky základní služby odcházející do civilu.[32] Odvedenci byli pečlivě vybíráni a prověřováni Státní bezpečností. Velitelství jednotlivých brigád a oddílů poskytovalo příslušným krajským velitelstvím StB soupisy vybraných branců pro službu v PS. Stejně byli vybíráni i budoucí příslušníci Vnitřní stráže.[33]

Důstojníci Československé armády převelení ke službě u Pohraniční stráže byli také pečlivě prověřováni. Z celkového počtu 279 důstojníků, kteří přešli z armády do služby u PS, bylo 97 odmítnuto jako kádrově nezpůsobilých. Ani zbylých 185 důstojníků, kteří byli přijati, však nebylo kádrově zcela v pořádku. Někteří z nich sloužili

30 ABS, f. A6, sign. A 6/3, inv. j. 115, TRMNB č. 58/1952 ze dne 2. 5. 1952 Vnitřní stráže MNB – zřízení. Vnitřní stráž byla zřízena *k ochraně určených průmyslových a železničních objektů a k plnění zvláštních důležitých úkolů ministerstva národní bezpečnosti.* Tajný rozkaz obsahuje také nařízení o změně organizace Velitelství Pohraniční stráže na Hlavní správu Pohraniční a Vnitřní stráže.

31 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96, pozn. 33 a příloha 11, s. 87–88.

32 Početní stavy rot v brigádě byly stanoveny na 61 osob, v oddíle pouze na 41 osob. Skutečné stavy však byly nižší. PULEC, Martin, ref. 1, s. 19.

33 ABS, f. 310 Velitelství Státní bezpečnosti Praha, sign. 310-18-10, Výběr branců pro PS – přezkoušení v StB evidenci, č. A-615/01100-taj.-52, ze dne 6. 2. 1952. Ze stavu pluků 13. divize bylo ohodnoceno 996 vojáků jako politicky a fyzicky nezpůsobilých. Z vojáků, kteří byli soustředěni pro doplnění oddílů, byla vyřazena téměř polovina. Od ledna do března 1951 zběhlo z jednotek Pohraniční stráže do zahraničí 26 osob. PULEC, Martin, ref. 1, s. 19, pozn. 23.

ve vládním vojsku v českých zemích (7) nebo byli v řadách vládního vojska nasazeni v Itálii (26). Největší podíl důstojníků (41) byl závadový z hlediska morálního (ženy, alkohol, styk s nepřáteli režimu) nebo byli politicky „nejasní".[34] Nová sestava PS se od svého ustanovení nepotýkala pouze s nedostatečnými stavy, ale také s personální kvalitou mužstva i velících důstojníků.

Pohraniční stráž v nové sestavě střežila k polovině března 1952 celkem 1 110 km státní hranice, z toho 356 km se západním Německem, 569 km s Rakouskem, 173 km s Německou demokratickou republikou a 10 km s Maďarskem. Státní hranici střežilo 5 brigád typu A na bavorské hranici a 4 brigády typu B (početně slabší) na hranici s Rakouskem, NDR a Maďarskem. Zbylou část hranice v délce 2 440 km střežila Veřejná bezpečnost.[35]

Vznik karlovarské brigády

Karlovarský oddíl Pohraniční stráže, jenž byl v březnu roku 1951 přejmenován na 3. karlovarský pohraniční oddíl Ministerstva národní bezpečnosti,[36] střežil část státní hranice s tehdejší Německou demokratickou republikou v úseku od obce Plesná po obec Prostřední Mlýn.[37] Velitelství oddílu bylo v Karlových Varech zřízeno již v prosinci roku 1950. Od ledna 1951 pak probíhalo budování nových sídel praporů a rot. Každá rota měla plánovaný počet 41 příslušníků ve čtyřech družstvech, z nichž tři družstva byla pěší a jedno družstvo psovodů. Každému velitelství praporu se stanovišti Kovářská, Nejdek a (Horní) Luby bylo podřízeno vždy pět rot. Jednotlivá velitelství praporu měla k dispozici záložní a spojovací četu. Plánovaný stav pro velitelství praporu byl 94 příslušníků, z nichž 36 zahrnovalo vlastní velitelství, 40 osob bylo plánováno do záložní čety a 18 osob do čety spojovací. Velitelství oddílu tvořilo celkem 211 příslušníků, z nichž 106 bylo přímo na vlastním velitelství (tzv. užší velitelství,

34 V přehledu je dále uvedeno, že mezi převedenými důstojníky jsou i ti, kteří se jeví jako *nejasní a bude třeba je dále sledovat*. ABS, f. A2, sign 2/1, inv. j. 1839, Kádrový přehled o důstojnících ČSA převedených k PS, ze dne 23. 10. 1950.

35 ABS, f. A2, sign. 2/1, inv. j. 350, Přehledná zpráva o Pohraniční stráži a celkové situaci na hranicích, předložená ministrem národní bezpečnosti generálem armády Karolem Bacílkem politickému sekretariátu ÚV KSČ v květnu 1952. Podíly jednotlivých střežených částí státní hranice jsou citovány tak, jak jsou ve zprávě uvedeny. Jejich součet však činí 1 108 km, přestože se ve zprávě uvádí 1 110 km.

36 Všem jednotkám PS nové sestavy bylo tajným rozkazem MNB č. 9 ze dne 19. 3. 1951 změněno označení takto: 5. chebská pohraniční brigáda MNB; 12. planská pohraniční brigáda MNB; 9. poběžovická pohraniční brigáda MNB; 7. sušická pohraniční brigáda MNB; 10. volarská pohraniční brigáda MNB; 3. karlovarský pohraniční oddíl MNB; 1. českobudějovický pohraniční oddíl MNB; 4. znojemský pohraniční oddíl MNB, 11. bratislavský pohraniční oddíl MNB, ABS, f. A6, sign 6/3, inv. j. 9, TRMNB č. 9/1951, opis rozkazu pro náměstky ministra NB Stanislava Baudyše a Oskára Jeleně.

37 Vzniku a činnosti karlovarského pohraničního oddílu se podrobně věnuje VANĚK, Pavel, ref. 22.

štáb, politické oddělení, týl, finanční oddělení, velitelství kasáren), zbylí příslušníci pak tvořili jednotky velitelství oddílu podřízené (velitelská četa se třemi družstvy, ženijní, dopravní a spojovací četa s radiodružstvem, telefonním a telegrafním družstvem). Celkem měl tedy oddíl dosáhnout plánovaného počtu 1 108 osob.[38]

Brigády i oddíly Pohraniční stráže byly od svého založení budovány s určitým záměrem a od počátku působení nové sestavy PS bez zpětné vazby. Během roku 1951 se ukázalo, že rozdělení ostrahy hranice na početně silnější brigády a slabší oddíly nebylo pro ostrahu hranice a představy velení dostačující. Proto tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 7 ze dne 15. ledna 1952 byly čtyři pohraniční oddíly MNB (karlovarský, českobudějovický, znojemský a bratislavský) početně navýšeny na brigády.[39]

Tab. 1: Sestava praporů a rot karlovarského pohraničního oddílu[40]

1. prapor Kovářská (PS-útvar 4887)	2. prapor Nejdek (PS-útvar 4836)	3. prapor (Horní) Luby (PS-útvar 4867)
1. Prostřední Mlýn	6. Ryžovna	11. Bublava
2. Vejprty	7. Podlesí	12. Kraslice
3. České Hamry	8. Potůčky	13. Kámen
4. Loučná	9. Jelení	14. Vackov
5. Boží Dar	10. Rolava	15. Plesná

Přestože kronika brigády uvádí, že při povýšení 3. karlovarského pohraničního oddílu na brigádu nedošlo k žádným změnám v dislokaci praporů a rot, lze při porovnání umístění tří praporů a rot oddílu (tab. 1)[41] s umístěním praporů a rot brigády (tab. 2) najít rozdíly.[42]

38 VANĚK, Pavel, ref. 22, s. 35–43.

39 ABS, f. A6, sign A 6/3, inv. j. 104, TRMNB č. 7/1952, Organisační změny pohraniční stráže, ze dne 15. 1. 1952. Tajný rozkaz ještě podepsal odstupující ministr Ladislav Kopřiva. Stejným rozkazem byl zároveň zrušen IV. prapor 11. bratislavské pohraniční brigády.

40 Dislokace praporů a rot ke dni 3. 2. 1951. ABS, f. 2340, 3. brigáda PS Karlovy Vary, Vojenská kronika 1951–1955.

41 První rota 1. praporu Kovářská, je v dislokaci karlovarského oddílu v roce 1951 uváděna v místě Prostřední Mlýn (tab. 1), v dislokaci brigády je již zapsána jako 1. rota Kryštofovy Hamry (tab. 2). Prostřední Mlýn byla samota na řece Přísečnici, nacházející se mezi Kryštofovými Hamry a obcí Přísečnicí. Je tedy možné, že rota byla přemístěna z Prostředního Mlýna zpět do Kryštofových Hamrů, kde měla sídlo četa roty Přísečnice ještě v období staré sestavy. Pavel Vaněk (ref. 22) uvádí 1. rotu praporu Kovářská se sídlem Prostřední Mlýn ještě k roku 1952. Sídlo 1. roty 1. praporu v Prostředním Mlýnu uvádí k roku 1951 také Martin Pulec (ref. 9, s. 55–96, příloha 11, s. 82–88). V kronice 3. karlovarské brigády je uváděna dislokace 1. roty 1. praporu již od roku 1951 v obci Kryštofovy Hamry. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

42 Další rozdíl v sídle roty lze pozorovat u 3. roty 1. praporu, kdy v sestavě oddílu byla rota dislokována v obci České Hamry (tab. 1). V sestavě brigády je uvedena v obci Nové Zvolání

Tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 34 ze dne 21. března 1952 však byl dnem 1. dubna ke karlovarské brigádě přičleněn oddíl Jizera, převelený z působnosti velitelství Národní bezpečnosti v Jáchymově, jenž držel ostrahu nad jáchymovskou uzavřenou oblastí. V rámci 3. karlovarské pohraniční brigády tak byl zřízen 4. prapor, dislokovaný v Jáchymově, jenž měl velení nad sedmi vlastními rotami: Měděnec, Mýtina, Osvinov, Dolní Žďár, Abertamy, Horní Blatná a Jezírko (tab. 2). Úkolem 4. praporu Jáchymov bylo nadále střežit jáchymovské zakázané pásmo a v působnosti karlovarské pohraniční brigády tvořit druhý sled střežení státní hranice.[43]

V průběhu roku 1952 se karlovarská brigáda musela vypořádat s mnoha obtížemi, z nichž zásadní byl nízký stav příslušníků brigády. Plánované početní stavy k 1. lednu 1952 byly jen o málo vyšší (celkem o 35 osob), než tomu bylo v roce předchozím. Přesto se je nepodařilo naplnit. Plán byl pravděpodobně sestaven ještě na stavy pohraničního oddílu, nikoli pro brigádu. Důstojníků se nedostávalo téměř padesát, poddůstojníků bylo o 32 méně, než bylo plánováno. Mužstvo mělo také 34 mužů podstav, ale zde nižší stav nebyl tak markantní jako na velitelských místech. Oproti roku 1951 však brigáda uvádí určité zlepšení ve výkonu své činnosti. Především vyzdvihuje získání praxe velitelských kádrů během prvního roku působnosti nové sestavy, což se projevilo na výchově nových pohraničníků, u nichž výrazně stoupla nejen odborná, ale i „politická" úroveň. Zlepšení výkonu činnosti pomohlo i vybudování ženijnětechnického zabezpečení (ŽTZ), které bylo ze dvou třetin vybudováno v úseku celé brigády.[44]

(tab. 2). V období staré sestavy měla tehdejší četa Kryštofovy Hamry družstvo umístěno v Novém Zvolání. Je možné, že k přesunu roty došlo na přelomu let 1951 a 1952, kdy byla budována nová umístění rot nové sestavy. Z pramenů není zcela zřejmé, kdy došlo ke změně dislokace roty z Českých Hamrů do Nového Zvolání. V úvodu kroniky 3. karlovarské brigády se doslova uvádí, že při změně oddílu na brigádu nedošlo k žádným změnám dislokace praporů ani rot. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

43 V kronice 3. karlovarské brigády je uveden název 4. praporu Jáchymov se zmínkou, že je v Jáchymově také dislokován. Pouze v textu popisujícím činnost brigády v roce 1952 je uvedeno, že 4. prapor je dislokován v osadě Květnová. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

44 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

Tab. 2: Sestava praporů a rot 3. karlovarské brigády k 1. dubnu 1952[45]

1. prapor Kovářská	2. prapor Nejdek	3. prapor Luby	4. prapor Jáchymov (Květnová) 2. sled
1. Kryštofovy Hamry	6. Ryžovna	11. Bublava	Měděnec
2. Vejprty	7. Podlesí	12. Kraslice	Mýtina
3. Nové Zvolání	8. Potůčky	13. Kámen	Osvinov
4. Loučná	9. Jelení	14. Vackov	Dolní Žďár
5. Boží Dar	10. Rolava	15. Plesná	Abertamy
			Horní Blatná
			Jezírko

Převelením praporu Jáchymov získala karlovarská brigáda nejen svůj záložní prapor, ale zvětšil se také její operační prostor směrem do vnitrozemí. Zakázané pásmo Jáchymov (někdy také Uzavřené území Jáchymov) nepřiléhalo žádnou částí svého území ke státní hranici. Díky této změně se mohl v hodnocení činnosti brigády za rok 1952 objevit úspěch především v počtu zadržených „narušitelů pohraničního režimu". Pohraniční režim v roce 1952 porušilo celkem 3 540 osob. Srovnání s předchozím rokem však není možné. V roce 1951 tato statistika nebyla sledována vzhledem ke zřízení hraničního pásma až ve druhé polovině roku. Narušení pohraničního režimu se dopouštěli především zaměstnanci Jáchymovských dolů, kteří často vstupovali do hraničního pásma bez propustky nebo s propustkou prošlé platnosti.[46]

Počet zadržených při pokusu o přechod státní hranice je při srovnání s rokem 1951 výrazně nižší (tab. 7). Nižší však byl také počet pokusů o přechod hranice. Při započtení všech pokusů o přechod, ať již dokonaných, nebo zmařených, vychází úspěšnost karlovarské brigády při zadržení v roce 1952 na 93 % oproti 81 % v roce 1951.[47] Je zřejmé, že vybudování ženijnětechnického zabezpečení, byť jen částečné, mělo výrazný podíl na zadržení uprchlíků. V přehledu činnosti brigády je v tomto roce zmíněna také skutečnost, že v šesti případech došlo k dodatečnému zadržení „narušitelů" na základě následného šetření. Zde lze předpokládat součinnost pohraničníků s místním obyvatelstvem nebo dobrou agenturní práci zpravodajců. Z pohledu brigády se také pozitivně projevila spolupráce s německou Grenzpolizei, která příslušníkům Pohraniční stráže předala během roku celkem 12 osob zadržených již

45 Čísla jednotlivých rot praporu Jáchymov nejsou v tabulce vypsána, protože nejsou uvedena ani v kronice brigády. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

46 Tamtéž.

47 Tamtéž.

na německém území.[48] O přechodu státní hranice některými z nich neměla brigáda vůbec žádnou informaci. Celkem bylo v roce 1952 zadrženo při pokusu o přechod státní hranice 252 osob,[49] při třech zadrženích došlo k použití zbraně, *bez výsledku, ale s úspěchem*, uprchlíci byli zadrženi.[50]

Tab. 3: Sestava praporů a rot 3. karlovarské brigády k 15. dubnu 1953[51]

1. prapor Kovářská	2. prapor Nejdek	3. prapor Jáchymov (Květnová)
1. Kryštofovy Hamry	7. Podlesí	13. Měděnec
2. Vejprty	8. Potůčky	14. Mýtina
3. České Hamry	9. Jelení	15. Osvinov
4. Loučná	10. Rolava	16. Dolní Žďár
5. Boží Dar	11. Bublava	17. Abertamy
6. Český Mlýn (Ryžovna)	12. Kraslice	18. Horní Blatná
		19. Jezírko

Jaro roku 1953 znamenalo pro karlovarskou brigádu opět změnu v dislokaci jejích praporů a rot. Rozkazem velitele Pohraniční a Vnitřní stráže č. 0040 ze dne 21. března 1953 byly ke dni 15. dubna převeleny tři roty 3. praporu Luby (13. rota Kámen, 14. rota Vackov a 15. rota Plesná) do sestavy 5. chebské pohraniční brigády

48 Grenzpolizei (GP) byla (východo)německá pohraniční policie ustanovená v prosinci 1946 jako pomocný orgán sovětské vojenské správy s cílem střežit demarkační čáru okupačních zón. Po odchodu sovětských vojsk střežila hranici nově vzniklé NDR. Od roku 1952 byla přejmenována na Deutschen Grenzpolizei (DGP), Německou pohraniční policii, od poloviny padesátých let měla již polovojenský charakter. Na základě vývoje událostí po berlínské krizi byla v září 1961 včleněna do východoněmeckých ozbrojených sil Nationale Volksarmee (NVA) jako součást pohraničního vojska a její název byl změněn na Grenztruppen der NVA (GT/NVA). DIEDRICH, Torsten. Die Grenzpolizei der SBZ/DDR (1946–1961). In: DIEDRICH, Torsten; EHLERT, Hans; WENZKE, Rüdiger (eds.). *Im Dienste der Partei. Handbuch der bewaffneten Organe der DDR*. Berlin: Ch. Links Verlag, 1998, s. 201–224.

49 Na úseku hranice s NDR o délce 260 km, který až do října 1952 střežili příslušníci Veřejné bezpečnosti, bylo od 26. 6. 1951 do 25. 3. 1952 zadrženo 912 osob. K zadržení došlo převážně v okolí velkých měst, kde byla Veřejná bezpečnost soustředěna. Ve volném terénu, který byl většinou nestřežen, došlo k zadržení jen náhodně. ABS, f. A2, sign. 2/1, inv. j. 350, Přehledná zpráva o Pohraniční stráži a celkové situaci na hranicích. Až do roku 1961 měl Západní Berlín otevřené hranice, a byl tak volně přístupný z území NDR, což umožňovalo snadnější možnost emigrace nejen pro občany NDR, ale také pro občany Československa. Často volili právě cestu přes slaběji střeženou hranici s NDR. PERNES, Jiří. *Československo a berlínská krize v roce 1961. Soudobé dějiny* 9. 2002, č. 2, s. 215–229.

50 „Použití zbraně bez výsledku" znamenalo, že nikdo z uprchlíků nebyl střelbou usmrcen. Opakem byl termín „použití zbraně s výsledkem". ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

51 Tamtéž.

MNB. Zbylé dvě roty (11. rota Bublava a 12. rota Kraslice) přešly do organizace 2. praporu Nejdek, čímž došlo k zániku 3. praporu Luby. Z toho důvodu byl 4. prapor Jáchymov přejmenován na 3. prapor a s ním všechny jeho roty počínaje rotou Měděnec. V souvislosti s těmito změnami došlo ještě k převedení 6. roty Ryžovna (Český Mlýn)[52] do sestavy 1. praporu Kovářská. Důvody této změny byly dva. Prvním bylo vyrovnání počtu rot řízených jednotlivými prapory na stav 1. prapor – 6 rot, 2. prapor – 6 rot a 3. prapor – 7 rot. Druhým důvodem byla skutečnost, že zásobování roty umístěné v Českém Mlýně bylo především v zimních měsících snazší od 1. praporu než ze sídla 2. praporu.[53]

Tabulkové stavy byly pro potřeby brigády k 1. lednu 1953 početně výrazně navýšeny. Skutečný stav byl podobně jako v minulých letech nižší (tab. 6). Důstojníků se nedostávalo 88, poddůstojníků bylo o 174 méně. Jen v počtu mužstva byl překročen plánovaný stav o 143 pohraničníků.[54] Nedostatky v počtu příslušníků se projevily také na výkonu činnosti brigády v průběhu roku. Úspěšnost v zadržení při přechodu státní hranice (SH) klesla na 82 %. K poklesu úspěšnosti došlo i přesto, že od dubna střežila brigáda kratší úsek státní hranice než v roce předchozím a počet pokusů o přechod hranice byl také nižší. Nedostatky v práci pohraničníků byly spatřovány především v nedbalém plnění rozkazů, neznalosti pohraničního režimu, špatném maskování hlídek i nevhodné volbě stanovišť. Tíha neúspěchů však neležela pouze na mužstvu. Během roku se téměř u všech rot a praporů vystřídali velitelé. Na rotách většinou nebyli ani dva důstojníci, zástupci velitelů byli většinou poddůstojníci, absolventi bez zkušeností. Ani štáb brigády neměl dostatek důstojníků. Funkci náčelníka štábu po více než půl roku vykonával spolu se svou funkcí náčelník operačního oddělení, protože za odvolaného náčelníka štábu nebyl nikdo dosazen.[55]

Při velitelském stanovišti 2. praporu Nejdek bylo vybudováno nové výcvikové středisko pro 28 služebních psů. Z praporu Kovářská sem bylo přemístěno také předvýchovné středisko pro 20 štěňat, protože v Kovářské nebyly pro jejich chov vhodné podmínky. V průběhu roku byla dále budována ženijnětechnická opatření zabezpečení státní hranice. I když se pokračující výstavbou ženijní opatření

52 Lokalita Český Mlýn se nachází těsně při česko-německé hranici. Do roku 1953 je uváděno sídlo 6. roty v obci Ryžovna. Od výše popsané změny až do roku 1963, kdy byla rota zrušena, je uváděna se sídlem Český Mlýn.

53 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

54 V roce 1953 byly zřízeny tři typy pohraničních rot A, B a C s těmito početními stavy: typ A – 61, typ B – 52 a typ C – 46 vojenských osob. ABS, f. A2, sign. 2/1, inv. j. 114, 10. schůze kolegia MNB, ze dne 12. 3. 1953 a TRMNB č. 45/1953, Dislokace a organizace Hlavní správy PVS a útvarů Pohraniční stráže, ze dne 13. 3. 1953. Jaké bylo rozřazení typů k jednotlivým rotám karlovarské brigády, se bohužel v pramenech neuvádí. Jejich rozčlenění je uvedeno až při další změně početního stavu jednotlivých typů rot, k níž došlo v polovině roku 1956.

55 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

zlepšila, výsledků v zadržení nebylo dosaženo v takové míře, jaká byla předpokládána. Zadrženo bylo celkem 162 osob, při čtyřech zadrženích bylo použito zbraně bez výsledku.[56]

U příležitosti druhého výročí vydání zákona o ochraně státních hranic byla na základě tajného rozkazu ministra národní bezpečnosti brigádě slavnostně předána bojová zástava.[57] Předání se uskutečnilo 11. července 1953 na Stalinově náměstí v Karlových Varech, kde z rukou náměstka MNB generálmajora Oskára Jeleně převzal bojovou zástavu velitel 3. karlovarské pohraniční brigády MNB major František Tůma.[58]

Ani v následujícím roce se karlovarské brigádě nevyhnuly změny v dislokaci, a to hned dvakrát. Za účelem zesílení ochrany státní hranice byl tajným rozkazem ministra vnitra č. 16 ze dne 30. ledna 1954 do organizace 3. karlovarské brigády MV[59] přičleněn k 1. březnu 5. prapor Jirkov ze sestavy 19. děčínské pohraniční brigády MV[60] se šesti vlastními rotami.[61]

V organizaci karlovarské brigády tak došlo ke změně označení praporů. Z praporu Jirkov byl utvořen 1. prapor s rotami Český Jiřetín, Mníšek, Brandov, Kalek, Pohraniční a Hora Svatého Šebestiána, 1. prapor Kovářská byl změněn na 2. prapor, prapor Nejdek se stal 3. praporem a prapor Jáchymov 4. praporem. Stejným

56 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

57 ABS, f. A6, sign 6/3, inv. j. 379, TRMNB č. 95/1953, Propůjčení bojových zástav brigádám PS – slavnostní předání, ze dne 11. 6. 1953.

58 V kronice brigády je uvedeno, že zástavu převzal velitel brigády František Rezek. Jde nejspíše o chybu v zápisu, protože v červenci 1953 byl velitelem 3. karlovarské brigády PS stále mjr. František Tůma. Major František Rezek byl do funkce velitele brigády ustaven až 1. 11. 1953. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955. Bývalé Stalinovo náměstí se nachází v karlovarské čtvrti Tuhnice, dnes je náměstím Dr. M. Horákové.

59 Dne 15. 9. 1953 došlo ke sloučení Ministerstva národní bezpečnosti a Ministerstva vnitra v Ministerstvo vnitra ČSR, z toho důvodu byly všechny pohraniční brigády přejmenovány na pohraniční brigády Ministerstva vnitra.

60 19. děčínská brigáda byla zřízena v září roku 1952 na návrh ministra národní bezpečnosti, jenž k nutnosti převzetí celého úseku hranice s NDR Pohraniční stráží uvedl, že *v* důsledku již provedených opatření na západní hranici (proti americké zóně*), která se osvědčila, zvyšuje se v současné době nápor na méně kryté úseky, zvláště na rakouské hranici, kde jsou početně slabší brigády PS (typu B) a na otevřenou hranici s Maďarskem a NDR, které střeží Veřejná bezpečnost.* […] [V]*zhledem k odkrytým úsekům proti Maďarsku a NDR se množí počet přechodů a bude se stále zvětšovat, čím pevnější bude úsek PS*. ABS, f. A2, sign 2/1, inv. j. 350, Přehledná zpráva o Pohraniční stráži a celkové situaci na hranicích.
Děčínská brigáda od svého založení střežila úsek v délce 260 km od Hory Svatého Šebestiána po Hrádek nad Nisou. Na úseku 19. brigády bylo zřízeno zakázané pásmo a byly nainstalovány ženijnětechnické prostředky ke střežení hranice. V úseku této brigády však nebyl výjimečně zaveden elektrický zátaras s vysokým napětím. PULEC, Martin, ref. 1, s. 19.

61 ABS, f. A6, sign 6/3 inv. j. 500, TRMV č. 16/1954, Reorganizace Pohraniční a Vnitřní stráže, ze dne 30. 1. 1954.

rozkazem ministra vnitra byla ze sestavy 5. chebské brigády vyčleněna rota Kámen, která tak přešla po roce zpět do sestavy karlovarské brigády a byla převedena jako 19. rota pod velení 3. praporu Nejdek.[62]

Po převzetí praporu Jirkov byl proveden přesun zkušenějších pohraničních hlídek z praporů Kovářská a Nejdek k praporu Jirkov, kde byl zkušených pohraničníků nedostatek. Tímto krokem bylo dosaženo podstatného zlepšení výkonu ostrahy hranice na úseku 1. praporu Jirkov.[63] Dalším přínosem pro zdokonalení ochrany státní hranice se stalo začlenění vlastních poddůstojnických škol do systému brigády. Tím získalo velení brigády potřebnou zálohu pro případné akce.[64] Sestava o čtyřech praporech však vydržela karlovarské brigádě pouze sedm měsíců. Tajným rozkazem ministra vnitra č. 189 ze dne 1. října 1954 byl vyčleněn 4. prapor Jáchymov z organizace Pohraniční stráže a tím i brigády a převelen do jednotek Vnitřní stráže.[65] Předání praporu a rot probíhalo ve dnech od 5. do 10. října. V organizaci brigády tak zůstaly opět pouze tři prapory: 1. prapor Jirkov, 2. prapo Kovářská a 3. prapor Nejdek, pod jejichž velením bylo celkem 19 pohraničních rot.

U každého praporu byla dislokována záložní rota praporu, spojovací četa, dopravní četa a ženijní družstvo. Při velitelství 3. karlovarské brigády byla dislokována záložní rota brigády, dopravní rota brigády, hospodářská četa, spojovací četa a ženijní četa brigády.

V roce 1954 byly poprvé od zřízení nové sestavy překročeny plánované početní stavy brigády. Důstojníků a poddůstojníků z povolání bylo sice stále o dost méně, než bylo plánováno, ale poddůstojníků základní služby již bylo 36 nad plán. Ještě výraznější rozdíl byl však ve stavu mužstva, kde bylo o 672 příslušníků více oproti tabulkovým číslům.

Během roku pokračovaly práce na ženijnětechnickém zabezpečení hranice. Drátěný zátaras byl již vybudován na celém úseku 2. a 3. praporu. Kontrolní orný pás byl u obou těchto praporů dokončen na všech nezalesněných úsecích. Byl však nedostatečně udržován a tím ne zcela kontrolovatelný. V úseku 1. praporu Jirkov byly během roku 1954 započaty práce na budování kontrolního pásu.

62 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

63 Základem děčínské pohraniční brigády byli příslušníci oddělení Veřejné bezpečnosti, kteří dosud vykonávali pohraniční službu ve stejném úseku. Vojáci základní služby doplnili její početní stavy až v průběhu roku 1954. Příslušníci praporu Jirkov tak měli méně zkušeností než jejich kolegové z karlovarské brigády. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

64 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

65 ABS, f. A6, sign 6/3 inv. j. 673, TRMV č. 189/1954, Reorganizace Vnitřní stráže, ze dne 1. října 1954.

Tab. 4: Sestava praporů a rot 3. karlovarské brigády k 1. březnu 1954[66]

1. prapor Jirkov	2. prapor Kovářská	3. prapor Nejdek	4. prapor Jáchymov (Květnová)
1. Český Jiřetín	7. Kryštofovy Hamry	13. Podlesí	20. Měděnec
2. Mníšek	8. Vejprty	14. Potůčky	21. Mýtina
3. Brandov	9. Nové Zvolání	15. Jelení	22. Osvinov
4. Kalek*	10. Loučná	16. Rolava	23. Dolní Žďár
5. Pohraniční	11. Boží Dar	17. Bublava	24. Abertamy
6. Hora Svatého Šebestiána	12. Český Mlýn	18. Kraslice	25. Horní Blatná
		19. Kámen	26. Jezírko

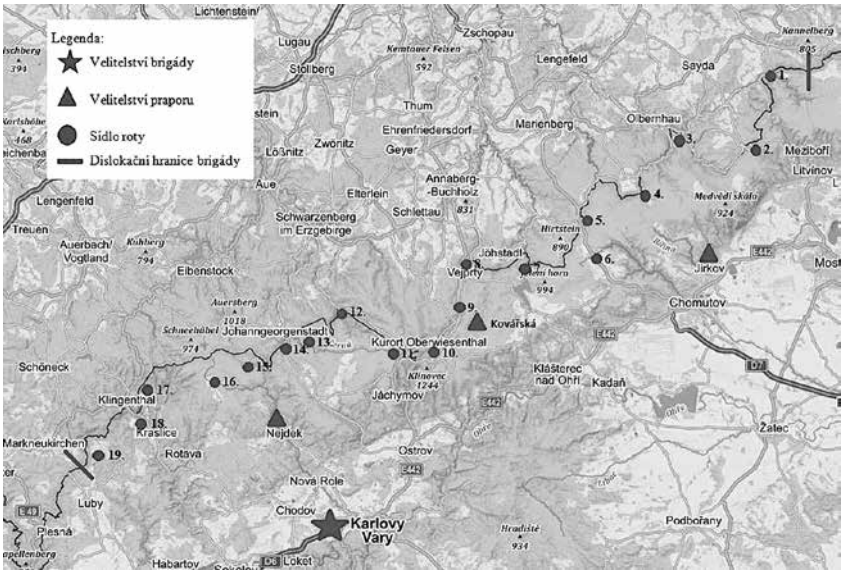
* Název obce je Kalek, v pramenech je však užíván převážně název Kálek.

Ve čtvrtém roce působnosti nové sestavy se karlovarské brigádě podařilo přiblížit v počtu důstojníků tabulkovým číslům. Oproti plánu byl podstav pouze 29 důstojníků, což bylo nejméně za uplynulé období. Plánovaný počet důstojníků i poddůstojníků z povolání byl vzhledem k roku 1953 snížen. K navýšení plánovaného stavu došlo u poddůstojníků základní služby, kterých bylo o 37 více. Stav mužstva byl opět výrazně vyšší o 672 vojáků i přesto, že byl tabulkový počet navýšen o 75 mužů. Výrazně vysoké početní stavy mužstva se projevily také na výkonu brigády. V tomto roce byla úspěšnost v zadržení téměř 98 %. Při třech zadrženích byla použita zbraň. Hranici se podařilo překonat pouze pěti osobám.[67]

Tab. 5: Sestava praporů a rot 3. karlovarské brigády k 10. říjnu 1954[68]

1. prapor Jirkov	2. prapor Kovářská	3. prapor Nejdek
1. Český Jiřetín	7. Kryštofovy Hamry	13. Podlesí
2. Mníšek	8. Vejprty	14. Potůčky
3. Brandov	9. Nové Zvolání	15. Jelení
4. Kalek	10. Loučná	16. Rolava
5. Pohraniční	11. Boží Dar	17. Bublava
6. Hora Sv. Šebestiána	12. Český Mlýn	18. Kraslice
		19. Kámen

66 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.
67 Tamtéž.
68 Tamtéž.

Obr. 1: Dislokace praporů a rot 3. karlovarské brigády k 10. říjnu 1954

Tab. 6: Plánované a skutečné stavy příslušníků 3. karlovarské brigády v letech 1952–1955[69]

Rok	1952		1953		1954		1955	
	plán	stav	plán	stav	plán	stav	plán	stav
Důstojníci	155	108	222	134	216	187	212	185
Poddůstojníci z povolání	141	126	203	121	152	77	163	106
Poddůstojníci zákl. služby	45	28	215	123	237	273	236	353
Mužstvo	795	761	974	1117	1049	1721	990	1565
Celkem	1136	1023	1614	1495	1654	2258	1601	2209

Rok 1955 byl prvním od založení brigády, kdy nedošlo k výrazným změnám v dislokaci praporů a rot. Poslední změnou v dislokaci jednotek z roku 1954 se systematizace praporů a rot karlovarské brigády ustálila a v téměř nezměněné podobě setrvala až roku 1963, kdy byly v brigádě provedeny podstatné změny. Působnost brigády byla ohraničena na východě pravou hranicí mezi úsekem střeženém 1. rotou Český Jiřetín

69 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

a 20. rotou Moldava 19. děčínské pohraniční brigády.[70] V západním směru levou hranicí mezi 19. rotou Kámen a 24. rotou Luby 5. chebské brigády.[71] Úsek státní hranice střežený karlovarskou brigádou v sestavě od října 1954 měřil 173 km.

Tab. 7: Přehled zadržených a nezadržených osob v úseku 3. karlovarské brigády v letech 1951–1955[72]

Rok	Zadrženo		Nezadrženo		Celkem osob za rok		Úspěšnost nezadržených (v %)	
	z ČSR	do ČSR	z ČSR	do ČSR	z ČSR	do ČSR	z ČSR	do ČSR
1951	128	304	93	11	221	315	42	3,5
1952	69	183	9	8	78	191	11,5	4,2
1953	50	112	27	9	77	121	35	7,4
1954	129	76	2	3	131	79	1,5	3,8
1955	59	79	3	1	62	80	4,8	1,3
1955	74	81	3	1	77	82	3,9	1,2

Tab. 8: Počty osob zadržených v letech 1952–1955 v hraničním pásmu 3. karlovarské brigády pro porušení pohraničního režimu[73]

Rok	1952	1953	1954	1955
Počet zadržených	3 540	3 570	2 572	70

Velitelé 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže v letech 1952–1955

1) Tůma, František, poručík, první velitel karlovarského oddílu, poté i brigády, do funkce ustaven v listopadu 1950. V hodnosti majora byl v srpnu 1953 odvelen do Moskvy studovat Vojenskou akademii M. V. Frunzeho.[74]

70 ABS f. 2340, inv. j. 175, Zápisy o zajištění dislokačního styku a rozhraní mezi 3. bPS a 19. bPS. Dislokační hranice mezi 3. a 19. brigádou byla stanovena hraničním znakem č. 11 úseku č. XI česko-saské hranice.

71 ABS f. 2340, inv. j. 172, o zajištění operačního a dislokačního styku mezi 3. karlovarským pohraničním oddílem a 2. praporem 5. chebské brigády, resp. mezi 3. a 5. pohraniční brigádou, rok 1951 a 1955. Dislokační hranice mezi 3. a 5. brigádou byla stanovena hraničním znakem č. 9/10 úseku č. XX česko-saské hranice.

72 Počty osob zadržených v roce 1952 jsou uváděny včetně těch uprchlíků, kteří byli zadrženi následným šetřením nebo vráceni do ČSR německou GP. V tabulce je počet zadržených osob v roce 1955 uveden dvakrát, protože i v kronice brigády jsou k tomuto roku vedeny dva zápisy, každý s jinými údaji v počtu zadržených osob ve směru z ČSR i do ČSR. Počet nezadržených osob se však v těchto dvou zápisech neliší. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

73 Tamtéž

74 Tamtéž.

2) Rezek, František, major, ustaven do funkce 1. listopadu 1953, převelen 30. června 1955.[75]
3) Vrzal, Jiří, major, do funkce ustaven 1. července 1955. V hodnosti podplukovníka byl 15. července 1959 povolán ke studiu na Vojenské akademii Antonína Zápotockého v Brně.[76]

Výstavba ženijnětechnického zabezpečení v úseku brigády

V úseku střeženém karlovarskou brigádou bylo započato s budováním ženijnětechnického zabezpečení státní hranice v září 1951, tedy ještě v období působnosti karlovarského oddílu. Ženijní četa v síle 30 pohraničníků bez strojů a mechanizace, pouze ručním nářadím, kácela lesní průseky pro budování prvních drátěných zátarasů a kontrolních orných pásů (KOP). Práce byly zahájeny na úseku 1. praporu Kovářská a 2. praporu Nejdek. Pokračovalo se i během zimních měsíců, kdy měla ženijní četa již k dispozici alespoň motorové pily. Práce byly prováděny bez jakýchkoli předchozích zkušeností. Ještě do konce roku byly zahájeny práce také na zabezpečení velitelských stanovišť jednotlivých rot. Byla budována jejich vnitřní a vnější obrana (zákopy a POKy[77]).[78]

V roce 1952 pokračovaly práce na budování drátěného zátarasu (DZ) u všech jednotek 1. a 2. praporu. Zároveň byly zahájeny práce na kontrolních orných pásech a výstavbě věžových a zemních pozorovatelen.[79] Z jednotek prvního sledu byli vyčleněni pohraničníci jako výpomoc ženijní jednotce brigády při kácení průseků, jež byly káceny na šíři 18 m. Na této práci se podíleli také příslušníci Lidových milicí,

75 Tamtéž. Podrobněji k Františku Tůmovi a Františku Rezkovi VANĚK, Pavel, ref. 22, s. 35–43.

76 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1956–1959.

77 POK – palebný objekt kulometný – pevnůstka srubové konstrukce pro čelní nebo boční palbu.

78 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

79 Ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek ve své přehledné zprávě z května 1952 shrnuje dosavadní průběh výstavby ŽTZ takto: [Ú]*činným opatřením pro ochranu hranic je jejich materiálně-technické zabezpečení. Dosud bylo provedeno 180 km lesních průseků, zřízeno 210 km kontrolních pásů (šíře 6–12 m), vybudováno 100 km drátěných překážek, zaminováno okolí Aše, minování prováděno na dalších úsecích v délce 180 km, vybudováno 145 pozorovatelen ke zjištění míst přechodu, vyrobeny výmetnice a nástražná osvěcovadla. Překopány nepoužívané silnice vedoucí přes hranici, aby nemohla projet motorová vozidla, a pomocí výkolejek a železobetonových závor zajištěny železniční přejezdy.* Avšak ani taková opatření se ministrovi nezdála jako dostatečná a dále ve své zprávě konstatuje, že *dosavadní opatření nejsou plně dostačující, dle zkušeností nestačí zabezpečit jenom některé úseky – narušitelé je mohou obejít – proto navrhuji, aby materiálně-technická opatření byla po vzoru SSSR rozšířena na celý úsek státních hranic střežený Pohraniční stráží.* ABS, f. A2, sign. 2/1, inv. j. 350, Přehledná zpráva o Pohraniční stráži a celkové situaci na hranicích.

kteří vypomáhali ženistům pracovními brigádami.[80] Práce však nepokračovaly tak rychle, jak si velitelství Pohraniční a vnitřní stráže (PVS) představovalo. Panovala nespokojenost především s organizací práce velitelů jednotlivých praporů 3. brigády při budování ŽTZ. Většina prací měla být dokončena před zimním obdobím. V září byli proto rozkazem velitele PVS č. 109 povoláni na pomoc s budováním ŽTZ nováčkové z výcvikového střediska, aby se podíleli na výstavbě DZ. Všechny nedokončené práce na DZ měly být dokončeny do 5. listopadu 1952. Velitelé praporů měli možnost vzít si na výpomoc příslušníky z velitelství praporů nebo k drobnějším pracím využít technických hlídek.[81] Práce však nevázly pouze na výstavbě DZ, také kontrolní pás vykazoval nedostatky, na mnoha místech nebyl dokončen a v místech, kde již byly práce skončeny, nebyl však KOP v takovém stavu, aby byl kontrolovatelný.[82] Do konce roku mělo být provedeno zorání všech tras kontrolního pásu vedoucích mimo lesní porost tak, aby mohlo následně dojít k jeho řádné úpravě. Kontrolní pás měl vést zhruba tři metry od DZ a v místech, kde tomu tak nebylo, bylo zapotřebí jej přetrasovat. V lesním porostu měl KOP šířku 3 m. Velitelé praporů měli k dispozici pásové a kolové traktory přidělené i s řidičem od automobilové roty brigády. Okamžité odstranění překážek, které se vyskytly při orání, například cesty, keře, pařezy apod., prováděli příslušníci z hlídek technických prací.[83]

Do konce roku 1952 měla být vybudována nejméně u dvou rot každého praporu prvního sledu také vnitřní obrana. Pro urychlení výstavby vnitřní obrany bylo u každého praporu vyčleněno družstvo o síle 10–12 mužů sestavené z nasluhujících příslušníků nebo z příslušníků se sníženou klasifikací ke službě na státní hranici. Jako

80 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

81 ABS f. 2340, inv. č. 370, Nařízení k dokončení plánovaných prací ženijního zabezpečení SH.

82 Výstavbě kontrolního orného pásu byla přidělena nejvyšší priorita. Na jeho rychlém dokončení a využívání měl zájem i ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek, jenž nebyl spokojen s přístupem velitelů PS všech stupňů, kteří podle něj nebyli schopni význam tohoto ženijního opatření docenit: *Každý velitel Pohraniční stráže musí pochopit, že kontrolní pás je základním technickým opatřením při ochraně hranice, bez něhož nemůže vědět, jestli byla narušena hranice, směr přechodu, hlavní kanály přechodu, a nemůže ani určit, jaké procento narušitelů bylo zadrženo.* Proto v tajném rozkazu MNB č. 102/1952 ze dne 29. 7. 1952 nařídil, *aby v úseku každé PS byl urychleně zřízen kontrolní pás na trasách určených Hlavní správou Pohraniční a Vnitřní stráže přímo s veliteli brigád. Aby kontrolní pás mohl plnit svůj účel, musí být denně udržován, kypřen a vláčen, aby na jeho povrchu byla viditelná i ta nejmenší stopa porušení. Velitelé rot, praporů a brigád i funkcionáři Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže jsou povinni kontrolní pás neustále osobně kontrolovat. Náčelníku Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže ukládám okamžitě rozdělit pro zřízení a udržování kontrolního pásu traktory, které má PS k disposici tak, aby každé velitelství praporu mělo jeden traktor, pro delší úseky dva traktory. Do horského terénu přidělte traktory pásové, do rovin kolové. Současně činím opatření, aby Pohraniční stráži byl dodán potřebný počet nových traktorů. Každý měsíc mi předložte hlášení o zřizování kontrolního pásu a o provádění dalších ženijnětechnických opatření, hlavně budování překážek.* ABS, f. A6, sign 6/3, inv. j. 199, Zřízení kontrolního pásu a jeho udržování, TRMNB č. 102/1952, ze dne 29. 7. 1952.

83 ABS, f. 2340, inv. č. 370, Nařízení k dokončení plánovaných prací ženijního zabezpečení SH.

výpomoc k tomuto družstvu byli využíváni příslušníci roty v rámci jejich ženijního výcviku, aby se seznámili s výkonem těchto prací. Za správné vybudování vnitřní obrany (hloubka a šířka zákopů, vydřevení, vybudování POKů, postavení drátěných zátarasů apod.) zodpovídal velitel roty.[84]

Zima 1952/1953 byla velmi bohatá na sníh, jenž na několika úsecích rot poničil drátěný zátaras. O jeho opravu se postarala ženijní družstva praporů. Během roku bylo pokračováno na výstavbě ŽTZ, přičemž bylo realizováno několik zlepšovacích návrhů především v nástražných osvěcovadlech a zemních pozorovatelnách.[85] Dále byly prováděny práce na zpevňování DZ v úsecích rot, které byly v předchozím roce vyhodnoceny jako „hlavní směry narušení SH". Zaminování drátěného zátarasu bylo provedeno na úsecích rot Nové Zvolání (České Hamry), Vejprty, Potůčky, Jelení a Kraslice.

Na úsecích 16. roty Rolava, 17. roty Bublava a 18. roty Kraslice byla provedena elektrifikace DZ, která však nebyla zprovozněna ještě ani v průběhu následujícího roku.[86] Pokračovaly práce na budování kontrolního pásu, které byly prováděny již za pomoci těžké techniky, především pásových traktorů a buldozerů zapůjčených od STS Bohatice, Kraslice, Prunéřov, Kadaň, Podbořany a Jirkov.[87] U všech pohraničních jednotek byly v průběhu roku vybudovány podchody pod drátěným zátarasem.[88]

V souvislosti s přičleněním praporu Jirkov do sestavy 3. brigády byly ihned na jaře roku 1954 započaty práce na kácení lesních průseků v celém úseku praporu. Současně byl budován drátěný zátaras na úsecích mimo lesní porost, jenž byl do konce roku v těchto úsecích dokončen. Ženisté pracovali v průběhu roku především na vystřelování pařezů a velkých kamenů z trasy kontrolního pásu. Vzhledem k rozsahu prací na ženijnětechnických zařízeních praporu Jirkov bylo povoláno na

84 ABS, f. 2340, inv. č. 370, Nařízení k dokončení plánovaných prací ženijního zabezpečení SH.

85 Zlepšovací návrh nástražných osvěcovadel se týkal zjednodušení zhotovení výmetnic signálních nábojů. Autor zlepšovacího návrhu poručík Jaroslav Herynk, náčelník DTZ 3. karlovarské brigády, byl spolu s dalšími příslušníky odměněn pochvalou ministra národní bezpečnosti. TRMNB č. 94/1952 ze dne 16. 7. 1952, Udělení pochvaly. V roce 1953 podal nadporučík Herynk další zlepšovací návrh, tentokrát na vybíječku zásobníků lehkého kulometu. Za tento zlepšovací návrh byl odměněn velitelem Hlavní správy Pohraniční stráže částkou 1 000 Kčs. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

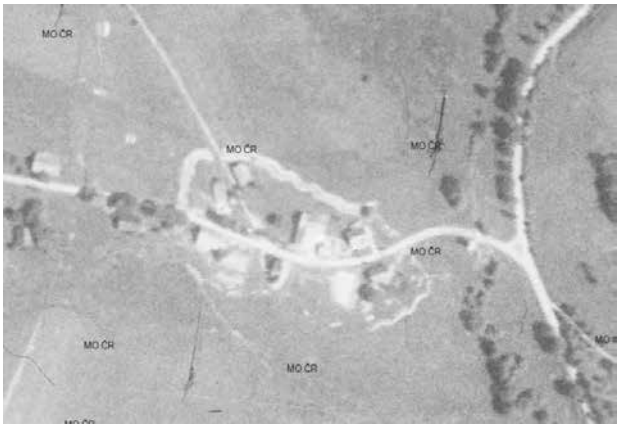
86 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955. Proč nebyl uveden do provozu elektrifikovaný drátěný zátaras (EDZ) v prostoru pohraničních rot, kde již byl vybudován, prameny nezmiňují. Důvody ale mohly být pravděpodobně hospodářsko-ekonomické. Jak uvádí Pavel Vaněk, byla v roce 1953 z větší části zprovozněna elektrifikace DZ na hranici se západním Německem a Rakouskem. V prostoru 5. chebské pohraniční brigády však bylo nařízeno, že elektrický DZ nemá být v provozu neustále, protože dle stanoviska ministra národní obrany *je třeba brát v úvahu otázky spojené s potřebami národního hospodářství a nedostatky, které jsou v energetice*. Energetické nedostatky vedly k přerušování dodávek elektřiny Karlovarskými energetickými rozvodnými závody pohraničním rotám. VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 129–136 a 151–153.

87 STS – strojní a traktorová stanice.

88 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

výpomoc ženijním skupinám brigády několik jednotek příslušníků Vnitřní stráže a ženijní jednotka civilní obrany z Prahy. S výpomocí jednotek VS se ženijním jednotkám brigády podařilo v následujícím roce v úseku praporu Jirkov téměř dobudovat drátěný zátaras a vystavět celkem třicet pozorovatelen. Kontrolní orný pás byl dokončen takřka u všech jednotek brigády s výjimkou těžko sjízdných a dostupných míst (bažiny, skály apod.) v úsecích rot Jelení, Rolava a Český Mlýn. V úseku roty Kraslice byl na těžko přístupných místech vybudován kontrolní násypný pás a napojen na kontrolní orný pás. Vzhledem k plnému využití mechanizace při budování drátěného zátarasu a kontrolního orného pásu bylo možné přistoupit k výstavbě různých menších ženijních opatření pro zlepšení služby pohraničníků (klamné metry dřeva, pěšinky pro lepší přístup k drátěnému zátarasu apod.). Pro zajištění lepší údržby ženijnětechnických zařízení byly u jednotlivých praporů vytvořeny ženijní skupiny, které prováděly naléhavé opravy drátěného zátarasu a kontrolního orného pásu za pomoci traktorů nebo tažných koní. V průběhu roku 1955 bylo v úseku brigády postupně prováděno odminování drátěného zátarasu.[89]

V roce 1956 byl vybudován jednostěnný drátěný zátaras v úseku pohraničních rot Český Jiřetín, Mníšek, Brandov, Kalek a Hora Svatého Šebestiána 1. praporu Jirkov, kde do té doby žádný drátěný zátaras postaven nebyl. Dokončením drátěného zátarasu v délce 22 km byla státní hranice v celém úseku střeženém 3. karlovarskou brigádou uzavřena.[90] Vzhledem k dokončení drátěného zátarasu bylo od dubna

Obr. 2: Letecký snímek velitelského stanoviště 19. roty Kámen (1953). V okolí budov, jež tvořily rotu, jsou dobře patrné zákopy vnitřní obrany roty (zdroj: Archiv Zeměměřického *úřad*u. In: *Geoprohlížeč* [online]. [Cit. 2023-11-01.] Dostupné z: https://ags.cuzk.cz/archiv)

89 Tamtéž.

90 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1956–1959. Vybudování DZ na celém úseku hranice střeženém 3. brigádou trvalo téměř pět let. Tím však výstavba všech plánovaných ŽTZ ještě nebyla dokončena. Zbývalo vybudovat KOP na celém úseku brigády, další věžové pozorovatelny, průchody a ostatní zařízení k zajištění státní hranice. Výstavba ŽTZ ve stejném období probíhala

pokračováno s pracemi na opravách a obnově stávajícího ženijnětechnických zařízení u všech praporů. Ženijní jednotky brigády byly posilovány pohraničníky z jednotlivých rot a záložních jednotek praporů. Drátěný zátaras byl opraven v délce 117 km, dále byla v celém úseku brigády provedena oprava kontrolního orného a násypného pásu, především za využití kolových a pásových traktorů.[91] Drobnější opravy kontrolních pásů prováděly roty samy, za pomoci koňských potahů. Ženijní jednotky pracovaly také na výstavbě věžových pozorovatelen u 19. roty a na opravách stávajících věžových pozorovatelen v úseku 2. a 3. praporu, které bylo potřeba opatřit hromosvody a provést výměnu žebříků. Ženijní jednotka 3. brigády Pohraniční stráže se v tomto roce podílela také na zajištění průjezdu Závodu míru přes státní hranici v prostoru 15. roty Jelení. Z důvodu utajení byl třístěnný drátěný zátaras v okolí silnice odstraněn a nahrazen klamným lesem vybudovaným v lesním průseku, aby nebylo možné spatřit ženijnětechnická zabezpečení hranice. Místo třístěnného drátěného zátarasu byl pak na jeho místě vystavěn jednostěnný drátěný zátaras, který byl shledán lepším než původní třístěnný.[92]

Závěr

Záměr rozdělit při zřizování tzv. nové sestavy Pohraniční stráže Pásmo I (západní úsek) na dvě části, tedy na úsek se silnější ostrahou brigád PS a úsek s početně slabšími oddíly, se v průběhu prvního roku činnosti nové sestavy ukázal jako mylný a nedostačující. Proto bylo počátkem roku 1952 přistoupeno k posílení pohraničních oddílů a jejich povýšení na brigády. Tato změna se dotkla i karlovarského oddílu a vedla ke vzniku 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže. V prvních letech činnosti brigády byla její úspěšnost často vyhodnocována a byl hledán optimální způsob systematizace praporů a rot. Proto také docházelo v letech 1952–1954 k častým změnám v dislokaci jednotek. Až teprve v poslední třetině roku 1954 se stav brigády ustálil na třech praporech o celkem devatenácti rotách. Úsek státní hranice střežený sestavou brigády z roku 1954 měřil 173 km a lze jej vymezit státní hranicí a k ní přilehlým územím mezi městem Luby a obcí Český Jiřetín. V sestavě z roku 1954 působila brigáda až do roku 1963, kdy byl zaveden nový způsob střežení státní hranice.

---

také u ostatních brigád PS, např. u 5. chebské brigády nebo u 4. znojemské brigády, která byla s výstavbou oproti chebské téměř o rok opožděna. Obě tyto brigády střežily úseky státní hranice hodnocené jako tzv. hlavní směr postupu narušitelů, karlovarská brigáda střežila úsek státní hranice na „vedlejším směru". Podrobněji k činnosti 5. chebské brigády a 4. znojemské brigády VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 114–166.

91 Opravy a úpravy kontrolního orného pásu probíhaly vlastně neustále. KOP bylo potřeba udržovat uvláčený, bez náletové zeleně, aby na něm bylo možné vidět i sebemenší stopu po narušení.

92 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1956–1959.

Ihned po zřízení karlovarského oddílu byly započaty práce na výstavbě ženijně-technického zabezpečení hranice. Byly vykáceny lesní průseky a vybudován kontrolní orný pás a třístěnný drátěný zátaras. V budování ŽTZ bylo pokračováno i po zřízení brigády. Byly vystavěny věžové pozorovatelny, bunkry, pikety a další součásti ženijních opatření. Po přičlenění praporu Jirkov ze sestavy 19. děčínské brigády byly započaty práce na budování ŽTZ i na tomto úseku státní hranice.

Zřízení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže spolu s vybudováním ženijně-technických zabezpečení hranice vedlo k většímu zajištění ostrahy státní hranice. Všechna ŽTZ měla pomáhat a bohužel také pomáhala pohraničníkům ve výkonu jejich činnosti, o čemž svědčí statistika v počtu osob zadržených při pokusu o překročení státní hranice. Komunisté tak postupně dosahovali svého cíle: učinit státní hranici v západním úseku zcela neprostupnou a uzavřenou.

Příbramsko a agenti chodci

Čtyři příběhy zapomenutých odbojářů

Matouš Rusnák

Úvod

Po komunistickém puči v únoru 1948 odešlo z Československa velké množství lidí, kteří kvůli svému demokratickému smýšlení přestali do nového státního zřízení zapadat. Pocházeli ze všech sfér společnosti, ať už to byli politici, vojáci, podnikatelé, či vysokoškolští studenti. Během prvních tří let po převratu jich do zahraničí, zejména do spojeneckých okupačních zón v Německu, odešlo celkem 25 354 a zde se snažili začít nový život či se pokoušeli proti novému totalitnímu zřízení v Československu bojovat. Nebylo to ale snadné, neboť Německo se ještě pořádně nevzpamatovalo z důsledků druhé světové války a uprchlíci museli nějakou dobu přebývat v utečeneckých táborech. První byl otevřen v Řezně a poté následovaly tábory v Mnichově, Dieburgu, Schwabachu aj. A právě zde vznikalo podhoubí pro protikomunistické skupiny, které začaly organizovat akce proti totalitnímu režimu v Československu.[1] S tím jsou nejvíce spojovány postavy tzv. kurýrů, v žargonu komunistické bezpečnosti „agentů chodců". Ti byli vysíláni zpět do ČSR, aby zde zjišťovali zpravodajsky hodnotné informace (rozmístění vojáků, stavy komunikací, těžba uranu aj.), zakládali sítě kontaktů, budovali tzv. mrtvé schránky anebo aby převedli do bezpečí komunistům nepohodlné osoby. Skupiny, které kurýry vysílaly, spadaly pod tajné služby západních mocností, tedy americké CIC, britské SIS a francouzské SDECE.[2] Tentýž termín, tedy „agent chodec", ale používala komunistická bezpečnost i pro své lidi, kteří byli vysazováni

1 PEJČOCH, Ivo; TOMEK, Prokop. *Agenti-chodci na popravišti. Kurýři západních zpravodajských služeb popravení v letech 1949–1958.* Cheb: Svět křídel, 2010, s. 6–8.

2 CIC = Counterintelligence Corps (Protirozvědná služba); SIS = Secret Intelligence Service (Tajná rozvědná služba, též známá jako MI6); SDECE = Service de documentation extérieure et de contre-espionnage (Služba zahraniční dokumentace a kontrašpionáže). Srov. TOMEK, Prokop. *Na frontě studené války.* Praha: ÚSTR, 2009.

do Rakouska a západního Německa, aby tam získávali zpravodajsky hodnotné poznatky.[3]

Kurýři, již se v tomto textu objeví, přišli do kontaktu s americkými službami. Ty jich v průběhu let 1948–1956 vyslaly do ČSR nejvíce, neboť sídlily v Bavorku, tedy velmi blízko hranic. Americkou část vedl bývalý vojenský atašé v Praze Charles Katek, jenž skrze organizaci ERU (Economic research unit = Jednotka zpravodajského výzkumu) zastřešoval činnost zpravodajských skupin, které vedli českoslovenští důstojníci se zkušenostmi z protinacistického odboje. Byli to František Bogataj, Rudolf Drbohlav, Jaroslav Kašpar, František Moravec, Alois Šeda aj. Tato organizace fungovala až do roku 1956 a v některých případech zaznamenala velké úspěchy (např. kurýři Štěpán Gavenda[4] a Josef Hasil[5]), ale k tomu též utrpěla největší ztráty. Důvodem byla jednak nezkušenost kurýrů a s toho pramenící chyby v konspiraci (špatné doklady, pohyb na exponovaných místech, styk s příbuznými aj.), jednak pozorné československé policejní orgány. Komunistický bezpečnostní aparát v čele se Státní bezpečností (StB) totiž tyto aktivity velmi tvrdě trestal, a pokud byl kurýr chycen živý, čekala ho oprátka či dlouholetý trest odnětí svobody nebo byl v lepším případě poslán zpět na Západ jako spolupracovník StB. Uvádí se, že čtyřicet dva kurýrů skončilo svůj život na šibenici a mnoho set dalších skončilo ve vězení.[6]

Jak již bylo uvedeno, předkládaný text se bude zabývat příběhy čtyř kurýrů: Jaroslava Doubravy, Jaroslava Holotiny, Miloslava Kronuse a Karla Ryjáčka. Tito muži v letech 1948–1951 odešli do Německa, kde přišli do kontaktu s americkou CIC

3 SVOBODA, Libor. Kurýři a převaděči jako jedna z forem protikomunistického odboje. In: SVOBODA, Libor; TICHÝ, Martin. *Cesty za svobodou. Kurýři a převaděči v 50. letech 20. století.* Praha: ÚSTR, 2014, s. 11.

4 Štěpán Gavenda (25. 6. 1920 Vizovice – 28. 6. 1954 Praha) byl jedním z nejúspěšnějších československých kurýrů. Jeho řídícím důstojníkem byl František Bogataj. Až do svého zatčení v červenci 1949 podnikl přes třicet přechodů hranice, vybudoval rozsáhlou síť kontaktů a převedl do bezpečí několik desítek lidí. Byl odsouzen k trestu smrti, ale díky prezidentské milosti dostal doživotí, který si měl odpykat ve slovenském Leopoldově. Podařilo se mu odtud utéct a nabídl Bogatajovi znovu své služby, ale ten už o něj nejevil zájem. V říjnu 1952 se vrátil do ČSR a při zpáteční cestě byl zatčen. V roce 1954 byl znovu souzen a koncem června téhož roku popraven. Srov. ROKOSKÝ, Jaroslav. Bratři František a Josef Bogatajovi. Protikomunistický odboj na jižní Moravě. In: *Securitas imperii* 16, 01/2010, s. 88–133.

5 Josef Hasil (8. 2. 1924 Zábrdí – 15. 11. 2019 Chicago), známý též jako Král Šumavy, byl původně členem Sboru národní bezpečnosti, ale po komunistickém puči začal pomáhat lidem přecházet hranice, za což byl v říjnu 1948 zatčen a odsouzen k devíti letům vězení. Podařilo se mu utéct do Bavorska a zde vstoupil do služeb CIC. Vybudoval rozsáhlou síť informátorů a k tomu nadále převáděl lidi přes hranici. V roce 1953 skončil s převáděním kvůli větší neprostupnosti hranic a emigroval do USA, kde žil až do své smrti v roce 2019. Srov. Josef Hasil [medailon]. In: *Paměť národa* [online]. [Cit. 2023-10-10.] Dostupné z: https://www.pametnaroda.cz/cs/hasil-josef-1924.

6 PEJČOCH, Ivo; TOMEK, Prokop, ref. 1, s. 19–23.

a poté se vrátili zpět do vlasti, aby plnili různé úkoly. Jejich příběhy budou v tomto textu popsány a v závěru mezi sebou porovnány.

Motivací k napsání tohoto textu je snaha autora zmapovat osudy lidí spřízněných s příbramským regionem, kteří byli komunistickým aparátem perzekvováni a kteří dosud nebyli zmíněni v žádné odborné práci. Uvedení protagonisté buďto z této oblasti přímo pocházeli, či – v případě Jaroslava Holotiny – odtud uprchli z výkonu trestu. Důvodem zvolení této oblasti je autorův místní původ. Následující řádky popisují osudy výše uvedených kurýrů od útěku za hranice a důvody, proč k němu došlo, přes první kontakt s CIC až po zatčení a výkon trestu. Dále se snaží ukázat, jak probíhal život v uprchlických táborech a jaké úkoly měli kurýři plnit po návratu do Československa.

Text je založen na primárním archivním výzkumu, v jehož rámci byly využity fondy a sbírky Archivu bezpečnostních složek (ABS), Národního archivu Praha (NA) a Státního oblastního archivu (SOA) Litoměřice.

Archiv bezpečnostních složek v sobě uchovává veškeré materiály z provenience StB. Podklady k tomuto textu byly nalezeny ve sbírkách *Vyšetřovací spisy – Centrála*,[7] *Jáchymov*, *Plzeň* a *Ústí nad Labem* a ve fondu *Inspekce ministra vnitra ČSSR – I. díl*. Prvně jmenovaná sbírka, konkrétně spisy V-130 MV, V-5573 MV, V-2232 KV, V-245 PL a V-847 UL, ukazuje činnost vyšetřovatelů StB, neboť jsou zde životopisná data, fotografie a hlavně přepisy z výslechů a záznamy o konečném odsouzení. Druhý jmenovaný fond se týká výpovědí politických vězňů ohledně použitého násilí ze strany vyšetřovatelů, žádostí o milost či znovuobnovení soudního řízení. Poznámkový aparát obsahuje ještě krátké medailonky k dohledaným vyšetřovatelům komunistické Bezpečnosti, kteří popisované kurýry vyslýchali. K nim byla použita sbírka *Personální spisy ministerstva vnitra*. Nutno dodat, že poznatky získané z těchto materiálů je třeba brát s rezervou, poněvadž dosud neexistuje možnost nahlédnutí do fondů západních tajných služeb, a není tedy možné zpracovat tuto problematiku i z pohledu druhé strany.

Z Národního archivu Praha byly použity poznatky z fondů *Správa Sboru nápravné výchovy (SSNV)*, *Státní prokuratura* a *Státní soud*. Prvně jmenovaný fond uchovává osobní spisy lidí, kteří pro svůj postoj vůči komunistickému režimu skončili ve vězení. V nich je možné se dozvědět, jak probíhal výkon trestu a jak se dotyčným osobám během něj vedlo. Zbylé dva fondy spolu velmi úzce souvisí, neboť jejich původci měli na starosti neblaze proslulá soudní přelíčení z přelomu čtyřicátých a padesátých let. Obsahují informace ohledně příprav procesů, žaloby, zápisy ze soudních přelíčení a veškeré rozsudky. Co se Státního oblastního archivu Litoměřice týče, z něj byl využit fond *Krajský soud Ústí nad Labem 1949–1960* při hledání poznatků o soudní rehabilitaci Jaroslava Doubravy. Literární prameny zde zastupuje článek *František Vacek – krátká kariéra popraveného agenta-chodce*[8] z roku 2013 od Ondřeje

7 Centrála = Praha a Středočeský kraj.

8 HLADÍK, Ondřej. František Vacek – krátká kariéra popraveného agenta-chodce. *Paměť a dějiny* 7/2023, č. 1.

Hladíka, jenž souvisí s příběhem Miloslava Kronuse, a dále kniha *Agenti-chodci na popravišti*[9] z roku 2010 od Ivo Pejčocha a Prokopa Tomka.

K problematice agentů chodců a věcí s ní spojených vzniklo do dnešních dní velké množství publikací, článků a studií. Kromě výše uvedené dvojice Ivo Pejčoch – Prokop Tomek se tomuto tématu dlouhodobě věnují Libor Svoboda a Martin Tichý, dále Petr Mallota, Jiří Řezníček aj.[10] Dosud nejnovějšími počiny v této problematice jsou publikace *Agent, který se neprostřílel… a ti ostatní* od Marka Starého z roku 2020, *Kontrašpionážní akce Terat: zapomenutý hrdina třetího odboje „agent chodec" Bedřich Lorenz* od Martina Pulce z roku 2021 a nakonec *Šumavští převaděči* a *Výstřely na šumavské hranici* od badatele Pavla Moce.[11] Prvně jmenovaný počin Marka Starého je klasickou případovou studií, která kromě popisu činnosti kurýrů a soudních procesů v ní uvedených poskytuje i celkem zajímavý vhled do života a strastí v uprchlických táborech v Německu a Rakousku a co všechno byl člověk nucen postoupit. Autor zde také uplatňuje své historickoprávní znalosti, což je patrné zejména při rozboru soudních přelíčení. Tomu také odpovídá velká škála použitých pramenů. Počin Martina Pulce už balancuje na hraně historické studie a literatury faktu, ale stále jej můžeme řadit k hodnotným pracím. Autor, bývalý pracovník Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, zde mimo jiné poukazuje na to, jak těžké je v současné době zdokumentovat, zda to, o čem referují vyšetřovací spisy StB ohledně činnosti západních kurýrů, je skutečně tak, anebo je pravda někde úplně jinde, což souvisí s dosud nezveřejněnými materiály západní provenience, odkud by bylo možné zjistit skutečné záměry západních služeb. Co se počinů Pavla Moce týče, lze hovořit čistě o literatuře faktu, která postrádá poznámkový aparát a která svým zpracováním cílí na trochu širší veřejnost.

Když se zaměříme čistě na příbramský region, je badatelsko-literární pokrytí tohoto tématu velmi žalostné. Je to nejspíš dáno tím, že Příbramsko bylo v době komunismu velkým producentem uranu, s čímž je úzce spojena činnost táborů Vojna a Bytíz. Proto jsou práce známých příbramských historiků Josefa Velfla či Františka Bártíka zaměřeny hlavně tímto směrem. Co se týče západních kurýrů, je s Příbramskem dosud spojováno jediné jméno, konkrétně již bohužel zesnulý František Zahrádka[12], což je na to, jaký význam tento region v rámci Československa měl, velmi

9 PEJČOCH, Ivo, TOMEK, Prokop, ref. 1.

10 SVOBODA, Libor; TICHÝ, Martin. *Cesty za svobodou. Kurýři a převaděči v 50. letech 20. století.* Praha: ÚSTR, 2014; MALLOTA, Petr. Tragická mise kurýrů Rudolfa Fuksy a Jiřího Hejny. *Paměť a dějiny* 4/2010, č. 4; ŘEZNÍČEK, Jiří. Francouzská vysílačka Josefa Krnínského. Příběh tajného radisty na pozadí studené války. *Paměť a dějiny* 7/2013, č. 4.

11 STARÝ, Marek. *Agent, který se neprostřílel… a ti ostatní.* Praha: Auditorium, 2020; PULEC, Martin. *Kontrašpionážní akce Terat: zapomenutý hrdina třetího odboje „agent chodec" Bedřich Lorenz.* Praha: Academia, 2021; MOC, Pavel. *Šumavští převaděči.* České Budějovice: Kopp, 2021; MOC, Pavel. *Výstřely na šumavské hranici.* České Budějovice: Kopp, 2021.

12 František Zahrádka (30. 10. 1930 Děčín – 15. 12. 2017 Příbram) byl významnou osobností protikomunistického odboje. V rámci činnosti v Junákovi pomáhal po komunistickém převratu tisknout ilegální letáky Za pravdu. V lednu 1949 začal převádět lidi do Bavorska a zde

málo. Tento text si proto klade za cíl rozšířit povědomí o Příbramsku ve spojitosti se západními kurýry.

Jaroslav Doubrava

Jaroslav Doubrava se narodil 13. srpna 1919 v Sedlčanech. Pocházel z dělnické rodiny, jeho otec Jan pracoval v cihelně, matka Anna, roz. Nádvorníková, se starala o domácnost. Vzdělání získal na pětileté obecné škole a tříleté měšťanské škole v Praze 19. V hlavním městě pak nastoupil do učení na elektrotechnika ve firmě Pálka a Kotek a po absolvování začal pracoval jako údržbář v cihelně Herget. V letech 1942–1945, tedy za naplno rozběhlé nacistické okupace, pracoval jako dělník v chemičce Hrabě a Kratochvíl v Praze, po osvobození si pořídil v obci Prostřední Žleb (dnes součást Děčína) hospodářství a choval slepice, králíky a husy. Idylu venkovského prostředí ale během roku 1948 narušily dvě události: jednak nástup komunistů k moci, jednak úmrtí manželky Vlasty, se kterou žil sedm let a měl s ní syna. Během následujícího roku prošel Jaroslav Doubrava ještě dvěma zaměstnáními, pracoval jako dělník ve válcovně v Děčíně a jako domovník v plaveckém domě. Poprvé do křížku s nově nastoupivším režimem přišel náš protagonista v roce 1950, kdy coby vyučený elektrotechnik začal u sebe doma tajně sestavovat radiopřijímače, s nimiž bylo možné poslouchat západní zpravodajství. Na to se ale brzy přišlo, s největší pravděpodobností kvůli udání nějakého „bdělého" občana. Děčínský okresní soud za to Doubravu poslal na deset měsíců do vězení, které dle pozdějšího vyšetřování strávil v Jáchymově v táboře Rovnost (NPT/P).[13] Po propuštění v roce 1951 nastoupil do tranzitní společnosti Ergeman, n. s., kde pracoval až do osudného dne 13. srpna 1951, kdy odešel do Německa. Co se politického zaměření týče, v letech 1938–1945 byl členem KSČ, ale jelikož nevyvíjel žádnou aktivitu, byl odtud vyloučen.[14]

navázal kontakt s CIC. Po návratu založil s důstojníkem letectva Silvestrem Müllerem síť kontaktů, která dodávala zprávy z armády. V listopadu 1949 byl zatčen a odsouzen na dvacet let těžkého žaláře, propuštěn byl v roce 1962. Po pádu režimu se podílel na zakládání Památníku Vojna, Muzea 3. odboje a pobočky Konfederace politických vězňů v Příbrami. Zemřel ve věku 87 let. Srov. František Zahrádka. In: *ÚSTR ČR* [online]. [Cit. 2023-10-01.] Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu/pametnici-protikomunistickeho-odboje-a-odporu/pametnici-protikomunistickeho-odboje-a-odporu-frantisek-zahradka/.

13 Nápravně pracovní tábory (NPT) byla vězeňská síť, kam komunistický režim umisťoval nepohodlné občany, ať už skutečné, či domnělé. Nechvalně známými se staly tábory při uranových dolech na Jáchymovsku, Hornoslavkovsku a Příbramsku. Každý tábor, bylo jich celkem sedmnáct, měl vedle svého názvu i krycí označení, kterým bylo písmeno abecedy. Vězni zde pracovali v nehygienických podmínkách a na denním pořádku byla šikana. Srov. BURSÍK, Tomáš. Trestanecké pracovní tábory na Hornoslavkovsku. *Paměť a dějiny* I/2007, č. 1, s. 162–164.

14 ABS, f. Vyšetřovací spisy Ústí nad Labem (dále jen V-UL), arch. č. V-847 UL, vyšetřovací spis Jaroslava Doubravy, s. 62, životopis, 10. 4. 1953.

K odchodu za hranice přesvědčil Jaroslava Doubravu jeho synovec (jinde je uváděn jako bratranec) Josef. V závodě, kde pracoval, totiž ukradl pytel burských ořechů a dostal strach, že skončí ve vězení. Večer 13. srpna 1951 se tedy vlakem vydali ke státní hranici, cestou se k nim ještě přidal jistý Martin Sekyra a společně u šumavské obce Srní přešli do Bavorska. Postupovali celou noc a následující den, až je v obci Heinrichsdorf zadržela policejní hlídka, která je odvezla do Straubingu na tamější ústřednu CIC, kde strávili tři dny.[15] Během nich byl Jaroslav Doubrava vyslýchán ohledně svých osobních poměrů, kde pracoval atd. Podle záznamů zde měl vypovědět, že pracuje ve firmě Ergeman, a také popsal těžbu uranu v Jáchymově, např. že důl má 12 pater a hloubku 1 200 m, pracuje tam 450 vězňů a ostrahu zajišťuje 60 příslušníků Sboru národní bezpečnosti (SNB). Po třech dnech byl Doubrava se svými druhy převezen do internačního tábora Valka u Norimberku, kde proběhlo další vyslýchání orgány CIC (tzv. screening). Pobýval zde do konce ledna 1952, na živobytí si vydělával opravou rádií, ale i tak – jak se říká – dřel bídu s nouzí. Kvůli tomu také vstoupil do dvou tamních exilových organizací, konkrétně do Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské v exilu a do Sdružení československých politických uprchlíků v Německu.

Jelikož ani činnost ve zmíněných uskupeních nepřinášela dostatek finančních prostředků, v onom lednu 1952 odešel Doubrava do Stuttgartu, kde vstoupil do tzv. Wachtkumpanie, což byl strážní oddíl organizovaný Američany, který měl střežit vojenský materiál a objekty. Absolvoval výcvik a ostré střelby a pak vykonával funkci strážného na vojenském letišti ve Stuttgartu. K osudovému okamžiku došlo na jaře téhož roku, neboť jednotka, ve které rodák ze Sedlčan sloužil, se měla přesunout do Francie. On ale z neznámého důvodu zvolil setrvání v Německu a vrátil se zpět do tábora Valka. Krátce po návratu nabídl Doubrava operativci CIC Miloši Brandlovi své služby coby kurýr a ten ho odkázal na ústřednu v Norimberku. Doubrava zde vypověděl vše ohledně podniků v Děčíně, objektů armády a SNB a také nakreslil plán Děčína, kam vše podrobně zaznamenal. Potvrzení spolupráce se tehdy nedočkal, ale nakonec ho v listopadu téhož roku onen Brandl představil svému nadřízenému (jméno neznáme), který už předestřel konkrétní úkoly. Tím prvním mělo být zverbování spolupracovníka z řad děčínské SNB na základě kompromitujících informací, od kterého měla být následně získána kniha pátrání. Dále měl Doubrava prověřit bydliště operativce CIC Oskara Bergmana v Petřínské ulici v Praze a podat o tom po návratu hlášení. Během pobytu v ČSR měl také zapisovat čísla aut policie a armády a směr jejich jízdy, měl sledovat obsah a směr jízdy vojenských transportů a také měl zjistit podrobnosti o plánovaném cvičení záložních armádních důstojníků. K tomu všemu ho CIC žádala o podání zprávy o náladách obyvatelstva a o zakoupení podrobné mapy ČSR a ještě mu byly předány dva pohledy, které měl z ČSR odeslat (jeden z Prahy a druhý z Děčína). Datum podání hlášení bylo smluveno na

15 Tamtéž, s. 75, protokol o hlavním líčení, 20. 7. 1953.

10.–11. prosince 1952 a jako odměna mu byla slíbena částka 300 marek. O tom, jakým způsobem Jaroslav Doubrava úkoly splnil, záznamy mlčí, jak je ale zmíněno v úvodu, připravenost kurýrů na zadané úkoly byla v mnoha případech velmi nízká. Je tedy pravděpodobné, že operativci CIC spoléhali na vlastní iniciativu a schopnosti našeho protagonisty.

Po vykonání všech příprav se Doubrava dne 27. listopadu 1952 vydal na cestu. Z Norimberka odjel vlakem přes Straubing do Pasova, odkud pokračoval do Kadelmühle, kde se zdržel do 1. prosince 1952 u jistého Františka Schabeho. Pěšky potom pokračoval do obce Breitenberg na německo-rakouské hranici, odkud měl v plánu pokračovat přes roh Rakouska do ČSR. Plán ale musel pozměnit, neboť mu stál v cestě rozvodněný potok a nikde nebyla možnost jej překonat. Náš kurýr se tedy vydal na sever Bavorska do obce Haidmühle, blízko hranice s ČSR, kterou poté v nočních hodinách dne 2. prosince 1952 překonal.[16] Jelikož v tu dobu byly šumavské lesy zapadané sněhem, byl Doubrava vybaven bílým pláštěm, aby se mohl skrýt před případnou hlídkou pohraničníků.[17] Takto postupoval až do obce Volary, kde byl bohužel zadržen. Příčinu, proč k tomu došlo, nelze nazvat jinak než jako školáckou chybou. Podle toho, co dokládá oficiální hlášení, za sebou Doubrava zanechal v napadaném sněhu stopy, na které později narazila jedna z hlídek. Ta ihned zalarmovala svého velícího důstojníka, jenž do prostoru vyslal další příslušníky, kteří po intenzivním pročesávání Volar nešťastného kurýra zadrželi.[18] O dva dny později byl předán StB a odvezen do Prahy, kde byl umístěn do Věznice Hlavní správy Státní bezpečnosti (HS StB) ve Winterově ulici.[19]

Dne 10. prosince 1952 začal krutý výslech, který vedl vyšetřovatel ústecké StB Emil Borovec.[20] Přepis z něj se dochoval a odpovědi, které zde měl Jaroslav Doubrava vyslovit, jsou tak floskulovité a kostrbaté, že by je těžko mohl sám od sebe dát

16 ABS, f. V-UL, arch. č. V-847 UL, vyšetřovací spis Jaroslava Doubravy, s. 50–61, protokol o výpovědi s obviněným, 10. 4. 1953.

17 ABS, f. Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, karton 27, nečíslováno, výkaz činnosti a výkonu služby k ochraně státní hranice za měsíc prosinec 1952 – 10. brigáda Pohraniční stráže Volary.

18 Tamtéž, balík A/2, s. 19, denní hlášení č. 338 ze dne 3. 12. 1952.

19 ABS, f. V-UL, arch. č. V-847 UL, vyšetřovací spis Jaroslava Doubravy, s. 7, rozkaz k zatčení, 3. 12. 1952.

20 Emil Borovec (16. 11. 1922 Roudnice nad Labem) se narodil, jako drtivá většina jemu podobných, do dělnické rodiny. Jeho rodiči byli Alois a Alžběta Borovcovi. Po vychození škol v roce 1938 se vyučil elektromechanikem ve firmě Václav Kotě. V roce 1943 byl totálně nasazen na stavbu chemičky Benzina v Hněvicích a o rok později byl přesunut do Vítkovických železáren, kde pracoval až do osvobození. Co se jeho kariéry v komunistických bezpečnostních složkách týče, téměř nic není známo. Ví se jen to, že v době vyšetřování Jaroslava Doubravy měl funkci referenta 7. odboru 2. oddělení KS-MV Ústí nad Labem a že v roce 1958 byl umístěn na oddělení Veřejné bezpečnosti v Roudnici nad Labem. Srov. ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 2107/22.

dohromady. Pro ilustraci vkládáme úryvek, v němž měl Doubrava popsat žití v uprchlickém táboře:

Objasněte blíže váš pobyt v internačním táboře „VALKA" u Norimberku!

Po příchodu a přihlášení v internačním táboře „VALKA" jsem v září 1951 obdržel průkaz totožnosti, tzv. Deutsche Kennkartu[,] *a od správy internačního tábora táborový průkaz a ostatní doklady, jak jsem nyní vypověděl. Za svého pobytu v internačním táboře „VALKA" jsem poznal, že je to tábor, kde američtí imperialisté soustřeďují uprchlé nepřátelské elementy a zločince z lid. demokracií, mezi nimiž agenti imperialistických zpravodajských služeb loví nové špiony. Tento uprchlický tábor je ve skutečnosti semeništěm špionů, diverzantů a vrahů, kteří se ve své nenávisti ke všemu pokrokovému a ze ziskuchtivosti neštítí ve službách amerických imperialistů použití jakýchkoliv prostředků proti lidově demokratickým státům a SSSR. Vedle toho jsou v tomto táboře uprchlíci verbováni do různých žoldnéřských útvarů, kde po výcviku střeží vojenské objekty v západním Německu a které slouží výhradně k agresivním cílům Američanů. Každý nezaměstnaný uprchlík v táboře „VALKA" dostává 13,75 DM měsíčně, tzv. kapesného. Také já jsem tuto podporu dostával.*

Za těch pár grošů jste nemohl být živ a naprosto vám to nestačilo. Je to tak?

Ano, je. Američané úmyslně dávali uprchlíkům tak malou částku peněz, která není ani na bídné živoření. Činí tak proto, aby snáze naverbovali uprchlíky pro špionážní a diverzantské účely, aby mezi nimi naverbovali nové agenty a žoldnéře. Tak jsem se také já stal žoldnéřem a agentem a v létě 1952 jsem se přihlásil na americké zpravodajské služebně v Norimberku, kde jsem nabídl vedoucímu agentu této služebny svoje služby.[21]

Po skončení výslechu sepsala Krajská správa Státní bezpečnosti (KS StB) Ústí nad Labem trestní oznámení, které bylo následně postoupeno krajské prokuratuře a soudu. Dne 13. dubna 1953 byl Jaroslav Doubrava převezen do Ústí nad Labem[22] a 20. července téhož roku začal soudní proces. Konal se v budově Lidového soudu Litoměřice bez účasti veřejnosti. Předsedou senátu byl Jan Zavoral, přísedícími byli Marie Boukalová a František Vondrák, krajskou prokuraturu zastupoval Vladimír Flégl.[23] Ten pak přednesl žalobu, a ačkoliv už komunistický režim začal po smrti Klementa Gottwalda (březen 1953) od vykonstruovaných procesů pomalu ustupovat, pořád zde byl onen nádech v podobě břitké rétoriky a teatrálnosti. Pro lepší představu vkládáme ukázku z obžaloby:

Obviněný Jaroslav Doubrava, který nikdy nebyl svým hospodářským postavením ani původem třídním nepřítelem, si přesto osvojil ty nejhorší vlastnosti buržoazní kapitalistické společnosti, což ho přivedlo až na platformu přisluhovače nepřátel dělnické třídy a zrádce vlastního národa. Protože v naší republice se mu nedařilo žít na úkor spoluobčanů, rozhodl se, že odejde do západního Německa, kde mu kynuly vyhlídky

21 ABS, f. V-UL, arch. č. V-847 UL, vyšetřovací spis Jaroslava Doubravy, s. 55–56, protokol o výpovědi s obviněným, 10. 4. 1953.

22 Tamtéž, s. 68, příkaz k eskortě, 13. 4. 1953.

23 Tamtéž, s. 73, protokol o hlavním líčení, 20. 7. 1953.

na bezpracný život flákače, podaří-li se mu stát se profesionálním placeným agentem západních imperialistů. […] *V táboře „VALKA" se cítil ve svém živlu, neboť, věren své minulosti šmelináře, vstoupil do tzv. „živnostensko-obchodnické strany středostavovské v exilu", a aby si dal punc protistátního činitele, stal se členem tzv. „Sdružení čsl. politických uprchlíků v Německu". Program a cíle těchto dvou organizací jest pomocí sabotáží, špionáže, diverze a teroru rozvrátit naše lidově demokratické zřízení a vytvořit u nás pátou kolonu pro případ třetí světové války, od níž zrádná emigrace očekává zničení naší republiky a obnovení kapitalismu.*[24]

Kurýr dle přepisů uznal svou vinu a ani se nesnažil nijak bránit.[25] Soud ho obvinil dle zákona č. 86/1950 Sb. z velezrady (§ 78) a špionáže (§ 86). Výsledný rozsudek vypadal takto: dvacet let odnětí svobody, propadnutí veškerého majetku státu a ztráta čestných občanských práv na deset let.[26] Proti rozsudku nebylo podáno odvolání.

Z pobytu Jaroslava Doubravy ve výkonu trestu je toho známo poměrně málo. Jeho vězeňská složka jako první událost uvádí, že ho v polovině srpna 1953 transportovali do jáchymovského prostoru, ironií osudu do stejného tábora, kde už jednou byl, tedy do tábora Rovnost. Odtud pochází pouze záznam, že s několika dalšími odsouzenci chystal na svém pracovišti stávku. Mělo se tak stát dne 18. července 1955.[27] Koncem června 1956 čekal Doubravu přesun do tábora Vojna (NPT/U) na Příbramsku.[28] Z tohoto zařízení se dochovalo jen oznámení, že není účasten prezidentské amnestie z roku 1957.[29] Jeho poslední zastávkou byla obávaná slovenská věznice Leopoldov, kam ho přesunuli začátkem března 1959. Podle posudků pracoval jako elektrikář ve výrobně panelových rozvaděčů, byl hodnocen jako velmi pracovitý a schopný a nebyl nijak kázeňsky trestán.[30] V dubnu 1962 dostal od vedení bratislavské pobočky Elektromontážních závodů Praha, pod kterou zmíněná výrobna spadala, odměnu 100 Kčs za nápad na zlepšení opracování otvorů v pertinaxových deskách.[31] O měsíc později Krajský soud Ústí nad Labem rozhodl o jeho zařazení do prezidentské amnestie a o prominutí zbytku trestu. V květnu 1962 tak byl Jaroslava Doubrava propuštěn na svobodu.[32] V srpnu 1990 byl soudně rehabilitován.[33]

---

24 Tamtéž, s. 70, žaloba, 12. 6. 1953.

25 Tamtéž, s. 74–78, protokol o hlavním líčení, 20. 7. 1953.

26 Tamtéž, s. 81–82, rozsudek, 20. 7. 1953.

27 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Jaroslava Doubravy, s. 11, návrh na odsun odsouzeného do pevné věznice, nedatováno.

28 Tamtéž, s. 2, karta odsouzeného, nedatováno.

29 Tamtéž, s. 28, rozhodnutí komise pro provádění amnestií, 3. 12. 1957.

30 Tamtéž, s. 12, hodnocení náčelníka, 8. 11. 1961.

31 Tamtéž, s. 9, dohoda o využití a odměnění, 3. 4. 1962. Vylepšení spočívalo v tom, že se do vrtačky upnul kus staré pily a díky tomu měly hrany otvorů správný tvar.

32 Tamtéž, s. 6, usnesení Krajského soudu Ústí nad Labem, 21. 5. 1962.

33 SOA Litoměřice, f. Krajský soud Ústí nad Labem 1949–1960, sp. zn. 1 T 18/53, soudní spis Jaroslava Doubravy, nečíslováno, usnesení Krajského soudu Ústí nad Labem, 20. 8. 1990.

Jaroslav Holotina

Jaroslav Holotina se narodil 25. března 1925 v obci Martinice na Kroměřížsku. Pocházel taktéž z dělnické rodiny, jeho otec Antonín pracoval jako lesní dělník, matka Anna, roz. Miková, se starala o domácnost. Vychodil pětiletou obecnou školu v obci Suchomasty na Berounsku a poté dvouletou hospodářskou školu v Berouně. Po absolvování školní docházky pracoval do roku 1945 v Berouně v řeznictví Dufek, zde se také seznámil s Jindřiškou Kopeckou, se kterou měl dceru Martu. Po skončení nacistické okupace se přihlásil k SNB a byl přidělen do Karlových Varů, kde po devět měsíců pomáhal střežit zajaté Němce. Po propuštění nastoupil jako horník do Dolu gen. Svoboda v Ostravě, kde pracoval až do začátku roku 1948.[34] V téže době, konkrétně 1. února, se Holotina společně s kamarádem Rudolfem Záreckým a jistým Novosou pokusil utéct do Rakouska. Jak měl později vypovědět, důvodem nebyla zhoršující se politická situace, ale mladická touha po dobrodružství.[35] Odjeli vlakem do Znojma, odkud se druhý den vydali na cestu k hranici, ale pohraničníci je velmi rychle zadrželi.[36] Dle záznamů si měl Holotina během následujícího výslechu dělat legraci z vyšetřujícího referenta, když prý předstíral pomatení rozumu. Dokládá to následující úryvek z agenturní zprávy z roku 1951: *Již tenkrát se Holotina vydával za částečného blázna. To způsobem takovým, že když se jej referent ptal, kolik ovládá jazyků, tak mu odpověděl, že tři, a to jeden v ústech a dva v botě.* Krajský soud ve Znojmě jej odsoudil na osm měsíců vězení (jinde se uvádí jeden rok), Rudolf Zárecký dostal dva roky a Novosa půl roku.[37] Trest si odpykal ve Znojmě a další půlrok pak strávil ve věznici v Litoměřicích za vyhýbání se vojenské službě. Po jeho vypršení v roce 1949 byl Holotina přiřazen na dva roky do tábora nucené práce (TNP),[38] nejprve do Oslavan na Brněnsku a poté do tábora Vojna na Příbramsku.[39] Pracoval jako horník a vydělával na tu dobu solidní peníze, až 25 000 Kčs. Těžko ale přijímal odloučení od své snoubenky, a tak už od počátku začal podávat žádosti o propuštění.

34 ABS, f. Správa vyšetřování centrála (V-MV), arch. č. V-130 MV – část I, vyšetřovací spis Jaroslava Holotiny, s. 14, protokol o výpovědi, 14. 6. 1951.

35 NA, f. Státní soud Praha, sp. zn. 2 Ts I 49/51, soudní spis Jaroslava Holotiny, s. 29, protokol o hlavním líčení, 23. 11. 1951.

36 ABS, f. V-MV, arch. č. V-130 MV – část I, vyšetřovací spis Jaroslava Holotiny, s. 33, úsekový protokol, 23. 6. 1951.

37 ABS, f. V-MV, arch. č. V-130 MV – část II, operativní podsvazek, s. 11, agenturní zpráva z věznice od vězně č. 32, 10. 9. 1951.

38 Tábory nucené práce (TNP) byly jednou z forem komunistické perzekuce. Vznikly na základě zákona č. 247/48 Sb. Budovaly se poblíž velkých podniků (doly, železárny, hutě apod.) a lidé do nich byli rozřazováni podle sociálního původu a fyzické zdatnosti. Fungovaly až do roku 1954. Srov. BÁRTÍK, František. *Vzpomínky chovance Jaroslava Vojtěcha a historie táborů nucené práce.* Praha: Academia, 2014, s. 55.

39 ABS, f. V-MV, arch. č. V-130 MV – část I, vyšetřovací spis Jaroslava Holotiny, s. 33–34, úsekový protokol, 23. 6. 1951.

Na ty ale vedení tábora nebralo ohled, což Holotinu přivedlo k plánování dalšího pokusu o útěk za hranice.

K útěku došlo 26. ledna 1951, kdy vedení tábora konečně schválilo Holotinovi žádost o dovolenou. Jeho první zastávkou byl Paskov, kde bydlela jeho snoubenka a kde oficiální dovolenou strávil. Když nadešel den návratu na Příbramsko, vydal se náš odvážný mladík směrem na Západ. Nejprve přejel rychlíkem do Prahy, kde si koupil mapu pohraničí, a poté nasedl do nočního vlaku do Domažlic, kam přijel kolem osmé ráno druhého dne (1. února 1951). Pěšky se vydal k hranici, ale tu přešel až o dva dny později, poněvadž bloudil v hustých šumavských lesích. Cestou narazil na hlídku pohraničníků, ale ta si jej naštěstí nevšimla. Po překročení hranice došel až do městečka Furth im Wald, kde jej zadrželi příslušníci německé finanční stráže.[40] Po osobní prohlídce a kontrole dokladů byl umístěn do tamějšího sběrného tábora, kde strávil dva dny. Během nich byl německými úředníky dotazován na datum narození, kde přešel hranice a odkud přesně utekl.

Dne 3. února 1951 přijel pro Holotinu americký jeep a odvezl jej do Straubingu, kde měla rezidenturu CIC. Zde už byl vyslýchán mnohem podrobněji, dotazy se týkaly rodinného původu, dosaženého vzdělání, vojenské služby, kde a za co byl vězněn a jak to vypadá v příbramských uranových dolech. Ohledně nich se CIC vyptávala na hloubku dolů, kolik uranu se vytěží a kde se zpracovává, jakého původu jsou důlní stroje, kolik civilních zaměstnanců a kolik trestanců zde pracuje a jak jsou doly střeženy. Holotina vypověděl, že doly mají tři patra, stroje jsou československé výroby, prostor střeží cca 50 policistů a v dole pracuje 80 až 100 trestanců. Po tomto tzv. screeningu byl náš protagonista poslán do již zmíněného tábora Valka u Norimberku. Dorazil sem 7. února 1951 večer. Nahlásil se na zdejší policejní stanici a nafasoval stravenky, ložní prádlo a misku na jídlo. Vydržel zde ale pouhý týden, neboť se od jednoho ze spolubydlících dozvěděl, že se na něj nevztahuje status emigranta, protože podle táborové vyhlášky to platí pouze pro ty, kteří přišli do Německa do roku 1949. Holotina tedy 13. února 1951 odjel do Cách, které se nacházely v britské okupační zóně. Po příjezdu se náhodně seznámil se dvěma Slováky (Vincenc Adamčík a Ján Harasko) a zeptal se jich, zda nevědí o nějaké práci. Ti mu řekli, ať jde ráno s nimi, že pracují v jedné italské stavební firmě. Přespal v noclehárně Červeného kříže a druhý den zašel do oné firmy, kde byl okamžitě přijat, nato se přihlásil na policii a vyřídil si ubytování. Pracoval jako pomocný dělník a jeho týdenní mzda byla 70 až 80 marek. Na konci dubna 1951 se ale Holotina rozhodl, že přejde do Belgie a bude pracovat v tamních dolech. Důvodem byla finanční situace, podle záznamů mu mzda vystačila pouze na stravu a nocleh. Zeptal se svých slovenských přátel na cestu a dozvěděl se, že hranice je 3 km vzdálená a že znají člověka, který přes ni pašuje belgickou kávu. Jeho Holotina požádal, zda může jít s ním, a muž mu oznámil, ať na něj počká večer na nádraží. Odjeli vlakem k hranici, tu poté pěšky přešli a pak

40 Tamtéž, s. 34–35.

se rozloučili. Náš protagonista pokračoval směrem do Lutychu, kde se nahlásil na policii, ale bylo mu řečeno, že zde nemůže zůstat, protože nemá potřebné doklady. Přespal ve vazební cele a ráno 30. dubna 1951 mu policisté předali jízdenku na vlak a lístek opravňující k přechodu hranic s Německem. Po příjezdu a nahlášení na celnici přijelo pro Holotinu policejní auto a odvezlo jej do Cách do věznice. Odpykal si dva dny vězení za překročení hranice a po propuštění se hlásil na Úřadu pro uprchlíky, kde dostal lístek na vlak, 20 marek a doporučující dopis do tábora ve Füssenu. Do tohoto zařízení dorazil 3. května 1951 večer. Další den byl poslán do Auerbachu, odkud pokračoval do Würzburgu a nakonec zpět do tábora Valka u Norimberku. To bylo 9. května 1951.[41]

K bližšímu kontaktu Jaroslava Holotiny a CIC došlo 4. června 1951. Tehdy za ním přišel neznámý muž (později vyšlo najevo, že se jmenuje Jan Kantor) a řekl mu, že slyšel o tom, že by se chtěl vrátit zpět do ČSR. To byla pravda, pár dní předtím se totiž Holotina svěřil jistému Jiřímu Kolínkovi, že by chtěl navštívit svou snoubenku a dítě. Nato mu neznámý sdělil, že se může vydat na cestu už 7. června 1951 a během ní odevzdá jeden dopis. Holotina souhlasil a ještě ten den odjeli společně do Straubingu, kde strávili dvě noci. Během této doby obdržel Holotina legitimaci na jméno Josef Růžička, nový kabát a nepromokavý plášť. V určený den jej autem vyzvedl onen neznámý muž a během cesty k hranici mu dal tři balíčky a jeden dopis. První dva balíčky a dopis měl odevzdat jistému Pavlu Kantorovi (tedy otci neznámého) v Dolní Lomné na Frýdecko-Místecku, třetí měl otevřít v Ostravě a byly v něm další instrukce. Dále obdržel dva ústřižky papíru, na jednom bylo napsáno *Evropa volá* a na druhém byla křížovka s vepsanými čísly. K tomu obdržel 15 000 Kčs v hotovosti, které měl rovněž předat Kantorovi. Nakonec mu neznámý radil, že v případě pronásledování má balíčky zahodit, a kdyby jej náhodou zadržela německá stráž, má se odvolat na číslo 15522 Straubing. Asi kilometr od hranice Holotina vystoupil a vydal se směrem na Domažlice, kam došel druhého dne ráno. Odtud odjel osobním vlakem do Prahy a pokračoval do Ostravy. Zde podle výpovědi otevřel určený balíček a v něm byla adresa na Pavla Kantora a plánek. Večer 9. června 1951 dorazil do Paskova ke své snoubence. Zdržel se u ní tři dny a poté odjel do Dolní Lomné, kde se měl setkat s Kantorem. Podle plánku našel jeho dům, ale zde byl odkázán na nádraží, že Kantor tam má službu jako výpravčí. Holotina se tam tedy vydal a předal mu dopis. Muž si jej přečetl a odvětil, že to nepřijímá, neboť to není rukopis jeho syna. Když náš protagonista viděl, že výpravčí trvá na svém, ani se mu nepokusil předat balíčky a odešel před nádražní budovu, kde se setkal s Kantorovou manželkou. I ona po přečtení dopisu tvrdila, že to není rukopis jejího syna, ale když mu ukázala fotku, Holotina v něm poznal onoho člověka z tábora Valka. Odešel tedy na peron čekat na vlak, náhle ale zaslechl Kantora, jak někam telefonuje a říká, že u něj kdosi byl s dopisem od jeho syna, ale že on tomu nevěří. Holotina netušil, že byl právě udán. Po

41 Tamtéž, s. 26–32, úsekový protokol, 22. 6. 1951.

chvíli přijel vlak, z něhož vyskákalo policejní komando a na místě jej zadrželo.[42] Odvedli jej do auta, které už čekalo před nádražím, a to jej odvezlo na Velitelství oddílu Státní bezpečnosti (VO StB) Český Těšín, odkud byl následně eskortován na Krajské velitelství Státní bezpečnosti (KV StB) Ostrava, kde byl dán do vazby.[43] Dne 14. června 1951 rozjela StB klasický vyšetřovací kolotoč, který řídil vyšetřovatel Jindřich Slezák.[44] Výslechy trvaly tři dny a Holotina byl během nich neustále dotazován na šifry, které byly nalezeny v zajištěných balíčcích, ale bránil se tím, že je ani neviděl, takže je nemůže ani znát. Dále vyšetřovatelům vmetl do tváře, že je poctivý dělník, že mu zkazili život a že tehdy ve Znojmě byl zavřen nevinně.[45] Martyrium tím ale neskončilo, neboť byl na dálnopisnou žádost převezen na KV StB Praha, kde se jej „ujal" vyšetřovatel Alfréd Novák.[46]

Vyšetřování trvalo až do začátku října 1951, poté následovalo sepsání trestního oznámení, které vykreslovalo našeho kurýra jako zrádce dělnické třídy a zaprodance kapitalismu. To ukazuje následující úryvek:

Uvádíme-li, že v tomto oznámení jmenovaný Holotina se dopustil zločinu velezrady, pak tomu tak jistě je. Ale daleko větší zrady se dopustil ilegálním odchodem, nejen na dělnické třídě našeho státu, ale celého světa. Jmenovaný sice rád hovoří o tom, že je dělník a podobně, ale jeho jednání a činy dokazují, že nemá ani toho nejmenšího práva se hlásit k této třídě. Již sama skutečnost, že se pokusil poprvé o ilegální přechod státních hranic v době, kdy celá naše dělnická třída byla připravena k radikálnímu skoncování s reakcí, tomu nijak nenasvědčuje. Není možné si vysvětlit, aby on jako horník, který žil přímo v prostředí nejlepších synů naší dělnické třídy, neviděl cestu, kterou naši

42 Tamtéž, s. 20–25, úsekový protokol, 22. 6. 1951.

43 Tamtéž, s. 12, zpráva o zatčení, 13. 6. 1951.

44 Jindřich Slezák (12. 7. 1912 Lipník nad Bečvou) pocházel z dělnické rodiny. Jeho otec Ambrož pracoval na dráze jako hradlař, matka Ludmila, rozená Vidličková, se starala o domácnost. Vychodil obecnou školu a měšťanskou školu v Lipníku a pak se v roce 1929 vyučil zámečníkem. Během okupace pracoval jako strojvůdce a v roce 1949 nastoupil v Brně k SNB. V roce 1950 byl převelen do Ostravy k StB na vyšetřovací odbor, kde prošel několika odděleními a dotáhl to až do funkce náčelníka. Dosáhl hodnosti poručíka a byl vyznamenán Za službu vlasti. Do výslužby odešel v srpnu 1956. Srov. ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 2776/12.

45 ABS, f. V-MV, arch. č. V-130 MV – část II, operativní podsvazek, s. 12, agenturní zpráva z věznice od věžně č. 32, 10. 9. 1951.

46 Alfréd Novák (25. 4. 1922 Himberg u Vídně) pocházel z řemeslnické rodiny. Dětství strávil u prarodičů, matku ani otce nepoznal. Vychodil obecnou školu v Olšanech a Heřmanči na Jindřichohradecku (1928–1936), poté se vyučil mlynářem v Kunžaku. Do SNB nastoupil v srpnu 1945, konkrétně do pohotovostního pluku 9600, se kterým se zúčastnil odsunu Němců i bojů s banderovci na Slovensku. Zúčastnil se i komunistického převratu, kdy pomáhal zadržovat studentský pochod na Pražský hrad. V dubnu 1948 byl převelen na KV StB Praha. Zde se vypracoval na náčelníka a později i zástupce náčelníka vyšetřovacího odboru, v roce 1956 byl přemístěn na správu vyšetřování jako starší referent I. odboru 2. oddělení. Dosáhl hodnosti nadporučíka a byl vyznamenán Řádem 25. února 1948 a Za službu vlasti. Do výslužby odešel 28. 2. 1957. Srov ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 3562/22.

pracující nastupují a kterou se bude v budoucnu ubírat vývoj u nás. To, co se mu nepovedlo již v únoru 1948, uskutečnil Holotina v roce 1951 rovněž v únoru, kdy poměry u nás jsou víc než jasné a kdy pracující s největším elánem budují z naší republiky šťastný domov všech. Nevrátil se na řádnou dovolenku do TNP a raději odešel ilegálním způsobem do západního Německa, to je do země, kde kapitalistická nestvůra doléhá na dělníky plnou vahou.[47]

Tato spíš směs stranického balastu než policejní dokument byla předána Státní prokuratuře, která v témže duchu sepsala obžalobu. Soudní přelíčení před Státním soudem Praha se konalo 23. listopadu 1951. Předsedou senátu byl JUDr. Gustav Kremlička, přísedícími byli JUDr. Josef Kočí, JUDr. Jan Řehák, Marie Doubravová a Alžběta Fraňková. Státní prokuraturu zastupoval JUDr. Jaroslav Kremla. Náš protagonista se podle stenografického přepisu ke všemu doznal.[48] Byl obviněn dle zákona č. 86/1950 Sb. ze špionáže (§ 86) a opuštění republiky (§ 95). Konečný rozsudek zněl deset let odnětí svobody, propadnutí majetku státu a ztráta čestných občanských práv na pět let.[49] Proti rozsudku nebylo podáno odvolání.

Vězeňská anabáze Jaroslava Holotiny započala v pankrácké věznici v Praze, odkud byl začátkem prosince 1951 převezen do věznice Bory v Plzni.[50] Informací ohledně pobytu v tomto zařízení se mnoho nedochovalo. Je známo pouze to, že zde vystřídal tři zaměstnání: od prosince 1951 do ledna 1952 pracoval ve firmě Kozak, poté do poloviny února 1952 pracoval na stavbě a nakonec se do června téhož roku staral o vězeňskou zahradu. Kázeňsky nebyl nijak trestán.[51] Stejně tomu je i v případě pobytu Jaroslava Holotiny v Ostravě, kam byl převezen v červnu 1952. Ví se, že pracoval v Ostravsko-karvinských dolech jako horník a že zde byl jednou kázeňsky trestán, když se v srpnu 1952 popral s jiným vězněm a byly mu na dva měsíce zastaveny veškeré výhody.[52]

Další záznamy pocházejí z obávaného zařízení Ostrov u Karlových Varů, konkrétně z tábora Svatopluk (NPT/V). Kdy přesně sem byl Jaroslav Holotina přesunut, není známo. Pracoval jako pomocný dělník v šachtě a v posudcích byl kladně hodnocen.[53] Kázeňsky se provinil jednou, konkrétně v říjnu 1953, kdy byl dán na deset dní do korekce za odmítání úklidu baráku a drzé chování.[54] V tomto táboře se také v únoru 1954 dozvěděl, že mu v důsledku prezidentské amnestie z května 1953

47 ABS, f. V-MV, arch. č. V-130 MV – část I, vyšetřovací spis Jaroslava Holotiny, s. 53–54, trestní oznámení, 5. 10. 1951.

48 NA, f. Státní soud Praha, sp. zn. 2 Ts I 49/51, soudní spis Jaroslava Holotiny, s. 28–31, protokol o hlavním líčení, 23. 11. 1951.

49 Tamtéž, s. 34, rozsudek, 23. 11. 1951.

50 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Jaroslava Holotiny, s. 27, vstupní dotazník, 1. 12. 1951.

51 Tamtéž, s. 50, osobní spis, nedatováno.

52 Tamtéž, s. 50–51, osobní spis, nedatováno.

53 Tamtéž, s. 14, hodnocení náčelníka, 16. 7. 1954.

54 Tamtéž, s. 9, návrh na potrestání korekcí, 8. 10. 1953.

byla snížena délka trestu o jeden rok.[55] Jeho družka Jindřiška Kopecká podala v lednu 1955 žádost o prezidentskou milost a prominutí trestu, kterou ale Nejvyšší soud smetl ze stolu jako nedůvodnou.[56] Holotinova vězeňská anabáze tedy pokračovala dál.

Jeho poslední zastávkou byl opět tábor Vojna na Příbramsku, tentokrát ale vedený jako nápravně pracovní tábor (NPT/U), kam byl převezen v polovině srpna 1955. Pracoval v dole jako lamač a byl čtyřikrát kázeňsky trestán zastavením výhod za neplnění norem. Z toho důvodu byl v posudcích ze začátku hodnocen velmi negativně (zejména kvůli nízké pracovní morálce),[57] později na něj ale vedení tábora pělo jen samou chválu za příkladné chování a vysoké výkony přesahující vždy 100 % norem.[58] To byl také jeden z důvodů, proč byl 31. května 1956 podmínečně propuštěn se šestiletou zkušební dobou.[59] Tu ale z neznámého důvodu porušil a v roce 1961 nastoupil zbytek trestu (tři roky). O tom, kde si jej odpykával, zdroje mlčí. O rok později podal Holotina stížnost k Nejvyššímu soudu ohledně vyloučení z prezidentské amnestie, která byla vyhlášena v květnu toho roku, ten ji však zamítl.[60] Po propuštění žil v Ostravě, koncem února 1991 byl soudně rehabilitován.[61]

Miloslav Kronus

Miloslav Kronus (někde uváděn jako Miroslav) se narodil 26. února 1931 v Čenkově. Pocházel z živnostenské rodiny, jeho otec Antonín pracoval jako malíř pokojů, matka Albína, roz. Zajíčková, se starala o domácnost. Když mu byly tři roky, přestěhovala se rodina do Prahy-Vršovic a zde začal malý Miloslav navštěvovat obecnou školu. V září 1938 ale musel docházku přerušit, neboť vypukla celostátní mobilizace proti narůstající agresi nacistického Německa a otec odvezl celou rodinu zpět do Čenkova a poté narukoval. Do školy se Miloslav Kronus vrátil po 30. září 1938 (podpis mnichovské dohody), v roce 1942 ji vychodil a po absolvování tříleté měšťanské školy nastoupil na reálné gymnázium, které ale kvůli špatnému prospěchu

55 Tamtéž, s. 8, usnesení Krajského soudu Praha, 15. 2. 1954.

56 NA, f. Státní soud Praha, sp. zn. 2 Ts I 49/51, soudní spis Jaroslava Holotiny, s. 104, usnesení Nejvyššího soudu Praha, 18. 1. 1955.

57 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Jaroslava Holotiny, s. 11, posudek, 30. 11. 1955. Doslova se v posudku praví: *Povahy je falešné, vychytralé a prospěchářské. Chování jeho je průměrné. Byl 4× kázeňsky trestán pro neplnění norem z vlastní viny zastavením táborových výhod. Odměny mu uděleny nebyly. Do kulturních akcí se nezapojuje a svoje vědomosti si neprohlubuje a denní tisk a beletrii nečte a prohlašuje, že je to propaganda režimu.*

58 Tamtéž, s. 10, posudek, 21. 3. 1956.

59 Tamtéž, s. 4, usnesení komise pro podmínečné propuštění, 29. 5. 1956.

60 NA, f. Státní prokuratura Praha, sp. zn. 2 Spt I 118/51, obžalovací spis Jaroslava Holotiny, s. 3, usnesení Nejvyššího soudu Praha, 23. 10. 1962.

61 NA, f. Státní soud Praha, sp. zn. 2 Ts I 49/51, soudní spis Jaroslava Holotiny, s. 184, usnesení Krajského soudu Plzeň, 26. 2. 1991.

nedokončil.[62] To se psal rok 1948 a moci v Československu se chopili komunisté. V téže době se začala odvíjet jeho osudová životní etapa.

Podle toho, co stojí v dostupných pramenech, se Miloslav Kronus v září 1948 náhodně setkal s jistým Milanem Jansou, který mu sdělil, že je členem národněsocialistické mládeže, která se schází různě po Praze, zejména v kavárnách. Během konverzace prošli Václavským náměstím a Jansa ho zavedl do obchodu s koberci, kde mu představil Františka Vacka (1. dubna 1931 Praha), syna majitele obchodu. S ním se poté začal Kronus scházet a též mu byli postupně představeni jeho další budoucí souputníci, Jiří Konopáč (11. července 1929 Praha) a Josef Sedlák (1. srpna 1928 Strojetice, okr. Louny).[63] Vacek měl totiž s těmito lidmi velké plány. Byl odhodlán bojovat proti nově nastolenému zřízení, nejprve pomocí letáků, poté sabotážemi. Sepsal dokonce i přísahu, která měla následující znění: *Na svou čest a vědomí přísahám, že všemi silami budu bojovat proti komunistickému režimu a nebudu váhat nasadit i svůj život. Příkazy svých vedoucích budu do všech podrobností plnit. V případě, že by někdo z členů prozradil činnost naší organizace, bude potrestán smrtí.* Skupina se měla po nabrání ještě několika lidí rozdělit na tři části: X-I (letáky), X-II (obsluha vysílačky) a X-III (ozbrojené sabotáže). K těmto účelům shromažďoval Vacek velké množství granátů, pistolí a samopalů.[64] O těchto skutečnostech ale Kronus nejspíš nevěděl, neboť při pozdějším vyšetřování se o ničem takovém nezmínil. Věděl ale o tom, že skupina disponuje funkční vysílačkou a další je ve fázi výroby. Když se na to však Vacka jednou přímo zeptal, ten ho odbyl s tím, ať není moc zvědavý.

K zásadní události došlo 22. prosince 1948. Náš protagonista se toho dne setkal s Vackem a Konopáčem, kteří mu sdělili, že je na všechny tři vydán zatykač a že se chystají utéct do západního Německa. Kronusovi bylo řečeno, aby zde zůstal, ale ten odvětil, že pokud oni chtějí utéct, půjde s nimi. K útěku došlo o dva dny později, tedy na Štědrý den. Trojice mladých mužů v odpoledních hodinách vyjela z pražského Wilsonova nádraží a směřovala do Plzně, kde přestoupila na spoj do severočeského Žandova. Odtud pokračovala pěšky s kompasem v ruce a na Boží hod brzy ráno překročila hranici.[65] Kolem šesté hodiny ranní došel Miloslav Kronus se společníky do vesničky Bad Neualbenreuth, kde se přihlásili na policejní úřadovně. Po sepsání protokolů a odebrání čs. peněz je policisté poslali do uprchlického tábora ve Wiesau. Zde přespali a ráno jim bylo sděleno, že se musí přesunout do 10 km vzdáleného Tirschenreutu (tábor ve Wiesau byl pouze pro uprchlíky z východního Německa). Sem dorazili pěšky dne 27. prosince v jednu odpoledne. Nahlásili se na zdejší

62 ABS, f. V-MV, arch. č. V-5573 MV – část II, František Vacek a spol., s. 2, zápis o výpovědi, 14. 2. 1949.

63 Tamtéž.

64 HLADÍK, Ondřej, ref. 8, s. 104.

65 ABS, f. V-MV, arch. č. V-5573 MV – část II, František Vacek a spol., s. 3–4, zápis o výpovědi, 14. 2. 1949.

úřadovně CIC a po zapsání osobních údajů byli posláni do Ambergu, kde se nacházel tábor pro Čechy a Poláky.

Cestou na vlak se trojice seznámila s dalšími Čechy, konkrétně Karlem Čapkem (23. dubna 1930 Praha), Zdeňkem Sýkorou (31. května 1929 Cihelna, okr. Klatovy) a Karlem Štěpánem (11. dubna 1929 Praha).[66] Tato jména se ještě v příběhu objeví. Do Ambergu dospěli půl hodiny po půlnoci dne 28. prosince a po krátkém bloudění pro ně přijelo auto, které je dovezlo do prostoru bývalých kasáren. Ráno se zaregistrovali a podstoupili lékařskou prohlídku, pak došlo na dotazy ohledně důvodů útěku, rodinného života a podobně, tzv. screening (Kronuse se ptali mimo jiné na aktivitu v Sokole, zda chodil do skautu a kolik měl na gymnáziu ve třídě spolužáků). Po absolvování všech těchto úkonů vyhledala naše trojice ve městě úřadovnu CIC, kde chtěla nabídnout své služby. Přítomný důstojník si zapsal jejich výpovědi a se slovy, že se po jejich prověření ozve, je vyprovodil ven.[67]

Po čtyřech dnech strávených v Ambergu, to už byl leden 1949, byli Kronus, Vacek a Konopáč spolu s dalšími dvaadvaceti uprchlíky přesunuti do tábora v Ludwigsburgu. Během cesty se k naší trojici připojili výše zmínění Čapek, Sýkora a Štěpán s touhou podpořit je v jejich odbojových plánech. Po příjezdu do tábora navštívili tamější úřadovnu CIC s nabídkou spolupráce, ale výsledek byl stejný jako v předchozím případě, tedy že se jim někdo ozve, až bude nějaká příležitost. V té samé době měl Vacek navázat kontakt se zástupcem České národní skupiny[68] a členem táborové samosprávy Wernerem, od kterého si sliboval potřebnou pomoc pro zahájení svého odbojového plánu. Ta se ale neustále oddalovala, a tak se Vacek rozhodl jednat na vlastní pěst. Kronus měl společně s Čapkem, Sýkorou a Štěpánem překročit hranici a sehnat zbraně a zásoby pro další operace, Vacek a Konopáč je měli po několika dnech následovat. Domluvili si místo setkání (park u Wilsonova nádraží v Praze) a také termíny (31. leden, 5. únor či 10. únor, vždy ve 22:00 hodin).[69] Dne 27. ledna 1949 ráno se Kronus s ostatními vydal na cestu, peníze na ni si obstaral prodejem táborových dek a svých hodinek. Odjeli vlakem do Stuttgartu, kde přesedli na rychlík do Marktredwitzu a odtud pokračovali osobním vlakem do Wiesau. Zde přestoupili na spoj do Waldsassenu, kam dorazili kolem jednadvacáté hodiny. Odtud pokračovali pěšky ke státní hranici, kterou následně překročili. Po krátkém odpočinku se skupina vydala do Chebu. Na zdejším nádraží si dali zavazadla

66 HLADÍK, Ondřej, ref. 8, s. 106.

67 ABS, f. V-MV, arch. č. V-5573 MV – část II, František Vacek a spol., s. 6–7, zápis o výpovědi, 14. 2. 1949.

68 Česká národní skupina byla odnoží v Londýně sídlícího Českého národního výboru. Vznikla v březnu 1948 v Německu a jejím cílem bylo sdružovat všechny československé uprchlíky bez jakéhokoliv rozdílu a osvobodit ČSR od komunistické nadvlády. V jejím čele stál Vladimír Pekelský. Srov. CHOLÍNSKÝ, Jan. Nesmiřitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě československého exilového hnutí. In: *Securitas imperii* 16, 01/2010, str. 68.

69 HLADÍK, Ondřej, ref. 8, s. 106.

do úschovny a poté bloudili ulicemi s cílem najít nějaké vozidlo, které by je vzalo do Prahy, poněvadž už neměli peníze. Narazili na dva muže, kteří jim poradili, ať jdou do továrny Práce, že odtamtud pojede do Prahy nákladní auto. Vrátili se tedy pro zavazadla a na korbě nákladního auta pokračovali v cestě. Kronus se od ostatních oddělil ve Zdicích, kde strávil dva dny u svého strýce Josefa Pužíka, a 31. ledna 1949 odjel do Prahy, kde se na smluveném místě setkal s Čapkem, Sýkorou a Štěpánem. Po chvíli se rozešli, neboť Vacek s Konopáčem nedorazili. Odešel ke svému druhému strýci Karlu Zajíčkovi, kde pobýval do dalšího termínu schůzky. V onen den, tedy 5. února 1949, se setkal pouze s Vackem a Konopáčem, ale nic zde nezaznělo, neboť Vacek byl z nepřítomnosti ostatních nervózní a rychle schůzku ukončil.[70] Nikdo z nich bohužel netušil, že se nad nimi začala stahovat mračna, neboť o dva dny dříve se Zdeněk Sýkora pohádal s Karlem Čapkem a odešel vše nahlásit na stanici SNB-Smíchov. Sýkora měl totiž za sebou kriminální minulost, a jelikož se Štěpánem opatřovali zásoby pomocí krádeží a vloupání, nechtěl už na tomto podniku participovat.[71] Na základě onoho udání dne 8. února 1949 ve 20:00 hod. přišla pro Miloslava Kronuse StB a odvezla ho do pankrácké věznice, kde byl vsazen do vazby.[72]

Následovalo vyslýchání, které bylo doprovázeno velmi tvrdým fyzickým nátlakem. Podle protokolu se Kronus ke všemu doznal. Jelikož StB věděla, že dne 10. února 1949 má dojít k poslední schůzce Vacka s Kronusem a ostatními, nastražila na místě setkání past a náš nešťastný kurýr měl posloužit jako návnada. StB na místo vypravila zatýkací tým, který tvořili již zmíněný stržm. Alfréd Novák, stržm. František Novák, stržm. Stanislav Pánský a štržm. Jaroslav Patěk.[73] František Vacek spolu s Konopáčem přišli v onen den do parku u Wilsonova nádraží, na místě je čekal Zdeněk Sýkora, Kronus dorazil po chvilce v doprovodu neznámé dívky. Vacek si všiml, že Kronusovi se třesou ruce a je celý bledý. Přišlo mu to divné, ale nakonec usoudil, že to bude jen nervovým vypětím a mávl nad tím rukou. Skupinka procházela parkem a diskutovala, když vtom se na ně napojili dva muži. Chvilku je sledovali a pak na Vacka s Konopáčem zezadu skočili. Vznikla potyčka, do které se postupně zapojili další členové zatýkacího týmu. Vacek v jeden moment vytáhl zpod kabátu pistoli a chtěl se bránit, byl ale udeřen do hlavy a ztratil vědomí. Jeho i Konopáče policisté spoutali a odvlekli do aut.[74]

Následovala další zatýkání a výslechy, až nakonec 2. června 1949 sepsalo KV StB Praha trestní oznámení na celkem 22 osob, které bylo dále postoupeno Státní

70 ABS, f. V-MV, arch. č. V-5573 MV – část II, František Vacek a spol., s. 11–13, zápis o výpovědi, 14. 2. 1949.

71 HLADÍK, Ondřej, ref. 8, s. 107.

72 ABS, f. V-MV, arch. č. V-5573 MV – část II, František Vacek a spol., s. 1, zápis o zatčení, 8. 2. 1949.

73 ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 6050/22, osobní spis Jaroslava Paťka, s. 124, hlášení o použití služební zbraně, 11. 2. 1949.

74 HLADÍK, Ondřej, ref. 8, s. 108.

prokuratuře k sepsání žaloby.[75] Dne 11. října 1949 stanul Miloslav Kronus před Státním soudem Praha. Spolu s ním na lavici obžalovaných usedli výše zmínění Vacek, Konopáč, Sýkora, Čapek, Sedlák a Štěpán, ale byli tu i další: Ludvík Salajka (18. června 1914 Týnec u Hodonína), Josef Jindra (21. května 1899 Křištín, dnes součást Klatov), Jan Samek (4. července 1927 Kunratice), Vladislav Jeřábek (27. června 1918 Miličín, okr. Benešov), jeho manželka Vlasta, roz. Vitáková (26. května 1914 Praha), Čestmír Tuček (31. července 1896 Praha), František Vacek st. (19. listopadu 1894 Svatý Mikuláš, okr. Kutná Hora), Bohumil Hauer (18. dubna 1912 Praha), František Janík (12. srpna 1907 Luhačovice), Bertin Pališčák (18. září 1928 Mestisko, Slovensko), jeho bratr Jan Pališčák (10. června 1924 Mestisko), Dimitrij Urban (15. dubna 1925 Zlatná na Ostrove, Slovensko), Zdeněk Klíma (7. dubna 1917 Praha), Karel Kněžínek (26. ledna 1920 Studená) a Jiří Kalfiřt (3. dubna 1912 Praha).[76] Komunistická justice k tomuto procesu sestavila senát ve složení: předseda JUDr. Josef Prášek, soudci JUDr. Eduard Pelhřimovský a JUDr. Běla Kolárová, soudci z lidu Jan Bernášek a Václav Jareš.[77] Byla přednesena žaloba, která svým typickým floskulovitým jazykem utvářela z obviněných ty nejhorší z nejhorších. V následující ukázce popsala prokuratura činnost Miloslava Kronuse následovně:

Zdeněk Sýkora dne 27. 10. 1948 u Železné Rudy, František Vacek ml., Jiří Konopáč a Miloslav Kronus dne 24. 12. 1948 u Dol. Žandova a Karel Čapek a Karel Štěpán dne 26. 12. 1948 u Chebu přešli ilegálně československou státní hranici do Německa, kde po vzájemné dohodě nabídli zpravodajské organizaci cizí mocnosti v Ambergu a Ludwigsburgu, že pro ni budou v ČSR sabotážně a teroristicky pracovat, dále se v Ludwigsburgu dohodli s členy užšího výboru tzv. emigrantské národní rady, prof. Žemlou, Wernerem a Chomutovským, že se vrátí do ČSR a budou tam vyvíjeti sabotážní a teroristickou činnost pomocí výbušnin, získávati další osoby pro tuto protistátní činnost a udržovati se členy zmíněné národní rady spojení pomocí vysílaček, že naváží spojení s ilegálními ozbrojenými organizacemi ve východních Čechách.

Kromě Hauera, Urbana, Klímy, Kněžínka a Kalfiřta, které soud osvobodil, byli všichni obviněni dle zákona č. 231/48 Sb. (u Kronuse a Vacka ml. coby mladistvých byl dále použit ještě zákon č. 48/31 Sb.) z velezrady (§ 1), neoprávněného opuštění republiky (§ 40), neoznámení trestného činu (§ 35) a nedovoleného ozbrojování (§ 29). Po třech dnech (14. října 1949) byla tato fraškovitá inscenace u konce a zazněly takovéto rozsudky: Jiří Konopáč – 14 let, František Vacek ml. a Karel Čapek – 12 let, Karel Štěpán – 11 let, Miloslav Kronus a Zdeněk Sýkora – 10 let, Josef Sedlák – 6 let, Vladimír Jeřábek – 5 let, Josef Jindra, Ludvík Salajka a Jan Samek – 4 roky, Vlasta Jeřábková – 3 roky, Čestmír Tuček – 18 měsíců, Jan Pališčák, František

75 ABS, f. V-MV, arch. č. V-5573 MV – část I, František Vacek a spol., s. 1, trestní oznámení, 2. 6. 1949.

76 NA, f. Státní prokuratura Praha, sp. zn. Pst I 328/49, František Vacek a spol., s. 154, rozsudek, 14. 10. 1949.

77 Tamtéž, s. 67, vyrozumění státní prokuratury, 4. 10. 1949.

Janík a František Vacek st. – 7 měsíců a Bertin Pališčák – 5 měsíců. Všechny tresty byly zostřeny tvrdým ložem čtvrtletně, k tomu byla všem odebrána čestná občanská práva v rozmezí 3–10 let a zkonfiskován majetek.[78]

Začátkem roku 1951 došlo k podání odvolání k Nejvyššímu soudu Praha, a to jak ze strany Státní prokuratury, tak i deseti odsouzenců. Soud ve svém rozsudku ze dne 28. února 1951 vynesl toto: u Františka Vacka ml. a Miloslava Kronuse zrušil konfiskaci majetku, jinak výši trestu ponechal. Vyhověl Státní prokuratuře a ty, kteří byli v původním přelíčení omilostněni, odsoudil na 7 měsíců do vězení za neoprávněné opuštění republiky a neoznámení trestného činu. Zbývajícím odvolavatelům prodloužil výkon trestu, konkrétně Karlu Štěpánovi a Zdeňku Sýkorovi na 12 let, Vladislavu Jeřábkovi na 7,5 roku, Ludvíku Salajkovi a Josefu Sedlákovi na 7 let, Josefu Jindrovi na 6 let a Vlastě Jeřábkové a Janu Samkovi na 5 let.[79]

Vězeňská anabáze Miloslava Kronuse započala v pankrácké věznici v Praze. Poté byl přesunut do neblaze proslulého komplexu uranových lágrů Ostrov u Karlových Varů, konkrétně do tábora Mariánská (NPT/B). Kdy přesně tam byl přesunut, zdroje neuvádějí, ví se ale, že pracoval na šachtě Adam. V tomto táboře se ale zapsal do historie, a to tím, že se odtud pokusil spolu s pěti dalšími vězni utéct. Byli to Václav Tippl (3. září 1930 Praha, 20 let za špionáž), Jiří Janouch (18. prosince 1929 Vyklice, okr. Ústí nad Labem, 1 rok za napomáhání k trestné činnosti), Jaroslav Kysela (4. února 1932 Chotěboř, 1 rok za pokus o přechod hranice), Vlastimil Vejmělek (26. května 1930 Kostelní Myslová, okr. Jihlava, 1 rok za krádež a dále 16 let za pokus o útěk) a Daniel Štěpán (6. března 1930 Praha, 11 let za velezradu a urážku na cti).

Václav Tippl (psaný též jako Typpl) byl mozkem celé akce. Miloslav Kronus se s ním znal z Pankráce, kde byli v soudní vazbě. Plánoval uprchnout dvěma způsoby, a to buď v nestřeženém okamžiku utéct do lesa, pokud by se u něj pracovalo, anebo přepadnout stráže, odzbrojit je a utéct. Po opuštění prostoru dolů měla skupina zamířit směrem na Karlovy Vary, cestou by si opatřila motorové vozidlo, se kterým by dojela do Prahy a odtud do Vídně. Pokud by došlo k pronásledování, měla přejít hranice v prostoru obce Vejprty a přes sovětskou zónu se měla dostat do SRN, kde by vstoupila do služeb západní rozvědky. Kronus se měl poté údajně vrátit do Československa a navazovat kontakty s určitými lidmi, kteří měli mít důležité zpravodajské informace, jež měl pak předávat Tipplovi. Vlastimila Vejmělka ale někdo udal a byl dne 13. srpna 1950 zadržen, během vyšetřování ale o útěku nic neprozradil.[80]

K akce došlo dne 5. září 1950 v 8:30 hod. ráno. V onen den pracoval Kronus ve skupině, která stavěla oplocení, Štěpán obsluhoval vrátek (naviják), zbývající pracovali na betonování šachty. Kysela v jeden moment odešel do dřevěné kanceláře pro

78 Tamtéž, s. 154–157, rozsudek, 14. 10. 1949.

79 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Miloslava Kronuse, s. 59–61, usnesení Nejvyššího soudu Praha, 28. 2. 1951.

80 ABS, f. Vyšetřovací spisy Jáchymov (dále jen V-KV), arch. č. V-2232 KV – část I, Václav Tippl a spol., s. 42-45, zápis o výpovědi, 20. 9. 1950.

hřebíky. Když se dlouho nevracel, šel se za ním podívat stržm. Václav Pevný, který betonářskou skupinu střežil, a v tu chvíli na něj skočili Tippl s Janouchem. Vznikla potyčka, během které útěkáři odvlekli policistu do kanceláře, povalili ho na zem, dvakrát ho udeřili železným vrtákem do hlavy, svázali ho a sebrali mu samopal a pistoli. Poté ještě svázali a zavřeli do kanceláře spoluvězně Václava Krejsu a Josefa Nováka a civilní zaměstnance Josefa Fictuma a Alfréda Maurera. Poté Štěpán odešel ke skupině, kde pracoval Kronus, a řekl, že mají jít pomoct odnášet kamení do šachty. Ml. strážm. Jan Holemý, který skupinu střežil, je odvedl na místo, a když si odkládal brašnu, namířil na něj Janouch pistoli s příkazem, ať dá ruce nahoru. Policista se s ním začal o pistoli přetahovat a v průběhu zápasu mu byla prostřelena dlaň. V ten moment se na něj vrhl Štěpán a Tippl na něj namířil ukořistěný samopal. Takto odvlekli krvácejícího policistu do kanceláře, kde jej Janouch vysvlékl z uniformy a svázal. Poté spoutali ostatní spoluvězně[81] a ještě k nim přibyli důlní zaměstnanci Jan Henkses, Josef Macejko a Gerhard Peters, které vysvlékli z šatů a sebrali jim doklady. Poté všem spoutaným dali do úst roubíky a spustili je výtahem do šachty. Následně se převlékli, vězeňské svršky hodili na strážm. Pevného, který ležel na podlaze v bezvědomí, přeřízli telefonní drát a dali se na útěk. Onen policista se ale po nějaké době probral a spustil poplach.[82] To ale naše skupina netušila. Postupovala po silnici směrem na Karlovy Vary, Tippl s Janouchem šli vpředu, zbytek 200 m za nimi. Před obcí Merklín zastavili dvakrát osobní automobil, pokaždé ho ale nechali odjet. Pokračovali tedy dál a náhle je dostihla nákladní Tatra s ozbrojenými policisty. Tippl a Kysela se rozeběhli pryč, zbytek byl na místě zadržen. Kysela byl po deseti minutách nalezen ukrytý v příkopu. Daniel Štěpán dopadl nejhůře, neboť byl zastřelen. Proč se tak stalo, není úplně jasné. Ve spisu se píše, že se pokusil z místa utéct.[83] Odsouzenec Alois Macek (19. prosince 1930 Veselí nad Moravou, 12 let za špionáž) ale v rozhovoru z roku 2012 vypověděl, že Štěpán stál u nákladáku, jeden dozorce ho udeřil do čelisti, a když spadl do příkopu, dozorce ho se slovy *Ty k...o, ty ještě budeš utíkat?* střelil do hlavy.[84] Václav Tippl byl dopaden o den později policejní hlídkou v Karlových Varech-Dalovicích.[85]

Jáchymovská StB spolu s příslušníky útvaru Jeřáb následně spustila rozsáhlé vyšetřování. Pátrala po těch, kteří o tomto útěku věděli, ale nic nenahlásili. Z toho

81 Byli to Bohuslav Chlebák, Josef Komárek, Jaroslav Pracna, Vlastimil Rais, Antonín Rambousek, Štefan Šipula, Josef Šrubař a Ladislav Tyleš. Srov. ABS, f. V-KV, arch. č. V-2232 KV – část III, Václav Tippl a spol. – podsvazek, s. 50–62.

82 ABS, f. V-KV, arch. č. V-2232 KV – část I, Václav Tippl a spol., s. 8–12, trestní oznámení, 27. 9. 1950.

83 Tamtéž, s. 47, zápis o výpovědi, 20. 9. 1950.

84 Alois Macek [rozhovor]. In: *Političtí vězni.cz* [online]. 2012 [cit. 2022-06-03]. Dostupné z: http://www.politictivezni.cz/alois-macek.html.

85 ABS, f. V-KV, arch. č. V-2232 KV – část I, Václav Tippl a spol., s. 12, trestní oznámení, 27. 9. 1950.

důvodu byl znovu zatčeni zmínění Vejmělek a Alois Macek, který původně chtěl také uprchnout, ale pak ze strachu z tohoto podniku vycouval. Výslechy se vedly ve sklepeních bývalého kapucínského kláštera a byly velmi kruté. Vedl je vyšetřovatel útvaru Jeřáb Jaroslav Barák.[86] Macek později popsal, co se zde dělo:

Vzali nás společně na Mariánskou do kláštera. Na jedné straně byly místnosti, ve kterých vyslýchali, a na druhé straně byla zeď s oknama, kam jsme si museli kleknout. Nemohli jsme se ani opřít o tu zeď, abychom si trochu odpočinuli. Klečet jsme museli dva dny a jednu noc. Pak nám dovolili si lehnout na chodbu, ale museli jsme roztáhnout ruce a nohy. Chodil kolem nás bachař, a vždycky, když šel kolem nás, tak jsme museli zdvihnout hlavu a ukázat tím, že nespíme. Když někdo z nás tu hlavu nezvedl, tak následoval hrubý kopanec do boku anebo žeber. […] *Pak nás volali jednotlivě na výslechy. Během dvou minut poté, co tam někdo vešel, jsme slyšeli strašlivý řev. První šel Tippl, což byl víceméně organizátor celého útěku. Z výslechové místnosti ho vytáhli tím způsobem, že na rukách měl želízka, za které ho táhli ke katrovým dveřím a tam ho zavěsili. Dotýkal se pouze špičkama země. Já jsem se modlil, abych byl alespoň poslední na řadě. Když jsem tam posléze vešel, viděl jsem na stole různé bejčáky. Řekli: „Tak spratku, vyber si, kterým chceš nařezat!"* […] *Pokud jsme nebyli na výsleších, tak museli jsme kopat sklep pro nějaký barák asi o velikosti 15 × 30 × 2 m. Bylo krásné září, my jsme se potili, měli jsme hlad a žízeň. Poblíž výkopu postavili bachaři pětilitrovou nádobu s vodou. Prvnímu, kdo našel odvahu a šel se napít, vyrazil bachař všechny přední zuby kopancem bagančete do čelisti.*[87]

Protokoly z oněch výslechů se dochovaly. S přihlédnutím k popisu praktik, které vyšetřovatelé používali, není těžké si domyslet, že vyslýchaní nijak nekladli odpor a všechno přiznali. Dne 27. září 1950, tedy po víc než dvou týdnech týrání, sepsal kpt. Oldřich Hromádko, velitel 2. praporu útvaru Jeřáb, který střežil jáchymovské lágry, trestní oznámení, které bylo pak předáno na Státní prokuraturu do Prahy, která

86 Jaroslav Barák (26. 2. 1923 Svojkovice, okr. Jihlava) pocházel ze zemědělské rodiny. Jeho rodiče, Josef a Františka Barákovi, vlastnili pozemek o výměře 8 ha a 15 kusů dobytka. Vychodil obecnou školu v obci Rozseč a měšťanskou školu v Želetavě, poté se vyučil krejčím. V roce 1942 byl totálně nasazen do Říše, konkrétně do polské Jelení Hory, kde pracoval v továrně na umělá vlákna. Prošel si koncentračními tábory Gross-Rosen a Litoměřice. Květnového povstání se neúčastnil. V roce 1945 nastoupil do SNB jako čekatel a po absolvování výcviku v listopadu 1946 byl přidělen jako orgán SNB do obce Skřečoň. Po únorovém převratu 1948 byl přeřazen do Českého Těšína k pohraničníkům, po měsíci byl přesunut do Jáchymova ke strážnímu útvaru Jeřáb a v polovině července 1951 byl přeřazen k jáchymovské StB, kde se vypracoval na náčelníka 2. oddělení I. odboru. V roce 1958 v rámci reorganizace čekal Baráka přesun do Českých Budějovic, kde postupně zastával funkce náčelníka OOŽD-MV (Oddělení odboru železniční dopravy), staršího referenta 4. oddělení 2. odboru, a nakonec staršího referenta 3. oddělení 1. odboru. Dosáhl hodnosti majora a byl mnohokrát vyznamenán. Od SNB odešel v roce 1978. Srov. ABS, f. Personální spisy MV, arch. j. 4980/23.

87 Alois Macek [rozhovor]. In: *Političtí vězni.cz* [online]. 2012 [cit. 2022-06-30]. Dostupné z: http://www.politictivezni.cz/alois-macek.html.

dle něj sepsala žalobu.[88] Dne 10. října 1950 stanula celá skupina před Státním soudem Praha. Přibyli k nim ještě civilní důlní zaměstnanec Jiří Kodet (24. srpna 1929 Zdice) a odsouzenec Oldřich Vogel (29. května 1927 Úpice, 5 let za špionáž), kteří se též pokusili o útěk z lágru. Proces se konal v Jáchymově ve zdejším biografu a byl veřejný, publikum tvořili příslušníci SNB a členové všech městských organizací. Předsedou senátu byl Josef Prášek, přísedícími byli Evžen Patzák a Otto Kolařík, soudci z lidu byli František Tošner a Marie Kejřová. Státní prokuraturu zastupoval Karel Sadil.[89] Ten na začátek přednesl žalobu a stejně jako u mnoha dalších velkých procesů té doby i tato byla spíše teatrálním výstupem než právním dokumentem. To dokazuje následující úryvek:

Obvinění s výjimkou Jiřího Kodeta jsou trestanci odsouzení československými soudy pro protistátní činnost. K odpykání uložených jim trestů byli dodáni do pracovních útvarů při jáchymovských dolech, kde jim byla poskytnuta možnost, aby svým chováním a pracovním výkonem prokázali svoje polepšení a aby tak jako řádní pracující lidé případně již po odpykání poloviny uložených jim trestů byli podmíněně propuštěni na svobodu nebo aby milostí prezidenta republiky byl jim zbytek uložených trestů prominut vůbec. […] *Obvinění nevyužili této možnosti poskytnuté jim lidově demokratickou Československou republikou, naopak setrvali ve své zavilé nenávisti vůči tomuto státu a v srpnu 1950 se jednak navzájem, jednak s dalšími trestanci do pracovních útvarů při jáchymovských dolech zařazenými dohodli, že uprchnou z pracovních útvarů do západní okupační zóny Německa, případně jinam za hranice do zájmové sféry západních kapitalistických států, aby tam jednak navázali spojení se zrádnou poúnorovou emigrací, případně s exponenty cizích mocností nepřátelských lidově demokratické Československé republice, a spolu s nimi aby ze zahraničí usilovali o svržení lidově demokratického zřízení a obnovu kapitalismu v Československu, jednak aby zpravodajským orgánům západních mocností sdělili svoje vědomosti o provozu jáchymovských dolů, kterých nabyli v době svého zařazení do pracovních útvarů na těchto dolech.*[90]

Miloslav Kronus měl u soudu uvést, že v táboře mu sice nic nechybělo, ale přesto chtěl utéct. Zaznít mělo následující:

V táboře jsem se měl dobře, jídla bylo dost. Tippl mně říkal, že budeme za hranicemi pracovat proti lidu v naší republice. Tippl mně říkal, zda bych měl chuť se sem vraceti čili dělati špiona. Jednalo se mi jen o to se dostati z ČSR pryč. Vím, že bych byl nejprve podroben výslechu na CIC. Byl jsem poučen ve směru jáchymovských dolů. Vím, že je to věc důležitá, ale přesto jsem chtěl odejít. Tippl říkal strážnému, aby se vzdal, nebo že ho zastřelí, myslím, že to řekl 2x. Pak jsem pomáhal svazovati okolní trestance.

88 ABS, f. V-KV, arch. č. V-2232 KV – část I, Václav Tippl a spol., s. 5, trestní oznámení, 27. 10. 1950.

89 NA, f. Státní soud Praha, sp. zn. Ts I 105/50, Václav Tippl a spol., s. 122, protokol o hlavním líčení, 10. 10. 1950.

90 Tamtéž, nečíslováno, žaloba, 3. 10. 1950.

Když jsem mluvil s vrátkařem, měl jsem v ruce pistoli, ale nepamatuji se, co jsem mu říkal. První 3 nebo 4 byli vpuštěni do šachty svázáni. Rozkaz k tomu nám dal Tippl.[91]

Je zcela možné, že tato výpověď byla jen Státní bezpečností vymyšlenou a pod nátlakem naučenou replikou. Všichni byli obviněni dle zákona č. 86/1950 Sb. z velezrady (§ 78) a špionáže (§ 86), dále Tippl, Janouch a Kysela z pokusu o vraždu (§ 5 a § 216) a Kronus, Kodet a Vogel ze spolčení k vraždě (§ 166 a § 216). Přelíčení, či spíše divadlo hrůzy, trvalo ještě následující den a poté byly vyneseny velmi kruté rozsudky: Václav Tippl, Jiří Janouch, Jaroslav Kysela a Jiří Kodet – trest smrti, Miloslav Kronus a Oldřich Vogel – doživotí, Vlastimil Vejmělek – 25 let a Alois Macek – 20 let. Všechen jejich majetek byl zkonfiskován a přišli o čestná občanská práva na 10 let.[92] Odsouzenci na smrt se ještě odvolali k Nejvyššímu soudu Praha, ale ten jejich žádost dne 19. října 1950 smetl ze stolu.[93] O dva dny později došlo v pankrácké věznici k popravám.

Co se našeho protagonisty týče, jeho vězeňská anabáze pokračovala v plzeňské věznici Bory. Tam mu vedení uchystalo přivítání v podobě třiceti dní samovazby, dvanácti dní tvrdého lože a půlročního zastavení všech výhod.[94] Kde byl pracovně zařazen, o tom zdroje mlčí, ale ví se, že byl ještě několikrát trestán. Poprvé se tak stalo koncem října 1951, kdy natíral plot, ale předtím z něj neseškrabal starou barvu. Když mu to dozorce vytkl, odvětil, že toto dostal příkazem, což se samozřejmě ukázalo jako lež. Za to dostal týden samovazby a měsíční zastavení výhod.[95] Druhý případ na to hned navázal, neboť během oné samovazby klesl jeho pracovní výkon na 25 %, za což „vyfasoval" pět dní tvrdého lože.[96] Poslední událost se stala v polovině ledna 1952, kdy se provinil tím, že neměl při nástupu do práce čisté boty. Dostal za to šest dní tvrdého lože a měsíční zastavení výhod.[97]

V září 1952 čekal Miloslava Kronuse přesun do věznice Mírov, ale kde byl pracovně zařazen a jak se mu zde vedlo, o tom se záznamy nedochovaly.[98] Jinak tomu je ale u další věznice, tentokrát u slovenského Leopoldova, kam ho přesunuli 11. února 1953 a kde strávil zbytek svého trestu. Je známo, že byl pracovně zařazen jako brusič na oddělení Hala-Vel, která spadala pod uherskobrodskou zbrojovku,[99] poté až do května 1959 pracoval v podniku Konopa.[100] V posudcích byl hodnocen jako schop-

91 Tamtéž, s. 129–130, protokol o hlavním líčení, 10. 10. 1950.
92 Tamtéž, s. 196–197, rozsudek, 11. 10. 1950.
93 Tamtéž, s. 18, usnesení Nejvyššího soudu Praha, 19. 10. 1950.
94 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Miloslava Kronuse, s. 15, hlášení ke kázeňskému řízení, 16. 10. 1950.
95 Tamtéž, s. 17, hlášení ke kázeňskému řízení, 31. 10. 1951.
96 Tamtéž, s. 18, hlášení ke kázeňskému řízení, 14. 11. 1951.
97 Tamtéž, s. 16, hlášení ke kázeňskému řízení, 23. 1. 1952.
98 Tamtéž, s. 78, dotazník, 9. 9. 1952.
99 Tamtéž, s. 30, posudek, 11. 12. 1953.
100 Tamtéž, s. 1, přemístění, zaměstnání ve věznici a NPT, nedatováno.

ný pracovník, který plnil stanovenou normu, ale že tak činil z vypočítavosti, nikoliv z přesvědčení. Rád také diskutoval s ostatními odsouzenci a přecházel kvůli tomu z pracoviště na pracoviště, což hodně dráždilo vedení věznice.[101] Též se dochovaly zprávy o jeho vězeňských trestech. První případ se stal 11. březen 1953, tedy necelý měsíc po přesunu z Mírova. Na dva měsíce mu byly zastaveny výhody kvůli nepořádku na cele.[102] Druhá událost pochází z července 1955, kdy byl napomenut za špatné dávkování celofánu do balíků (dával 99 kusů místo zadaných 100).[103] O měsíc později se zúčastnil vzpoury proti špatným podmínkám, které ve věznici panovaly. Za to dostal deset dní samovazby.[104] Poslední záznam pochází z června 1957, kdy dostal jeden měsíc zastavení výhod za to, že po druhém zvonění na večerku neměl oblečení složené v poličce a hrál šachy.[105] Díky amnestii z roku 1957 mu byl prominut peněžitý trest[106] a v roce 1960 mu byl trest změněn na 25 let.[107]

Během pobytu v Leopoldově začal mít Miloslav Kronus plicní potíže, kvůli čemuž byl dvakrát převezen do Brna, kde se léčil (poprvé zde pobýval od května do prosince roku 1958, podruhé od května do června roku 1959).[108] Bylo mu diagnostikováno vakovité rozšíření průdušek a musela mu být odstraněna část pravé plíce. Jelikož se ale potíže zhoršovaly a hrozilo nebezpečí selhání dýchacího systému, a tedy i smrti, byl rozhodnutím Krajského soudu Praha z března 1961 propuštěn na svobodu.[109] V roce 1968 podal návrh na přezkoumání rozsudku, ale o pět let později vzal svůj návrh zpět.[110] Jaký byl v tomto ohledu jeho další osud, není bohužel známo, neboť rehabilitační záznamy z devadesátých let jméno Miloslav Kronus neobsahují.

Karel Ryjáček

Karel Ryjáček, poslední z této čtveřice, se narodil 30. října 1919 v Březnici. Na rozdíl od výše uvedených protagonistů pocházel z dobře situované rodiny. Jeho otec Karel byl obchodník, matka Božena, roz. Žofková, se starala o domácnost. Když mu byly tři roky, otec zemřel a jeho matka se znovu vdala za Aloise Koláře. Vychodil obecnou školu a dvouletou měšťanskou školu v Březnici a v roce 1934 se šel učit obchodníkem do Podbořan do koloniálu. Strávil zde jen krátkou dobu, poté mu jeho

101 Tamtéž, s. 26, posudek, 7. 1. 1957.
102 Tamtéž, s. 14, hlášení ke kázeňskému řízení, 11. 3. 1953.
103 Tamtéž, s. 13, hlášení ke kázeňskému řízení, 29. 7. 1955.
104 Tamtéž, s. 12, hlášení náčelníka, 3. 9. 1955.
105 Tamtéž, s. 10, hlášení ke kázeňskému řízení, 7. 6. 1957.
106 Tamtéž, s. 8, usnesení Krajského soudu Praha, 7. 5. 1958.
107 Tamtéž, s. 6, usnesení Krajského soudu Praha, 11. 2. 1960.
108 Tamtéž, s. 1, přemístění, zaměstnání ve věznici a NPT, nedatováno.
109 Tamtéž, s. 5, usnesení Krajského soudu Praha, 8. 3. 1961.
110 ABS, f. V-KV, arch. č. V-2233 KV – část I, Václav Tippl a spol., s. 78, usnesení Krajského soudu Plzeň, 2. 1. 1973.

nevlastní otec zajistil učňovské místo v Chomutově v lahůdkářství František Schlégr. Po třech letech odtud vyšel coby vyučený obchodní příručí a zamířil do Klatov do koloniálu František Černý, odkud po roce odešel do Prahy do podniku Metro, kde též strávil jeden rok, a nakonec se vrátil do rodné Březnice, kde pracoval v rodinném obchodě. Začátkem roku 1945 se oženil s Marií Kosovou, se kterou měl dvě děti, dceru Helenu a syna Karla. V létě téhož roku byl zatčen za údajnou spolupráci s nacisty a odsouzen píseckým lidovým soudem k jednomu roku žaláře. Po propuštění na svobodu v červenci 1946 směřovaly kroky Karla Ryjáčka znovu do Prahy, kde do začátku roku 1949, kdy utekl za hranice, vedl obchod Julie Bartovské. Politicky s nikým nesympatizoval.[111]

Důvod, proč Karel Ryjáček odešel do Německa, není úplně obvyklý. Zdroje uvádějí, že za tím byla manželčina nevěra a časté spory ohledně vstupu do KSČ. Na začátku února 1949 se proto vydal do Chebu, kde se seznámil s jedním železničářem, který mu prozradil, že převedl několik lidí přes hranice. Karel Ryjáček ho požádal, zda by nepřevedl i jeho nebo mu alespoň neukázal směr. Ten souhlasil a 5. února 1949 v noci dovedl Ryjáčka asi 500 m od hranice, popřál mu hodně štěstí a vrátil se. Náš protagonista přešel hranici, ale hned za ní byl zadržen příslušníky německé finanční stráže. Odvedli ho na služebnu, kde uvedl základní údaje, a poté mu řekli, ať jede do Tirschenreutu a zde ať se hlásí na CIC. Na místo dorazil Ryjáček pozdě v noci (peníze na cestu získal výměnou za krabičku cigaret), přespal v nádražním hotelu a ráno se dostavil na velitelství CIC, kde se ho ptali na důvody útěku, na jakém místě přešel hranice a také zda nemá povědomí o zpravodajsky zajímavých objektech. Poté byl poslán do uprchlického tábora v Ambergu. Po příjezdu mu byla přidělena pryčna, podstoupil registraci a lékařské vyšetření a nakonec následoval tzv. screening. Během něj byl opět dotazován, proč a kde překročil hranici, dále s kým se v Praze stýkal, zda byl politicky činný a zda nebyl aktivní v protikomunistickém odporu. Po absolvování byl přeřazen do tábora pro Poláky, poněvadž v původním táboře docházelo místo. Strávil zde deset dní a poté ho spolu s dalšími uprchlíky přesunuli do tábora v Murnau.[112]

V tomto zařízení Ryjáček znovu absolvoval lékařské vyšetření a byla mu přidělena pryčna. Co se života v táboře týče, měl oproti ostatním uvedeným velké štěstí, neboť zde právě probíhala soutěž o táborovou kantýnu (celkem tři), a kdo dal nejvyšší nájemné, získal ji. Ryjáček byl jedním z vítězů a asi čtyři měsíce v kantýně prodával a vydělal si slušné peníze. V létě 1949 mu bylo oznámeno, že se má dostavit do Augsburgu kvůli lékařské prohlídce z důvodu navržení k emigraci do Austrálie. Tu absolvoval a za tři týdny měl odplout, ale to všechno bohužel padlo, neboť přišla první cesta zpět do Československa. Podnět vzešel od uprchlíka Václava Sladkého, který ho požádal, zda by v obci Mrákov na Domažlicku nedoručil dopisy rodičům

111 ABS, f. Vyšetřovací spisy Plzeň (dále jen V-PL), arch. č. V-245 PL – část I, Karel Ryjáček a spol., s. 21–22, zápis o výpovědi, 9. 5. 1950.

112 Tamtéž, s. 22–24.

a bratrovi Antonínovi a od jistého Jana Vondráše (19. února 1893) nevyzvedl cigaretové papírky. Dále mu sdělil, aby zajel k Řeznu na jeden statek a tam vyhledal syna onoho Vondráše, Jiřího, který spolu s jistým pašerákem Wirflinkem několik přechodů dříve podnikl. Ryjáček se tedy za oním Vondrášem vypravil, předal mu dopisy a domluvil s ním další postup. Za dva týdny (přesné datum nevíme) se sešli ve Furthu im Wald spolu s dotyčným Wirflinkem a poté nepozorovaně přešli hranici. Kolem třetí hodiny ranní dorazili do Mrákova a přespali ve stodole domu Vondrášových. Tam je ráno objevil mladší syn Jan (11. června 1923), když šel pro seno. Od něj se naše skupinka dozvěděla, že zde musí počkat, neboť požadované cigaretové papírky ještě nebyly dovezeny. Nakonec strávili ve stodole dva dny. Večer kolem 21. hodiny předal kurýrům kontraband zmíněný Antonín Sladký (21. března 1912), ti se rozloučili a vydali se k hranici, kterou opět nepozorovaně překročili. Došli do hostince U Webera, kde se rozdělili, Karel Ryjáček zde strávil den, pak odjel zpět do Murnau, kde předal smluvený kontraband, z něhož si směl malou část ponechat.[113]

K další cestě do ČSR došlo začátkem podzimu 1949. Karel Ryjáček se v tu dobu seznámil s uprchlicí Idou Zeiselowou, která mu sdělila, že v Praze, odkud utekla, musela nechat všechny věci a že spoléhala na svého snoubence, že uteče za ní a věci přinese s sebou, ale ten nakonec nepřišel. Dobrosrdečný kurýr se nabídl, že pro ně podnikne cestu. Ida napsala dopis rodičům, ať dají vědět její sestře v Praze, aby ony věci připravila a poslala je do Mrákova, kde by si je Ryjáček vyzvedl. Ten se pro ně vydal dne 10. října 1949 spolu se zmíněným Jiřím Vondrášem a průvodcem Wirflinkem. Málem to ale mohla být jejich poslední cesta, neboť kvůli husté mlze si naše trojice po překročení hranice nevšimla pohraniční hlídky, která je vyzvala, ať se zastaví. Všichni se dali rychle na útěk, Ryjáček s Vondrášem mířili dál do vnitrozemí, Wirflink přeběhl zpět do Německa. Kolem čtvrté ráno dorazili oba muži do Mrákova a ukryli se ve stodole statku Vondrášových. Po snídani odjel Ryjáček vlakem do Prahy, kde na Jungmannově náměstí vyhledal dům Idiny sestry. Zde přespal, druhý den zabalil do dvou pytlů požadované věci (vesměs oblečení a boty), které potom odeslal do Domažlic k Antonínu Sladkému. Sám odjel vlakem zpět do Mrákova, kde večer převzal kontraband a s Jiřím Vondrášem se vydal zpět do Německa. Po přechodu hranice zamířili opět do hostince U Webera, kde si odpočali, a pak se nákladním autem svezli do Řezna, kde se rozloučili. Pytle s věcmi předal následujícího dne v Murnau.[114]

V lednu 1950 stanul Karel Ryjáček před americkým soudem za to, že měsíc předtím použil k jízdě vlakem padělanou jízdenku, což ale v inkriminovanou dobu nevěděl. Byl odsouzen k jednomu měsíci vězení ve Stuttgartu. Po odpykání se vrátil zpět do Murnau. K zásadnímu střetnutí došlo v polovině dubna roku 1950. Příslušník táborové policie František Pavlíček si nechal našeho kurýra zavolat a oznámil

113 Tamtéž, s. 24–25.

114 Tamtéž, s. 25–32.

mu, že ví o jeho dvou cestách do Československa. Nato se ho zeptal, zda by nepodnikl ještě jeden přechod, za který by dostal odměnu a všechny jeho výdaje by byly hrazeny. Kurýr souhlasil a společně odjeli vlakem do Ulmu, kde je v jednom z bytů zdejších Hindenburgových kasáren uvítal muž, který byl Ryjáčkovi představen jako prof. Eduard Škvára. Ten se ho zprvu ptal na věci ohledně jeho obchodu v Praze, po chvilce stočil řeč na jeho cesty přes hranice a zda by tedy byl ochoten podniknout další přechod. Karel Ryjáček odvětil, že se zařídí podle potřeby, Škvára mu na to řekl, že za dva dny pro něj přijede autem a odveze ho k hranici. Dne 19. dubna 1950 se sešel Ryjáček s Pavlíčkem, který ho na cestu vybavil pistolí ráže 6,35 mm a dvěma dopisy a fotografií, které měl po příchodu do ČSR odeslat. Jeden patřil Pavlíčkově manželce, druhý měl spolu s fotkou putovat do obce Zeleneč k jisté Marii Čepičkové. Ryjáček potom odjel do Mnichova, kde jej v jedné restauraci vyzvedl Škvára, a odtud pokračovali autem do Řezna, kde se zastavili na oběd. Během něj proběhla instruktáž a předání potřebných věcí, které tvořil svazek dopisů a k tomu tenké papírky s adresami. První dopis měl být předán jistému dr. Evženu Škvárovi,[115] kterému se náš kurýr měl prokázat větou „Pozdravuje vás Zdena a Eda" a zda je mu známé heslo „Verpánek". Spolu s dopisem měl předat adresu a zlatý medailon s fotografií uvnitř (adresa a fotka patřily Miladě Horákové, která v té době byla ve vězení). Další dopisy měly putovat do Liberce, Českých Budějovic, Prostějova, Záchlumí a Prahy-Holešovic. U Evžena Škváry měl strávit celý pobyt v Československu a po přechodu zpět do Německa by jej Eduard Škvára na smluveném místě čekal s autem. Nakonec Karel Ryjáček obdržel 10 000 Kčs na výdaje a občanský průkaz na jméno Václav RÝDL. Cestou k hranici se zastavili ve Furthu im Wald za již zmíněným Wirflinkem, ale poté, co je odbyl s tím, že je nemocný, pokračovali dál, až zastavili asi kilometr od hranice. Kurýr Škvárovi před rozloučením oznámil, že se ubytuje v hostinci U Webera a aby zde na něj po návratu čekal. Druhý den ale vypadal úplně jinak, k hranici se nakonec nevypravil, nejspíš ze strachu, že by zabloudil. Podle pozdějšího vyšetřování strávil celý den u Wirflinka a přemlouval ho, aby s ním šel přes hranici, nakonec se dohodli na datumu 13.–14. května. Pak odjel do Ulmu a Škvárovi namluvil, že se dostal do Horažďovic, ale byl legitimován policejní hlídkou a ta poznala, že občanský průkaz je falešný. Nato jim ho vytrhl z ruky a utekl přes hranici zpět. Škvára tomu kupodivu uvěřil a domluvil se s ním, že mu dá ohledně nového termínu vědět.[116]

Dne 30. dubna 1950 došlo v Ulmu k další schůzce se Škvárou a na ní se probíral nový termín přechodu hranic. Ryjáček prosazoval 13. květen, na který byl domluvený s Wirflinkem, ale Škvára namítal, že kvůli časové urgenci musí akce proběhnout

115 Evžen Škvára (29. 8. 1889 Čáslav), profesor moderních jazyků na Karlově univerzitě. Kvůli dopisům, které byly později nalezeny u Karla Ryjáčka, se sám dostal do hledáčku StB a byl na něj nasazen tzv. agent provokatér. V roce 1950 byl zatčen a brutálně vyslýchán. Ve vykonstruovaném procesu byl odsouzen za velezradu a vyzvědačství na 13 let. Srov. ABS, f. Inspekce ministra vnitra ČSSR, I. díl, sign. A8/1327.

116 ABS, f. V-PL, arch. č. V-245 PL – část I, Karel Ryjáček a spol., s. 34–39.

už 7. května. Do začátku mise pobýval Ryjáček v bytě nadřízeného, kde mu byl jeden večer představen gen. Mirko Vesel.[117] Ten mu řekl, že pokud provede svou misi správně, sám ho potom pověří úkolem, konkrétně že by do Německa přenesl dokumenty týkající se Slovenského národního povstání a procesu s Jozefem Tisem.[118] Eduard Škvára ještě instruoval Ryjáčka ohledně vytvoření tzv. „mrtvé schránky", kterou měl umístit poblíž někoho ze svých známých, který bydlel u hranic a jenž by dohlížel, že se kolem ní nepohybuje nikdo nezvaný. Zprávy by do ní posílal Evžen Škvára z Prahy a schránku by vybírala dopředu určená osoba. Dne 6. května 1950 odjel Ryjáček se svým nadřízeným do Řezna, kde se opět zastavili na jídlo a kde také obdržel pistoli, dopisy a občanský průkaz na jméno Rudolf PACHMAN. Poté odjeli do Furth im Waldu, kde chtěl Ryjáček zkontaktovat Wirflinka, ale ten nebyl doma, a tak přejeli k hospodě U Webera, kde se rozloučili. Kurýr zde přespal a ráno poslal zprávu Wirflinkovi s dotazem ohledně přechodu, ale odpovědi se dočkal až další den (8. května 1950), a navíc v ní stálo, ať se obrátí na jistého Robla. Spolu se dohodli, že přejdou hranici, Robl se další den vrátí zpět a o týden později (noc ze 13. na 14. května) by na Ryjáčka počkal u rybníka za Mrákovem. Večer kolem 21:00 hod. nepozorovaně přešli hranici a pokračovali do Mrákova. Oproti předchozím cestám se zde náš kurýr nezdržel a pokračoval do Kouta na Šumavě, kde chtěl nastoupit do vlaku. Na nádraží se ale pohybovala hlídka SNB, a tak se vydal po silnici dál, až kolem 10:00 hod. dopoledne dorazil do obce Švihov, kde nasedl do vlaku směrem na Plzeň. V něm ho ale zadržela StB, když zde prováděla namátkovou kontrolu a přišla na to, že kurýrovy doklady jsou falešné. Po příjezdu do Plzně byl eskortován na zdejší velitelství a dán do vazby. Krátce před zadržením stihl Ryjáček vyhodit dopisy z vlaku, ale nějaký železničář je posbíral a posléze předal StB.[119]

V ten samý den, 9. května 1950, proběhl výslech, který vedl vyšetřovatel Oldřich Špelina.[120] Podle přepisu se Ryjáček ke všemu přiznal, s největší pravděpodobnos-

117 Mirko Vesel (23. 3. 1903 Zvolen – 6. 6. 1976 Weil der Stadt) byl slovenský generál, člen protinacistického odboje a účastník SNP. Během něj byl přednostou politické správy Velitelství 1. čs. armády na Slovensku, účastnil se jednání s exilovou vládou v Londýně a též jednání s Klementem Gottwaldem v Moskvě. Po osvobození pomáhal budovat novou čs. armádu, v roce 1947 byl jmenován brigádním generálem. Po komunistickém převratu emigroval do Německa, kde také zemřel. Po pádu režimu byla jeho rakev převezena do Banské Bystrice, kde je pochován.

118 ABS, f. V-PL, arch. č. V-245 PL – část I, Karel Ryjáček a spol., s. 41, zápis o výpovědi, 9. 5. 1950.

119 Tamtéž, s. 13–15, trestní oznámení, 28. 7. 1950.

120 Oldřich Špelina (30. 4. 1925 Štěnovice, okr. Plzeň-jih) pocházel z čistě dělnické rodiny. Jeho otec Václav pracoval jako svářeč kovů, matka Barbora, roz. Šmídová, pracovala jako lesní dělnice. Vychodil obecnou i měšťanskou školu, ale jelikož na další studia nebyly peníze, vyučil se zámečníkem ve Škodovce. Zúčastnil se protinacistických akcí ke konci okupace, za což dostal od plzeňských Rudých gard medaili. V roce 1945 nastoupil k SNB v Postoloprtech, zúčastnil se bojů proti banderovcům na Slovensku, v červnu 1948 byl přeložen na politické oddělení

tí po tvrdém nátlaku. Na základě jeho doznání následovala další zatýkaní, při nichž skončili v poutech všichni jeho spolupracovníci z Mrákova a Domažlic, tedy Jan Vondráš st., jeho syn Jan a Antonín Sladký. Vyšetřování bylo uzavřeno dne 28. července 1950, kdy náčelník KV StB Plzeň Josef Stehlík sepsal trestní oznámení. V něm použil typický květnatý jazyk a jako důvod činnosti zatčených osob uvedl klasickou proklamaci: […] *aby poškodily zájmy dělnické třídy a jejího lidově demokratického státního zřízení, jakož i svým jednáním daly jasně najevo, že usilují o zvrat stávajícího režimu a nastolení, event. navrácení, starého kapitalistického režimu.*[121] Dne 13. října 1950 stanula celá skupina před Státním soudem Praha.[122] Předsedou senátu byl Zdeněk Kaláb, Státní prokuraturu zastupoval Pavel Barbaš.[123] Žaloba, nepostrádajíc dobový balast, měla takovýto úvod:

Československá buržoazie, jsouc si vědoma toho, že není s to, aby sama vlastními silami a vlastními prostředky dosáhla obnovení kapitalismu v Československé republice, a v domnění, že jí k tomu může dopomoci válečný tábor zahraničních imperialistů, věnuje hlavní své úsilí spojení s angloamerickým imperialismem. Nejtypičtějším způsobem zločinné činnosti izolovaných zbytků československé reakce v tomto směru jest organizování špionáže a současně styku mezi špičkami reakce v zahraničí a zbytky jejich spolupachatelů v republice.

Karel Ryjáček byl vinen tím, že ilegálně přešel hranice, vešel ve styk s agenty CIC a na území Československa prováděl protirežimní činnost, mimo jiné se měl údajně pokusit o vysvobození Milady Horákové z vězení.[124] Celá skupina byla obžalována dle zákona č. 231/1948 Sb., konkrétně Ryjáček z velezrady (§ 1) a špionáže (§ 2), otec a syn Vondrášovi a Antonín Sladký z velezrady. Dne 16. října 1950 předseda senátu vyřkl následující rozsudek: Karel Ryjáček – 25 let, Jan Vondráš st. – 18 let, Jan Vondráš ml. – 12 let, Antonín Sladký – 15 let. Všem byl zkonfiskován majetek, na 10 let odebrána čestná občanská práva a zakázán pobyt v pohraničním území.[125] Proti rozsudku se nikdo neodvolal.

Výkon trestu Karla Ryjáčka byl dlouhý a – jak bude následně popsáno – celkem strastiplný. Započal v Praze v pankrácké věznici. Z tohoto zařízení je známo pouze

StB Praha. V březnu 1950 se stal velitelem 5. oddělení KV StB Plzeň. V Plzni to dotáhl na náčelníka II. odboru, v roce 1955 byl přesunut do Prahy, kde dosáhl hodnosti plukovníka a zastával funkci zástupce náčelníka II. správy FMV. Byl mnohokrát vyznamenán, např. Za službu vlasti (1955), Řád Rudé hvězdy (1968) a Za upevňování přátelství ve zbrani II. stupně (1970). Kvůli srdečním potížím odešel v roce 1980 do důchodu. Srov. ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 6074/25.

121 ABS, f. V-PL, arch. č. V-245 PL – část I, Karel Ryjáček a spol., s. 20, trestní oznámení, 28. 7. 1950.

122 NA, f. Státní prokuratura Praha, sp. zn. Spt I/II 17/50, Karel Ryjáček a spol., s. 12, vyrozumění Státní prokuratury, 28. 9. 1950.

123 Tamtéž, s. 14, zpráva o případu, 16. 10. 1950.

124 Tamtéž, s. 53–54, žaloba, nedatováno.

125 Tamtéž, s. 47–48, rozsudek, 16. 10. 1950.

to, že Ryjáček zde byl dvakrát kázeňsky trestán. Poprvé se tak stalo v roce 1952, kdy dostal jeden den korekce za neuposlechnutí příkazu dozorce. Druhý případ se stal o rok později, kdy dostal šest dní korekce za porušení řádu věznice.[126] V lednu 1955 byl převezen do psychiatrické léčebny v Bohnicích kvůli paranoii a sebevražedným sklonům. V dubnu 1955 byl z léčení propuštěn a následoval přesun do pracovního tábora ve Rtyni v Podkrkonoší, kde pracoval v hnědouhelných dolech. Zde vydržel do listopadu 1955 a poté byl opět poslán do Bohnic, kde se do srpna 1957 léčil s duševním onemocněním.[127] Po propuštění z léčení byl umístěn znovu do pankrácké věznice[128] a začátkem října 1957 ho čekal přesun do zařízení Ostrov u Karlových Varů, konkrétně do již několikrát zmíněného tábora Rovnost (NPT/P).[129] Dle posudků pracoval jako pomocný dělník v hlubině a měl velmi nízkou pracovní morálku, což bylo dáno hlavně jeho duševním onemocněním (neustále někoho podezříval a měl halucinace).[130] Do roku 1960, kdy byl přesunut do jiného zařízení, byl vícekrát kázeňsky trestán. Jelikož je ale výčet prohřešků obrovský, bude zde za každý rok uveden jeden příklad. Za rok 1958 to je událost s datem 11. listopadu, kdy náš protagonista dostal dva dny korekce za nízkou pracovní morálku.[131] V polovině dubna 1959 byl potrestán deseti dny izolace bez vyvádění za úmyslné vynechání směny[132] a v březnu 1960 došlo k tomu, že musel zaplatit náklady za vazbu kvůli nedovolenému odchodu ze směny.[133]

Koncem dubna 1960 čekal Karla Ryjáčka odsun. Důvodem byla událost, která se stala krátce předtím, kdy náš kurýr přišel na táborovou ošetřovnu s řeznou ranou na zápěstí a tvrdil, že se mu při řezání prkna smekla pila. Vedení tábora ale usoudilo, že šlo o pokus o sebevraždu, neboť tvar rány neodpovídal popisu. V obavách, aby se toto neopakovalo, bylo rozhodnuto o odsunu, jehož cílem byla slovenská věznice Ilava.[134] Na jaké pracoviště zde byl Ryjáček zařazen, záznamy neuvádějí, ví se jenom to, že zde byl jednou kázeňsky trestán, a to v červenci 1960 za neprovedení generálního úklidu (měl vyprášit všechny deky na světnici, ale udělal to pouze u jedné). Za to dostal týden korekce.[135] V září toho roku proběhl další přesun, tentokrát do obávané věznice Leopoldov. Ani odtud bohužel není známo, jakou práci zde vykonával, ale záznamy uvádějí tři kázeňské prohřešky. První událost se stala v polovině

126 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Karla Ryjáčka, s. 24, posudek k řízení o milost, 2. 6. 1958.

127 Tamtéž, s. 71, lékařský nález, 7. 3. 1957.

128 Tamtéž, s. 41, oznámení Lidového soudu trestního Praha, 12. 8. 1957.

129 Tamtéž, s. 2, karta odsouzeného, nedatováno.

130 Tamtéž, s. 26, hodnocení náčelníka, 15. 4. 1960.

131 Tamtéž, s. 37, hlášení ke kázeňskému řízení, 11. 11. 1958.

132 Tamtéž, s. 35, hlášení ke kázeňskému řízení, 17. 4. 1959.

133 Tamtéž, s. 31, hlášení ke kázeňskému řízení, 5. 3. 1960.

134 Tamtéž, s. 21, hlášení o sebepoškození, 4. 4. 1960.

135 Tamtéž, s. 30, hlášení ke kázeňskému řízení, 23. 7. 1960.

listopadu 1961, kdy Ryjáček pozoroval dění z okna nádvoří a začal cosi pokřikovat do ostatních cel. Za to dostal týden v korekci.[136] Druhý trest přišel několik dní nato, kdy byl přistižen, jak na korekci spí. Dostal další čtyři dny.[137] Ve třetím případě (únor 1962) bylo trestem deset dní izolace s vyváděním za nízkou pracovní morálku (84 %) a drzé chování u pohovoru.[138]

Poslední „destinací", kam Karel Ryjáček v rámci výkonu trestu zamířil, byla věznice Valdice na Královéhradecku, kam ho přesunuli na konci května 1962. Pracovně byl nejprve zařazen na pobočce Jablonecké bižuterie, kde strávil pouhý měsíc, neboť se mu zde dle posudků moc dobře nevedlo.[139] Poté byl zařazen jako mačkář dublet[140] do podniku Železnobrodské sklo – Lišný, kde pracoval do října 1962 a kde byl hodnocen jako snaživý, ale zato nešikovný pracovník.[141] Následně ho přeřadili opět na bižuterii, kde pracoval do prosince 1963, a nakonec až do svého propuštění pracoval v podniku Koh-i-noor.[142] I zde byl kázeňsky trestán, a to celkem třikrát. Poprvé se tak stalo v říjnu 1963, kdy dostal pět dní korekce za nízkou pracovní morálku (57 %).[143] Ani ne po měsíci, konkrétně 31. října 1963, se tento přečin znovu opakoval a tentokrát vedení věznice jako trest zvolilo izolaci pro neplniče a měsíční zastavení všech výhod.[144] Poslední událost se stala o dva dny později, kdy si Ryjáček vařil na plynu čaj, ale neopatrnou manipulací zničil svůj hrníček. Vedení věznice mu ho dalo zaplatit, a ještě Ryjáčkovi na dva měsíce zastavilo výhody.[145]

Kruh se uzavřel koncem března 1964, kdy byl Karel Ryjáček podmínečně propuštěn na svobodu se sedmiletou zkušební dobou.[146] Jestli byl po pádu komunistického režimu rehabilitován, to není známo, neboť soudní spis se nedochoval.

Závěr

V uvedené studii jsme viděli osudy čtyř mužů, kteří ve vidině lepšího života opustili svou rodnou zemi a vydali se na Západ. Skončili ale v uprchlických táborech, kde podmínky k žití nebyly dvakrát ideální a kde každý hledal všemožné způsoby, jak se zaopatřit. Jedním ze způsobů byl vstup do služeb západních zpravodajských organizací, které měly v oněch táborech své náboráře a slibovaly za splněné

136 Tamtéž, s. 28, hlášení ke kázeňskému řízení, 12. 11. 1961.
137 Tamtéž, s. 29, hlášení ke kázeňskému řízení, 20. 11. 1961.
138 Tamtéž, s. 27, hlášení ke kázeňskému řízení, 12. 2. 1962.
139 Tamtéž, s. 9, hodnocení, 10. 2. 1964.
140 Dubleta = vybroušený kámen slepený ze dvou kusů.
141 NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Karla Ryjáčka, s. 7, hodnocení, nedatováno.
142 Tamtéž, s. 1, přemístění, zaměstnání ve věznici a NPT, nedatováno.
143 Tamtéž, s. 13, hlášení ke kázeňskému řízení, 5. 10. 1963.
144 Tamtéž, s. 12, hlášení ke kázeňskému řízení, 1. 11. 1963
145 Tamtéž, s. 11, hlášení ke kázeňskému řízení, 2. 11. 1963.
146 Tamtéž, s. 7, usnesení Okresního soudu Jičín, 24. 3. 1964.

úkoly vysoké odměny. Všichni čtyři protagonisté do těchto organizací vstoupili a po předestření úkolů se vydali zpět do Československa. Ani jeden z nich ale svou první misi nedotáhl do konce a všichni putovali do rukou StB a pak do vězení.

Když uvedené příběhy porovnáme, můžeme mezi nimi najít několik společných znaků. V první řadě nikdo z protagonistů neodešel za hranice z ideologického přesvědčení (všichni byli apolitičtí), ve všech případech hrály roly osobní problémy (rodina, naštvanost na režim ve vězení, zatykač). I důvody navázání spolupráce se západními rozvědkami jsou ve všech případech totožné, a to špatná životní situace v táborech a vidina vysoké odměny. Co se rozdílů týče, ty můžeme vidět v případech Miloslava Kronuse a Karla Ryjáčka v souvislosti s jejich cestou zpět do Československa. Prvně jmenovaný podnikl cestu z podnětu svého kolegy Františka Vacka, který jednal na vlastní pěst, a nebyl tedy úkolován CIC. A Karel Ryjáček již dříve, než vůbec přišel do kontaktu se západními operativci, podnikl několik přechodů za čistě pašeráckým účelem. Nutno ještě zmínit, že ani jednu uvedenou kauzu nijak nereflektoval tehdejší tisk.

Na závěr zbývá už jen dodat, že vyjma Miloslava Kronuse a Karla Ryjáčka se uvedení protagonisté objevili v roce 2009 na výstavě Na frontě studené války – Československo 1948–1956, pořádané Ústavem pro studium totalitních režimů, kde je bylo možné nalézt v seznamu západních kurýrů, kteří při své misi padli či později skončili ve vězení.

Autor se tímto textem pokusil rozšířit povědomí o osobách spjatých s příbramským regionem, jejichž příběhy nebyly dosud nikde zmíněny a jež si zaslouží, aby se o nich vědělo, a dále přispět svým dílem k doplnění skládačky popisu činnosti západních kurýrů.

PŘÍLOHY

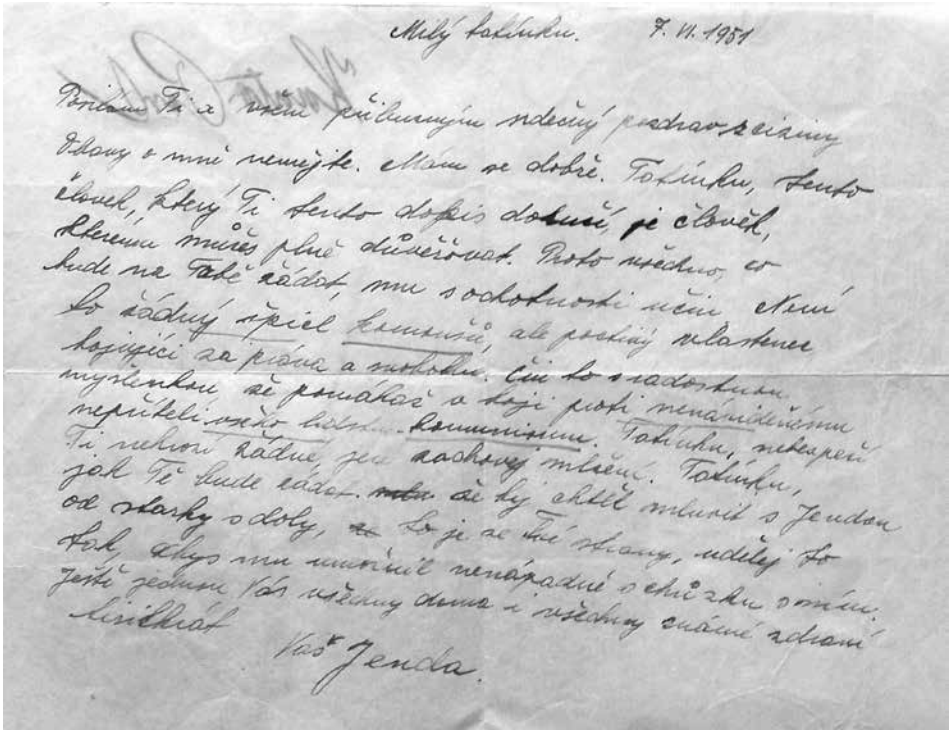
Obr. 1: Fotografie Jaroslava Doubravy po zatčení v roce 1952 (ABS, f. V-UL, sign. V-847 UL)

Obr. 2: Portrét vyšetřovatele Emila Borovce, který vyslýchal Jaroslava Doubravu (ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 2107/22)

Obr. 3: Jaroslav Holotina po svém zatčení (NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Jaroslava Holotiny)

Milý Toníku. 7. VI. 1951

Posílám Ti a vším příbuzným srdečný pozdrav a přání
Obavy o mně nemějte. Mám se dobře. Toníku, tento
člověk, který Ti tento dopis doručí, je člověk,
kterému můžeš plně důvěřovat. Proto všechno, co
budu na Tě žádat, mu s odhodlaností učiň. Není
to žádný špiel komunistů, ale prostý příkaz
logicky jdoucí za pravdou a pokrokem. Čiň to s nadšením
myšlenkou že pomáháš a boji proti nenávistným
nepřátelům našeho lidu komunismu. Toníku, nebuď
Ty, nebo žádné jsi zachovej mlčení. Toníku,
jak Tě budu žádat, tak ať by chtěl mluvit s Jendou
od Starky o dolu, tak je se Tě ptám, udělej to
dobře, abys mu umožnil nenápadně s Tebou mluvit.
Ještě jednou Vás všechny zdravím a všechny známé zdraví
Leoš Hlad

Váš Jenda.

Obr. 4: Dopis, který měl Jaroslav Holotina předat Pavlu Kantorovi (ABS, f. V-MV, sign. V-130 MV – část I)

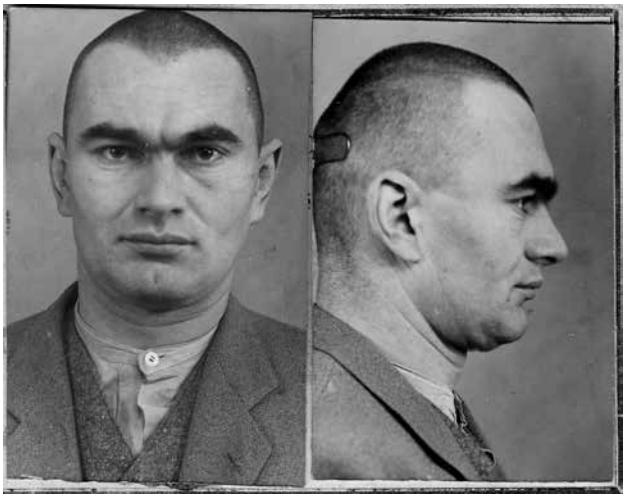
Obr. 5: Portrét vyšetřovatele Alfréda Nováka, který vyslýchal Jaroslava Holotinu (ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 3562/22)

Obr. 6 a 7: Fotografie Miloslava Kronuse po zatčení v roce 1949 (NA, f. SSNV, nezpracováno, osobní spis Miloslava Kronuse)

Obr. 8: Portrét vyšetřovatele Jaroslava Baráka, který vyslýchal Miloslava Kronuse po neúspěšném pokusu o útěk (ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 4980/23)

Obr. 9: Fotografie Karla Ryjáčka po nástupu do vězení (NA, f. SSNV, nezpracováno, Osobní spis Karla Ryjáčka)

Obr. 10: Fotografie Eduarda Škváry, nadřízeného Karla Ryjáčka (ABS, f. V-PL, sign. V-245 PL – část II)

Obr. 11: Portrét vyšetřovatele Oldřicha Špeliny, jenž vyslýchal Karla Ryjáčka (ABS, sb. Personální spisy ministerstva vnitra, arch. j. 6074/25)

Obr. 12: Medailonek s portrétem Milady Horákové, který měl Karel Ryjáček doručit do ČSR (ABS, f. V-PL, sign. V-245 PL – část I)

Krycí jména Pirát, Námořník, Želva

Československí námořníci ve Štětíně ve světle archivů československé bezpečnostní služby

Anna Szczepańska-Dudziak

Úvod

Bezprostředně po skončení druhé světové války se kvůli dvěma úrovním spolupráce – hospodářské a politické – Praha i Varšava zajímaly o přístavní město Štětín, které se nacházelo přímo na západní hranici Polska s Německem. Zájem československé vlády o toto město byl vzhledem k hospodářským a lodním zájmům v přístavu velký. To, co zásadně určovalo místo Štětína v polsko-československých vztazích po celé sledované období, byla s různou intenzitou realizovaná spolupráce ve štětínském přístavu s cílem vytvořit zvláštní svobodnou zónu nebo umožnit Československu využívat štětínský přístav jako plavební a tranzitní základnu pro obchodní lodě země.[1]

Bezcelní zóna byla nakonec předána československé straně v roce 1953 a podle dohody byla československá zóna spravována a provozována společností Metrans, a to až do konce roku 1955. Od počátku jejího fungování se vyskytovaly problémy s plným využitím potenciálu oblasti. Stejně tak úroveň československého obchodu přes štětínský přístav nevzbuzovala optimismus. Hlavní překážkou rozvoje obchodu byl nedostatek skladovacích prostor ve štětínském přístavu.[2] S přepravou přes Polsko byly spojeny i další potíže: vysoké náklady na překládku ve srovnání s německými přístavy, vysoké příplatky k námořním sazbám, nízká četnost a pravidelnost odjezdů

1 Archiwum Państwowe w Szczecinie Zespół Portu Szczecin-Świnoujście (APS ZSP-S), sign. 1177, 59, instrukce státního podsekretáře ministerstva plavby z 18. 1. 1952, též zápis z konference o spolupráci mezi Metransem a ZPS IV-V 1952; ibidem, sign. 871, spolupráce s Československou akciovou společností Metrans v roce 1952, ibidem, sign. 1177, 59, instrukce státního podsekretáře ministerstva plavby z 18. 1. 1952, též zápis z konference o spolupráci mezi Metransem a ZPS IV-V 1952; ibidem, čj. 871, spolupráce s Československou akciovou společností Metrans v roce 1952.

2 APS ZPS-S, sign. 876, Pismo poufne Dyrektora Służby Eksploatacyjnej z 30 XI 1950 r.; AMSZ, z. 7, w. 49, t. 454, k. 26–30, Raport Ambasady RP w Pradze za marzec 1949 r. Více o exploataci československého regionu viz SZCZEPAŃSKA, Anna. Rejon czechosłowacki w Porcie Szczecińskim w latach 1949–1956. *Przegląd Zachodniopomorski* 3/2006.

linkových lodí a nedostatečný počet spojů do dalších světových přístavů. Přesto se však hospodářská spolupráce v rámci přístavu, i když ne bez obtíží, nadále rozvíjela a Československo bylo hlavním tranzitním dodavatelem štětínského přístavu. Československý tranzit v polských přístavech se v první polovině padesátých let zvýšil z 0,8 milionu tun na 2,7 milionu tun a výměna přepravních služeb se stala důležitým prvkem platební bilance.

Pronájem bezcelního prostoru ve štětínském přístavu trval do 13. ledna 1956, kdy byla podepsána nová komunikační dohoda spolu s protokolem o převzetí československého prostoru (de facto se tak stalo 1. ledna) Přístavní správou Štětín. Ten byl sloučen do jednotného komunikačního, technologického a organizačního systému se zastavěným okresem Ewa. O předání československé oblasti Polsku s finanční kompenzací bylo rozhodnuto z ekonomických důvodů. Polská strana se v dohodě zavázala vytvořit co nejlepší podmínky pro využívání přístavu československými námořními plavidly. Na druhou stranu lodě s československou vlajkou mohly využívat polské námořní přístavy jako svou plavební a technickou základnu. Obě strany zajistily lodním společnostem právo využívat vnitrozemskou dopravu.

Ani téměř deset let po podpisu dopravní dohody v roce 1947[3] se však nedařilo vyřešit problémy, které obě strany od počátku rozdělovaly. Doprava na Odře a přes štětínský přístav byla nerentabilní a docházelo k pomalému úpadku československé lodní dopravy na Odře. Zpožďovala se také výstavba kanálu Odra–Dunaj, který měl zvýšit lodní dopravu do štětínského přístavu a z něj a rozvinout tak vnitrozemskou dopravu. Opakovaným problémem v sedmdesátých letech, který brzdil rozvoj dopravy a tranzitní spolupráce, byl nedostatek kolejových vozidel, přičemž právě tento druh dopravy byl pro přepravu zboží do štětínského přístavu a z něj klíčový.[4] Výše uvedené problémy a nepřijetí navrhovaných podmínek Prahou vedly na počátku sedmdesátých let ke krizi, nebyly podepsány dopravní smlouvy a dohody a byly zavedeny plné tarify a poplatky za služby. V důsledku toho polské přístavy ztrácely pozici nejdůležitějšího partnera pro československý tranzit, který své aktivity přesunul do přístavů v NDR, Jugoslávii, SSSR a Bulharsku a Hamburku. Od této chvíle měly roli, kterou pro československý námořní tranzit hrál Štětín, převzít Hamburk a Rostock se svými technickými a organizačními kapacitami. Podíl přístavního komplexu Štětín-Świnoujście na československém námořním obchodu se výrazně zvýšil: ze 14,7 % v roce 1980 na 24,3 % v roce 1988. Bylo to ovlivněno výhodnějšími finančními podmínkami, které byly československým speditérům nabídnuty, než tomu bylo u služeb v jiných přístavech. Výhodné finanční podmínky nabízené československé straně při nízké kvalitě poskytovaných služeb umožnily štětínskému přístavu udržet československý tranzit,

3 Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Przemysłu i Handlu (AAN, MPH), sign. 3489, k. 15–19, Konwencja o zapewnieniu współpracy gospodarczej między Polską a ČSR.

4 Národní archiv, KSČ ÚV (NA ČR) 1945–1989, Kancelář generálního tajemníka Gustáva Husáka, kart. 422, informace Státní komise pro plánování o československo-polských hospodářských vztazích, leden 1971.

ale nedostatek investic do přístavní infrastruktury a na druhé straně výstavba dopravních tras – silniční a železniční ze Skandinávie do jižní Evropy a z Rostocku do Prahy a Bratislavy – představovaly pro dosavadní postavení Štětína jako výhodného tranzitního přístavu potenciální hrozbu. To neznamenalo, že by se Československo vzdalo své přítomnosti ve Štětíně, na Vysoké škole námořní se vzdělávali budoucí českoslovenští námořníci a politické, společenské a kulturní kontakty se rozvíjely prostřednictvím štětínského Generálního konzulátu a pobočky varšavského Kulturního a informačního střediska. Stejně jako štětínský přístav hrál v rozvoji polsko-československé hospodářské spolupráce důležitou roli i loďařský průmysl . S odstupem času víme, že loděnice Adolfa Warského přispěla k rozšíření československého obchodního loďstva (jehož rozkvět nastal v letech 1948–1998), když pro něj postavila jedenáct lodí.

Československá přítomnost ve Štětíně se nejplněji projevovala prostřednictvím široké škály aktivit Generálního konzulátu. Generální konzulát ČSR ve Štětíně, zřízený v roce 1949, zůstal od roku 1951 jediným úřadem v severním a západním Polsku, který byl zřízen především k ochraně hospodářských zájmů Československa (jeho zahraničního obchodu, říční a námořní dopravy) a k zajištění řádného využívání přístavu (československé úřady ve Štětíně umístily také pobočky lodních společností).[5] Osoby pověřené vedením Generálního konzulátu ve Štětíně (ve sledovaném období celkem dvanáct konzulů) byly – s výjimkou Adolfa Kanii – státními úředníky, kteří byli vždy loajální k moci, často byly absolventy stranických škol a aktivními účastníky únorového převratu v roce 1948 a oddaně plnily úkoly, které zahraniční službě uložili jejich nadřízení na základě usnesení po sobě jdoucích plén ÚV KSČ.[6] Kritéria pro přijetí do zahraniční služby zůstala zachována: sociální původ, stranická příslušnost, práce na různých stupních stranické hierarchie. Vzdělání, jeho úroveň a charakter nezaručovaly, že úředníci vyslaní na štětínské pracoviště budou připraveni pro práci v zahraniční službě. Pouze jeden z konzulů studoval na diplomatické akademii v Moskvě a jen málo z nich mělo vysokoškolské vzdělání, ale to jim nebránilo v kariéře a práci na Ministerstvu zahraničních věcí. Mezi konzuly byli tiskaři, tkalci, zedníci, lesníci a dva učitelé. Většina z nich byli Češi, teprve v osmdesátých letech byli do služby vysláni tři konzulové ze Slovenska. Konzulát se potýkal s mnoha obtížemi, které byly způsobeny nejen nedostatečným věcným vzděláním úředníků, ale také nedostatkem personálu, který vzhledem k rozsáhlosti úkolů, jež měl úřad s příliš skromným rozpočtem plnit, nebyl schopen v tak velkém konzulárním obvodu řádně vykonávat své povinnosti.

5 Archiv Ministerstva zahraničních věcí Polské republiky (AMSZ), z. 6 (Politický odbor 1945–1948), w. 15, t. 205, k. 1, dopis Odboru námořní politiky Ministerstva plavby Jihovýchodnímu odboru MZV ve věci zřízení československých konzulátů v polských přístavních městech, Varšava 4. 6. 1948; Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, f. Diplomatický protokol (AMZV, DP) 1945–1959, kr. 14, Exequatur pro Adolfa Kaniu generálního konzula ČSR ve Štětíně.

6 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II: Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha: Academia 2013.

Toto téma se stalo předmětem badatelského zájmu a výsledkem je řada polských vědeckých publikací, které se zabývají československou přítomností ve Štětíně po druhé světové válce v kontextu komunikační spolupráce, přístavního tranzitu, československého regionu v přístavu, účasti štětínského loďařského průmyslu na vytváření československé námořní flotily, jakož i činností československého Generálního konzulátu a varšavské pobočky Kulturního a informačního centra.[7] Mnohem méně je známo o životě československých námořníků a námořních studentů ve Štětíně a o zájmu o ně ze strany Státní bezpečnosti. Tuto badatelskou mezeru se pokusila zaplnit Lenka Krátká.[8] Na druhé straně historii, činnost a stav československého

7 Ze studií o čsl. přítomnosti ve Štětíně, hospodářské spolupráci a činnosti Generálního konzulátu jsou pozoruhodné následující práce: HUTNIKIEWICZ, Alina. *Szczecin w polskiej polityce morskiej w latach 1945–1950*. Szczecin: Polskie Pismo i Książka, 1991; aedem, Szczecin w stosunkach polsko-czechosłowackich 1945–1950. In: GAZIŃSKI, Radosław; GUT, Agnieszka (eds.). *Historia lux Veritatis. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Zdzisławowi Chmielewskiemu z okazji 60. rocznicy urodzin*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2002; TECHMAN, Ryszard. Adolf Kania – pierwszy konsul Czechosłowacji w Polsce w latach 1949–1951. *Słupskie Studia Historyczne* 11/2000; idem, Czechosłowacka Żegluga na Odrze w latach 1947–1957, cz. 1. *Przegląd Zachodniopomorski* 1/2018; idem, Czechosłowacka Żegluga na Odrze w latach 1947–1957, cz. 2, *Przegląd Zachodniopomorski* 1/2019; idem, Czechosłowacka sieć konsularna w Polsce w latach 1947–1992, *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 1/2006; idem, Kalendarium wydarzeń Szczecin–Czechosłowacja w latach 1945–1992. In: SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK, Anna (eds.). *Polsko-czeskie kontakty dyplomatyczne, gospodarcze i kulturalne w XX–XXI wieku*. Szczecin: Volumina, 2017; idem, Szczecin w aktach polskiej służby dyplomatycznej 1945–1950. In: KOZŁOWSKI, Kazimierz; WŁODARCZYK, Edward (eds.). *50 lat Polski na Pomorzu Zachodnim. Polityka – Społeczeństwo – Kultura. Materiały z sesji naukowej (19–20 maja 1995)*. Szczecin: Wydawnictwo Archiwum Państwowego w Szczecinie, 1996; idem, Udział szczecińskiego przemysłu okrętowego w rozbudowie floty handlowej Czechosłowacji po II wojnie światowej. In: SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK, Anna (eds.). *Polsko-czeskie kontakty…*; idem, „Tranzyt czechosłowacki w portach ujścia Odry po II wojnie światowej", *Studia Maritima* XXVIII (2015); NOVÁK, Radek. *Námořní přeprava*. Praha: ASPI, 2005*;* BASTL, Zdeněk. *Padesát let Československé námořní plavby*. Praha: Mare Czech 2009; SZCZEPAŃSKA, Anna. Rejon czechosłowacki w Porcie Szczecińskim w latach 1949–1956. *Przegląd Zachodniopomorski* 3/2006; eadem, Port Szczeciński w polsko-czechosłowackich stosunkach gospodarczych w świetle dokumentów Archiwum Ministerstwa Sprawa Zagranicznych w Pradze (1949–1956). *Studia Maritima* XIX /2006; eadem, *Warszawa–Praga 1948–1969. Od nakazanej przyjaźni do kryzysu*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2011; eadem, Działalność Ośrodków Kultury i Informacji PRL i CSRS w okresie kryzysu i normalizacji relacji polsko-czechosłowackich w latach osiemdziesiątych XX w. In: SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK, Anna (eds.). *Polsko-czeskie kontakty…*; eadem, *„Szczecin czechosłowackim oknem na morza i oceany." Szczecin w stosunkach polsko-czechosłowackich 1945–1989*. Warszawa-Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej, 2021.

8 KRÁTKÁ, Lenka. „Byłem ciekawy, czy morze jest słone." Czechosłowacka Żegluga Morska we wspomnieniach marynarzy czechosłowackich (1959–1989). *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej* R. II-2013, s. 187–204; eadem, *Československý přístav Praha. Československá*

obchodního loďstva a profily námořníků přibližuje čtenářům své knihy Zdeněk Bastl na webových stránkách Historie námořní plavby[9] a také Ryszard Techman, který se zabýval přínosem polského loďařského průmyslu pro rozvoj československého námořnictva.[10]

Postulátem výzkumu je rekonstrukce osudů československých absolventů námořních škol ve Štětíně a vyhledání materiálů dokumentujících průběh jejich studia a odborné práce, který iniciovala Lenka Krátká na základě českých archivních pramenů a metody orální historie.

Cílem tohoto článku je – po stopách české badatelky – přiblížit československou přítomnost ve Štětíně se zvláštním zaměřením na osudy námořníků a studentů, kteří v tomto přístavním městě začínali nebo končili své námořní a zaoceánské plavby. Případová studie, o kterou se autorka pokusila, si klade za cíl podat obraz života námořníků, zaměstnanců Československé námořní plavby (ČNP), viděný očima československé bezpečnostní služby. Analyzovány jsou ty archivní prameny z Archivu bezpečnostních složek (dokumenty z fondu Objektové svazky (OB)-MV, 4147 – Československá námořní plavba), na které se Lenka Krátká ve své práci neodvolává. Práce polských historiků zabývající se československou přítomností na polském pobřeží Baltského moře nebyly dosud zařazeny do vědeckých prací na toto téma vydaných v České republice. V článku jsou rovněž využity archivní prameny a polskojazyčná literatura o námořním školství ve Štětíně a o československých občanech zde studujících, což může přispět k rozšíření stavu bádání o československé přítomnosti ve Štětíně ve vědeckých kruzích v Česku a bohaté polskojazyčné literatury k tomuto tématu.

Vzhledem k tomu, že Československá námořní plavba byla založena v roce 1959, je nevyhnutelné, že převážná část archivních pramenů v této skupině se vztahuje k činnosti StB z šedesátých až osmdesátých let dvacátého století. Při výzkumu tohoto tématu byly použity také archivní prameny shromážděné v Archivu polytechnické námořní školy ve Štětíně (Studentská kartotéka, AZAK), z nichž naprostá většina pochází z osmdesátých let dvacátého století, ačkoliv českoslovenští studenti začali na štětínských námořních školách studovat již v prvním roce jejich působení. Se vší pravděpodobností můžeme konstatovat, že koncem šedesátých let dvacátého století ve Štětíně žádní českoslovenští studenti nebyli. Právě v letech 1968–1969 se StB

námořní plavba v letech 1948 až 1989. Praha: Karolinum, 2016; eadem, Czechoslovak Seafarers' Memoires of Polish Ports as their „Second Home" during the State Socialism Period (1949–1989). *History in flux.* 2, s. 31–48.

9 BASTL, Zdeněk. *Historie námořní plavby* [online]. 2023 [cit. 2023-10-10]. Dostupné z: http://www.bastl.cz/cnp/11.php.

10 Více k tomuto tématu TECHMAN, Ryszard. Udział szczecińskiego przemysłu okrętowego w rozbudowie floty handlowej Czechosłowacji po II wojnie światowej. In: SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK, Anna (ed.). *Polsko-czeskie kontakty dyplomatyczne, gospodarcze i kulturalne w XX–XXI wieku.* Szczecin: Volumia, 2017.

nejvíce zajímala o spolupráci s polskou tajnou službou při sledování československé studentské skupiny v Polsku v souvislosti s pražským jarem a reakcí na intervenci vojsk Varšavské smlouvy v Československu. Štětínské vysoké školství nebylo ve sféře zájmu StB.[11]

Rozsáhlé a dlouhodobé pátrání v českých a polských archivech umožnilo provést důkladnou studii o polsko-československých vztazích po druhé světové válce, a to v rovině jak politické, tak hospodářské a kulturní, jejímž výsledkem jsou již citované vědecké publikace. Bohužel na základě dokumentů dostupných v archivech Ministerstva zahraničních věcí ČR a Národního archivu ČR je obtížné rekonstruovat osudy československých námořníků (řada důležitých souborů nebyla zpracována a není k dispozici). Českoslovenští diplomaté a konzulové ve svých zprávách zasílaných pražskému MZV téměř zcela ignorovali otázky spojené s přítomností československých lodních posádek ve štětínském přístavu a ve svých hlášeních se omezovali na statistiku počtu vydaných námořnických knížek nebo na ojedinělé informace o setkání s námořníky na palubách lodí. Mnohem zajímavější byly prameny získané od Archivu bezpečnostních složek, protože se zabývaly každodenními problémy námořníků.

Ještě zajímavější by bylo rekonstruovat ucelený obraz situace československých námořníků a studentů ve Štětíně z polského pohledu. Z tohoto důvodu autorka provedla rešerši v archivu Ústavu národní paměti (AIPN), která nepřinesla očekávané výsledky, žádné informace k podniknutému výzkumnému tématu nebyly nalezeny.[12] Dokumenty polské bezpečnostní služby neposkytují informace o činnosti československé agenturní sítě ve Štětíně. V analyzovaných archivních pramenech nebyly nalezeny ani žádné materiály potvrzující činnost polské Bezpečnostní služby (SB) vůči československým námořníkům nebo studentům námořních škol. Výsledek nepřinesly ani dotazy směřované na archiv polského Ministerstva zahraničních věcí a na Archiv nových akt.

11 Rozsah spolupráce mezi SB Polské lidové republiky a Československé socialistické republiky lze rekonstruovat díky materiálům shromážděným v archivu Ústavu národní paměti (AIPN): AIPN BU 0269/109, sv. 3, seznam studentů, stážistů, středoškolských lektorů občanů ČSSR studujících nebo učících se v Polsku v roce 1968; ibidem, teze o vývoji politické situace v ČSSR v letech 1967–1968. V sedmdesátých letech prohloubily Polská lidová republika a ČSSR zpravodajskou a kontrarozvědnou spolupráci s ohledem na aktivity svých občanů na území druhé strany považované za nepřátelské, např. pašování nepřátelské literatury. Srov. AIPN BU 0296/195/1, dopis adresovaný řediteli III. odboru Ministerstva vnitra z kanceláře ministra v souvislosti s plánovaným setkáním zástupců Ministerstva vnitra Polské lidové republiky a ČSSR, Varšava 19. 9. 1972; ibidem, informace z jednání ministrů vnitra Wiesława Ociepky a Radko Kasky, Warszawa 12. 10. 1972; ibidem, dopis ředitele kabinetu ministra vnitra řediteli III. odboru o spolupráci s Ministerstvem vnitra ČSSR, Varšava 10. 9. 1973.

12 Byly dotazovány následující fondy AIPN: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Szczecinie [1944] 1983–1990, Stołeczny Urząd Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1983–1990.

V článku jsou použity archivní materiály shromážděné v polských a českých archivech. Pokud jde o prameny vzniklé v Československu, jedná se o fondy Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, zejména o tyto skupiny: Diplomatický protokol 1945–1959, Dokumentace teritoriálních odborů 1945–1989, Teritoriální odbory – Polsko 1970–1974, 1975–1979, 1989–1989, Konzulární odbor 1945–1959, Národní archiv České republiky – KSČ ÚV 1945–1989, Kancelář generálního tajemníka Gustáva Husáka. Pátrání bylo provedeno také v Archivu bezpečnostních složek, kde se nacházejí v článku citované dokumenty z fondu Objektové svazky (OB)-MV, 4147 – Československá námořní plavba, a fondu Denní informace FMV (SNB), Informace o situaci v Polské lidové republice.

V článku jsou rovněž využity polské archivní prameny shromážděné v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ve Varšavě: Politický odbor 1945–1948, Státní archiv ve Štětíně – Přístavní komplex Štětín-Świnoujście, Rada města a městské zastupitelstvo, Archiwum Akt Nowych – fond Ministerstvo průmyslu a obchodu.

Po stopách československých studentů bylo provedeno archivní vyhledávání ve fondu Akta studentů (AZAK) v Podnikovém archivu polytechnické námořní školy ve Štětíně. V současné době se zde nachází čtyřicet osobních složek československých studentů, kteří absolvovali v letech 1950–1994, a tento seznam rozhodně nedává úplný obraz o tom, kolik českých a slovenských absolventů štětínských námořních škol vlastně bylo. Některé spisy se nedochovaly nebo byly převezeny do Gdyně a v této skupině je i jeden z prvních československých námořníků vzdělaných ve Štětíně Antonín Fojtů.

Československá námořní plavba a její námořníci předmětem zájmu československé bezpečnostní služby

Od roku 1919, kdy Československo získalo svobodné pásmo v Hamburku a Štětíně, začala země prostřednictvím soukromých podnikatelů, jako byl Baťa, provozovat lodě, pro které byla domovským přístavem Praha. Po druhé světové válce převzala lodní dopravu v roce 1951 společnost Metrans, která po jednání s řeckým konzulem v Marseille zakoupila loď Republika I za 10,2 milionu korun (dříve nazývanou Eventhia), vyrobenou ve Velké Británii, která byla původně určena k rozvoji obchodu s Dálným východem a později s Kubou. Provoz československé námořní flotily jistě sloužil hospodářským zájmům země a byl ziskový, ale v centrálně řízené ekonomice byly důležité i politické a stranické zájmy a mezinárodní ohledy, o čemž svědčí druh přepravovaného nákladu, např. výzbroj, nebo silné propojení s Čínskou lidovou republikou poté, co byly v letech 1952–1953 podepsány dohody, které Číně umožnily udržovat obchodní flotilu pod československou vlajkou.[13] Od roku 1959 se o provoz lodí starala

13 KRÁTKÁ, Lenka. *Československý přístav Praha. Československá námořní plavba v letech 1948 až 1989*. Praha: Univerzita Karlova Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 17. Autorka předkládá nové poznatky o fungování čsl. loďstva a tvrdí, že jeho obnova po druhé světové válce byla

Československá námořní plavba jako mezinárodní akciová společnost. Československá strana, využívající mimo jiné státního monopolu na zahraniční obchod, vzdělávající své pracovníky v socialistických zemích, zaměstnávající vlastní posádky lodí a nakupující lodě převážně v socialistických zemích, dokázala během patnácti let používání lodí získat dvojnásobek nákladů na jejich pořízení.[14] Kromě společnosti Polish Ocean Lines v Gdyni byla jedním z rejdařů zajišťujících obchodní dopravu pro Československo také společnost Polska Żegluga Morska ve Štětíně. Brzy, v roce 1962, se Štětín a loděnice Warski staly také místem výroby lodí pro Československo. Vlajka na první z lodí byla vztyčena v březnu 1964. Šlo o loď Republika II, další bylo její dvojče Brno, spuštěné na vodu v roce 1965 a plující převážně na Kubu a do Iráku. V roce 1967 byla spuštěna na vodu loď Blaník, která až do roku 1990 sloužila k rozvoji nákladní výměny s Kubou, ale plavila se také s běžným nákladem a železem do Indie. Dekádu šedesátých let uzavřela loď Sitno, uvedená do provozu v roce 1969.

V sedmdesátých letech vzrostl význam štětínského loďařského průmyslu, loděnice stavěly nebo opravovaly lodě pro československého rejdaře.[15] V roce 1970 byly

silně politicky motivována snahou komunistů posílit své postavení vůči Moskvě a východnímu bloku. Postupem času se však ukázalo, že čsl. námořní doprava je schopna přinášet finanční výhody. Uvolnění spolupráce s Čínou, založení a provozování ČNP, nákup dalších lodí a dobré hospodaření společnosti vedlo v sedmdesátých letech k rekordním ziskům a přineslo do hospodářství příliv konvertibilní měny. Srov. ibidem, s. 54–55, 235–237. V roce 1960 tvořilo společnou čínsko-československou flotilu sedm lodí se smíšenými čínsko-československými posádkami, přičemž lodní dopravu zajišťoval Czechofracht. Ibidem, s. 54–55. Krátká odkazuje na materiály nalezené v neevidovaném fondu Ministerstva zahraničního obchodu v Národním archivu v Praze. Po nákupu lodi Republika, který byl podle ní zástěrkou pro rozvoj spolupráce s Čínou, koupilo Československo další loď až v roce 1959 a Československá plavební společnost, která byla založena v témže roce, byla z 51 % československou společností a zbylé akcie vlastnil Peking. Spolupráce s Čínou formálně skončila v roce 1967, ale od počátku šedesátých let byla omezena. V období silné čínsko-československé spolupráce v roce 1953 nabídla polská strana Praze účast v Polsko-čínském loďařském sdružení, ale Československo tento nevýhodný návrh odmítlo (lodní sazby byly třikrát vyšší než na světových trzích) v obavě, že bude v podniku slabší stranou, protože – nemajíc dosud odpovídající loďstvo – bude nuceno spolufinancovat loďstvo svých partnerů. Srov. BASTL, Zdeněk. *Padesát let Československé námořní plavby*. Praha: Mare Czech, 2009, s. 9, 15–16.

14 Stručný přehled námořní dopravy v Československu a České republice viz BASTL, Zdeněk, ref. 9. Autor je bývalý ekonomický ředitel Československé námořní plavby. Dále srov. TECHMAN, Ryszard, ref. 10, s. 47.

15 AMZV, f. TO-T Polsko 1970–1974, kart. 3, informace velvyslanectví o návštěvě F. Vaculíka a J. Pospíšila ve Štětíně u příležitosti vztyčení vlajky na stožáru lodi Praga, Szczecin 27 VI 1972 r. Dne 4. 6. 1972 byla vypuštěna sedmá loď pro Československo, M/S Praha. Na tento ceremoniál přijela do Štětína delegace z Prahy. Loděnice Adolfa Warského stavěla lodě od roku 1963, kdy byla pro Československou námořní plavbu postavena motorová loď Republika. Štětínský tisk informoval o slavnostním spuštění každé lodi postavené v loděnici na vodu. Srov. Warski buduje statki dla Czechosłowacji. *Kurier Szczeciński* 14 czerwca 1972 r. Více viz TECHMAN, Ryszard, ref. 10, s. 55–58.

uvedeny do provozu lodě pro přepravu běžného nákladu Radhošť a Kriváň. Ta převážela bauxit z Indie do Polska, plula také do Iráku s běžným nákladem, převážela sójový šrot z Barcelony do Tripolisu a za dobu své životnosti vydělala pětinásobek nákladů na její pořízení. Kromě stavby lodí soustředilo Československo velké množství tranzitu do přístavního komplexu Szczecin-Świnoujście. V roce 1970 se slavila překládka padesáti milionů tun československého zboží v tranzitu přes štětínský přístav, jak v rozhovoru pro tisk připomněl velvyslanec Antonín Gregor. Kromě hospodářských vztahů se rozvíjely i kulturní kontakty prostřednictvím každoročních akcí Dekády československé kultury ve Štětíně.[16]

V roce 1972 vyplula z loděnice loď Praha na svou první cestu se zásilkou z Newfoundlandu do USA a sloužila jak flotile ČSSR, tak zahraničnímu rejdaři. V roce 1974 byla ve štětínské loděnici postavena vysoce automatizovaná loď Bratislava. Zpočátku byla pronajata, plavila se mezi Evropou a Jižní Amerikou a její polské vybavení muselo být vyměněno za norskou automatiku, která se při provozu ukázala jako spolehlivější. Na základě zkušeností z Bratislavy byla její sesterská loď Třinec, spuštěná na vodu v roce 1975, okamžitě vybavena zařízením od švédské společnosti Jengner, které snížilo její poruchovost ve srovnání s tím, co do starších lodí montoval polský výrobce. Loď působila několik let v Jižní Americe na základě tříletého kontraktu na přepravu železné rudy a výrobků ocelářského průmyslu. Jednou z posledních lodí postavených v loděnici Adolfa Warského byla loď Dunaj, která byla v provozu v letech 1989–1997 a sloužila k přepravě kontejnerů a volně ložených nákladů. Již ve fázi projektování na ní byly provedeny zásadní konstrukční změny: změnil se počet nákladových prostor, byla rozdělena záďová nástavba a byl instalován integrovaný automatizační systém s počítačovou a satelitní komunikací a čtyři 25tunové palubní jeřáby pro nakládku a vykládku kontejnerů. Sesterskou lodí a poslední lodí, která byla ve Štětíně postavena pro čs. rejdaře, byla Łaba, uvedená do provozu v roce 1989, která byla součástí československé námořní flotily až do svého prodeje nizozemskému rejdaři v roce 1997.[17]

Po likvidaci československé námořní flotily, která se stala obětí nejprve kuponové privatizace a poté řady transformací na dceřiné společnosti, které postupně rozprodávaly lodní majetek ČNP (poslední loď, Jan Želivský, byla prodána v roce 1998), zůstala řada zaměstnanců včetně vysoce kvalifikovaných lodních kapitánů bez práce a ztratila hlavní zdroj obživy.[18] Po roce 1998 vydalo nakladatelství Mare-Czech patnáct vzpomínek členů československé posádky, kteří zastávali různé pozice ve

16 AMZV, f. TO-T Polsko 1970–1974, kart. 10, zpráva o jednání pracovníků velvyslanectví ČSSR ve Varšavě o přípravách Dekády československé kultury a umění, Varšava 9. 2. 1970; *Kurier Szczeciński* 28. 1. 1979, 1. 3. 1970.

17 Srov. BASTL, Zdeněk, ref. 9. Srov. také portál *Námořní deník* [online]. [Cit. 2023-10-10.] Dostupné z: namornidenik.cz. Tam najdete výklad terminologie, artefakty, fotografie a filmy z plaveb od členů posádek lodí.

18 BASTL, Zdeněk, ref. 13, s. 11–12, 149.

služební hierarchie (od strojovny, palubního personálu a lékařů až po kapitány lodí) a s nostalgií vzpomínali na své profesní zážitky, nezapomenutelné plavby a každodenní boje na lodích. Patří mezi ně vzpomínky jednoho z prvních absolventů štětínské PSM Antoniho Fojtů, dále Vlastislava Ringela, člena palubního personálu několika lodí postavených ve štětínské loděnici Adolfa Warského, a kuchaře Pavla Braňka, vzpomínajícího na svůj pobyt ve Štětíně, který se k jeho údivu ukázal být spíše říčním než námořním přístavem.[19]

V podpalubí československých lodí se často převážela výzbroj do zemí tzv. třetího světa, jejichž režimy Moskva štědře podporovala. Československá nebo sovětská výzbroj se tak prostřednictvím ČSSR dostala do Indie, Iráku, Sýrie a Severního Jemenu. V letech 1970–1990 bylo Československo jedním z pěti největších dodavatelů výzbroje do Iráku (čtvrté místo obsadilo Polsko). Ačkoli lodní deníky o tomto tématu mlčí nebo poskytují jen kusé informace, dozvídáme se, že loď Kladno převážela výbušniny z přístavu Štětín na Kubu[20]. Další tajný náklad byl do této země přepraven již v dřívějších letech, a to v rámci akce 313, která se uskutečnila v září 1966 a zahrnovala převoz 23tunového nákladu peněz režimu Fidela Castra.[21] Tento náklad se plavil na lodi Piast pod dohledem poručíka M. Petrina z II. správy StB do Leningradu a dále spolu s potravinami na Kubu. Důstojník československé bezpečnostní služby, který na přepravu dohlížel, zjevně nebyl s průběhem operace spokojen, neboť požadoval, aby napříště nebyl adresát zásilky tak zřejmý a místo Národní banky Kuby to bylo ministerstvo vnitra této země. Atmosféra na polské lodi Piast a protisovětské nálady mezi posádkou také Petrina přiměly k návrhu najít vhodnější loď.

Jak českoslovenští, tak polští námořníci nebyli dostatečně dobře placeni, aby zajistili vysoký životní standard svým rodinám a kompenzovali jim měsíce odloučení. Na druhou stranu zahraniční cesty a možnost přístupu k západním měnám poskytovaly příležitost přivydělat si, a to například obchodováním s různým zbožím. Z tohoto důvodu bylo obchodování na černém trhu, které praktikovali námořníci, běžnou praxí. Českoslovenští námořníci se ve štětínské „Baltoně" zásobovali lihovinami, které spolu s parukami, kremplinou (polyesterovou pleteninou), žiletkami, parfémy a oblečením nakoupeným v Německu pašovali na lodích a se ziskem

19 FOJTŮ, Antoni. *Moře milované, moře proklínané*. I, II. Praha, Mare-Czech, 2006, s. 34–43; RINGEL, Vlastislav. *Vůně a krása okamžiku. Šťastný čtyřlístek Blaník, Sitno, Radhošť, Kriváň*. Praha: Mare-Czech, 2014; PACOVSKÝ, Jaroslav. *Mořští vlci na Blaníku*. Praha: Albatros, 1976 (tato publikace vypráví o životě a práci námořníků během námořních plaveb); BRAŇKA, Pavel. *Kuchařem na lodích Československé plavby – kniha I. Od kuchtíka k šéfkuchařovi*. Praha: Mare-Czech, 2012; více o vzpomínkách československých námořníků a literatuře a propagandistických filmech viz KRÁTKÁ, Lenka, ref. 13, s. 183–229.

20 KRÁTKÁ, ref. 13, s. 122–123. Autorka se dostala ke zdrojům nezpracovaného archivního fondu Československá námořní plavba, lodní deník lodi Kladno, č. 15 z roku 1964, v Národním archivu v Praze.

21 Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Československá námořní plavba OBŽ, sign. 4147, sv. 2, zpráva o průběhu a zabezpečení akce 313, II. správa StB, Praha 13. 12. 1966.

prodávali mimo jiné na Kubě a v Indii. Ne vždy se podařilo zboží propašovat přes hranice a v takových případech byli námořníci zadrženi a zboží zrekvírováno, jako se to stalo v roce 1975 s posádkou lodi Blaník plující ze Štětína na Kubu nebo s lodí Mír II.[22]

Rozhovory Lenky Krátké s československými námořníky naznačují zvláštní místo, jež polské přístavy zaujímaly v srdcích dotazovaných, kteří je považovali téměř za své přístavy domovské, z nichž vyplouvali do světa, ale zároveň se vraceli do svého skutečného domova.[23] Společné zkušenosti ze života v komunistických státech a jazyková blízkost usnadnily komunikaci. Výhoda Štětína oproti ostatním přístavům byla v tom, že byl nejblíže Československu. Právě zde fungoval československý Generální konzulát a Kulturní a informační středisko, právě zde se vzdělávali budoucí československí námořníci a právě v přístavu na nábřeží Ewa, které se považovalo za československé, kotvily československé lodě. Všechny tyto přednosti činily z přístavního města Štětín místo mimořádně důležité pro polsko-československou spolupráci. Na druhé straně byl přístavní charakter města, kde žilo mnoho cizinců zpoza železné opony a kde kvetl černý obchod, důvodem k zájmu československé bezpečnostní služby o město a jeho občany, zaměstnance a námořníky Československé námořní plavby.[24]

O zaměstnance této společnosti a námořníky se československé bezpečnostní složky zajímaly, protože na ně bylo snadné vyvíjet nátlak hrozbou zákazu vycestování do zahraničí, vydíráním postihy za nelegální obchod nebo mimomanželské vztahy, protože i tato stránka života námořníků byla pro bezpečnostní složky zajímavá.[25] Z pramenů analyzovaných ve zdrojích Archivu bezpečnostních složek vyplývá,

22 KRÁTKÁ, ref. 13, s. 127–128.

23 KRÁTKÁ, Lenka. Czechoslovak Seafarers' Memoires of Polish Ports as their „Second Home" during the State Socialism Period (1949–1989). *History in flux* 2, s. 31–45.

24 K tématu viz KRÁTKA, Lenka, ref. 23, s. 41–44. Vice o strukturách a metodách práce StB viz ŽÁČEK, Pavel. „Ostrá zbraň" Státní bezpečnosti. Spolupracovníci StB ve směrnicích pro agenturně-operativní práci 1947–1989. In: BLAŽEK, Petr (eds.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu Československu 1968–1989.* Praha: Ústav českých dějin FFUK, 2005, s. 194–15; ŽAČEK, Pavel. *Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989.* Praha: Votobia, 2001; ŽÁČEK, Pavel; BLAŽEK, Petr. Československo. In: POMIAN, Krzysztof; KAMIŃSKI, Łukasz. *Čekisté. Orgány státní bezpečnosti v evropských zemích sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Academia, 2019; URBÁNEK, Miroslav. Správa sledování Ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Stručný nástin organizačního vývoje. In: *Sborník AMV 3/2005.* Praha: OASS MV ČR, 2005, s. 173–222.

25 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 1, návrh na založení objektového svazku Československá námořní plavba, npor. Otakar Pilský, Správa StB Praha, 4. odb., 1. odd., Praha 24. 10. 1971. K objektovému svazku byly založeny podsvazky deseti československých lodí. Ibidem, seznam zaměstnanců ČNP, Praha 11. 2. 1971; ibidem, seznam emigrantů z řad zaměstnanců ČNP. Ibidem, seznam vyloučených členu KSČ a představitelů pravice v podniku na ústředí a posádky lodí; ibidem, sv. 15, žádost o prověrku Milana Rusňáka v rámci akce Moře, II. správa Sboru národní bezpečnosti, Praha 10. 2. 1987. Funkcionář StB se pokoušel získat námořníky

že docházelo k přímým schůzkám mezi důstojníky StB a agenty i tajnými spolupracovníky, kteří byli námořníky nebo zaměstnanci zastoupení ČNP ve Štětíně. Místem těchto schůzek byly oblíbené podniky navštěvované zahraničními námořníky pobývajícími ve Štětíně jako například Paloma, Balaton, Kaskada nebo Slavia.[26] Příkladem je zájem StB i o vrcholové vedení podniku ČNP. V roce 1970 došlo ke změně na postu ředitele, Hernika nahradil Eduard Pařízek, jehož příchod do Štětína se zdržel, protože byl členem KSČ teprve od roku 1968 a StB ho prověřovala poté, co souhlasil se spoluprací jako důvěrník.[27] Za necelé tři roky byl tentýž spolupracovník obviněn ze špionáže a proněmeckých sympatií, když štětínští milicionáři informovali StB, že byl přistižen při fotografování vojenských objektů. Jeho manželka byla navíc německého původu a skutečnost, že manželé spolu hovořili německy, negativní hodnocení spolupracovníka ještě prohloubila.[28]

O výjimečnosti Štětína z operativního hlediska psal poručík Miroslav Říha ve své zprávě o služební cestě do štětínského přístavu, kde se zdržovalo mnoho námořníků a turistů ze západoevropských zemí, což vytvářelo dobré podmínky pro agenturní činnost.[29] V oblíbených restauracích se domlouvaly schůzky s námořníky, kteří byli autem odváženi za město, kde se vedly rozhovory, aniž by to vzbudilo podezření. Na druhé straně se podobné schůzky s funkcionáři ČNP nebo kapitány uskutečňovaly na lodích, méně často se informace získávaly na skrytých kontaktních místech. Říhova cesta měla agenturní a zpravodajskou činnost zintenzivnit a učinit ji systematičtější. Odtud pramenil jeho návrh umístit na každou československou loď nejméně dva tajné spolupracovníky a navázat spolupráci s polskou bezpečnostní službou s cílem získávat od ní informace o československých námořnících, popř. využít i operativních kontaktů, jejichž schůzky se konaly v blízkosti Přístavní brány ve Štětíně. Velký význam byl přikládán také informacím polské SB o potenciálních emigrantech

nespokojené s nedostatečným kariérním postupem na lodi, například palubního pomocníka na Blaníku Jiřího Králíka, ze kterého chtěl agent ČEBO udělat důvěrníka. Ibidem, sv. 2, služební záznam z konspirativního setkání s ing. Jiřím Králíkem, palubním asistentem na M/S Blaník, 26. 3. 1972. Tímto tématem se zabývala také KRÁTKÁ, Lenka, ref. 23, s. 41–44.

26 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 2, zpráva o služební cestě do přístavu Štětín v PLR, 21. 8. 1967 – 1. 9. 1967, npor. Říha, II. správa KS StB, 11. odb., 3. odd.

27 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 2, seznámení s delegátem ČNP Eduardem Pařízkem, zástupcem ČNP ve Štětíně, 5. 9. 1970.

28 Ibidem, záznam agenta ČEBO ze schůzky s přáteli dne 13. 7. 1973.

29 Ibidem, cestovní zpráva ze služební cesty do PLR 15.–29. 1. 1967, kpt. Ručka, II. správa HS StB; sprawozdanie z wyjazdu… 6. 9. 1967. Ze zpráv o průběhu služební cesty vyplývá, že byla plánována schůzka s několika agenty s krycími jmény HOLAN, PIRÁT, NÁMOŘNÍK, ŽELVA, TOM, HELAS a KONSTANTIN, přičemž kapitán Ručka se setkal s rezidenty HOLANEM, NOVÁKEM, PETREM a důvěrníkem SÝKOROU a s kapitány několika lodí: Pionýr, Kladno, Jiskra. S posledně jmenovanými, pokud byli členy KSČ (kapitán Frey z lodi Kladno byl bezpartijní a skutečná povaha Říhovy mise mu nebyla sdělena), probíhaly rozhovory v atmosféře důvěry a týkaly se morálky posádky a případných setkání čsl. námořníků s cizinci a emigranty.

z řad posádek československých lodí. Na druhou stranu bylo kapitánům lodí a pracovníkům ČNP nařízeno dodržovat postupy související se zajištěním pasů a námořnických knížek, aby se k dokladům nedostali v okamžiku, kdy plánovali opustit loď, jak to učinili MUDr. František Douša z lodi Košice a 1. strojník lodi Jiskra při zastávce v Kielském průplavu v srpnu 1967.[30] Kromě americké a západoněmecké kontrarozvědky byli z napomáhání útěkům lidí zaměstnaných na československých lodích obviněni i zaměstnanci západních firem dodávajících zboží námořníkům, zejména obchodní zástupci firmy Christensem, jejíž zaměstnanci nastupovali na lodě během plavby Kielským průplavem.[31] Československá Státní bezpečnost vypracovala seznam osob, které opustily lodě v letech 1965–1968, na němž bylo uvedeno pět jmen, zatímco po srpnu 1968 bylo na seznamu emigrantů již devatenáct osob.

Samotní námořníci často ztráceli své doklady při návštěvách zábavních podniků, zejména námořnické průkazy, opravňující ke vstupu do přístavu nebo k nákupům v bezcelní zóně. Proto se tyto doklady staly předmětem zájmu zlodějů, kteří s nimi obchodovali ve štětínském bazaru Turzyn. Na palubách československých lodí se objevovali také „černí pasažéři", kteří měli v úmyslu emigrovat. V roce 1963 se na palubě Pionýra skrývali Jerzy Makała, zaměstnaný u štětínského přístavního úřadu jako tzv. lodní hostinský, a Willi Wojnarowski, řidič československé lodní společnosti Spedrapid se sídlem ve Štětíně, kteří uprchli do západního Německa. Oba znali posádku lodi a při útěku jim pomohli dva námořníci-mechanici na palubě Pionýra, Juraj Hrusik a Vladimír Králík.[32] V dubnu 1971 uprchl do Kielu polský občan, který se nelegálně nalodil na loď Blaník. Dne 10. července 1972 bylo v nákladovém prostoru lodi Kladno nalezeno tělo muže tmavé pleti, který spadl z velké výšky, když se pokusil ukrýt na lodi a nelegálně překročit hranice. Občas se stávalo, že polská pohraniční stráž zabránila pokusům ukrýt se na československých lodích lidem, kteří se chtěli dostat na Západ. Příkladem je nalezení jedné ženy a lékaře přivolaného k nemocnému námořníkovi. Podle polské bezpečnostní služby a Pohraniční stráže

30 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 2, zpráva o služební cestě do přístavu Štětín v PLR ve dnech 21. 8. 1967 – 1. 9. 1967, Praha 6. 9. 1967. Ze svazkovaných spolupracovníku měli být kontaktováni HOLAN, PIRÁT, NÁMOŘNÍK a z bývalých ŽELVA, TOM, ŽIŽKA, HELAS, KONSTANTIN.

31 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 1, zpráva o služební cestě do PLR ve dnech 16.–20. 6. 1969, II. správa, odb. B, odd. 1, Praha 25. 6. 1969. Cílem setkání bylo navázání spolupráce mezi bezpečnostními orgány socialistických zemí a pomoc při plnění operativních úkolů v oblasti námořní plavby. Mělo jít o vzájemnou výměnu informací o námořnících, ale také o výměnu agentů. Polskie Linie Oceaniczne měly tedy vysílat polské agenty na čsl. lodě a ČNP zase agenty na lodě pod polskou vlajkou. Ibidem, dopis vedoucího 2. odd. HS StB, plk. Václava Šorela FMV o setkání Veselého a Říhy se zástupci Státní bezpečnosti ve Štětíně ve dnech 16.–20. 6. 1969, Praha 9. 7. 1969.

32 AIPN Sz 0011/1321, plán operativních závazků k dotazníku krypt. „Uciekinier" nr rej. 13621, KW MO, Szczecin 20. 1. 1975; ibidem, úřední poznámka dot. Jerzego Makały i Willi Wojnarowskiego, Szczecin 21. 1. 1974.

nefungovaly palubní postupy na československých lodích správně, chyběl řádný dohled. Bezpečnostní postupy se snažili dodržovat pouze občané západních zemí.[33] Ty nebyly dodržovány ani při práci na lodích a sami pracovníci předpisy nerespektovali, což vedlo k četným pracovním úrazům. Pracovníci generálního konzulátu ve Štětíně i StB také vyšetřovali sérii poruch na československých lodích Vítkovice, Blaník a Republika, které si vynutily jejich zastavení a opravu ve štětínské loděnici Gryfia a vyvolaly podezření FMV, že poruchy jsou výsledkem úmyslné sabotáže.[34]

Generální konzulát ve Štětíně byl přirozeným místem pro řešení různých problémů, které vznikly mezi posádkami lodí.

Vzhledem k malému počtu Čechů a Slováků žijících v konzulárním obvodu se konzulát od počátku své činnosti nezaměřoval na plnění ochranné funkce. Podle seznamu cizinců žijících ve Štětíně z 27. září 1945 jich bylo pouze čtrnáct, devět mužů a pět žen.[35] Malá skupina československých občanů (devět osob) žila v oblastech Gorzów Wielkopolski, Drezdenko, Wałcz, Lębork, Dolic, Chojny.[36] Zaměstnanci konzulátu se starali o rostoucí skupinu montérů, zaměstnanců firem jako Spedrapid a Metrans, ale i o turisty a děti odpočívající na prázdninových táborech u Baltského moře.[37]

Konzulární pracovníci často zasahovali v případech ztracených dokladů a chybějících vložek do pasů, které námořníkům umožňovaly návrat domů přes Polsko nebo NDR. Vyřizovali také formality týkající se pobytu manželek a dětí námořníků, kteří často odplouvali na lodích do západoevropských zemí bez příslušných dokladů.[38] V mnoha dalších situacích se konzulární pracovníci cítili být ignorováni kapi-

33 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 1, informace o námořní dopravě ve Štětíně, které zpracoval Generální konzulát ČSSR ve Štětíně pro FMV, Štětín 6. 11. 1972.

34 Ibidem, informace o námořní dopravě ve Štětíně, které zpracoval Generální konzulát ČSSR ve Štětíně pro FMV, Štětín 6. 11. 1972; informace o neplánované služební cestě do PLR 9. 3. 1977, XI. správa FMV, náčelník XI. správy StB Bohumír Molnár. Účelem této návštěvy bylo vyslechnout pět tajných spolupracovníků pracujících na lodích a seznámit R-Varšavu s pracovníky československého konzulátu ve Štětíně a s pracovníky bezpečnostní služby zajišťujícími přístav. Ibidem, zpráva Jana Hrabáka, vedoucího 4. odd. IX. odb. FMV o služební cestě do Polska, Praha 24. 6. 1977.

35 APS, Zarząd Miejski i Miejska Rada Narodowa w Szczecinie 1945–1950 (ZMiMRN w Szczecinie), sign. 149.

36 AMZV, Konzulární odbor (AMZV KO) 1945–1959, kart. 187, zprávy Generálního konzulátu ČSR ve Štětíně ze dne 10. a 21. 6. 1951.

37 APS, ZMiMRN w Szczecinie, sign. 149, seznam cizinců bydlících ve Štětíně z 27. 9. 1945; AMZV, KO 1945–1959, kart. 187, zpráva Generálního konzulátu ve Štětíně z 10. a 21. 6. 1951; ZÚ Polsko 1945–1955, kart. 90, dopis Generálního konzulátu ve Štětíně Ministerstvu zahraničních věcí a Ministerstvu zahraničního obchodu v Praze z 17. 4. 1954 o ubytování pro vedoucí pracovníky společnosti Spedrapid; AMZV, Teritoriální odbor – obyčejné (TO-O) Polsko 1945–1959, kart. 2, zpráva velvyslanectví ČSR ve Varšavě pro MZV z 3. 7. 1953.

38 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 1, informace o námořní dopravě ve Štětíně, které zpracoval Generální konzulát ČSSR ve Štětíně pro FMV, Štětín 6. 11. 1972.

tány lodí, kteří navzdory povinnosti dostavit se na konzulát s lodním deníkem tak neučinili nebo návštěvu považovali za nutné zlo, a proto na žádost konzula polské pohraniční stráže nepropouštěli na volné moře československé lodě, které neměly konzulátem potvrzený lodní deník. Podle konzula Jaroslava Janouška, autora předmětné informační nóty, měl kapitán s konzulem projednat všechny události, které se během plavby odehrály, přičemž konzul potvrdil svou pečetí seznam osob, které se aktuálně nacházejí na palubě lodi, a těch, které ji opustily. Přes různá omezení navržená Janouškem, jako bylo zřízení stálých stráží u vjezdů lodí a nucení kapitánů, aby se obraceli na konzuly, se nepodařilo zabránit krádežím kubánského cukru a rumu, které byly přepravovány na lodích ČNP a objednávány československými firmami, jež v důsledku toho utrpěly ztráty. Stejně tak se nepodařilo přimět námořníky, aby neobchodovali s cigaretami, alkoholem, elektronickými zařízeními, měnou, nebo dokonce plastovými sáčky.

Úkolem československé zahraniční služby v roce 1968 bylo čelit negativnímu hodnocení vývoje pražského jara, které zastávalo vedení Polské sjednocené dělnické strany, a navíc bylo nutné podniknout kroky ke změně postoje veřejného mínění v Polsku, jež bylo vystaveno propagandistickým aktivitám úřadů a jim podřízených médií.[39] Konzul Alois Tvardík byl zdrženlivý v osobních kontaktech se stranickými funkcionáři a redaktory periodik Kurier Szczeciński a Głos Szczeciński, kteří podle něj zadržovali publikace o Československu. Dne 23. srpna se delegace československých pracovníků zaměstnaných ve Štětíně v doprovodu samotného generálního konzula Tvardíka vydala do sídla Polské sjednocené dělnické strany (PZPR) ve Štětíně, aby zde podala protestní dopis proti nezákonnému zásahu. V konfrontaci s postojem místních úřadů bylo chování obyčejných obyvatel města zcela odlišné: posílali podpůrné dopisy a navštěvovali konzulát, čímž dávali najevo svou podporu Čechům a Slovákům a odsuzovali zásah proti pražskému jaru.[40]

Po potlačení pražského jara byl zájem o pracovníky ČNP z hlediska jejich postoje k intervenci vojsk Varšavské smlouvy a způsobu jejich prověřování či vylučování z KSČ. Byly sestavovány seznamy pracovníků, kteří zůstali v zahraničí. Mezi patnácti jmény zaměstnanců, kteří byli obviněni z pravicových názorů, byli také Zdeněk Bastl a Miroslav Šafařík, kteří byli zbaveni členství ve straně.[41] Prověrková komise zbavila členství v KSČ kapitána Antonína Kantnera, jednoho z prvních vzdělaných československých námořníků po válce. V archivu ABS se nachází dojemný dopis Kantnera, který byl zbaven možnosti vést posádku lodi (plul jako první důstojník), prezidentu Gustávu Husákovi, v němž žádá o návrat do strany. Teprve v závěru dopisu bývalý

39 AMZV, TO-T Polsko 1965–1969, kart. 9, plán práce Generálního konzulátu ČSSR ve Štětíně na druhé pololetí roku 1968, Štětín 18. 7. 1968.

40 AMZV, TO-T Polsko 1965–1969, kart. 1, informace KG CSRS ve Štětíně o postoji polských úřadů a obyvatel Štětínského vojvodství k situaci v CSRS ve dnech 21.–28. 8. 1968, Štětín 29. 8. 1968.

41 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 2, charakteristika zaměstnanců ČNP, mj. Zdeňka Bastla.

kapitán uvádí, že obětí čistek se stal i jeho syn, který nebyl kvůli otcově negativní lustraci přijat na univerzitu.[42]

Události z prosince 1970 na polském pobřeží zajímaly československé orgány nejen kvůli jejich možnému dopadu na veřejné mínění v ČSSR, ale také kvůli ekonomickým zájmům spojeným s tranzitem přes baltské přístavy. Na základě analýzy shromážděného badatelského materiálu lze konstatovat, že primárním zdrojem informací o situaci ve Štětíně v prosinci 1970 byly zprávy a informace zaslané generálním konzulem Aloisem Tvardíkem, z nichž pak vycházely informační memoranda velvyslanectví ČSSR ve Varšavě a FMZV, která byla následně předána KSČ.[43] Československý konzul byl v neustálém kontaktu s konzulem SSSR a dalším zdrojem informací mohli být českoslovenští agenti působící v Polsku a informace získané od KGB, jak potvrzuje zápis o událostech v Gdaňsku předaný k informaci Gustávu Husákovi, jejíž zdroj a autor jsou bohužel neznámé.[44]

V sedmdesátých letech působil ve Štětíně agent ČEBO, R-Štetin, který se scházel s námořníky a prováděl akce Štětín a Kanál, zaměřené na objektivizaci. V říjnu 1971 pracoval se svým tajným spolupracovníkem ALEXANDREM na ilegálním transportu osob na lodi Blaník se souhlasem kapitána lodi. Na akci se měl podílet i zaměstnanec Spedrapidu, který byl důvěrníkem StB.[45]

Ve druhé polovině sedmdesátých let StB ve spolupráci s jednadvaceti agenty a spolupracovníky prováděla operace (např. Mír a Blaník), jejichž cílem bylo dopadnout a potrestat námořníky zapojené do nelegálního obchodu.[46] StB a polští celníci

42 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 4, dopis Antonína Kantnera prezidentovi ČSSR, Kuvajt 3. 3. 1976.

43 NA, KSČ ÚV 1945–1989, Kancelář generálního tajemníka Gustáva Husáka, kart. 420, informacja KG CSRS w Szczecinie na temat reakcji pracowników szczecińskich zakładów pracy na zmiany cen, przesłana przez FMZV do I sekretarza ÚV KSČ G. Husáka, Szczecin 21. 12. 1970. O dva dny později byla informace předána G. Husákovi. Srov. SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK, Anna. *„Szczecin czechosłowackim oknem na morza i oceany." Szczecin w stosunkach polsko-czechosłowackich 1945–1989*. Warszawa-Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej, 2021, s. 141–144.

44 NA, KSČ ÚV 1945–1989, Kancelář generálního tajemníka Gustáva Husáka, kart. 428, Notatka dotycząca wydarzeń w Gdańsku w grudniu 1970; ibidem, Nadzwyczajne sprawozdanie Radia Czechosłowackiego dla G. Husáka na temat reakcji zachodnich mediów na wydarzenia w Polsce w dniach 16.–18. 12. 1970.

45 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 3, zpráva z plněni operativních úkolů v PLR – Štětíně, Správa StB Praha, 4. odb., 1. odd., Praha 26. 10. 1971.

46 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 4, záznam z jednání s pracovníkem rezidentury Varšava s. mjr. Flégrem, XI. správa FMV, 4. odb, 1. odd., prac. mjr. Flégr, mjr. Bořivoj Prokeš, Praha 2. 3. 1976. Předmětem jednání byla součinnost při realizaci akcí Blaník a Mír a rozbor operativní situace na úseku ČNP. Mjr. Flégr byl seznámen se stavem operativní situace v ČNP s cílem využít těchto poznatků k úkolování z ČSSR a vytěžování agenturní a důvěrnické sítě: agenti PIRÁT, MIROSLAV, GIN, SKALICKÝ, VENDA, ALEXANDER a MÍLA, důvěrníci MARIE, HANKA, OLEG, VOJTA, KONSTANTIN, JÓZEK, NOVAK I, NOVAK II, DUB, TIBOR, RUDOLF a JOSEF. K setkání s důvěrníkem VOJTOU (Vojtěchem Moravčíkem), o které rezident

prohledávali lodě a zadržovali námořníky, kteří při pobytu v Indii obchodovali s whisky koupenou v Baltoně nebo s nylonovými taškami zakoupenými v Adenu, při průjezdu lodí Kielským průplavem nakupovali kremplinu, paruky, svetry a žiletky a prodávali je na Kubě za pomoci tamějších polských obyvatel.[47] Po návratu do přístavu Štětín byli námořníci zatčeni a stanuli před soudem ČSSR, který je uznal vinnými.

Na počátku osmdesátých let došlo ke zhoršení polsko-československých vztahů. Důvodem byl vznik Solidarity jako reakce na hospodářskou a politickou krizi v Polsku.[48] Vedení KSČ si pamatovalo zkušenosti z pražského jara a postupu PZPR vůči opozici nedůvěřovalo. Přesné a včasné informace z Polska proudily k vedení ČSSR díky konzulům a diplomatům akreditovaným v PLR a MV a také od soudruhů z tvrdého křídla PZPR. Rostoucí krizi v Polsku pozorně sledovali čeští diplomaté a konzulové. Analýza dokumentů z Archivu bezpečnostních složek (fondů II. správa SNB, Hlavní správa kontrarozvědky, Denní situační zprávy FMV, Informace k PLR, dále ČNP, OBŽ, sign. 4147) poukazují na nízkou aktivitu bezpečnostní služby ve Štětíně.[49] Větší zájem byl o sledování stávkové situace a činnosti Solidarity v Gdaňsku a Gdyni[50] a o zpravodajství o ní. V prvních měsících po vzniku stávkové

ŠTĚTÍN neúspěšně usiloval od roku 1971, nikdy nedošlo. Teprve v roce 1985 však bylo rozhodnuto o uložení spisu do archivu. D-Vojta č. 4155, ABS, OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 12, návrh na uložení do spisu D-Vojta, XII. správa SNB, 4. odb. 1. odd., Praha 29. 10. 1985.

47 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 4, zpráva o služební cestě do přístavu Štětín, XI. správa FMV 4. odb., 1. odd., Praha 23. 2. 1976. K podobným obchodům s alkoholem, valutami a cigaretami docházelo na mnoha dalších lodích, mimo jiné i na lodi Radhošť. Ibidem, zpráva z jednání na konzulátu ČSR ve Štětíně s celními úředníky, Štětín, 12. 2. 1976.

48 Více informací o tomto tématu viz BLAŽEK, Petr. Československo a polská krize 1980–1981. *Securitas imperii* 1/2012; SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK, Anna. Regaining Trust: The Work of Communist Poland's Foreign Service in Czechoslovakia in the 1980s. *Slovanský přehled* 106/2020, č. 1, s. 89–112. Pozoruhodná je také pramenná publikace o operaci Sever, obsahující dokumenty československé bezpečnostní služby o československé reakci na události v Polsku: BLAŽEK, Petr (ed.). *Akce „Sever". Státní bezpečnost a krize Polské lidové republiky 1980–1984.* Díl 1, 2. Praha: ÚSTR, 2017.

49 Jedním z několika dokumentů věnovaných situaci ve Štětíně je informace o letákové akci opozice v roce 1982. Srov. ABS, f. Denní informace FMV (SNB), informace o situaci v Polské lidové republice, 4/5, svazek III, příloha k týdenní informaci č. 32 o situaci v Polské lidové republice č. SM-002/0I-1982.

50 ABS, f. OBŽ-MV, sign. 4147, sv. 11, situace v PLR viděná z prostředí studentů VŠ námořní v Gdyni, Praha 6. 9. 1984. Z informací důvěrníka ZDEŇKA (student VŠ námořní v Gdyni 1980–1984) vyplynulo, že kvůli strachu z nebezpečné situace v Polsku se někteří studenti nevrátili z letních prázdnin a rezignovali na další studium. Studenti, kteří zůstali v Gdyni, si vozili potraviny z ČSSR, protože potraviny byly stále prodávány na lístky. ZDENĚK charakterizoval situaci zahraničních studentů jako obtížnou, a to kvůli antipatii Poláků vůči cizincům a kvůli množství zatýkání demonstrantů. Ibidem, vztahy občanu PLR s Sovětskému svazu a k Solidaritě, Praha 6. 9. 1984. ZDENĚK potvrdil známý negativní postoj Poláků k SSSR a k umístění jejich vojsk v zemi. Kritizoval bezohlednost Poláků, kteří nejprve Solidaritě věřili

vlny v roce 1980 se konzulární zprávy ze Štětína většinou týkaly spíše situace v konzulárním okrese jako celku než ve Štětíně a pozornost byla pochopitelně věnována dopadu stávek na dodávky surovin v tranzitu do Československa.[51] Koncem roku 1980 se situace pomalu vracela k normálu a lodě převážející železnou rudu, například Třinec, Praha a Bratislava, byly včas odbavovány. Zároveň polská strana zvýšila přístavní poplatky, které však stále zůstávaly příznivější než v západoevropských přístavech.[52]

Kromě výše uvedených hospodářských a politických úkolů plnil konzulát ve Štětíně také kulturní a vzdělávací funkce. Stejně jako v mnoha velkých polských městech se i ve Štětíně pravidelně konaly kulturní akce představující úspěchy československých umělců. Tyto akce pořádal konzulát a Kulturní a informační středisko ve spolupráci s kulturními institucemi: muzei, filharmonií a galeriemi. Doprovázel je značný zájem místního tisku, rozhlasu a televize. Příležitost k přímému kontaktu s československou kulturou a k nákupu zboží ceněného pro jeho kvalitu vytvořilo Kulturní a informační středisko ČSSR, které otevřelo svou pobočku ve Štětíně v nelehkém období vzájemných vztahů plném odstupu a nedůvěry.[53]

Ve druhé polovině osmdesátých let se českoslovenští konzulové stále častěji setkávali se zástupci podniků a institucí zabývajících se zahraničním obchodem, jejichž prostřednictvím byla přijímána opatření k řešení problému nedostatečných skladovacích prostor v přístavech, nedostatku místa v dokování a zastavování československých lodí na rejdě.[54] Zprávy z konzulátu ve Štětíně vycházely především z informací, které diplomaté a konzulové získávali od krajských aktivistů PZPR, od funkcionářů polské bezpečnostní služby nebo prostřednictvím konzulů

a následovali ji jako ovce, a pak ji opustili, když se přesvědčili, že vedení Solidarity jedná pouze ve vlastním zájmu.

51 AMZV, f. Dokumentace TO 1945–1989, kart. 50, soubor informací o aktuální situaci v Polské lidové republice, červenec–srpen 1989; ibidem, kart. 7, informace Generálního konzulátu ve Štětíně o cestě konzula do gdaňského regionu, Štětín 7. 8. 1980; AMZV, TO-T Polsko 1980–1989, kart. 16, zpráva Generálního konzulátu ve Štětíně o politické situaci v severozápadních vojvodstvích Polska, Štětín 29. 12. 1980.

52 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 8, nepříznivý vývoj čsl. lodí v přístavech PLR – informace, XI. správa SNB, 4. odb., 1 odd., Praha 11. 12. 1980. Podrobné informace byly získány na schůzce se spolupracovníkem z ČNP.

53 AMZV, f. TO-T Polsko 1980–1989, kart. 9, informace FMZV o zřízení KIS ve Štětíně; AMSZ DPWKN (Odbor tisku, kulturní a vědecké spolupráce) 14/84, w. 4, dopis Ministerstva zahraničních věcí informující o předání prostor orgány Štětína pro sídlo KIS ČSSR; SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK, Anna. Działalność Ośrodków Kultury i Informacji PRL i CSRS w okresie kryzysu i normalizacji relacji polsko-czechosłowackich w latach osiemdziesiątych XX w. In: SZCZEPAŃSKA-DUDZIAK, Anna (eds.). *Polsko-czeskie kontakty dyplomatyczne, gospodarcze i kulturalne w XX–XXI wieku.* Szczecin: Volumia, 2017, s. 67–86.

54 AMZV, f. Dokumentace TO 1945–1989, kart. 57, hodnocení činnosti Generálního konzulátu ve Štětíně za druhé pololetí 1987, Štětín 28. 12. 1987.

socialistických zemí, zejména konzula sovětského. Většina analyzovaných československých pramenů k situaci ve Štětíně a konzulárním okrese se zaměřila na dvě otázky: na vnitrostranickou situaci v souvislosti s personálními změnami v PZPR a IX. sjezdem PZPR a na prohlubující se fenomén odevzdávání stranických průkazů a činnost opozice viděnou očima bezpečnostních složek. Při výkonu konzulárních funkcí byla patrná změna dosavadního zaměření činnosti konzulů, kteří méně informovali o hospodářské situaci v regionu a omezili podávání zpráv o dopravní a komunikační spolupráci.

Bez ohledu na uklidnění politické situace v Polsku prostřednictvím násilných řešení, která přijal tým Wojciecha Jaruzelského, a na již blížící se perestrojku vnímala československá bezpečnostní služba nebezpečí přicházející ze Západu pro stabilitu východního bloku. Proto byl v SNB přijat plán úkolů zaměřený na kontrarozvědnou ochranu tak strategického podniku, jakým ČNP byl.[55] Cílem navržených opatření bylo zabránit pronikání tajných služeb nepřátelských zemí do podniku a k dosažení tohoto cíle měl plán využít standardních nástrojů, jako je odhalování styků námořníků se zahraničními službami, zamezení nelegálního pašování propagandistických materiálů ze Západu, zastavení nelegální emigrace a obchodu na černém trhu a rozšiřování sítě tajných spolupracovníků, agentů a rezidentů v ČNP a mezi námořníky. Těžko říci, do jaké míry byly tyto plány úspěšné. Pokud jde o zintenzivnění práce a zvýšení počtu tajných spolupracovníků, nebylo dosaženo velkého úspěchu. V prosinci 1988 bylo na seznamu tajných spolupracovníků StB v ČNP dvanáct osob, většinu z nich se však již dva roky nepodařilo kontaktovat kvůli ukončení spolupráce nebo nereagování agentů na výzvy ke schůzce, takže efektivita činnosti nebyla vysoká a zájem o zahájení spolupráce s StB klesal.[56]

Velitelství SNB v Praze běžně prověřovalo pracovníky ČNP a námořníky, kteří se stýkali se západními občany.[57] Takový postup byl rozšířen i na kapitána Milana Rusňáka, jehož styky s cizinci vzbuzovaly nedůvěru StB.[58] Ještě v sedmdesátých letech psal kapitán dopisy řediteli ČNP Františku Majerovi, v nichž ho informoval o soukromých návštěvách hostů z Velké Británie ve svém domě a o tématech společných rozhovorů a ujišťoval ho, že nemají protistátní charakter.[59]

55 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 13, plán hlavních úkolů kontrarozvědné ochrany ČNP na rok 1986, Praha 6. 2. 1986. Plán obsahoval také návrh na zajištění speciálního transportu na Kubu ve spolupráci s východoněmeckou bezpečnostní službou v rámci operace Transport 313.

56 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 17, stanovisko k obsluze TS v Československé námořní plavbě. Náčelník 7. odb. II. S-SNB, pplk. Václav Holický, Praha 13. 12. 1988.

57 ABS, f. ČNP OBŽ, sign. 4147, sv. 17, pracovníci čs. námořní plavby ve Štětíně – žádost o prověrku, Praha 29. 7. 1988.

58 ABS, OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 15, akce Moře, reg. č. 32507, žádost o prověrku osoby Milana Rusňáka, náčelník 6. odb. II. S-SNB, mjr. Vladimír Nergl.

59 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 19, hlášení o soukromém styku s cizincem, Milan Rusňák, Praha 27. 9. 1976.

Československá námořní plavba měla v roce 1989 k dispozici šestnáct lodí a několik dalších jich bylo ve výstavbě. Na druhé straně byl velmi citelně pociťován nedostatek námořníků, kteří byli placeni mnohem méně než v západoevropských zemích. Bylo zřejmé, že s liberalizací osobní dopravy do zahraničí mnoho námořníků odejde a přijme práci u jiných rejdařů. Protože vedení společnosti nebylo přístupné zaměstnávání filipínských a latinskoamerických námořníků, zbývalo jediné řešení: pronajímat lodě bez posádky zahraničním rejdařům. Nedostatek pracovních sil nebyl jediným problémem společnosti, ta se potýkala také se změnou ve vedení a přijetím kandidatury zaměstnanci podporovaného Vladimíra Podleny na post ředitele po odcházejícím Ing. Antonínu Sokolíkovi.[60]

Československí absolventi námořních škol ve Štětíně

Jedním z málo známých aspektů československé přítomnosti ve Štětíně, kterému se badatelé věnovali, je výcvik námořníků ve štětínských námořních školách. Jak však vzpomíná Lenka Krátká, která vedla rozhovory s bývalými československými námořníky, v rozhovorech s nimi se dříve či později objeví zmínka o námořnictví v Polsku, a to nejen proto, že Gdyně, Gdaňsk a Štětín sloužily jako „domovské" přístavy pro československé lodě, ale také proto, že mnoho námořníků, zejména důstojníků a kapitánů, bylo absolventy Státní námořní školy a Vysoké školy námořní ve Štětíně.[61]

Integrace Štětína do Polska probíhala také na úrovni kultury a vzdělání vytvořeného v západním Pomořansku, včetně námořního školství zajišťujícího přípravu námořníků pro polskou námořní dopravu. Politická vůle, deklarovaná již koncem roku 1945, se naplnila již v roce 1946, kdy byl kapitán Konstanty Maciejewicz pověřen sestavením týmu, který měl vytvořit infrastrukturu nezbytnou pro otevření školy, jejíž první sídlo mělo být v budově na ulici Piastów 19. V obtížné poválečné realitě bylo ještě větší výzvou zajistit pro studenty kvalifikovanou skupinu pedagogů a administrativních pracovníků Státní námořní školy.

První akademický rok na PSM ve Štětíně byl zahájen 5. listopadu 1947 a již mezi prvními studenty byli Čechoslováci. Zemské úřady tuto formu polsko-československé spolupráce samozřejmě podpořily a štětínský hejtman Leonard Borkowicz

60 ABS, f. OBŽ MV – ČNP, č. 4147, sv. 18, záznam o současné operativní situace v m. a. s. ČNP, Praha 10. 8. 1989.

61 Podrobněji o tomto tématu píše Lenka Krátká v článku, který vznikl metodou orální historie na základě rozhovorů se sedmnácti čsl. námořníky. Stejně jako ve své monografii vydané o několik let později autorka v první části článku pojednává o historické a metodologické problematice a poté uvádí úryvky z rozhovorů a vzpomínky námořníků, často osobní, rodinné nitky na jejich životů. Viz KRÁTKÁ, Lenka. „Byłem ciekawy, czy morze jest słone." Czechosłowacka Żegluga Morska we wspomnieniach marynarzy czechosłowackich (1959–1989). *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej* R. II-2013, s. 187–204; eadem, ref. 13, s. 183–229.

během své návštěvy Prahy přislíbil udělit pět tříletých stipendií československým studentům na Státní námořní škole ve Štětíně.[62]

Českoslovenští námořníci a lodní kapitáni se vzdělávali na mnoha vysokých školách v zemích východního bloku včetně Gdyně a Štětína.[63] Jedním z prvních československých námořních kapitánů, kteří se vzdělávali po druhé světové válce, byl Antonín Fojtů, který vystudoval Státní námořní školu ve Štětíně.[64] V jeho publikovaných vzpomínkách je místo i pro štětínskou univerzitu a jejího prvního ředitele Maciejewicza. Autor na svá studia vzpomíná jako na velmi příjemné období učení, práce a navazování přátelství a vystihuje tak atmosféru, která na univerzitě panovala v prvních letech námořního vysokého školství ve Štětíně. Platí to doslova, protože Fojtů absolvoval PWSM v roce 1950. Vzpomíná, jak se vytvářela infrastruktura univerzity, na podobu školních uniforem a námořnické čepice nesoucí název univerzity, na školní služby, ranní tělocvik a legendární výroční plesy, kdy byly taneční sál a další přednáškové sály vyzdobeny tak, aby připomínaly příď školní plachetnice nebo přístavní krčmy. V téže době studovaly na Státní námořní univerzitě také dvě ženy: Danuta Kobylińska a Halina Sobierajska, což Fojtů zvláště zdůrazňuje a odráží tak atmosféru, kterou vytvořil ředitel Maciejewicz, jenž měl pro studenty pochopení a staral se o mladé lidi prožívající válku způsobem, který byl v rozporu s ideologickými a politickými podmínkami stalinského období.[65] Dalšími spolužáky byli Eugeniusz Daszkowski a Milan Rusňák, kapitán mnoha československých lodí

62 Srov. *Dziennik Zachodni* 19. 4. 1948. Hejtman L. Borkowicz požádal v srpnu 1948 předsedu Zemského národního výboru v Brně o výběr pěti kandidátů ke studiu na Státní námořní škole ve Štětíně a s určitým zpožděním obdržel v říjnu odpověď s jejich seznamem. Srov. AP Szczecin, Urząd Wojewódzki Szczeciński, sign. 142, k. 31–43, dopis předsedy Zemského národního výboru v Brně L. Borkovičovi, Brno 7. 10. 1948.

63 Kromě polských námořních škol absolvovali velitelé československého loďstva vysoké školy ve Varně, Oděse, Leningradu, Kaliningradu, Rostocku a Jugoslávii včetně Bakaru a Dubrovníku. V letech 1975–1989 absolvovalo námořní školy 168 studentů z Československa, z nichž 153 nastoupilo na lodě ČNP. Srov. *Námořní školy* [online]. [Cit. 2023-10-10.] Dostupné z: http://www.bastl.cz/cnp/2436.html.

64 FOJTŮ, Antoni, ref. 19, s. 7–10. Úryvky z těchto vzpomínek, věnovaných studiu na PSM, byly zveřejněny také na stránkách *Námořní školy* [online]. [Cit. 2023-10-10.] Dostupné z: http://www.bastl.cz/cnp/2436.html. Fojtů absolvoval štětínskou školu v roce 1950, byl spolu s kapitánem Milanem Rusňákem kapitánem na lodi Republika I a byl také jedním z prvních československých studentů ve Štětíně. Spolu s ním začalo v ročníku studovat deset čsl. studentů, z nichž někteří studium nedokončili. Seznam všech absolventů námořních škol ve Štětíně včetně československých studentů viz Absolwenci szkół morskich w Szczecinie. In: *Szkolnictwo morskie Szczecina w latach 1947–1997*. Szczecin: Wyższa Szkoła Morska w Szczecinie, 1997. Příloha II, úřední seznamy.

65 Více o zaměstnancích, studentech a fungování PSM v prvních letech existence univerzity viz DASZKOWSKI, Eugeniusz A. Moja szkoła morska na Piastów. In: DUNIN-KWINTA, Izabela; WALCZAK, Aleksander; KUSZMIDER, Stanisław (eds.). *Szkolnictwo morskie Szczecina w latach 1947–1997*. Szczecin: Wyższa Szkoła Morska w Szczecinie, 1997, s. 41–52. Daszkowski,

včetně štětínské lodi Blaník, které velel v letech 1969–1970 na lince Štětín–Kuba.[66] V rozhovoru s Lenkou Krátkou Rusňák přiznává, že během svého pobytu ve Štětíně získal solidní klasické vzdělání, za které byl Polákům velmi vděčný. Studium bylo pro něj velmi náročné, ale zároveň mu dávalo pocit výjimečnosti a elitářství.[67]

Je obtížné přesně určit, kolik absolventů štětínských námořních škol bylo československými občany. Jak již bylo uvedeno, pátrání v Archivu Vysoké školy námořní umožnilo seznámit se pouze s osobními spisy studentů, které obsahovaly jejich životopisy, osobní dotazníky, maturitní vysvědčení a protokoly o diplomových zkouškách, zápočtové listy a často i celé diplomové práce. Studenti absolvovali Navigační nebo Strojní fakultu v prezenční formě studia nebo v nástavbovém režimu pro doplnění vzdělání, které získali například na sovětských vysokých školách, např. v Oděse.[68] Mezi absolventy WSM byli i zaměstnanci Československé námořní plavby, kteří byli nasměrováni ke studiu v nepřítomnosti již jako osoby s odbornou praxí. Byl mezi nimi i Vladimír Dorošenko, který po absolvování jedenáctiletky nastoupil do ČNP při studiu na námořní škole v SSSR. Po roce 1968 se stal členem ČNP, plavil se na lodi Košice a v roce 1979 získal kvalifikaci námořního kapitána na WSM ve Štětíně a v roce 1990 diplom námořního navigačního inženýra.[69] Podobnou profesní cestou se vydal i Vladimír Podlena, který v roce 1987 vystudoval inženýrství na WSM ve Štětíně. Předtím byl od roku 1965 námořním kapitánem a měl zkušenosti s prací na řadě československých lodí.[70] V průběhu studia zajišťovala ČNP studentům také stáže na československých lodích, což bylo samozřejmě podmínkou pro absolvování studia.[71]

Vedení univerzity průběžně informovalo pracovníky Generálního konzulátu o studijních pokrocích československých studentů na Námořní univerzitě ve Štětíně.

---

stejně jako Fojtů, absolvoval v roce 1950 Navigační fakultu PSM ve Štětíně, a navíc oba vzpomínali na podobné události a atmosféru svých studentských let.

66 Mezi prvními absolventy štětínské školy byli František Homolka, Antoni Kantner a Putna. Srov. vzpomínky kapitána M. Rusňáka věnované kapitánu Janu Heklovi a jeho setkání ve Štětíně s kolegou ze studií v Pule profesorem PSM Antoniem Ledóchowskim. Srov. BASTL, Zdeněk, ref. 9. Osobní spis Milana Rusňáka je uložen v podnikovém archivu Námořní polytechniky ve Štětíně, fond AZAK, sign. 7014, stejně jako spis dalšího absolvent studujícího v letech 1947–1950 Antonín Kantner, ibidem, sign. 2696.

67 KRÁTKÁ, Lenka, ref. 61, s. 196.

68 Archivu Vysoké školy námořní, AZAK (dalej AZPM w Szczecinie, AZAK) – studentské spisy; ve Štětíně studovalo několik lodních kapitánů, mj. min. Vladimír Dočekal, ibidem, sign. 1125.

69 AZPM w Szczecinie, AZAK – studentské spisy, Vladimir Dorosenko 1/1162 DN.

70 AZPM w Szczecinie, AZAK – studentské spisy, Vladimir Podlena 1/6602 DN, diplom z oboru inženýrství, Fakulta navigace, WSM Szczecin, 17. 6. 1987; ibidem, výpis z předchozího pracovního poměru námořníka, 20. 4. 1984; ibidem, maturitní vysvědčení z námořní školy v Gdyni z roku 1959 s titulem námořního navigátora-technika.

71 AZPM w Szczecinie, AZAK, dopis ČNP WSM potvrzující praxi ve školním roce 1986/1987 Mariana Kanáta na lodi Třinec, Matouše Trybuly na lodi Mír, Dušana Jamného na lodi Lipno.

Na druhé straně konzulové působili jako zprostředkovatelé při předávání informací o rozhodnutích Ministerstva školství ČSR týkajících se přijímání studentů nebo udělování dovolených studentům.[72]

Závěrem

Přístav a loďařský průmysl v přístavním městě Štětíně hrály klíčovou roli v polsko-československých hospodářských vztazích. Město, které se nacházelo relativně blízko hranic tehdejší ČSSR a zároveň německé hranice, se stalo domovským přístavem pro československé lodě, a tedy i sídlem společnosti ČNP. Lodě postavené ve štětínské loděnici, stejně jako lodě plující pod československou vlajkou, byly zase místem práce a domovem pro stovky námořníků, kteří v přístavu Szczecin-Świnoujście začínali a končili své dlouhé plavby. Pro ně a často i pro jejich rodiny byl Štětín místem práce, setkávání a návratu domů ke svým rodinám. Byl také místem, kde se zdržovalo mnoho cizinců a kde se obchodovalo s valutami a nedostatkovým zbožím. Proto si československá bezpečnostní služba mezi zaměstnanci ČNP, námořníky a pravděpodobně i studenty námořní školy vybudovala síť agentů a spolupracovníků. Boj proti „vnitřnímu a vnějšímu nepříteli" nabyl ve Štětíně nového významu, neboť právě zde se bezpečnostní služba zajímala o styky československých občanů s cizinci a s pomocí agenturní sítě se snažila zabránit svým občanům v ilegálních výjezdech do zahraničí.

Spolupracovníci StB donášeli na své kolegy námořníky, kteří nelegálně obchodovali s valutami, cigaretami a podobně, za což byli posíláni do vězení nebo jim byly na hranicích PRL a ČSSR zabavovány naspořené dolary a marky. Intimní vztahy námořníků, atmosféra mezi posádkou, nálada vůči československým úřadům a postoje k SSSR byly pečlivě sledovány. Získané informace byly záměrně využívány proti námořníkům a zaměstnancům ČNP, kteří byli vydíráni a věděli, že chtějí práci, která nabízí možnost vycestovat do zahraničí a vynahradit si tak nízkou mzdu. Cílem funkcionářů StB bylo mít na každé lodi a v podniku několik agentů. Jejich počet však nešel ruku v ruce s kvalitou jejich práce. Počet spolupracujících námořníků, stejně jako ostatních agentů, se po roce 1968 snížil a ti, kteří spolupracovali, zůstávali často pasivní a nepřispívali ničím novým k rozšíření informací pro StB.

Z analyzovaných pramenných materiálů, včetně těch, které nejsou uvedeny v článku, vyplývá mírný zájem a aktivita, kterou československá diplomacie nebo bezpečnostní služby vyvíjely ve Štětíně ve srovnání s Gdaňskem nebo Gdyní, a to zejména v období politické a hospodářské krize v Polsku. Štětín se stával předmětem zájmu československých novinářů především při návštěvách stranických hodnostářů KSČ nebo v souvislosti s hospodářskou spoluprací v přístavu a loděnici. Bohužel

72 AZPM w Szczecinie, AZAK – studentské spisy, 1/2278 DN, dopis konzula CSRS Geberala Zoltána Kramce děkanovi Fakulty námořní plavby Štětínské námořní univerzity ve věci Dušana Jamného.

bylo velmi řídké, že Štětín navštívili vysocí představitelé československých úřadů a vlády. Díky zpravodajské činnosti Generálního konzulátu a také velvyslanectví ČSSR se informace o aktuální politické, hospodářské a sociální situaci v konzulárním okrese dostávaly na úřady v Praze. Právě očima konzulů vidíme prohlubující se hospodářskou krizi a odpor malé skupiny opozičníků, který vedl k dystrofii komunistického mocenského systému, a zároveň vidíme, jak nepochopitelné byly pro konzulární úředníky změny probíhající v Polsku v druhé polovině osmdesátých let.

MATERIÁLY

Případy zběhnutí od Pohraniční stráže do zahraničí v sedmdesátých letech dvacátého století

Martin Pulec – Pavel Navrátil

Úvod

Problematika dezercí příslušníků Pohraniční stráže (PS) do zahraničí stojí stranou zájmu historiků a povědomí o tomto jevu má poměrně malá část poučené veřejnosti. Není divu, československé pohraničí bylo dějištěm mnohem dramatičtějších událostí, které svou tragičností upozaďují děje ostatní. Máme-li na paměti životy uprchlíků zmařené příslušníky pohraničních ozbrojených složek při ilegálních pokusech o přechod hranic či nesmyslná úmrtí vojáků během základní služby u PS, jeví se zběhnutí pohraničníků do zahraničí jako marginálie. Je tedy logické, že na řadu přichází až po zdokumentování obětí tvrdého a bezohledného systému ostrahy hranic.

Pohraniční stráž byla významným pilířem lidově demokratického režimu a jejími řadami prošlo odhadem půl milionu občanů Československa. Odmítnutí základní vojenské služby v ní bylo faktickým činem odporu proti projevům tehdejšího režimu, ať již byly motivy odpírání jakékoliv. Aby se u zkoumaného jevu předešlo mytologizaci, která s sebou zpravidla nese nepravdy, v tomto případě buď o neúměrně vysokých počtech odmítnutí služby formou dezerce, či naopak o jejich neexistenci, je nutné získat spolehlivé informace. Právě to je hlavním cílem autorů: podchytit a ve stručnosti popsat veškeré případy zběhnutí od PS a dalších ozbrojených složek participujících na ostraze hranic (protivzdušná obrana, výzvědná služba armády a celní služba) do zahraničí, tentokrát v sedmdesátých letech minulého století. Z pohledu autorů bylo důležité popsat jev v daném období v jeho úplnosti, protože celkový počet případů zběhnutí vztažený k počtu příslušníků PS sloužících u jednotek prvního sledu, tedy bezprostředně na hranicích, může napovědět, nakolik dezerce ohrožovaly systém ostrahy hranic a nakolik byla služba u PS přijatelnou úlitbou, či dokonce akceptovatelnou službou tehdejšímu režimu.

Již bylo řečeno, že dezerce od ozbrojených složek nejsou tématem zájmu historiků. Odhlédneme-li od již autory publikovaných textů (viz dále), seriózně se problematikou zabýval pouze Libor Svoboda ve sborníku Život na československých hranicích a jejich překračování v letech 1945–1989. Studie si však všímala pouze období 1985–1989.

Předkládaný text je chronologicky zasazen mezi dvě autory již publikované studie věnující se tomuto tématu v období let 1968[1] a 1980–1990[2]. Vznikl na základě studia pramenů z Archivu bezpečnostních složek (ABS), zejména denních hlášení, vyšetřujících zpráv a dalšího spisového materiálu soustředěného v převážně nezpracovaných fondech PS, studiem vyšetřovacích spisů z fondu Správa vyšetřování StB a spisového materiálu i operativních svazků Vojenské kontrarozvědky (VKR). Z Vojenského ústředního archivu autoři využili řadu spisů vojenských obvodových soudů a prokuratur.

Metodologicky probíhal výzkum tak, že byla prostudována denní hlášení za uvedenou dekádu, čímž byl získán přehled o všech případech. Absence denních hlášení z roku 1970 byla nahrazena zevrubným studiem spisového materiálu z fondů PS z uvedeného roku. Sestavený seznam byl konfrontován s dílčími souhrnnými počty více méně náhodně nalezenými ve spisovém materiálu VKR. Porovnáním byla zjištěna 100% shoda. Protože informace z denních hlášení k jednotlivým případům jsou jen dílčí a kusá, v dalších zmíněných fondech byly dohledány doplňující skutečnosti. Tyto pak byly analyticky zpracovány do jednotlivých hesel.

Kromě zmíněných archivních pramenů pravděpodobně existují k dané problematice archivní materiály na Slovensku, v Německu a v Rakousku, ty ale nebyly z technických důvodů studovány. Pouze z Archivu Ústavu paměti národa v Bratislavě byla vyžádána a použita rešerše z materiálů bývalé VKR. Autoři jsou si dále vědomi dostupností dalších informací k problematice kolujících především na webech provozovaných většinou bývalými příslušníky PS. Tyto informace jsou použitelné až po pečlivé kritice. Při vědomí omezenosti rozsahu textu by byly navíc adekvátní osobní svědectví hlavních aktérů. Ta se však autorům nepodařila získat.

Jednotlivé případy jsou zpracovány v chronologickém soupisu s uvedením osobních údajů, místní i časové lokalizace, data nástupu vojenské služby a stručného popisu, jehož součástí je i uvedení trestního postihu zběhů. Pokud některý z údajů není uveden, autorům se jej nepodařilo zjistit. Tři z případů jsou podrobněji rozvedeny v textové části. Při jejich výběru nebyl zvolen žádný klíč mimo předpokládané čtenářské atraktivity a jejich počet je určen celkovým rozsahem textu stanoveným vydavatelem.

Snahou bylo dohledat a popsat průběh událostí, jejich souvislosti, motivy i důsledky. Ne vždy ale bylo možné dosáhnout vyčerpávajícího výkladu, ať z důvodu omezené úspěšnosti tehdejšího šetření, nebo kvůli nedostupnosti pramenů – řada dokumentů byla skartována, některé jsou obtížně dohledatelné z důvodu nezpracovanosti archivního fondu.

1 PULEC, Martin. Nestandardní jevy u Pohraniční stráže v posrpnovém období roku 1968. In: *Semper paratus* č. 1. Praha, 2013, s. 9–61.

2 NAVRÁTIL, Pavel; PULEC, Martin. Případy zběhnutí do zahraničí od Pohraniční stráže v osmdesátých letech dvacátého století. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek 19/2021*. Praha: ABS, 2021, s. 355–419.

Text tabulkové části i vybraných případů je mezi autory rozdělen časovým mezníkem březen 1974. Starší případy zpracoval Pavel Navrátil, mladší Martin Pulec, z jehož dlouhodobého výzkumu problematiky Pohraniční stráže práce vychází.

***

Sedmdesátá léta minulého století jsou v historii Československa ve veřejném povědomí už intuitivně spojena s procesem tzv. normalizace. Na začátku této dekády se již mocenské prostředky vládnoucí KSČ bezpečně nacházely v rukou garnitury zcela loajální sovětskému vedení. Vlny společenského pohybu ale ještě zdaleka nebyly klidné, režim musel reagovat na pnutí vyvolané jeho tlakem a vyrovnávat se s ním. Pokud jev zkoumaný v tomto článku sledujeme na pozadí těchto „velkých dějin", lze pozorovat, jak nepřekvapivě koreluje s velkou emigrační vlnou vyvolanou odporem velké části obyvatelstva k tomu, jak si vládnoucí moc tehdy představovala politický a společenský standard.

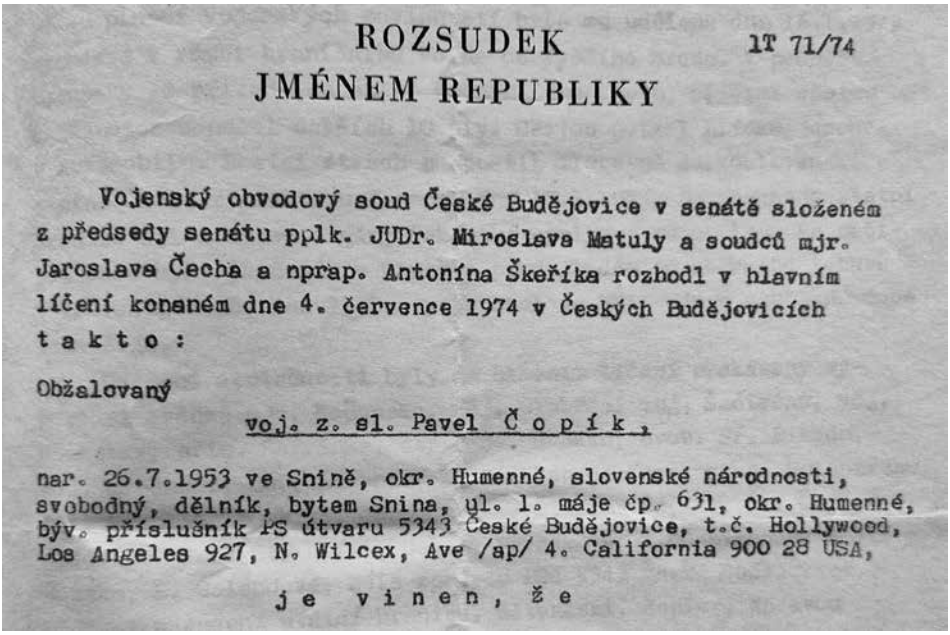
Ani kontrakulturní a novolevicové hnutí, které v druhé polovině šedesátých let obletělo západní svět, ani demokratizační proces v Československu v témže období neměly vliv na stávající bipolární rozdělení Evropy a naše západní hranice zůstávaly „frontovou linií" studené války. I přes mírné uvolnění pohraničního režimu bezprostředně po okupaci zemí Varšavské smlouvy velmi brzo následovalo utužení ostrahy hranic směřující k ideálu naprosté neprostupnosti pro osoby, zboží a informace vyjma přísně kontrolovaných kanálů. Uzávěru zajišťovala PS, která byla nejen „státobezpečnostní" složkou, ale s nedávno získanou těžší výzbrojí i součástí obranného systému republiky.[3]

Pohraničníci základní služby, kteří si své služební zařazení nevybrali a k výkonu vojenských a bezpečnostních povinností v této složce byli více méně donuceni, museli plnit náročné úkoly a své nelehké postavení si sami komplikovali zaváděním a udržováním „staromazáckých" zvyklostí do vzájemných mezilidských vztahů. Dočasnost zmiňované situace byla pro mnohé jednou z mála vzpruh pomáhajících období vojenské služby překonat. Byli však nemnozí, kteří jen trpně neproplouvali, využili místa své působnosti a dezertovali za železnou oponu, jejíž neprostupnost měli zajišťovat.

Těmito případy se následně zabývala VKR, která po shromáždění informací ke zběhovi podnikla opatření, jejichž cílem bylo dostat uprchlíka zpět do Československa a předat ho k potrestání. K tomu zpravidla využívala manipulaci s rodinou a přáteli bývalého pohraničníka. Ne vždy byly její snahy neúspěšné, ovšem je nutno dodat, že řada bývalých pohraničníků se vracela ze zahraničí i bez přispění VKR.

Většina však setrvala na své nelehké cestě, stali se občany jiných států a do Československa se znovu podívali až po roce 1989. Právě jim je tato práce věnována.

3 Těžší výzbroj, hlavně bezzákluzové kanóny a obrněné transportéry, získala PS během svého organizačního začlenění do struktur armády v letech 1966–1972.

ROZSUDEK 1T 71/74
JMÉNEM REPUBLIKY

Vojenský obvodový soud České Budějovice v senátě složeném z předsedy senátu pplk. JUDr. Miroslava Matuly a soudců mjr. Jaroslava Čecha a nprap. Antonína Škeříka rozhodl v hlavním líčení konaném dne 4. července 1974 v Českých Budějovicích takto:

Obžalovaný

voj. z. sl. Pavel Čopík,

nar. 26.7.1953 ve Snině, okr. Humenné, slovenské národnosti, svobodný, dělník, bytem Snina, ul. 1. máje čp. 631, okr. Humenné, býv. příslušník PS útvaru 5343 České Budějovice, t.č. Hollywood, Los Angeles 927, N. Wilcex, Ave /ap/ 4. California 900 28 USA,

je vinen, že

Obr. 1: Úryvek z rozsudku nad Pavolem Čopíkem, kterého zavedla jeho cesta od rodného úpatí Vihorlatu nakonec docela daleko (ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-17820 MV, rozsudek 1T 71/74, s. 116)

Soupis případů

vojín **Jan Kašpar**, dělník, člen KSČ – člen výboru základní organizace

Zařazení u jednotky: 5. bps (brigáda pohraniční stráže), 6. rps (rota pohraniční stráže) Nový Žďár, kulometník

Nástupní termín: 1. srpna 1968

Datum a místo zběhnutí: 5. ledna 1970, 6:00–7:00 hod., HM (hraniční mezník) 9/11

Kašpar využil ke zběhnutí do NSR příležitosti, kdy byl druhý z dvojice střežící stanoviště odvolán z hlídky. Hranici překročil i s výzbrojí. Jeho nepřítomnost zjistila s hodinovým zpožděním až střídající hlídka. Jeho zběhnutí vyvolalo na útvaru překvapení, neboť byl nejen nositelem odznaku „Vzorný pohraničník", ale i aktivně pracujícím stranickým funkcionářem. Jako motiv bylo zvažováno podezření, že se účastnil zcizení osobního automobilu během jeho dovolenky v místě bydliště. Z dopisů, jež poslal rodičům, žádná lítost z opuštění vlasti nevyplývala, naopak si v nich svůj život v Německu velice pochvaloval. Ve věci jeho soudního postihu došlo

k administrativnímu lapsu, neboť vyšetřovatel stíhání pro nepřítomnost obviněného v únoru 1970 přerušil a již neobnovil. Tato nesrovnalost byla objevena až o mnoho let později, takže k obnovení řízení došlo teprve v roce 1984. Byl odsouzen ke čtyřem rokům odnětí svobody.[4]

vojín **Zdeněk Lopaur**, zedník
Zařazení u jednotky: 15. bps, 10. rps Pohoří
Nástupní termín: 1. srpna 1968
Datum a místo zběhnutí: 14. února 1970, po 20:00 hod., HM IV/5

Lopaur s vojínem Beranem, se kterým se účastnil stavebních prací na rotě, využili toho, že objekt nebyl z důvodu přestavby oplocen, a ve vánici nepozorovaně překonali hranici směrem do Rakouska. Jejich nepřítomnost byla zjištěna až ráno. Na služebně četnictva se setkali s Františkem Koutem, který zběhl téhož večera od jiného útvaru. Lopaur nebyl v uprchlickém táboře spokojen, vystěhování do Austrálie odmítl a raději se rozhodl k návratu. Hranici nazpět překročil 11. dubna v nákladním vlaku, byl vazebně stíhán a odsouzen k patnácti měsícům odnětí svobody nepodmíněně. Jako důvod zběhnutí uvedl nesouhlas s okupací a touhu po lepším a snazším životě. Beran se později přestěhoval do SRN, v nepřítomnosti byl odsouzen k dvaceti sedmi měsícům odnětí svobody.[5]

vojín **Vladimír Beran**, instalatér
Zařazení u jednotky: 15. bps, 10. rps Pohoří
Nástupní termín: 1. srpna 1968
Datum a místo zběhnutí: 14. února 1970, po 20:00 hod., HM IV/5

Viz Zdeněk Lopaur.

4 ABS, f. 2342, inv. j. 360; f. Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic (dále HS PS OSH), čj. 01288/1970; čj. 0024/52-70; f. III.S – svazky, arch. č. 10233; f. V, vyšetřovací spis V-17787 MV.

5 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 9930; f. HS PS OSH, čj. 00323/15-70.

vojín **František Kout**, zedník
Zařazení u jednotky: 15. bps, 15. rps Česká Velenice, střelec a psovod
Nástupní termín: 1. srpna 1968
Datum a místo zběhnutí: 14. února 1970, 21:30–23:00 hod., HM V/37-38

Kout zběhl z výkonu služby během střežení na vnější straně zátarasu, kam byl vyslán i přes svou opilost. Na čin měla nejspíše vliv nespokojenost s vojenskou službou, problémy v osobním životě, svou roli sehrál i alkohol. Ve tmě a za silného sněžení nebyl jeho útěk zpozorován. Další člen hlídky zaznamenal jeho neoprávněný pohyb mimo přidělené stanoviště, avšak nijak na to nezareagoval, zároveň poté nebyla řadu hodin prověřena jeho nepřítomnost. Při útěku s sebou Kout odvedl služebního psa, který byl později na hraničním přechodu vrácen zpět, přičemž byl na jeho náhubku nalezen vzkaz, aby „pozdravovali doma". Dne 5. července 1971 se vrátil v prostoru hraničního přechodu Hatě, jako důvod uvedl obtížné existenční podmínky v Rakousku. Byl odsouzen ke třem rokům odnětí svobody.[6]

vojín **Josef Sirowatka**, dělník
Zařazení u jednotky: 9. bps, 8. rps Maxov, střelec
Nástupní termín: 1. října 1969
Datum a místo zběhnutí: 7. dubna 1970, 12:10–13:00 hod., HM 25/7

K Sirowatkovu zběhnutí došlo během střežení stanoviště na vnější straně signální stěny, odkud se nepozorovaně vzdálil. Jeho nepřítomnost byla zjištěna v řádu desítek minut, ale pátrání bylo bezúspěšné. V SRN požádal o politický azyl. V Německu se mu pracovně ani společensky nedařilo, takže se rozhodl k návratu, který uskutečnil 5. dubna 1973. Byl zatčen a umístěn do vazby. Odsouzen byl ke třem a půl roku odnětí svobody.[7]

6 ABS, f. HS PS OSH, k. 285, čj. 002769/12-1970; čj. 019/13-6/70; f. 2348, k. 13, čj. 0686/70; f. V, vyšetřovací spis V-10818 MV.

7 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10192; f. HS PS OSH, čj. 00641/70-70; čj. 02437/70.

vojín **Jan Kyncl**, zámečník
Zařazení u jednotky: 9. bps, 8. ženijní rota, řidič
Nástupní termín: 1. srpna 1968
Datum a místo zběhnutí: 22. dubna 1970, 10:00–10:30 hod., HM 22/14

Kyncl odjel při terénních pracích, které prováděl za zátarasem s využitím traktoru, ke státní hranici, kde traktor odstavil, a přešel do SRN. Požádal o politický azyl. Byl odsouzen ke třem a půl roku odnětí svobody.[8]

vojín **Stanislav Nedůchal**, klempíř, člen KSČ
Zařazení u jednotky: 4. bps, 24. rps Boří Dvůr, střelec
Nástupní termín: 1. 8.1968
Datum a místo zběhnutí: 24. dubna 1970, 18:40 hod., HM X/30

Nedůchal byl hodnocen jako nadprůměrný voják, navíc stranicky angažovaný. K přechodu hranice do Rakouska využil samostatného střežení piketu a spánku dalšího člena hlídky. V uprchlickém táboře v Traiskirchenu byl vytěžován ohledně své služby u PS. V nepřítomnosti byl odsouzen ke dvěma a půl roku odnětí svobody. Po krátké době se přestěhoval do SRN, kde se seznámil s několika dalšími emigranty, z nichž jeden jej přemluvil k návratu do ČSSR. Dne 28. ledna 1973 se v jeho společnosti vrátil, byl zadržen a dodán do výkonu trestu, který mu byl dodatečně snížen na osm měsíců. Své zběhnutí označil za „mladickou nerozvážnost" ovlivněnou rozchodem s dívkou a podnapilostí.[9]

vojín **Antonín Fanta**, zedník
Zařazení u jednotky: 5. bps, 5. rps Selbská, střelec
Nástupní termín: 1. října 1969
Datum a místo zběhnutí: 9. května 1970, 22:15–22:50 hod., HM 3

Fanta byl zařazen v tříčlenné předsunuté hlídce. Spolu s vojínem Antonínem Tyrajem využili odpočinkovou pauzu třetího člena a vydali se překonat hranici do SRN. Výzbroj a část výstroje zanechali na čsl. území. Motivem byla nespokojenost se zařazením u PS. Fanta rodičům v dopisech ze zahraničí vyjadřoval spokojenost, ti tudíž neměli zájem spolupracovat s VKR na jeho ovlivňování za účelem návratu.[10]

8 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10191; f. HS PS OSH, čj. 00640/70-70; čj. 02524/70.

9 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10159; f. KR, arch. č. 337171 Brno; f. HS PS OSH, čj. 00653/70-70; čj. 02619/70.

10 ABS, f. HS PS OSH, k. 285, čj. 002769/12-1970; čj. 00713/70-70; f. III.S – svazky, arch. č. 10231; f. V, vyšetřovací spis V-14096.

vojín **Jiří Tyraj**, zámečník
Zařazení u jednotky: 5. bps, 5. rps Selbská, psovod
Nástupní termín: 1. října 1969
Datum a místo zběhnutí: 9. května 1970, 22:15–22:50 hod., HM 3

Viz Antonín Fanta.

vojín **Ján Majchút**, dělník
Zařazení u jednotky: 11. bps, 12. rps Jarovce
Nástupní termín: 1. srpna 1968
Datum a místo zběhnutí: 30. května 1970, 0:33 hod., HM XII/27

Majchút si od 19. května 1970 odpykával v posádkové věznici Bratislava trest jednadvaceti dnů vězení za nedovolené opuštění útvaru. Spolu s ním byl ve výkonu trestu pro nekázeň i vojín ČSLA Marian Gregor, se kterým byl přidělen na práci v posádkové ubytovně, kde měli uklízet místnosti. Když měli po skončení práce přikázáno čekat na chodbě na eskortu a pracovnice dozoru je pustila z dohledu, využili otevřeného okna k útěku. Díky náskoku předešli vyhlášení poplachu a mezi obcemi Jarovce a Rusovce překonali drátěný zátaras do Rakouska. U obce Gattendorf byli oba zadrženi a dopraveni do uprchlického tábora. Iniciátorem zběhnutí byl nejspíše Gregor, jehož několik přátel již emigrovalo. Majchút se připojil patrně i vlivem obav z následků jeho častých vojenských prohřešků. K jeho zadržení viz následující heslo Ján Petruš.[11]

vojín **Ján Petruš**, obkladač
Zařazení u jednotky: 15. bps, 14. rps Fišerovy Chalupy, nosič munice
Nástupní termín: 1. srpna 1968
Datum a místo zběhnutí: 11. června 1970, 16:00–18:00 hod., v místě útvaru

Petruš byl dlouhodobě hodnocen jako neukázněný a problémový, pravidelně se u něj vyskytovaly incidenty spojené s alkoholem. Od jednotky nepozorovaně odešel v den, kdy byl s několika dalšími vojáky přistižen při pití piva při provádění ženijních prací a poté byl kázeňsky řešen. Po zjištění jeho nepřítomnosti bylo provedeno zakrytí státní hranice, ale žádné stopy nebyly objeveny. Několik týdnů byl veden jako nezvěstný, dokud z Rakouska nepřišel jeho rodičům dopis, že se nachází v uprchlickém táboře Traiskirchen. Tam se Petruš seznámil s organizátorem převaděčské

11 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 9995; f. HS PS OSH, čj. 0849/70-70; čj. 02869/70.

skupiny Imriškem. S dalším zběhem Jánem Majchútem se poté vydali do ČSSR vyzvednout Imriškovu dceru. Hranici úspěšně, ač se štěstím (před pronásledujícími pohraničníky se jim v terénu podařilo uprchnout) překonali nedaleko Bratislavy. Převaděčský úkol se jim nezdařilo zorganizovat, nebyli úspěšní ani ve snaze vyzvednout z Majchútova bydliště některé jeho osobní věci. Zpět se stejnou cestou pouštět nechtěli, načež Petruš navrhl, aby se do Rakouska vrátili přes úsek jeho bývalé jednotky. Do tohoto prostoru se jim přes Prahu a Tábor ještě podařilo dopravit, dokonce s sebou na cestu přibrali ještě jednoho svého známého, ale v brzkých ranních hodinách dne 11. září 1970 byli v blízkosti signální stěny zadrženi. Byl odsouzen ke třem rokům a jedenácti měsícům odnětí svobody.[12]

vojín **Miroslav Hodaň**, horník
Zařazení u jednotky: 15. bps, 5. rps Mlýnce, psovod
Nástupní termín: 1. října 1969
Datum a místo zběhnutí: 23. června 1970, 23:15 hod., HM II/60

Viz podrobný popis případu níže.

desátník **Gustav Kotrík**, zámečník
Zařazení u jednotky: 7. bps, spojovací rota, velitel družstva, voják 2. ročníku
Datum a místo zběhnutí: 17. července 1970, 11:00 hod., HM 16/10-14

Kotrík zběhl z pracovní skupiny provádějící výkopy v blízkosti státní hranice společně s desátníkem Janem Rydrychem. Že se nacházejí v SRN, nebylo až do druhého dne zaznamenáno – velící poddůstojník předpokládal, že se krátce před odchodem do civilu pohybují po okolních pohostinstvích. Bezprostředním motivem bylo rozčarování z nepříznivých posudků od velitele útvaru, kterému se chtěli pomstit. Oba byli v nepřítomnosti odsouzeni ke čtyřem a půl roku odnětí svobody. Kotrík zároveň projevoval nesouhlas s okupací a poměry v ČSSR, posléze byl pokládán za iniciátora společného útěku. Dodatečně bylo zjištěno, že ke službě na hranici byl zařazen i přesto, že před vojnou byl odsouzen k podmíněnému trestu za krádež dvou aut. Rydrych byl podle šetření ke zběhnutí přemluven a později svého rozhodnutí litoval. Zajímal se o možnost návratu, ale po vynesení rozsudku tuto možnost zavrhl.[13]

12 ABS, f. HS PS OSH, k. 285, čj. 002769/12-1970; f. III.S – svazky, arch. č. 10022.

13 ABS, f. HS PS OSH, k. 285, čj. 002769/12-1970; čj. 03366/70; čj. 00812/72; f. III.S – svazky, arch. č. 10337, 10279.

desátník **Jan Rydrych**, elektromechanik
Zařazení u jednotky: 7. bps, spojovací rota, velitel družstva, voják 2. ročníku
Datum a místo zběhnutí: 17. července 1970, 11:00 hod., HM 16/10-14

Viz Gustav Kotrík.

vojín **Pavel Salzmann**, instalatér
Zařazení u jednotky: 4. bps, 21. rps Sedlec, psovod
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 20. července 1970, 7:30–8:30 hod., HM X/1

Salzmann využil pátý den po příchodu k prvosledové jednotce během střežení spánku velitele hlídky v piketu. Ze skříňky vyjmul klíče od průchodu v signální stěně a nepozorován překonal hranici do Rakouska. Pobýval v uprchlickém táboře Traiskirchen, v listopadu nelegálně přešel do SRN, kde byl zařazen do uprchlického tábora Zirndorf. Podle získaných zpráv byl vytěžován zpravodajskými službami Rakouska a USA. Motivem byla zřejmě nespokojenost s poměry v ČSSR, bezprostřední vliv mohlo mít rozhodnutí o nepřidělení služebního psa, na kterého se těšil. Byl v nepřítomnosti odsouzen ke dvěma a půl roku odnětí svobody.[14]

vojín **František Pavelčák**, geolog
Zařazení u jednotky: 11. bps, chovná stanice Malacky, cvičitel
Nástupní termín: 1. srpna 1968
Datum a místo zběhnutí: 26. července 1970, 2:15 hod., HM XII/25-26

Pavelčák původně sloužil u prvosledové jednotky, odkud byl stažen právě pro signalizované nebezpečí zběhnutí (styky s rakouskými občany na hranici). Byl nadále sledován a otevřeně prověřován, navíc měl jít svědčit k soudu proti svým kamarádům ohledně styků s cizími státními příslušníky, což bylo nakonec příčinou jeho rozhodnutí emigrovat. V době vycházky nepozorován překonal signální stěnu v prostoru svého předchozího působiště a polem vzrostlé kukuřice přešel hranici do Rakouska. Byl v nepřítomnosti odsouzen ke dvěma rokům odnětí svobody. Rok a půl žil ve Švédsku, ale nedařilo se mu získat stálé zaměstnání. V listopadu 1972 přicestoval do Vídně s rozhodnutím vrátit se na území Československa, což učinil 30. listopadu 1972 přes hraniční přechod Petržalka.[15]

14 ABS, f. V, vyšetřovací spis V-17783 MV; f. KR, arch. č. 874453 OV; f. HS PS OSH, čj. 001385/70-70; čj. 03387/70.

15 ABS, f. HS PS OSH, čj. 01069/70-70; čj. 02188/70-72; DH č. 317 ze dne 2. 12. 1972.

vojín v záloze **Imrich Tornai**, zedník
Zařazení u jednotky: 11. bps, ženijní rota, t. č. na cvičení
Datum a místo zběhnutí: 28.–29. července 1970, 22:00–6:00 hod., HM XI/22

Tornai absolvoval základní vojenskou službu v letech 1964–1966, jako zedník pracoval u pracovní jednotky 11. bps na výstavbě vojenských objektů. V roce 1970 byl povolán na cvičení záloh a po čtyřdenním základním výcviku u výcvikového praporu v Malackách byl převelen k 11. bps, 2. rps Malé Leváre. Jeho úkolem bylo společně s dalšími vojáky desetičlenné pracovní skupiny pracovat na stavbě ženijně technického zabezpečení. U jednotky strávil pouze jeden pracovní den. Ihned po příjezdu k pohraniční rotě požádal velitele o udělení dvoudenního volna k vyřešení rodinných záležitostí. „Opušťák" si telefonicky ještě o jeden den prodloužil. K jednotce se vrátil dne 28. července 1970 v 10:00 hod., do 17:00 hod. pracoval se skupinou. Poté se převlékl do civilních tepláků a trávil čas jako ostatní vojáci. Kolem 21:00 hod. se nabídl, že dojde do Malých Levárů pro pivo. Tehdy jej pohraničníci viděli naposledy. Ve 3:30 hod. zjistili jeho nepřítomnost na světnici, tuto skutečnost nahlásil dozorčí roty zástupci velitele v 6:45 hod. Následný poplach a pátrání objevilo pouze Tornaiovy boty vyzuté na břehu řeky a jeho stopy vedoucí do Moravy. Tornai využil umístění pohraniční roty za ženijním zátarasem a skutečnosti, že pohraničníci se mohli prakticky volně pohybovat až ke státní hranici. V civilních teplácích a s kabelou s osobními věcmi odešel nikým nepozorován do Rakouska. Po zběhnutí založila VKR na Tornaie pozorovací svazek Údržbář. Při šetření bylo zjištěno, že k dezerci využil první příležitosti; z mimořádné návštěvy bydliště si přivezl doklady (výuční list apod.) a v kantýně si nakoupil zásobu cigaret. Jako motiv zběhnutí určila VKR iluze o lepším životě na Západě a rozhárané rodinné poměry. Vzhledem k tomu, že další rozpracování případu se jevilo jako neúčelné, předala VKR svazek II. odboru S-StB Bratislava. Dezerce ukončila volný pohyb pohraničníků v okolí kasáren. Rota byla obehnána signální stěnou a kontrolním pásem. K jakému trestu byl Tornai za zběhnutí odsouzen, se nepodařilo zjistit.[16]

16 A ÚPN Bratislava, nezpracovaný fond OVKR 11. bps Bratislava, materiály vojenských zběhů od r. 1951 do r. 1982, čj. 026939/DČ-III-2-A, poř. č. 25, Tornai Imrich, s. 77–83.

vojín **Rudolf Puna**, zámečník
Zařazení u jednotky: 12. bps, 10. rps. Nový Dvůr, pancéřovník
Nástupní termín: 1. dubna 1969
Datum a místo zběhnutí: 12. srpna 1970, 20:15 hod., v prostoru jednotky

Puna využil samostatného provádění hlídky v prostoru za signální stěnou a nepozorován odešel do SRN. Zanechaná zpráva, kterou našli na jeho stanovišti, nasvědčovala špatnému psychickému rozpoložení. Byl umístěn do uprchlického tábora Zirndorf, později se vystěhoval do USA. V nepřítomnosti byl odsouzen ke čtyřem a půl roku odnětí svobody.[17]

vojín **Jan Psár**, dělník
Zařazení u jednotky: 9. bps, 6. rps Bystřice
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 15. srpna 1970, 11:50 hod., HM 17/1

Psár sloužil jako člen pozorovací hlídky na vnější straně signální stěny. Před nezpozorovaným opuštěním stanoviště uvázal služebního psa a odešel směrem ke státní hranici se SRN. Tam požádal o politický azyl a byl umístěn do tábora Zirndorf. Motivem patrně byla snaha vyhnout se vojenské službě. Byl odsouzen ke třem rokům odnětí svobody.[18]

vojín **Imrich Beluš**, elektrikář
Zařazení u jednotky: 11. bps., 8. rps Děvínská Nová Ves, řidič
Nástupní termín: 1. dubna 1969
Datum a místo zběhnutí: 28. srpna 1970, 22:30 hod.

Belušův podnapilý kolega během dvojčlenné hlídky z radosti nad tím, že to má „za pár", několikrát vystřelil do vzduchu. Beluš podlehl strachu z očekávaných následků, v panice po příchodu další hlídky ohrožoval ostatní samopalem, vyhrožoval sebevraždou a nakonec se po jejich vynuceném odchodu vydal k signální stěně, kterou překonal, a pokračoval napříč řekou Moravou do Rakouska. Když jeho záměr přítomní vojáci pochopili, vedli někteří ve směru jeho postupu palbu (jeden z nich odmítl). Beluš však zasažen nebyl, střelbu před vstupem do vody naopak opětoval, rovněž bez zásahu. Během vyšetřování bylo zjištěno, že udržoval korespondenční

17 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10201; f. HS PS OSH, čj. 001164/70-70.
18 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10214.

styk s několika přáteli, kteří emigrovali, a z jeho strany mohlo jít o plánovaný záměr. Vystěhoval se do USA.[19]

vojín **František Šrámek**, zedník
Zařazení u jednotky: 5. bps, 3. rps, psovod
Nástupní termín: 1. dubna 1969
Datum a místo zběhnutí: 19. září 1970, 13:00–14:45 hod., HM 8/14

Šrámek využil ke zběhnutí zařazení v jednočlenné hlídce na pozorovatelně na vnější straně zátarasu. U tohoto zařazení patřilo mezi jeho povinnosti i propouštět bránou pracovníky místního zemědělského statku. Právě ti byli první, kteří na jeho nepřítomnost upozornili, když s vracejícím se traktorem uvázli na vnější straně signální stěny. Hranici do SRN překonal Šrámek ozbrojen. Jako voják byl hodnocen podprůměrně a projevoval nechuť k výkonu vojenské služby. Z vycházek se často vracel opilý a v osobních hovorech dával najevo nespokojenost s poměry v zemi. V roce 1972 se v Německu oženil a s manželkou se odstěhoval na Korsiku.[20]

vojín **Gustav Hamrozi**, traktorista
Zařazení u jednotky: 15. bps, 19. rps Hajnice, řidič
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 25. září 1970, 23:15–0:30 hod., HM VI/19

Hamrozi využil ke zběhnutí samostatného hlídkování na stanovišti u příhraničního Staňkovského rybníku. Odemkl si vrata v zátarasu, uvolnil rotní pramici a za tmy se přeplavil na protější břeh, který již ležel přímo na hranici s Rakouskem. Jeho nepřítomnost byla zjištěna až po další hodině, takže opatření k jeho zadržení již byla bezvýsledná. S sebou odnesl samopal a munici. Bezprostředním motivem bylo pravděpodobně šikanování a ponižování ze strany několika vojáků druhého ročníku, v dopisech rodičům později uváděl nesouhlas s poměry v ČSSR. V listopadu téhož roku se vystěhoval do Austrálie.[21]

19 ABS, f. HS PS OSH, čj. 02284/70; čj. 01261/70-70.

20 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10382; f. V, vyšetřovací spis V-17778 MV; f. HS PS OSH, čj. 01233/70.

21 ABS, f. HS PS OSH, k. 285, čj. 002769/12-1970; f. 2348, k. 13, čj. 0686/70; f. III.S – svazky, arch. č. 10051.

nadporučík **Vilém Klír**, voják ČSLA z povolání, bývalý člen KSČ
Zařazení u jednotky: ČSLA, VÚ-7495/H, voják z povolání od roku 1959
Datum a místo zběhnutí: 29. září 1970, 10:45 hod., HM 13/12-13

Klír působil u radiotechnického praporu Zpravodajské správy Generálního štábu jako analytický důstojník. Uvedeného dne nastoupil na stanoviště Havran nedaleko Mariánských Lázní. Tam přesvědčil velitele roty, aby se vydali do prostoru státní hranice nasbírat houby. Když se dostali několik desítek metrů od území SRN, skočil do houští a dal se na útěk. Na čsl. území ještě stačil odhodit pistoli. Motivem jeho rozhodnutí byl nejspíše souběh profesních a rodinných problémů. Během normalizačních prověrek byl vyškrtnut z KSČ, nejspíše v souvislosti s emigrací jeho bratra a také ve spojitosti s jeho účastí na provozu radiostanice rušící komunikaci okupačních vojsk v srpnu 1968. To pro něj znamenalo blížící se odvelení a přinejlepším vyhlídku na přeřazení na mnohem méně lákavé působiště. Před svým velitelem, který mu jeho vyloučení oznámil jen dva dny před zběhnutím, se svěřil s úmyslem raději odejít do civilu. Současně zažíval vážnou manželskou krizi, kterou zjevně pokládal za neřešitelnou. V SRN se mu podařilo poměrně rychle získat práci a zázemí. Vojenským obvodovým soudem v Plzni byl odsouzen k šesti letům odnětí svobody a ztrátě vojenské hodnosti.[22]

vojín **Vladimír Havlíček**, dělník
Zařazení u jednotky: 4. bps, 7. rps, Šafov, psovod
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 4. října 1970, 0:25 hod., HM VIII/2

Havlíček využil během střežení stanoviště za zátarasem odchodu druhého člena hlídky do piketu a za hustého deště překonal asi 150 metrů vzdálenou hranici do Rakouska. Nebyly zjištěny žádné poznatky, které by osvětlily motiv. Vystěhoval se do USA.[23]

22 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 17514; f. 2347, k. 12, čj. 01298/70.
23 ABS, f. HS PS OSH, čj. 04098/70; čj. 001552/70-70.

vojín **Jiří Pešík**, krmivář
Zařazení u jednotky: 15. bps., 6. rps Horní Dvořiště, starší účetní
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 13. října 1970, po 5:00 hod., HM III/18

Pešík využil k útěku do Rakouska samostatného provádění výcviku služebního psa v prostoru za signální stěnou. Ve tmě se vzdálil z dohledu a jeho stopy byly zjištěny až po rozednění. Požádal o politický azyl, později se přestěhoval do SRN. Přesný motiv nebyl zjištěn. V nepřítomnosti byl odsouzen ke třem rokům odnětí svobody.[24]

vojín **Jiří Kunc**, dělník
Zařazení u jednotky: 5. bps, 11. rps, psovod
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 18. října 1970, 12:00–12:30 hod., HM 11/3

Kunc využil ke zběhnutí do NSR zařazení hlídky na samostatném stanovišti na pozorovatelně. Přes hranici přešel ozbrojen. Jako pravděpodobný motiv byl označen jeho rozchod s děvčetem. Pobyt v uteženeckém táboře Zirndorf nesnášel dobře a VKR prostřednictvím jeho rodičů, bratra i bývalého děvčete dosáhla 14. května 1971 jeho návratu. Obratem nastoupil výkon trestu odnětí svobody v délce dva a půl roku.[25]

vojín **Ján Spodník**, dělník
Zařazení u jednotky: 15. bps, 14. rps Fišerovy Chalupy, nabíječ
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 23. října 1970, po 18:00 hod., v místě útvaru

K Spodníkovu zběhnutí došlo v době, kdy se jako člen poplachové hlídky vrátil k jednotce po prověřování pohybu traktoru v pohraničním pásmu. Prostor roty opustil nezabezpečeným bočním východem v oplocení a signalizační stěnu směrem do Rakouska překonal bez podání signálu. Jeho nepřítomnost byla zjištěna a prověřována až po několika hodinách. Byl konstatován nedostatečný výkon strážní služby u útvaru.[26]

24 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10377; f. HS PS OSH, čj. 02117/70-72; čj. 04243/70; f. 2348, k. 13, čj. 0686/70.

25 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 19897; f. V, vyšetřovací spis V-11116 MV; f. HS PS OSH, čj. 04336/70; čj. 001541/70-70.

26 ABS, f. HS PS OSH, čj. 00887/70-71; čj. 04425/70.

četař v další službě **Miloš Holacký**, voják z povolání

Zařazení u jednotky: 4. bps, 20. rps Mikulov, pomocník velitele roty – technik, základní vojenská služba v letech 1967–1969, voják z povolání od 5. října 1970

Datum a místo zběhnutí: 24. listopadu 1970, 21:00 hod., HM IX/73

Holacký fingoval v prostoru celnice prověrku výkonu strážní služby, čímž úspěšně oklamal členy hlídek, prošel na vnější stranu zátarasu a přešel na území Rakouska. Pravděpodobným motivem byla manželská krize. Záhy poté, co byl umístěn do uprchlického tábora, začal svého činu litovat a v dopise manželce se zajímal o možnost návratu. Ve spolupráci s VKR jej navštívil jeho otec a po vyřízení formalit na vídeňské ambasádě se spolu vrátili na území ČSSR. Byl odsouzen k trestu odnětí svobody ve výši šestnácti měsíců.[27]

vojín **Pavel Hajduk**, traktorista

Zařazení u jednotky: 11. bps, 11. rps, psovod

Nástupní termín: 1. dubna 1969

Datum a místo zběhnutí: 5. prosince 1970, 20:00 hod., v úseku jednotky

Hajduk vykonával hlídkovou službu ve funkci velitele na vnější straně zátarasu. Když se dostavil vojín Haviar, který se měl účastnit výcviku služebního psa, propustil jej průchodem za signální stěnu a připojil se k němu. Na této legendě se spolu dopředu domluvili a vzápětí i se služebním psem překonali hranici směrem do Rakouska. Jejich útěk byl zpozorován, ale pro přílišnou blízkost hranice již proti nim nemohlo být účinně zasaženo. Během vyšetřování bylo zjištěno, že Hajdukova partnerka byla těhotná a Haviar měl od roku 1968 příbuzného v Austrálii. Do uprchlického tábora byl vyslán Haviarův tchán, kterému se podařilo zetě přemluvit k návratu, Hajduk kvůli obavám z postihu cestu odmítl. Haviar byl po návratu zatčen a byla na něj uvalena vazba, Hajduk byl v nepřítomnosti odsouzen ke třem rokům odnětí svobody.[28]

vojín **Peter Haviar**, člen KSČ

Zařazení u jednotky: 11. bps, 11. rps, řidič

Nástupní termín: 1. dubna 1969

Datum a místo zběhnutí: 5. prosince 1970, 20:00 hod., v úseku jednotky

Viz Pavel Hajduk.

27 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10167; f. HS PS OSH, čj. 04637/70; čj. 0077/70-71.

28 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10447; f. HS PS OSH, 0821/01-1971; čj. 008/70-71.

vojín **Petr Kubík**, zedník
Zařazení u jednotky: 15. bps, 13. rps Nové Hrady, řidič
Nástupní termín: 1. dubna 1969
Datum a místo zběhnutí: 14. března 1971, 21:00 hod., HM IV/48

Kubík nastoupil podnapilý na hlídku a v rozporu s předpisy využil spolu s dalšími zařazenými vojáky k přepravě na stanoviště automobil GAZ. Tam začal na oslavu toho, že to má „za pár", střílet do vzduchu ze samopalu, vypálil celkem 63 nábojů. Střelbu nahlásila jimi vystřídaná hlídka po návratu na útvar, načež si jej velitel roty nechal spojit a chtěl záležitost řešit, ale Kubík spojení přerušil. Poté odešel do piketu. Když jej tam po chvíli šel zkontrolovat voják z pozorovatelny, již jej tam nenalezl a po krátkém pátrání objevili jeho stopy vedoucí do Rakouska. Po přechodu hranice se Kubík dostavil na policejní strážnici. Druhého dne byl vyslechnut a odvezen do utečeneckého tábora v Traiskirchenu. Tam již projevil zájem o návrat a 16. března byl za asistence čsl. velvyslanectví dopraven zpět. Jako důvod uvedl podnapilost a strach z trestu. Odsouzen byl k patnácti měsícům odnětí svobody nepodmíněně.[29]

svobodník **Vladimír Doležal**, zámečník
Zařazení u jednotky: 12. bps, 3. rps Slatina, velitel střeleckého družstva
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 6. května 1971, po 16:15 hod., HM 17/2

Doležal nepozorovaně opustil útvar mezi dvěma krátce na sebe navazujícími hlídkami. Po zjištění jeho nepřítomnosti byla zakryta státní hranice se SRN a zběhnutí bylo krátce nato potvrzeno příslušníkem Grenzpolizei. Voják v dopisech domů vyjadřoval nespokojenost s poměry na jednotce, zmiňoval pocit izolovanosti a špatný psychický stav. V nepřítomnosti byl odsouzen ke čtyřem rokům odnětí svobody.[30]

29 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10175; f. HS PS OSH, čj. 00386/70-71; čj. 0275/71; DH č. 58 ze dne 17. 3. 1971.

30 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10483; f. HS PS OSH, čj. 002700/71; čj. 001070/70-73.

vojín **Václav Krčmář**, lesní dělník
Zařazení u jednotky: 7. bps, 3. rps Debrník, psovod
Nástupní termín: 1. října 1970
Datum a místo zběhnutí: 7. května 1971, 14:23 hod., HM 3/9

Krčmář si během odpočinku vyzvedl svého služebního psa Kazana, odešel s ním do prostoru signální stěny, kterou prolezl s podáním signálu, a po 200 metrech i se psem překonal státní hranici do SRN. Tam požádal o politický azyl, psa mu odebrali a obratem vrátili zpět. Motivem bylo patrně znechucení z vojenské služby, ke které se nepokrytě stavěl jako k nutnému zlu, nevyhýbala se mu častá kázeňská napomenutí ani tresty. Odsouzen byl v nepřítomnosti ke třem letům odnětí svobody.[31]

vojín **Miroslav Hajduk**, zámečník
Zařazení u jednotky: 7. bps, 4. rps Polom, kulometník
Nástupní termín: 1. října 1970
Datum a místo zběhnutí: 27. června 1971, 16:00–17:00 hod., HM 4/11

Hajduk při návratu z vycházky v Železné Rudě spolu s vojínem Vladimírem Uherským v silně podnapilém stavu podlezli drátěný zátaras a dostali na území SRN. Byli zadrženi pohraniční policií, načež byli po dohodě následujícího dne vráceni na území ČSSR a předáni VKR. Motivem byl strach z postihu za opilství, z něhož vyplynulo jejich nepromyšlené a alkoholem ovlivněné rozhodnutí.[32]

vojín **Vladimír Uherský**, dělník
Zařazení u jednotky: 7. bps, 4. rps Polom, nabíječ
Nástupní termín: 1. října 1969
Datum a místo zběhnutí: 27. června 1971, 16:00–17:00 hod., HM 4/11

Viz Miroslav Hajduk.

31 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10381; f. HS PS OSH, čj. 00731/70-71; čj. PS-0632/01-1971; DH č. 108 ze dne 7. 5. 1971.

32 ABS, f. HS PS OSH, čj. 0821/01-1971; čj. 008/70-71; DH č. 157 ze dne 28. 6. 1971.

svobodník **Luděk Cupian**, horník
Zařazení u jednotky: 4. bps, 18. rps, velitel družstva
Nástupní termín: 1. dubna 1970
Datum a místo zběhnutí: 26. července 1971, 17:30 hod., HM IX/44

Cupian využil k emigraci do Rakouska zařazení u pracovní skupiny provádějící sklizeň kukuřice na vnější straně zátarasu. Před samotným útěkem členové hlídky přátelsky popíjeli lahvové pivo a zemědělci s jedním rakouským civilistou a příslušníkem Zollwache sklízeli pole. Cupian vypil asi šest nebo sedm piv. Oba členové hlídky v tu chvíli „vykonávali střežení" částečně svlečeni a odstrojeni. Cupian se poté vydal k hranici a bez zásahu svého spolubojovníka ji přešel. Na území státu zanechal výzbroj a část výstroje. Motivem byl odpor k vojenské službě, nespokojenost s poměry v ČSSR, snad i neúspěšná snaha o rozvázání pracovního poměru u Ostravsko-karvinských dolů. Byl odsouzen ke třem rokům odnětí svobody. Později se přestěhoval do SRN, kde získal zaměstnání, finančně podporoval matku. Po několika letech zvažoval svůj návrat v souvislosti s možným amnestováním jeho trestu, ale předpoklad tohoto plánu se nepotvrdil.[33]

vojín **Oldřich Nýdrle**, dělník
Zařazení u jednotky: 5. bps, 5. rps Selbská, střelec
Nástupní termín: 1. dubna 1971
Datum a místo zběhnutí: 14. srpna 1971, 21:00–21:20 hod., HM 4

Nýdrle během samostatného střežení úseku, na němž byla opravována bouřkou způsobená porucha na signalizačním zařízení, nepozorovaně opustil stanoviště a po překonání zátarasu po 300 metrech překročil ozbrojen hranici do SRN. Motivem bylo roztrpčení z poměrů u jednotky. Byl odsouzen ke čtyřem rokům odnětí svobody. V Německu měl existenční potíže a problémy s alkoholem. VKR se snažila o jeho vyvedení a v roce 1975 vyslala do SRN jeho matku, aby se jej pokusila přemluvit k návratu. Dne 16. května 1978 se v místech svého původního vojenského působení vrátil do ČSSR a byl zadržen.[34]

33 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10459; f. HS PS OSH, čj. PS-01481/11; čj. 001169/70-71; DH č. 185 ze dne 27. 7. 1971.

34 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10383; f. 2342, inv. j. 360; f. HS PS OSH, čj. 001246/70-71; DH č. 204 ze dne 15. 8. 1971; DH č. 136 ze dne 17. 5. 1978.

vojín **Jozef Ilko**, dělník
Zařazení u jednotky: 12. bps, 4. rps Broumov, psovod
Nástupní termín: 1. října 1970
Datum a místo zběhnutí: 7. října 1971, 14:05 hod., HM 20/9

Ilko zběhl do SRN během aktivizace služebního psa, při které představoval narušitele. Vyslaná cvičící hlídka jej v blízkosti signální stěny nenalezla, pouze psa a odhozený ochranný rukáv. Po překročení hranice potkal místního zemědělce, který jej na traktoru odvezl na služebnu pohraniční policie. Byl umístěn do uprchlického tábora Zirndorf. Jako voják byl hodnocen nadprůměrně, projevil zájem zůstat v činné službě jako kynolog. Byly u něj zjištěny problémy s alkoholem, pod jeho vlivem byl i během zběhnutí. Jeho matka jej v korespondenci přesvědčovala k návratu i s odkazem na zohlednění polehčujících okolností, neboť v tomto smyslu ji instruovala VKR. Ilko si v Německu sice našel zaměstnání, ale nemohl si na nové prostředí a ztrátu zázemí zvyknout a svého činu litoval. Dne 30. dubna 1972 se v prostoru svého zběhnutí vrátil do ČSSR. Důvod zběhnutí nedovedl blíže vysvětlit, nejspíše šlo o momentální rozhodnutí. Při výslechu se přiznal k tomu, že z tábora byl převezen do zvláštní ubytovny a řadu dní byl intenzivně vytěžován zpravodajskými důstojníky SRN a USA. Během nich prozradil podrobné informace o svém vojenském působišti, což bylo v souhrnu dodatečně označeno za předmět státního tajemství, přestože on sám nebyl osobou povolanou se seznamovat s informacemi tvořícími státní tajemství. Trestní právo bylo v tomto ohledu v neprospěch obviněných velmi pružné. Odsouzen byl pro zběhnutí a vyzvědačství k deseti letům odnětí svobody s umístěním v nejtěžší, III. nápravně výchovné skupině, což bylo ve sledovaném období zcela mimořádné. Podmíněně propuštěn byl v březnu 1980 a v říjnu téhož roku nastoupil k dosloužení základní vojenské služby v délce jedenácti měsíců. Během této doby byl nadále sledován VKR, v jejíchž záznamech je zachycen jeho výrok z rozhovoru s jiným vojákem, že za vysokým trestem stál „nějaký generál, který ho nechal odsoudit pro výstrahu ostatním".[35]

35 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 15208; f. V, vyšetřovací spis V-15271 MV; f. HS PS OSH, čj. 03966-28/1971; čj. 001546/70-71; DH č. 255 ze dne 8. 10. 1971.

vojín **Ondrej Farbiak**, instalatér
Zařazení u jednotky: 4. bps, 10. rps Podmolí
Nástupní termín: 1. října 1970
Datum a místo zběhnutí: 10. listopadu 1971, 10:15–11:00 hod., HM 8/24-25

Farbiak během zařazení v jednočlenné hlídce na pozorovatelně v blízkosti jednotky využil příležitosti, otevřel si podchod v signální stěně a po překonání řeky Dyje přešel na území Rakouska. Na čs. území zanechal část výstroje, výzbroj odnesl s sebou. V uprchlickém táboře Traiskirchen nebyl spokojen. Dne 4. ledna 1972 se po vyřízení cestovních dokladů na čsl. velvyslanectví vrátil do ČSSR.[36]

vojín **Oldřich Křenek**, dělník
Zařazení u jednotky: 5. bps, 7. rps Polná, pancéřovník
Nástupní termín: 1. dubna 1971
Datum a místo zběhnutí: 14. listopadu 1971, 14:15 hod., HM IX/15

Křenek zběhl při samostatném hlídkování na pozorovatelně. Využil provádění zkušební signalizace narušení zátarasu, prošel brankou a po lesní cestě se ozbrojen vydal k hranici se SRN, vzdálené asi 750 m. Jeho nepřítomnost byla zjištěna po 50 minutách. Důvodem útěku byla šikana a poměry u útvaru. V předcházejících měsících byl ze strany VKR zavázán jako kandidát na informátora. VKR využila jeho otce k přesvědčení k návratu, k čemuž přispěly i jeho existenční obtíže v emigraci. Ve Frankfurtu nad Mohanem navštívil čsl. zastupitelský úřad, kde si nechal vystavit cestovní doklady, a 30. prosince 1971 se vrátil nočním rychlíkem do Chebu. V SRN prošel obdobným procesem intenzivního zpravodajského vytěžování jako Jozef Ilko, takže byl v tomto směru rovněž vyšetřován. Jím přiznaný okruh poskytnutých informací tvořil podle posudku služební tajemství. Kromě zběhnutí byl tedy navíc odsouzen i za spáchání trestného činu ohrožení služebního tajemství ke dvěma rokům a čtyřem měsíců odnětí svobody.[37]

36 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10325; f. V, vyšetřovací spis V-17768 MV; f. HS PS OSH čj. 04300/71; čj. 001842/70-71; DH č. 287 ze dne 11. 11. 1971.

37 ABS, f. 2342, inv. j. 334; f. III.S – svazky, arch. č. 10298; f. V, vyšetřovací spis V-15611 MV; f. HS PS OSH, čj. 01433/71; čj. 001767/70-71; DH č. 291 ze dne 15. 11. 1971; VÚA, f. VOP Plzeň, sp. zn. OPv 240/73.

vojín **Zdeněk Soušek**, kuchař
Zařazení u jednotky: 11. bps, 12. rps Jarovce, kuchař
Nástupní termín: 1. října 1971
Datum a místo zběhnutí: 22. února 1972, 21:30–22:00 hod., HM XII/15

Soušek byl pověřen střežením objektu a propouštěním přes drátěný zátaras. Krátce po průjezdu služebního GAZu využil situace a otevřeným průchodem se vyzbrojen vydal k hranici s Rakouskem, kterou nepozorován přešel. Na emigraci se několik dnů připravoval, motivem u něj byl odpor k vojenské službě. Byl odsouzen ke čtyřem rokům odnětí svobody. V Rakousku si nedovedl obstarat zaměstnání a spolu s dalším emigrantem se přiživovali drobnými krádežemi. Nakonec požádal o umožnění návratu a 25. srpna téhož roku se vrátil nazpět. Byl zadržen a dodán k výkonu trestu.[38]

Jaroslav Mach, celník
Zařazení u jednotky: OPK (oddělení pasové kontroly) Strážný, celní asistent
Datum a místo zběhnutí: 21. května 1972, 7:30–7:45 hod., HM 22/10

Mach nad ránem v opilosti způsobil havárii služebního vozidla, při které došlo k lehkému zranění spolucestujícího a nákladné škodě na vozu. Když se měl po nahlášení události k vozidlu vrátit, aby podal vysvětlení, využil blízkosti státní hranice a nepozorován ji překročil do SRN. Téhož dne odpoledne se po dohodě vrátil zpět. Důvodem byl strach z následků dopravní nehody.[39]

vojín **Jindřich Šedivý**, zámečník
Zařazení u jednotky: 7. bps, 9. rps Knížecí Pláně
Nástupní termín: 1. října 1971
Datum a místo zběhnutí: 4. června 1972, bližší údaje nezjištěny

Šedivý se dne 4. června 1972 vracel z dovolenky zpět na útvar a byl spatřen v hostinci obce Borová Lada v úseku jednotky. Po zjištění jeho nepřítomnosti byl prověřen prostor státní hranice v rozsahu 8.–10. roty, ale žádné stopy nebyly nalezeny. Až dne 7. června bylo zpravodajsky zjištěno, že se nachází na území SRN a je prověřován orgány Grenzpolizei, kterým se přihlásil po třídenním skrývání. Rodina se na pokusu o jeho vyvedení podílet nechtěla, dokonce příslušníkům VKR

38 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10439; f. HS PS OSH, čj. 00612/70-72; DH č. 49 ze dne 24. 2. 1972; DH č. 225 ze dne 27. 8. 1972.

39 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 135 ze dne 22. 5. 1972.

předložila „synovy" podvržené dopisy za účelem dosažení výjezdu do SRN. Později se podařilo agenturní cestou zjistit, že důvodem zběhnutí byla roztrpčenost nad poměry v ČSSR a neuspokojivé životní vyhlídky. Byl odsouzen ke třem letům odnětí svobody.[40]

svobodník **Josef Hlůže**, jeřábník
Zařazení u jednotky: 4. bps, 15. rps Jaroslavice
Nástupní termín: 1. září 1971
Datum a místo zběhnutí: 28. července 1972, 15:45–17:30 hod., HM 8/63

Hlůže využil ke zběhnutí situace, kdy se po vzdálení dalšího člena hlídky ocitl na pozorovatelně sám. Prošel průchodem v zátarasu, opět ho po sobě uzamkl a po překonání terénu před překročením hranice do Rakouska odložil výzbroj a část výstroje. Po několika letech strávených v Rakousku se mu po dlouhém úsilí podařilo vystěhovat do USA. Odsouzen byl ke třem a půl roku odnětí svobody. Konkrétní motiv zjištěn nebyl, dá se obecně usuzovat na nespokojenost s poměry v ČSSR.[41]

vojín **Pavol Čopík**, skladník
Zařazení u jednotky: 15. bps, 4. rps Mnichovice, střelec
Nástupní termín: 1. dubna 1972
Datum a místo zběhnutí: 17. ledna 1973, 0:00–6:50 hod., HM 2/59

Čopík byl velitelem až do této události hodnocen jako velmi dobrý voják. Hranici do Rakouska překročil při samostatném návratu z večerní vycházky ve Vyšším Brodě. Signalizační stěnu nepozorovaně překonal přeskočením z ochozu pozorovatelny. Motivem byl alkoholem ovlivněný strach z trestu za kázeňský přestupek kvůli pozdnímu návratu z vycházky, ze které s sebou navíc nesl kamarádům na rotu pivo. Návrat následně kvůli hrozícímu trestnímu postihu vyloučil. V Rakousku se nějakou dobu živil pomocnými pracemi a vyřizoval si vystěhování do USA. To se mu asi po půl roce podařilo a usadil se v Hollywoodu. V dopisech domů si pochvaloval kalifornský život a vyjadřoval naději, že se to v Československu snad do pěti let „otočí". Byl odsouzen ke třem letům odnětí svobody.[42]

40 ABS, f. V, vyšetřovací spis V-12970 MV; f. III.S – svazky, arch. č. 10508; f. HS PS OSH, DH č. 151 ze dne 8. 6. 1972; VÚA, f. VOP Plzeň, sp. zn. OPv 301/72.

41 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10458; f. HS PS OSH, čj. 001492/70-72; DH č. 196 ze dne 29. 7. 1972.

42 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10507; f. V, vyšetřovací spis V-17820 MV; f. HS PS OSH, DH č. 15 ze dne 18. 1. 1973.

desátník **Miroslav Nikodým**, zámečník

Zařazení u jednotky: 7. bps, 15. rps Nová Pec, velitel družstva psovodů, voják 2. ročníku

Datum a místo zběhnutí: 17. června 1973, bližší údaje nezjištěny

Nikodým při návratu z dovolené překonal v úseku své jednotky státní hranici do Rakouska. Jeho zběhnutí nebylo bezprostředně zaznamenáno. Zjištěna byla nejprve jeho nepřítomnost na útvaru, až o něco později byla získána zpravodajská informace o jeho zařazení do uprchlického tábora Zirndorf v SRN dne 25. června. Tentýž zdroj uváděl, že na emigraci se déle připravoval, důvodem byla nespokojenost s vojenskou službou a touha „zavařit to komunistům". V dopisech rodičům uváděl touhu poznat svět, pochvaloval si podmínky a životní úroveň v Německu. Po roce pobytu se nechal zaměstnat na obchodní námořní lodi. VKR se snažila zapojit jeho matku za účelem jeho ovlivnění, aby se ze zahraničí vrátil. Ta nejprve přislíbila být v této věci nápomocna, ale v korespondenci následně syna od tohoto kroku odrazovala. Nikodým byl odsouzen ke třem letům odnětí svobody.[43]

vojín **Josef Štafurík**, elektromontér

Zařazení u jednotky: 11. bps, 11. rps Kopčany, ženista

Nástupní termín: 1. dubna 1973

Datum a místo zběhnutí: 5. října 1973, 15:30–15:45 hod., HM XII/13

Štafurík během provádění nácviku se služebním psem v místě průběhu hranice využil nepřítomnosti dalších vojáků, psa přivázal k tyči státní nivelizace, odložil výzbroj a po několika krocích přešel do Rakouska. Uvázaného psa po několika minutách objevila další skupina cvičících vojáků a ten se po uvolnění a pokynu „hľadaj pána" vydal směrem k hranici. Štafurík emigraci podle výsledků šetření patrně delší dobu plánoval, motivem byla šikana a nesnesitelnost vojenské služby. VKR za ním vyslala matku a strýce, aby jej přemluvili k návratu, ale tato snaha nebyla úspěšná. Byl v nepřítomnosti odsouzen ke čtyřem rokům odnětí svobody. Vystěhoval se do Austrálie.[44]

43 ABS, f. III.S – svazky, arch. č. 10673.

44 ABS, f. V, vyšetřovací spis V-17172 MV; f. HS PS OSH, čj. 001995/70-73; DH č. 257 ze dne 6. 10. 1973.

vojín **Emil Tišťan**, brusič
Zařazení u jednotky: 15. bps, 21. rps Smrčná, střelec
Nástupní termín: 1. října 1973
Datum a místo zběhnutí: 4. března 1974, 23:00–24:00 hod., HM 6/35

Tišťan si v čase, kdy byl zařazen do strážní služby, připravil požární žebřík a pomocí něj překonal nedaleko probíhající signální stěnu, aniž spustil poplach. Asi 150 metrů vzdálenou hranici do Rakouska překonal ozbrojen. Jeho nepřítomnost na stanovišti byla zjištěna asi s hodinovým zpožděním. V příhraniční obci byl ráno spatřen, jak si se samopalem na rameni prohlíží výlohy obchodů, načež byl na upozornění místních obyvatel zadržen četníky. Byl umístěn do uprchlického tábora Traiskirchen. Motiv se bezpečně objasnit nepodařilo, ale byly zaznamenány jeho názory o vyšší životní úrovni v západní Evropě. Vliv mohl mít rozpad partnerského vztahu, ke kterému došlo čtyři měsíce před jeho emigrací. Snaha VKR o zapojení rodiny do jeho ovlivňování za účelem návratu nebyla úspěšná. Po půlroce se vystěhoval do USA. Odsouzen byl ke čtyřem rokům odnětí svobody.[45]

Jan Grešš, svobodník
Zařazení u jednotky: 11. bps, 7. rps Devínske jazero, velitel družstva
Nástupní termín: 1. října 1973
Datum a místo zběhnutí: 28. června 1974, 17:30–17:45 hod., Marcheggský most

Grešš se během střežení úseku roty ve dvojčlenné pozorovací hlídce u Marchegského mostu uvolnil ze strážního stanoviště kvůli tělesné potřebě. Krytý železničním náspem se nepozorovaně dostal k mostu a odešel po něm do Rakouska. Za zběhnutí do ciziny byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu odnětí svobody na čtyři roky.[46]

45 ABS, f. V, vyšetřovací spis V-18955; f. III.S – svazky, arch. č. 10591; f. HS PS OSH, DH č. 62 ze dne 5. 3. 1974.

46 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 176 z 29. 6. 1974, b. 10; f. V, vyšetřovací spis V-17994 MV.

svobodník v záloze **Jiří Hořák**, důlní technik

Zařazení u jednotky: 15. bps, 6. rps Horní Dvořiště, t. č. na cvičení, základní vojenská služba v letech 1970–1972

Datum a místo zběhnutí: 20. dubna 1975, 22:00–23:00 hod., HM III/17

Hořák byl členem pohraniční hlídky skupina překrytí. Během poplachu využil umístění strážního stanoviště mezi státní hranicí a ženijním zátarasem a potajmu přešel do Rakouska. Za zběhnutí do ciziny byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu odnětí svobody na dobu tří let.[47]

vojín **František Vláčil**, dělník

Zařazení u jednotky: 15. bps, 18. rps Kota 510, pancéřovník

Nástupní termín 1. dubna 1975

Datum a místo zběhnutí: 3. července 1975, 13:45 hod., HM VI/13

Vláčil byl příslušníkem dvojčlenné technické hlídky, která samostatně pracovala na stavbě ženijního zátarasu; zbavovali terén drnů a porostu pod nově budovanou rotní signální stěnou. Oběd jim kolem 12:00 hod. přivezla služebním vozem poplachová hlídka na nedaleké stanoviště Celní cesta. Zde se setkali s další technickou hlídkou plnící podobný úkol v jiném úseku roty. Po obědě, asi v 13:15 hod., odcházely obě hlídky pokračovat v práci, přičemž asi 200 metrů od stanoviště Celní cesta se zdržely sběrem borůvek pro ostatní příslušníky roty. Vláčil se společného trhání odmítl účastnit s tím, že si vezme trochu pro sebe. Zabráni do práce si nevšimli, že se vytratil. Mezi 13:30 a 13:45 hod. zjistili jeho nepřítomnost, začali ho hledat a o jeho zmizení informovali poplachovou hlídku na Celní cestě. Protože se pohraničníci údajně domnívali, že zabloudil, neoznámili mimořádnou událost dozorčímu a snažili se ho přivolat. Zmizení vojáka zjistil velitel roty až v 15:30 hod. při kontrole služby. Veškerá další opatření roty k zadržení zběha byla bezvýsledná, s sebou odnesl samopal, bodák a čtyřicet nábojů. Služební pes vypracoval jeho stopu vedoucí vysokou trávou do Rakouska. Po útěku Vláčil krátce pobýval v uprchlickém táboře Traiskirchen, dne 13. května 1976 se vycestoval do USA. Akce VKR, která směřovala k jeho vylákání z emigrace, byla neúspěšná. Za zběhnutí do ciziny byl v nepřítomnosti odsouzen Obvodním vojenským soudem v Českých Budějovicích k třem a půl roku odnětí svobody.[48]

47 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 111 z 22. 4. 1975, b. 5; f. V, vyšetřovací spis V-18628 MV.

48 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 184 z 4. 7. 1975, b. 6; f. III.S – svazky, arch. č. 11364.

vojín **Roman Glovaň**, provozní chemik
Zařazení u jednotky: 5. bps, 4. rps Krásná, kulometník
Nástupní termín: 30. září 1974
Datum a místo zběhnutí: 16. července 1975, 11:07 hod., HM 14/3

Glovaň zběhl ze služby velitele pozorovací hlídky. Využil situaci, kdy v době oběda osaměl na strážním stanovišti. Sestoupil z pozorovací věže, prošel průchody v signální stěně a utekl do Německa. Otevření zátarasu upozornilo signálem dozorčího na rotě, který se následně pokoušel s Glovaněm na stanovišti telefonicky spojit. Po nezdařilých pokusech vyslal k prověření poplachovou hlídku, na místo se odebral i velitel roty. Na opuštěném stanovišti prošli otevřenými průchody a na stopu nasadili psa. Ten je zavedl až na státní hranici. Glovaň zběhl ozbrojen samopalem a čtyřiceti náboji a bodákem. Po zběhnutí se v Německu schoval ve stodole pohraniční usedlosti. V domě odcizil drobnosti a civilní oděv a zanechal uniformu a výzbroj. Autostopem se snažil dostat dále do vnitrozemí, domníval se, že čím bude dál od hranic, tím je riziko jeho nuceného vrácení německými úřady menší. Druhý den u Hoffu zastavil vůz, kterého se vzápětí násilně zmocnil. S ním po půlhodině havaroval a zadržela ho německá policie. Za loupežné přepadení byl odsouzen ke dvěma rokům odnětí svobody. Ve vězení v Hoffu jej příslušníci německých bezpečnostních složek zpravodajsky vyslýchali ke službě u PS. Zde rovněž požádal o politický azyl. V únoru 1976 byl přemístěn do vězení Bayreuthu, kde si odpykával trest společně s únosci československého letadla, kteří při činu zavraždili kapitána letounu Mičicu. Poté co se pokusil o sebevraždu podřezáním žil na zápěstí, jej v říjnu 1976 přeložili na psychiatrické oddělení vězeňské nemocnice ve Straubingu. Tamní vězení bylo tehdy dočasným domovem dalšího československého vzdušného piráta Bečváře. V březnu 1977 se obrátila správa straubinské věznice na československý zastupitelský úřad v Kolíně nad Rýnem s žádostí o převzetí Glovaně, který si zažádal o repatriaci. Tehdy jej československé úřady odmítly přijmout. Po odpykání trestu v červenci 1977 se ještě měsíc a půl léčil na psychiatrii, poté byl v péči sociální služby. Souběžně s jeho pobytem v zahraničí příslušníci VKR přiměli ke spolupráci jeho rodinné příslušníky, aby se jej v dopisech snažili přimět k návratu. Dne 9. listopadu 1977 se vrátil ze zahraničí. Hranici opět překročil ilegálně v úseku svého někdejšího služebního zařazení pohraniční roty Krásná u HM 15/16 a po cestě na Nové Domy došel až k signální stěně. Zde se nechal zadržet pohraniční hlídkou a následně byl předán orgánům VKR. Glovaň byl dne 22. října 1975 v nepřítomnosti odsouzen Vojenským obvodovým soudem v Plzni k trestu odnětí svobody na čtyři roky ve II. nápravně výchovné skupině.[49]

49 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 197 z 17. 7. 1975, b. 5, inv. j. 360, rok 1952–1980, k. 142, DH č. 312 z 10. 11. 1977, b. 7; f. III.S – svazky, arch. č. 12407.

svobodník **Vojtěch Madarász**, truhlář
Zařazení u jednotky: 5. bps, 11. rps Svatý Kříž, ženista
Nástupní termín: 1. října 1973
Datum a místo zběhnutí: 29. července 1975, 11:30–12:00 hod., HM 16/2

Madarász byl velitelem dvojčlenné pozorovací hlídky na stanovišti Vyhlídka. Jeho kolega vojín Josef Jebavý měl od 11:00 hod. do 12:00 hod. stanovený odpočinek, ulehl proto za piket a usnul. Toho Madarász využil, sestoupil z pozorovatelny a drátem propojil průchod v signální stěně, takže při otevření nedošlo k podání signálu na rotě. Nikým nepozorován odešel do Německa. Jeho nepřítomnost zjistila hlídka, která na stanoviště přivezla v 12:30 hod. oběd. Na pozorovatelně po něm zůstala výzbroj, výstroj a dopis, ve kterém se omlouval veliteli, kolegům z roty a rodičům. V pozdější korespondenci uvedl politické a ekonomické důvody své emigrace (konkrétně zmiňuje události v letech 1968 a 1969), avšak hlavní příčinou byl zjevně sňatek bývalé milenky. Zřejmě doufal, že se po vojně dají opět dohromady. O její svatbě se dozvěděl náhodou během dovolené krátce před zběhnutím. Příslušníci VKR přiměli jeho bývalou přítelkyni, aby ho korespondenčně kontaktovala, se záměrem vylákat jej zpět do Československa. Madarász jejich zákulisní působení správně odhadl a s domovem přerušil veškeré korespondenční kontakty. K jakému trestu byl za zběhnutí v nepřítomnosti odsouzen, se nepodařilo zjistit.[50]

vojín **Jiří Barteček**, instalatér
Zařazení u jednotky: 11. bps, 5. rps Záhorská Ves, psovod
Nástupní termín: 1. října 1974
Datum a místo zběhnutí: 13. září 1975, 22:50 hod., v úseku jednotky

Viz podrobný popis případu.

50 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 210 z 30. 7. 1975, b. 12; f. III.S – svazky, arch. č. 11472; f. V, vyšetřovací spis V-18595 MV.

vojín v záloze **Jan Köhler**, tesař

Zařazení u jednotky: 9. bps, 14. rps Maxov, kuchař, t. č. na cvičení, základní vojenská služba u ČSLA v letech 1969–1971

Datum a místo zběhnutí: 27. září 1975, 21:02–21:19 hod., HM 26/1

Ačkoliv Köhler absolvoval základní vojenskou službu u jednotek ČSLA a měl příbuzné v západním Německu, dostal povolávací rozkaz na vojenské cvičení k pohraniční rotě prvního sledu. Na hlídce za signální stěnou obcházel kolem stanoviště a stěžoval si veliteli, že nemůže sedět kvůli bolesti ledvin. Po chvíli zašel za blízký keř, odkud se rozeběhl do lesa. Velitel hlídky ho vyzval k zastavení a natáhl samopal. Zběh se mezitím ztratil ve tmě v hustém lese. Osamělý kolega nahlásil mimořádnou událost a na rozkaz dozorčího se pokoušel přehradit postup zběha k hranici. Veškerá opatření vedoucí k dopadení Köhlera byla zbytečná. Do Německa utekl ozbrojený samopalem a dvaceti náboji, zahozený opasek s částí výstroje a výzbroje byl nalezen při pronásledování. Během šetření příslušníci VKR zjistili, že emigraci plánoval již dlouho. Protože žil s rodinou v Bělé nad Radbuzou v blízkosti hranic a pracoval jako kočí v lese, měl propustku do hraničního pásma. Podle původního plánu chtěl emigrovat sám během lesních prací a rodinu pak ze zahraničí scelit prostřednictvím Červeného kříže. Vojenské cvičení jen urychlilo splnění jeho plánů. VKR se snažila přimět jeho manželku, aby ho v dopisech přemluvila k návratu zejména apelem na jeho citovou vazbu k dětem. Ta si však krátce po Köhlerově emigraci nastěhovala do bytu nového druha a s příslušníky VKR přestala komunikovat. Köhler se dne 14. června 1976 vystěhoval do Kanady. V nepřítomnosti byl za zběhnutí do ciziny odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání tří a půl roku.[51]

vojín **Ernest Kašák**, zámečník

Zařazení u jednotky: 15. bps, 18. rps Kota 510, psovod

Nástupní termín: 1. října 1975

Datum a místo zběhnutí: 21. srpna 1976, 21:10 hod., HM VI/6

Viz podrobný popis případu.

51 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 271 z 29. 9. 1975, b. 2; f. III.S – svazky, arch. č. 11439; f. V, vyšetřovací spis V-23844 MV.

vojín **Milan Chovančík**, zámečník
Zařazení u jednotky: 15. bps, 18. rps Kota 510, střelec
Nástupní termín: 1. dubna 1976
Datum a místo zběhnutí: 21. srpna 1976, 21:10 hod., HM VI/6

Viz podrobný popis případu.

vojín **Rudolf Beznák**, soustružník
Zařazení u jednotky: 5. bps, 18. rps Branka, nabíječ kulometu
Nástupní termín: 1. října 1976
Datum a místo zběhnutí: 28. dubna 1977, 16:00–17:00 hod., HM 29, lesní cestou do Griesbachu

Beznák se vytratil z roty sklepní chodbou a bočním vchodem k překážkové dráze a nepozorovaně odešel lesní cestou do Německa. Dozorčí zjistil jeho nepřítomnost, když mu chtěl oznámit přípravu do služby. Veškerá opatření vedoucí k jeho dopadení byla zbytečná. V nepřítomnosti byl Beznák dne 27. července 1977 odsouzen k trestu odnětí svobody na dobu čtyř let. VKR proti němu zavedla akci Maturant s cílem vylákat jej zpět do Československa. V jejím rámci zařídili povolení k vycestování do západního Německa Beznákovým rodičům, kteří tam dne 22. října 1977 svého syna podle instrukcí příslušníků VKR přemluvili k návratu. Beznák se vrátil přes OPK Rozvadov dne 4. února 1978. Jako důvod zběhnutí uvedl šikanování a ponižování ze strany vojáků druhého ročníku. Po svém návratu přiznal vyšetřovateli StB ve VKR, že v Německu při zpravodajských pohovorech vyzradil německým a americkým důstojníkům informace týkající se své vojenské služby u PS. Za to opakovaně obdržel menší peněžní částky a příslib přednostního vyřízení vystěhovalecké žádosti do USA. Přestože zahraničním zpravodajcům prozradil skutečnosti, které nebyly státním, ale pouze služebním tajemstvím, byl potrestán za vyzvědačství k souhrnnému nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání sedmi a půl roku. Oproti „běžným" zběhům měl trest zostřen o zařazení do vězení II. nápravně výchovné skupiny.[52]

52 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 118 z 30. 4. 1977, b. 9; inv. j. 360, rok 1952-1980, k. 142; f. III.S – svazky, arch. č. 12330; f. V, vyšetřovací spis V-33753 MV.

vojín **Pavel Zvoník**, zedník
Zařazení u jednotky: 4. bps, 13. rps Hatě, pancéřovník
Nástupní termín: 1. října 1976
Datum a místo zběhnutí: 26. května 1977, 1:00–2:00 hod., HM 8/46

Zvoník se po ukončení služby strážného u roty ve 23:00 hod. zdržoval v místnosti skupiny překrytí, jejímž byl členem. Naposledy jej kolegové spatřili ve 23:30 hod., v 1:50 hod. mu dozorčí roty chtěl vyhlásit přípravu do další služby. Protože jej nenalezli ani v uvedené místnosti, ani jinde na rotě, pátrali po něm v okolí roty pomocí služebního psa. Ten je po stopě zavedl až ke státní hranici. Podezření ze zběhnutí potvrdil večer příslušník Zollwache (Celní stráž). VKR se pokoušela vylákat zběha zpět pomocí rodičů a bratra, ti ale s příslušníky nespolupracovali. Zvoník se dne 22. listopadu 1977 vystěhoval do Kanady. V nepřítomnosti byl vojenským soudem odsouzen k trestu odnětí svobody na čtyři roky.[53]

vojín **Gabriel Pinter**, dělník
Zařazení u jednotky: 5. bps, 12. rps Slapany, pancéřovník
Nástupní termín: 1. dubna 1977
Datum a místo zběhnutí: 28. června 1977, 21:55 hod., HM 21/7

Pinter zběhl z rozdělené čtyřčlenné pohraniční hlídky, v inkriminované době byl na stanovišti sám. Signální stěna upozornila na zkraty v úseku a alarmovala rotu, ale veškerá opatření k jeho dopadení byla bez výsledku. Do Německa odešel ozbrojený samopalem a třiceti náboji. Za nějaký čas po zběhnutí dostal povolení vycestovat do Kanady, odkud se zanedlouho vrátil zpět a usadil se v západním Německu. VKR proti němu zavedla zpravodajská opatření s cílem přimět jej k návratu do ČSSR. Jeho rodinní příslušníci však odmítli s VKR spolupracovat a ani Pinter nejevil o návrat zájem. V nepřítomnosti byl odsouzen k trestu odnětí svobody na pět let.[54]

53 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 145 z 27. 5. 1977, b. 6; f. III.S – svazky, arch. č. 12413.
54 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 179 z 30. 6. 1977, b. 1; f. III.S – svazky, arch. č. 14046.

vojín **Antonín Bělohoubek**

Zařazení u jednotky: 4. bps, 25. rps Poštorná, řidič

Nástupní termín: 1. dubna 1977

Datum a místo zběhnutí: 28. srpna 1977, kolem 12:00 hod., u HM XI, stanoviště Dyje

Bělohoubek trpěl společně s ostatními vojáky mladšího nástupního termínu po nástupu vojenské služby u výcvikového praporu a i později na pohraniční rotě projevy mazácké vojny. Na tento nešvar si marně stěžoval svému otci, důstojníkovi velitelství 4. znojemské brigády PS. Šikana byla bezprostřední příčinou jeho úvah o zběhnutí do Rakouska. Několik piv vypitých v Břeclavi s kamarádem ve zbrani při návratu z ambulantního ošetření jeho rozhodování katalyzovalo. Využil znalostí střeženého úseku a v neobsazeném prostoru beze zbraně, jen v tričku a trenýrkách přeplaval Dyji do Rakouska. Přihlásil se u rakouského sedláka, který mu dal nejnutnější oblečení a předal ho rakouské policii. Následně pobýval v utečeneckém táboře v Treiskirchenu, dostal politický azyl a čekal na vystěhování do Ameriky. VKR se kontrolou korespondence dozvěděla, že jeho rozhodnutí zůstat v emigraci není pevné, využila proto jeho matku a bývalou milenku, aby pomohly s jeho „vyvedením" zpět do ČSSR. V tomto duchu s ním obě ženy pak vedly korespondenci. V rámci akce vycestovala jeho matka ve dne 13. prosince 1977 do Vídně, aby syna podle instrukcí příslušníků VKR přemluvila k návratu. Společně se z Rakouska vrátili dne 16. prosince 1977. Bělohoubek byl okamžitě zatčen a následně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na tři roky. Po svém propuštění z vězení byl dne 30. března 1980 znovu odveden na vojnu, aby dosloužil povinnou dvouletou základní vojenskou službu v Týně nad Vltavou. Paradoxem je, že během dosluhování se stal agentem VKR. Jeho úkolem bylo podílet se na odhalování příprav zběhnutí do kapitalistické ciziny a na pronikání ideové diverze. VKR si jeho spolupráci vcelku pochvalovala a s blížícím se koncem jeho vojenské služby jej doporučila svým kolegům z StB. Přestože Bělohoubek se svým převedením mezi kontrarozvědkami souhlasil, StB jej však už neoslovila.[55]

55 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 251 z 10. 9. 1977, b. 9; f. V, vyšetřovací spis V-24205 MV; f. III.S – svazky, arch. č. 35561.

vojín **Milan Poliach**, kandidát KSČ
Zařazení u jednotky: 4. bps, 13. rps Hatě, pancéřovník
Nástupní termín: 1. dubna 1977
Datum a místo zběhnutí: 30. listopadu 1977, 16:30–18:30 hod., HM VIII/47

Poliach zběhl do Rakouska z pohraniční hlídky během plnění samostatného úkolu aktivace nástražných osvěcovadel. Na československém území zanechal zbraň s náboji. Jeho otec se aktivně zapojil do akce VKR, jejíž cílem bylo přimět syna ukončit emigraci. V rámci opatření příslušníci VKR umožnili otci vycestovat do Rakouska, aby syna v utečeneckém táboře přemluvil k návratu. Dne 11. ledna 1978 se společně vrátili přes OPK Hatě. Za dezerci do zahraničí byl Poliach odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání tři a půl roku.[56]

vojín **Ján Ligač**, horník
Zařazení u jednotky: 5. bps, střelecká četa OPK Pomezí, psovod
Nástupní termín: 1. dubna 1976
Datum a místo zběhnutí: 1. prosince 1977, 23:20 hod., hraniční přechod Pomezí

Ligač zběhl během výkonu služby velitele hlídky dopravní kontroly. Při kontrole nákladního vlaku nařídil druhému členu hlídky, aby střežil vlakovou soupravu samostatně z ohybu tratě. Rozhodnutí zdůvodnil sníženou viditelností. Když se vlak dal do pohybu, Ligač na něj naskočil a odjel do Německa. S sebou odnesl radiostanici a pistoli se čtrnácti náboji. Na rotě zanechal kolegům dopis, ve kterém shrnul důvody své dezerce: *Byl velitelem urážen, ponižován a buzerován* […], *šla mu na nervy politika, nábor do strany a účast v Leninském kroužku a nesvobodné rozhodování. Z tohoto důvodu nenávidí vedení brigády a OPK, kteří mu posrali život, který si bude snažit zlepšit odchodem do NSR*. Ve snaze vylákat Ligače zpět do Československa přijali příslušníci VKR řadu opatření. Mimo jiné přiměli jeho bývalou milenku, aby se ho prostřednictvím dopisů snažila přimět k návratu. Na to s ní zběh ukončil korespondenční kontakt. V nepřítomnosti byl odsouzen k trestu odnětí svobody na čtyři a půl roku. Když rodičům v dopise vzkázal, že *si to mohou za něj odsedět ti soudruzi, kteří ho odsoudili, že se do ČSSR nikdy nevrátí*, VKR akci na jeho vylákání ukončila.[57]

56 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 334 z 2. 11. 1977, b. 2; f. V, vyšetřovací spis V-24260 MV.
57 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 335 z 3.12,1977, b. 5; f. III.S – svazky, arch. č. 14024.

vojín **František Eibl**, zedník
Zařazení u jednotky: 9. bps, 14. rps Maxov, střelec
Nástupní termín: 1. října 1977
Datum a místo zběhnutí: 15. ledna 1978, 9:45 hod., úsek jednotky, HM 23/5

Eibl střežil úsek za signální stěnou jako jednočlenná pozorovací hlídka v rámci skupiny překrytí na stanovišti Přechod. Využil situace, nikým nepozorován slezl z pozorovací věže a odešel ozbrojený samopalem se šedesáti náboji přes německé hranice, vzdálené pouhých 200 m. Jeho eskapáda se obešla bez zbytečných dramatických situací, velitel nalezl opuštěné stanoviště. Veškeré pokusy o jeho zadržení nebo vylákání zpět do ČSSR byly marné. Za zběhnutí byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu odnětí svobody na čtyři roky.[58]

vojín **Jan Gnip**, horník
Zařazení u jednotky: 4. bps, 1 rps Slavonice, psovod
Nástupní termín: 1. dubna 1977
Datum a místo zběhnutí: 20. března 1978, 23:25 hod., HM 7/10

Gnip přišel spolu s dalšími pohraničníky kolem 22:00 hod. v podnapilém stavu z vycházky. Nepozorovaně zcizil samopal s náboji a odešel z kasáren. Bylo 23:10 hod., když přelezl signální stěnu a signalista upozornil dozorčího důstojníka roty na zkrat v úseku 30. K prověření byla vyslána poplachová hlídka, signalista vzápětí hlásil tvrdý zkrat (trvalé spojení drátů v signální stěně) ve vedlejším úseku 31. Hlídka v terénu signál prověřila a nalezla stopy vedoucí do Rakouska. U jednotky byl vyhlášen poplach a k překrytí vyrazilo „vétřieskou" deset pohraničníků. Když se nákladní automobil blížil k signální stěně, od státní hranice zaznělo ve třech krátkých dávkách asi deset výstřelů ze samopalu. Zda Gnip vedl mířenou palbu po kolezích z roty, zůstává otázkou bez odpovědi. Poplachová hlídka, která mezitím postupovala po stopách od signální stěny, potvrdila narušení státní hranice. Zaujala postavení na čáře překrytí nedaleko rakouské celnice Fratres a po chvíli na rakouském území uslyšela vojína Gnipa ve společnosti rakouských celníků. Ti kolem půlnoci odvezli zběha policejním vozem do vnitrozemí. Snahy příslušníků VKR na jeho vylákání zpět do ČSSR zůstaly bez výsledku. V nepřítomnosti byl Gnip odsouzen k trestu odnětí svobody na čtyři roky.[59]

58 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 15 z 16. 1. 1978, b. 1; f. III.S – svazky, arch. č. 12912, f. V, vyšetřovací spis V-33520 MV.

59 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 80 z 22. 3. 1978, b. 5; f. III.S – svazky, arch. č. 12999.

vojín **Dušan Chvástek**, strojní zámečník

Zařazení u jednotky: 4. bps, 12. rps Šatov, pancéřovník

Nástupní termín: 1. října 1977

Datum a místo zběhnutí: 29. března 1978, 6:45 hod., HM 8/35

Chvástek zběhl do Rakouska z výkonu služby v jednočlenné kontrolní hlídce. Za to byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání čtyř let. Vycestoval do USA, avšak zakrátko se vrátil zpět do Rakouska. Po celou dobu emigrace udržoval se svými příbuznými a přáteli poměrně rozsáhlou korespondenci. Toho využili příslušníci VKR, kteří přiměli některé z nich, aby jej ovlivňovali ve smyslu návratu do ČSSR. Dne 23. února 1979 přicestoval Chvástek přes hraniční přechod v Petržalce zpět.[60]

vojín **Jiří Bláha**, zedník

Zařazení u jednotky: 5. bps, zařazen u stavebně montážního praporu Dolní Žandov

Nástupní termín: 1. října 1977

Datum a místo zběhnutí: 9. dubna 1978, 20:30–22:33 hod., úsek 17. rps Broumov, HM 24

Bláha byl zařazen u jednotky, která pracovala na stavbě nové budovy 17. roty Broumov. Na staveništi odcizil štafle, které použil při přelézání signální stěny, takže rotní signální přístroj pokus o překonání nezaznamenal. Do Německa zběhl beze zbraně a bez dokladů. Dne 21. května 1978 se vrátil přes hraniční přechod Pomezí zpět do ČSSR. Vzhledem k tomu, že jeho emigrace trvala pouhých pět týdnů, neprovedla vůči němu VKR kromě založení svazku žádná konkrétní opatření. Motivem zběhnutí byl údajně odpor k vojenské službě. K jakému trestu byl za zběhnutí odsouzen, se nepodařilo zjistit.[61]

60 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 88 z 30. 3. 1978, b. 4; DH č. 54 z 24. 2. 1979, b. 5; f. III.S – svazky, arch. č. 13376, f. V, vyšetřovací spis V-24228 MV.

61 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 100 z 11. 4. 1978, b. 6; f. III.S – svazky, arch. č. 12718; f. V, vyšetřovací spis V-29886 MV.

vojín **František Mach**, opravář zemědělských strojů
Zařazení u jednotky: 7. bps, 13. rps Nové Údolí, psovod
Nástupní termín: 1. října 1977
Datum a místo zběhnutí: 6. května 1978, 13:18 hod., HM 9/3

Mach byl zařazen do technické hlídky s úkolem natřít pozorovatelnu před signální stěnou. Nikým nepozorován odešel beze zbraně do Německa. Paradoxně byl necelý půlrok před zběhnutím, dne 24. ledna 1978, získán ke spolupráci s VKR v kategorii agent s krycím jménem RYBÁŘ. Jeho úkolem bylo mimo jiné odhalovat přípravy ke zběhnutí pohraničníků z roty Nové Údolí. Pod vlivem příslušníků VKR jej rodiče v dopisech nabádali k návratu. Z emigrace se vrátil dne 14. září 1978 přes hraniční přechod Strážný. Jako příčinu zběhnutí uvedl náhlé hnutí mysli způsobené pracovním přetěžováním ze strany vojáků druhého ročníku. Byl odsouzen k trestu odnětí svobody na čtyři roky nepodmíněně.[62]

vojín **Anton Čaplár**, veterinární technik
Zařazení u jednotky: 9 bps, rota OPK Česká Kubice, psovod
Nástupní termín: 1. října 1978
Datum a místo zběhnutí: 26. prosince 1978, 20:20–21:00 hod., OPK Folmava

Čaplár zběhl ozbrojený během výkonu služby v jednočlenné hlídce u zabezpečovací závory na OPK Folmava do Německa. Ještě tu noc potvrdily německé pohraniční úřady jeho přítomnost ve Furthu im Wald. Příslušníci VKR se jej prostřednictvím matky pokusili vylákat zpět do ČSSR, ta však synovi jejich záměr v dopise prozradila a VKR byla nucena akci ukončit. Čaplár byl v nepřítomnosti odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání tří a půl roku.[63]

62 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 78 z 7. 5. 1978, b. 4, DH č. 257 z 15. 9. 1978, b. 8; f. III.S – svazky, arch. č. 13054; f. V, vyšetřovací spis V-29066 MV.

63 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 360 z 27. 12. 1978, b. 2; f. III.S – svazky, arch. č. 13876; f. V, vyšetřovací spis V-33519 MV.

podporučík **Otto Hansal**, voják z povolání

Zařazení u jednotky: 15. bps, 11. rps Tokániště, velitel čety, voják z povolání od 1. října 1978

Datum a místo zběhnutí: 6. února 1979, 0:58 hod., HM V/69

Hansal zběhl do Rakouska mimo službu, beze zbraně a v silně podnapilém stavu poté, co strávil večer hrou v karty v hostinci ve Františkově. Motivem byla patrně kumulace nespokojenosti se služebním zařazením a problémů v osobním životě. Snahou VKR bylo přimět jej k návratu. Zorganizovala proto akci, v jejímž rámci Hansala navštívila jeho matka v doprovodu pracovníka československé ambasády v utečeneckém táboře Traiskirchen. Během rozhovoru, jehož trvání bylo vedením tábora údajně stanoveno na patnáct minut, se jí přimět syna k návratu nepodařilo. Hansal z Rakouska za nějakou dobu emigroval do USA. V nepřítomnosti byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání sedmi roků.[64]

vojín **Květoslav Přibil**, dělník

Zařazení u jednotky: 15. bps, 15. rps Smrčná, psovod

Nástupní termín: 1. října 1978

Datum a místo zběhnutí: 15. března 1979, 17:20 hod., HM 6/36

V 17:00 hod. se hlídka chystala odjet vozem z pohraniční roty na stanoviště za signální stěnou. Pomocník dozorčího roty dal náhodně procházejícímu Přibilovi kliku a pojítko s rozkazem, aby hlídce otevřel vrata v signální stěně. Přibil využil situace a nikým nepozorován přešel přes hranice do Rakouska. Po chvíli strážný u roty upozornil na otevřená vrata v signální stěně. Záhy vyšla najevo Přibilova nepřítomnost, u roty vyhlásili pohraniční poplach, avšak veškeré snahy o jeho zadržení selhaly. Za zběhnutí byl Přibil odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání tří let. Příslušníkům VKR se nepodařilo přimět nikoho z blízkých ani příbuzných ke spolupráci, proto akci směřující k vylákání zběha zpět do ČSSR ukončili.[65]

64 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 37 z 7. 2. 1979, b. 3; f. III.S – svazky, arch. č. 13546.

65 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 75 z 17. 3. 1979, b. 3; f. III.S – svazky, arch. č. 13480.

vojín **Josef Olša**, instalatér
Zařazení u jednotky: 5. bps, 3. rps, střelec
Nástupní termín: 1. října 1978
Datum a místo zběhnutí: 28. května 1979, 4:37–5:30 hod., HM 7/10

Olša střežil úsek jako jednočlenná pozorovací hlídka na stanovišti za signální stěnou. Nikým nepozorován odešel do Německa. Podle VKR bylo za jeho rozhodnutím k emigraci *náhlé hnutí mysli*. Vzhledem k tomu, že Olša nejevil zájem o návrat, příslušníci jeho zpravodajské rozpracování ukončili. Za zběhnutí byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání čtyř let.[66]

vojín **Rudolf Horáček**, kuchař-číšník
Zařazení u jednotky: 7. bps, 14. rps Zvonková, starší účetní
Nástupní termín: 1. dubna 1978
Datum a místo zběhnutí: 30. května 1979, 16:00–20:00 hod.

Horáček ozbrojený samopalem a šedesáti náboji zběhl do Rakouska, když za signální stěnou v opuštěném objektu roty Zvonková sbíral starý papír a železo. Takto získanými penězi umořoval materiální manko ve vybavení rotní kuchyně. Protože za signální stěnu chodil na sběr opakovaně, nebudila jeho nepřítomnost u roty podezření. Zběhnutí bylo zjištěno až po několika hodinách a potvrdily je rakouské celní orgány. Když 5. července 1979 napsal domů dopis, ve kterém oznamuje záměr vycestovat do USA, rodiče požádali VKR o umožnění výjezdu za ním do Rakouska. Povolení dostali po instruktáži, jak syna přimět k návratu. Do Rakouska odjeli dne 31. července 1979, vrátili se sami dne 4. srpna 1979. V nepřítomnosti byl Horáček odsouzen k trestu odnětí svobody na tři a půl roku. Na konci září odletěl do USA a usadil se v Texasu. VKR tak byla nucena jeho rozpracování ukončit.[67]

66 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 148 z 29. 5. 1979, b. 6; f. III.S – svazky, arch. č. 13853; f. V, vyšetřovací spis V-29901 MV.

67 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 151 z 1. 6. 1979, b. 3; f. III.S – svazky, arch. č. 13738.

svobodník **Petr Vaněk**, zámečník
Zařazení u jednotky: 9. bps, 10. rps Nemanice, velitel družstva
Nástupní termín: 1. října 1978
Datum a místo zběhnutí: 2. června 1979, 10:47 hod., HM 23/6

Vaněk byl spolu se sedmi pohraničníky určen do služby na piketu před signální stěnou. V 10.47 hod., kdy střežil úsek jako jednočlenná pozorovací hlídka, sestoupil z pozorovatelny Cihelna, otevřel průchod v zátarasu a odešel přes třicet metrů vzdálené hranice se SRN. Cestou odhodil výzbroj. Rotní signální přístroj sice zaznamenal zkrat a z roty byla provedena opatření k jeho zadržení, avšak zběhnutí nebylo možné zabránit. Jeho příbuzní a blízcí odmítli při následném rozpracování případu příslušníkům VKR spolupráci. Poté co Vaněk vycestoval do USA, VKR zpravodajská opatření vůči jeho osobě ukončila. Zběh byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání tří a půl roku.[68]

vojín **Jozef Dúbrava**, zedník
Zařazení u jednotky: 11. bps, 3. rps Gajary, psovod
Nástupní termín: 1. října 1978
Datum a místo zběhnutí: 8. června 1979, 3:15–5:15 hod., úsek jednotky Gajary

Dúbrava dostal od velitele roty den volna, aby mohl urovnat rozpory se svou snoubenkou ve Skalici. Protože snoubenka se s ním na místě rozešla, zklamaný se rozhodl, že začne nový život v Rakousku. Ještě týž den oslovil své kamarády Lubomíra Bančáka (1960) a Františka Valentu (1956), kteří učinili okamžité rozhodnutí emigrovat s ním. Odcizeným osobním vozidlem se dostali do blízkosti hranic a poté, co jim došel benzín, došli do úseku roty Gajary, kde Dúbrava toho času sloužil jako psovod. Podhrabali signální stěnu, a aniž by zalarmovali jednotku, všichni tři překonali řeku Moravu do Rakouska. Po krátkém pobytu v uprchlickém táboře Traiskirchen se Dúbrava vystěhoval do Austrálie. Za trestný čin zběhnutí do ciziny byl v nepřítomnosti odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání osmi let, přičemž trest měl strávit v III. nápravně výchovné skupině.[69]

68 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 153 z 3. 6. 1979, b. 1; f. III.S – svazky, arch. č. 14170.
69 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 159 z 9. 6. 1979, b. 7; f. III.S – svazky, arch. č. 14047.

vojín **Petr Kabilka**
Zařazení u jednotky: 9. bps, 15. rps Všeruby, řidič a krmič vepřů
Nástupní termín: 1. října 1978
Datum a místo zběhnutí: 9. června 1979, 10:17 hod., HM 1 a 2

Kabilku poslali během stavebních prací samotného v multikáře pro svařovací kyslíkovou lahev k rybníku Myslív. Dojel po cestě ke státní hranici a utekl do Německa. Jeho příbuzní a blízcí odmítli s příslušníky VKR spolupracovat na jeho rozpracování. Poté co emigroval do USA, VKR akci proti němu ukončila. Kabilka byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání čtyř let nepodmíněně.[70]

vojín **František Zouzal**, karosář
Zařazení u jednotky: 7. bps, 6. rps Modrava, psovod
Nástupní termín: 1. dubna 1979
Datum a místo zběhnutí: 19. července 1979, před 7:15 hod., HM 16

Zouzal se nikým nepozorován po budíčku vytratil z roty a beze zbraně zběhl do Německa. Zde mu úřady vyřídily potřebné formality, zajistily ubytování v penzionu a sehnaly práci v kamenolomu na úpravě obrubníků. Zakrátko napsal domů dopis, ve kterém rodiče žádal o pomoc při návratu do ČSSR. Na základě tohoto zjištění příslušníci VKR připravili akci, jejíž výsledkem bylo vycestování otce za svým synem. Otec na Zouzala zapůsobil podle instrukcí, které mu předali před jeho odjezdem na VKR. Výsledkem byl Zouzalův návrat za několik minut po svém otci, v blízkosti OPK Železná Ruda se na předem stanoveném místě u signální stěny nechal zadržet pohraniční hlídkou roty Debrník. Byl ihned zatčen a předán vyšetřovateli StB ve VKR. Za zběhnutí byl následně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání osmnácti měsíců.[71]

70 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 160 z 10. 6. 1979, b. 4; f. III.S – svazky, arch. č. 14011.
71 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 200 z 20.7.1979, b. 9; f. III.S – svazky, arch. č. 13742.

svobodník **Petr Herbrich**, kuchař, kandidát KSČ

Zařazení u jednotky: 5. bps, 17. rps Pavlův Studenec, starší kuchař

Nástupní termín: 1. října 1978

Datum a místo zběhnutí: 22. září 1979, 1:00–2:00 hod., HM 37/24, stanoviště Pomník

Herbrich se u útvaru jako poddůstojník a kandidát KSČ jevil jako iniciativní pohraničník. Projevil dokonce zájem hlídkovat v terénu, kam jako kuchař nebyl běžně velen. Nadřízení mu vyhověli a tím mu umožnili naplnit dlouho skrývaný záměr. Během pohraniční služby mezi signální stěnou a státní hranicí se nechal vystřídat z hlídky s tím, že jde na záchod. Do piketu odložil výzbroj a nikým nepozorován odešel přes hranice do Německa. Rodiče synovo zběhnutí těžce nesli a rozhodli se s příslušníky VKR spolupracovat na jeho vylákání zpět do ČSSR. Nejprve babičce a pak matce byl povolen výjezd do Německa s tím, aby syna přemluvily k návratu. Akce však měla opačný výsledek: matka *zcela podlehla spotřebnímu způsobu života v NSR* a synovo rozhodnutí začala schvalovat. Vzhledem k tomu, že ani Herbrich neuvažoval o návratu (údajně se bál, že ho na hranicích zastřelí), VKR akci ukončila. V nepřítomnosti byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání čtyř let.[72]

vojín **Lubomír Čuraj**, strojní zámečník

Zařazení u jednotky: 15. bps, 4. rps Cetviny, kulometník

Nástupní termín: 1. října 1979

Datum a místo zběhnutí: 30. prosince 1979, 9:30 hod., HM 4/3

Čuraj byl po absolvování výcvikového střediska zařazen k pohraniční rotě. Každý nováček se musel po přidělení k jednotce prvního sledu pod velením důstojníka z povolání pochůzkou seznámit s průběhem státní hranice ve střeženém úseku. Při zavádění devatenácti nových pohraničníků využil Čuraj situace a zběhl i se samopalem do Rakouska. Podle příslušníků VKR byl motivem zběhnutí strach ze služby na rotě prvního sledu a šikanování ve výcvikovém praporu velitelem čety a pohraničníky druhého ročníku. Rodiče a kamarádka zběha spolupracovali s příslušníky VKR na jeho vylákání zpět do ČSSR. Snažili se jej v korespondenci citově vydírat, jeho otce VKR vyslala do Rakouska, aby syna přiměl k návratu. Veškeré snahy však byly marné. V nepřítomnosti byl Čuraj odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání čtyř let.[73]

72 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 265 z 23. 9. 1979, b. 5; f. III.S – svazky, arch. č. 15144; f. V, vyšetřovací spis V-33522 MV; VÚA, VOP Plzeň, dozorový spis v trestní věci OPv 497/79.

73 ABS, f. HS PS OSH, DH č. 363 z 31. 12. 1979, b. 2; f. III.S – svazky, arch. č. 14400.

Popis vybraných případů

Miroslav Hodaň

Zrovna před dvěma týdny se mi o tom pacholkovi zase zdálo.[74]

Velitel roty kapitán Procházka neměl dobrou náladu. Z otevřeného okna se mu do místnosti opíralo červnové slunce a z blízkého lesa bylo slyšet příjemné šumění, ale k jeho rozpoložení toto poklidné prostředí nijak pozitivně nepřispívalo. Byl na ně ostatně již řadu let zvyklý. Seděl za svým pracovním stolem, mračil se, polohlasem si pročítal sdělení vojenské kontrarozvědky a v koutku úst mu přitom bezděčně poskakovala nezapálená cigareta. Ozvalo se zaklepání na dveře. Cigaretu odložil vedle zpola zaplněného popelníku a vyzval příchozího ke vstupu. Dovnitř vkročil mladý voják, před stolem se postavil do pozoru, pohled upřel před sebe a zahlásil se: *Soudruhu kapitáne, vojín Hodaň, dostavil jsem se na váš rozkaz.* Velitel chvíli koukal mimo něj a několikrát se dramaticky nadechl. Poté mu již pauza začala připadat příliš teatrální a zavelel pohov. Konečně se na vojáka podíval, a ještě než na něj promluvil, si pomyslel, že nevypadá zdaleka tak zvadle, jak by podle něj vypadat měl.

Proč tady jste, vám asi nemusím připomínat. U pohraničníků už jsem nějaký ten rok, takže vojáky znám a máloco už mě dovede překvapit. Váš průser mi ale opět, jak vidím, rozšířil obzory. Zprávu, kterou držel v ruce, položil velitel na stůl, opřel se v židli a pokračoval: *Když jste v lednu přišel na rotu, tak jste dostal zodpovědnou a výběrovou práci kynologa. Se psem vám to šlo dobře. Po dvou měsících jste se mezi novými dokonce projevil jako nejšikovnější, takže jsem vás vybral do kurzu v Libějovicích. Chtěl jsem, abyste tady převzal funkci kynologa roty, a kdybyste si to tak nepodělal, mohl jste to dotáhnout až na četaře jako váš předchůdce.* Ze stolu znovu vzal cigaretu a začal s ní poklepávat na osobní složku před ním stojícího vojáka, který se tvářil spíše zatvrzele než provinile.

Že jste se hned na první vycházce ožral a prošvihl příchod, to bych ještě zkousnul. To musím řešit já nevím kolikrát do roka a nedělám z toho skandál, pokud nemusím. Ale že jste se místo návratu šel vychrápat do lesa a druhý den v tom chlastání pokračoval, tak to jsem tady ještě nezažil. Musel jsem dát vyhlásit poplach, informovat brigádu, a kdyby vás druhý den odpoledne nesebrali a nepřivezli esenbáci, tak byste se snad dostal do krajského pátrání. A to nebudu rozebírat ty kecy, co jste prý v hospodě před ostatními vykřikoval, jak vám to tady všechno pije krev. Ostatní kluci byli taky celí nadšení z toho, jak za vás museli místo volna zaskakovat. Měl jste štěstí, že jsem byl u vašeho přebírání od eskorty, jinak jste od nich ještě dostal po hubě. Cigaretu, která už

74 Viz poslední odstavec kapitoly.

mezitím začala vypadat trochu pomuchlaně, zase položil na původní místo a nadechl se k vynesení ortelu.

Teď už ale tenhle průšvih nakonec ani není můj problém, což je tak jediné, co mě v souvislosti s vámi potěšilo. Právě mi volali z organizačního oddělení brigády, že rozkazem náčelníka štábu jste od zítřka odvelen do Libějovic. Tam se bude váš přestupek ještě kázeňsky řešit. Já bych vás tady u psů stejně nenechal. Takže teď půjdete za výkonným praporčíkem roty a dohodnete si s ním odevzdání nafasovaného vybavení. A ještě jedna věc – jak jsem se díval do plánu služeb, tak od šesti večer do třetí ráno máte vypsanou hlídku. Sice bych vás z ní měl stáhnout, ale nebudu kvůli vám ještě předělávat plán a hledat na poslední chvíli někoho na záskok. Ostatní jsou na vás naštvaní už i tak dost. Zbraň a stejnokroj odevzdáte po skončení služby. Samozřejmě vyčištěné. Vlak vám odjíždí v 4:57 ráno z Vyššího Brodu. Odchod!

Když se za vojákem zavřely dveře, velitel si konečně onu důkladně promnutou cigaretu zapálil a zadoufal, že po všem tom papírování a telefonátech už o tom zatraceném chlapovi nikdy neuslyší. V tu chvíli ho nemohlo napadnout, že vzpomínka na potíže, které mu tento nezvedený vojín v blízké budoucnosti způsobí, ho bude pronásledovat ještě dlouhé roky.

Hodaň po odchodu z velitelovy kanceláře sešel do přízemí, kde se u okna opřel zády o parapet a s pohledem zabodnutým do linolea přemýšlel. Za chvíli zpoza rohu vyšel jeho spolubydlící ze světnice Imrich, který jakmile jej spatřil, k němu zamířil s otázkou: *Tak čo, ako si dopadol? – Poslal mě pryč od jednotky, mám se zpakovat a zítra se hlásit ve škole v Libějovicích*, odvětil mu voják bez výrazu. *Do lochu nepôjdeš? To nie je tak zlé, nebudeš musieť nasluhovať*, odpověděl mu kamarád. Rozhlédl se na obě strany, opřel se vedle něj a tlumeným hlasem dodal: *Nemáme najhoršieho veliteľa. Počul som od tých zo susednej roty, aký je ten ich vyjebanec, ktorý vystrája kvôli každej chujovine. Mohol si dopadnúť horšie.* Hodaň zvedl hlavu a nevesele se na kamaráda zašklebil. *To máš pravdu, Imro, ale půjdu pryč z čáry, skončím v nějaké týlové jednotce, kde bude akorát buzerace. A hlavně mi vzali psa. Tady jsem si tu vojnu uměl představit. Že se to bude dát nějak přežít.* Slunce mu mezitím prohřálo zátylek, a tak se otočil a podíval se ven. Nad lesem se bez pohybu křídel vznášelo káně.[75]

***

Miroslav Hodaň pocházel z Moravské Třebové, kde vychodil školu a žil spolu s matkou a mladším bratrem. Jeho rodinné prostředí nebylo příliš útěšné. Otec se o rodinu příliš nestaral, měl značné problémy s alkoholem a v roce 1968 zemřel. Hodaňova matka byla zaměstnána ve státním statku a péči o rodinu jí bohužel

75 Autor si v této části dovoluje jistou literární licenci, přičemž fakta podstatná pro průběh tohoto případu vycházejí ze studia pramenů. Tato forma byla zvolena jednak jako snaha uvést čtenáře do případu dramatičtější cestou a zároveň tímto způsobem nasvítit některé reálie služby na státní hranici.

komplikovalo projevující se nervové onemocnění, kvůli kterému musela být opakovaně hospitalizována. Během školní docházky byly u Hodaně zaznamenány časté absence a slabý prospěch. Mnohokrát navíc ani nepobýval doma a delší dobu se zdržoval u svých romských přátel. Po ukončení základní školy začal v Ostravě navštěvovat hornické učiliště, ale po roce učební poměr přerušil a nastoupil jako pomocný dělník v bohumínských železárnách a drátovnách. Svým okolím byl označován jako uzavřený a samostatný.[76]

Po nástupu k výkonu základní vojenské služby se ocitl, jako mnoho jemu podobných, v kraji bývalého Československa, který byl od jeho bydliště velmi vzdálen. Přijímač absolvoval od začátku října 1969 ve výcvikovém středisku v jihočeské Kaplici a po jeho skončení byl doporučen pro službu u jednotky prvního sledu. Tou se stala 5. rota 15. českobudějovické brigády Mlýnce, kam byl Hodaň zařazen od 5. ledna 1970. Projevil vlohy pro práci se služebními psy, takže byl doporučen pro zařazení do poddůstojnické školy psovodů v Libějovicích, kde úspěšně prodělal dvouměsíční kynologický kurz. Na konci května se vrátil ke své jednotce a bylo mu přislíbeno, že po odchodu vojáků třetího ročníku bude zastávat funkci kynologa roty. Potud bylo v jeho vojenském životě vše v pořádku, dokonce se mu snad poprvé v životě podařilo získat postavení nesoucí i jistou míru odpovědnosti a prestiže.

Ke konci tohoto v mezích možností poklidného vývoje došlo nedlouho po jeho návratu k rotě. Zdánlivě harmonické působení mladého muže při plnění „nejčestnější povinnosti k vlasti" evidentně jen zakrývalo silnou roztrpčenost z nuceného pobytu v prostředí sešněrovaném striktními pravidly a pramálo sociálně komfortním. Dne 12. června se během povolené vycházky vydal spolu s vojínem Holubem do Vyššího Brodu, odkud měli návrat poměrně velkoryse povolen až do druhé hodiny noční. Volnočasová aktivita se nepřekvapivě soustředila na návštěvu restauračního zařízení. V hotelu Vzlet, který si pro tento účel zvolili, se sdružili se stolní společností dvou místních rodin a jejich společná zábava pokračovala i poté, co se po zavírací hodině přesunuli do soukromého bytu. Svědomitější Holub se s nadcházejícím úderem jedné hodiny snažil kamaráda přimět k nasměrování jejich kroků zpět na útvar, kam se také po nějaké době unaveným tempem vydali, avšak na náměstí se Hodaň odpojil s tím, že nikam nejde. Nemírné množství alkoholu se přičinilo na tom, že doposud disciplinovaně se chovající mladý muž dal průchod své frustraci a nashromážděnému napětí.

Vojín Holub byl po návratu k jednotce nucen oznámit částečně neúspěšný návrat z vycházky operačnímu důstojníkovi, který tuto událost tlumočil veliteli roty kapitánu Procházkovi. Ten se rozhodl zatím nepřijímat žádná opatření s tím, že postrádaný voják se snad do pár hodin navrátí. Když ale nedorazil ani během časného

76 ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – operativní svazky, arch. č. 10385, zpřístupněn v digitální podobě, scan 10385_1_4_0025, zpráva o zběhnutí.

dopoledne, ohlásil jeho nepřítomnost operačnímu důstojníkovi 15. brigády a zároveň orgánu Vojenské kontrarozvědky. Během odpoledne se podařilo zjistit, že Hodaň se asi o půl druhé v noci vrátil do bytu svých spolustolovníků a prosil je o nocleh. Této jeho žádosti sice nebyli ochotni vyhovět, přesto u nich voják strávil další dvě hodiny, načež byl před úsvitem z bytu konečně vystrčen a vydal se neznámo kam. V tu chvíli vzniklo podezření na nelegální přechod státní hranice, takže bylo provedeno její zakrytí hlídkami Pohraniční stráže a zároveň byla vyhlášena pátrací akce. Hledaný voják se objevil až o půl jedenácté večer, kdy byl přistižen samotným náčelníkem Okresního oddělení Veřejné bezpečnosti Vyšší Brod, jak ve městě vchází do restaurace. Celý den strávil podle vlastní výpovědi v lese, kde vyspával.[77]

Popsaný exces skýtal mladému vojákovi vidinu neblahých následků, ty však na sebe nechaly poměrně dlouho čekat. Velitel roty měl veliteli brigády zaslat návrh na kázeňské řešení, to však nepředložil. K tomu se přidal i zmatek na úrovni brigády, kde si několik vedoucích důstojníků nebylo v této věci schopno srozumitelně vyjasnit vlastní kompetence a úkoly. Teprve 23. června bylo do denního rozkazu zapsáno Hodaňovo převelení do poddůstojnické školy Libějovice a telefonicky o tom byl zpraven jeho nadřízený velitel roty. Ten s rozhodnutím dotyčného osobně seznámil, nařídil mu odevzdat přidělené vybavení a příští den se hlásit na určeném novém působišti. Zároveň ale nezrušil jeho zařazení do večerní hlídky. Výkonný praporčík roty později uvedl, že při přebírání nafasovaných věcí s ním měl konflikt ohledně přeříznutého vodítka na psa, které Hodaň odmítal finančně nahradit s argumentem, že mu je někdo poškodil schválně.[78]

Podle rozkazu nastoupil v 18:00 hod. jako člen čtyřčlenné hlídky. Krátce před jedenáctou hodinou, kdy s dalším vojínem odpočíval v piketu, byl zjištěn zkrat na ženijně technickém zabezpečení. Druhý člen dvojice se vydal provést zásah a Hodaň na tu chvíli osaměl s úkolem střežit svůj úsek. Při návratu hlídky na stanoviště však již na určeném místě nebyl a vzápětí nato byl zjištěn otevřený průchod signální stěnou. Poplachová hlídka v čele s velitelem roty žádné stopy po narušiteli nenalezla, teprve po rozednění byly v kontrolním pásu asi 400 metrů od piketu rozpoznány stopy skryté v mělké brázdě.[79]

O mimořádné události byla obratem informována VKR, jejíž místní rezident pověřil agenta s krycím jménem NOSEK (důstojník PS Jiří Marek), aby se skrze svůj kontakt u rakouské Zollwache pokusil ověřit podezření na zběhnutí. Ten se v prostoru státní hranice sešel s velitelem rakouské místní celní stráže Johannem Hoserem, který mu sdělil, že Hodaň byl téhož dne zadržen u obce Leonfelden na cestě do Linze a odvezen na tamější policejní ředitelství. Četnictvo na něj upozornily dvě osoby,

77 Tamtéž.

78 ABS, f. HS PS OSH, hlášení o zběhnutí voj. Hodaně, čj. 019/13-9/70.

79 VÚA, f. VOS České Budějovice, sp. zn. 1T311/70, protokol o výslechu svědka Milana Třeštíka, s. 6–7.

kterých se stále oblečen ve služebním stejnokroji a ozbrojen ptal na směr. Doplnil, že dotyčný požádal o udělení azylu.[80]

Šetřením mezi vojáky, kteří s Hodaněm sloužili, ani prohlídkou osobních věcí nebyly zjištěny žádné poznatky vedoucí k osvětlení motivu zběhnutí ani známky jeho přípravy. Poté se vyšetřování zaměřilo na rodinné příslušníky a teprve byly zjištěny neurovnané rodinné poměry. Byla snaha navázat s ním kontakt prostřednictvím jeho sestry, která mu pod dohledem VKR napsala dopis, ale z uprchlického tábora nepřišla žádná odpověď.[81]

Důvod Hodaňova rozhodnutí emigrovat nelze jednoznačně určit, ale s největší pravděpodobností šlo o impulzivní čin v příhodné situaci, který pramenil z očekávaných následků jeho kázeňského prohřešku. Zbavení relativně atraktivního služebního zařazení a odvelení od jednotky prvního sledu, na čemž si podle výpovědí dalších vojáků i členů rodiny zakládal, patrně v jeho očích zničilo základy strategie, se kterou hodlal dvouletou vojenskou službu přijatelným způsobem snést. Nějakou roli hrály v jeho rozhodnutí nejspíše i napjaté vztahy s dalšími vojáky 5. roty i čerstvá hádka o náhradu podle něj nezaviněné škody.

Doposud není na tomto případu mnoho zvláštního. Za podobných okolností zběhly desítky jiných pohraničníků, avšak není často zdokumentováno, že by se přes hranici potají vraceli. A Miroslav Hodaň se přes „čáru" vydal ještě čtyřikrát.

Po příchodu do rakouského uprchlického tábora Traiskirchen se Hodaň seznámil s dalším emigrantem Štefanem Imriškem, člověkem, který stál za dobrodružnější částí jeho příběhu. Ten se z Československa dostal začátkem června téhož roku přes železniční přejezd Břeclav ukryt ve vlaku, načež se zakrátko vydal nazpět, aby týmž způsobem převedl i svoji manželku. Povzbuzen úspěchem se v polovině července vydal pro manželku svého přítele a za další týden to za účelem dalšího převedení zopakoval. Tentokrát však nebyl úspěšný, byl zadržen příslušníky VB. Se štěstím se mu podařilo ze služebny uprchnout přes WC a vrátit se do Rakouska. Tato zkušenost jej patrně připravila o troufalost, nikoliv ale o vůli v této činnosti pokračovat. Skýtala totiž možnost významného finančního přilepšení, které příbuzní za dopravení svých blízkých z okupované vlasti nabízeli. Začal tedy v táboře pátrat po krajanech, kteří by byli ochotni a schopni se role převaděče zhostit, a když mezi nimi objevil několik bývalých pohraničníků, bylo o ideálních adeptech rozhodnuto.

Vojenské kontrarozvědce se podařilo identifikovat čtyři pohraničníky, které kontaktoval a do svého podnikání nějakým způsobem zapojil: Josefa Kelemena, Jána Majchúta, Jána Petruše a nakonec i Miroslava Hodaně.[82] Že by se prvně jmenovaný

80 ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – operativní svazky, arch. č. 10385, zpřístupněn v digitální podobě, scan 10385_1_4_0043, TSP NOSEK – výpis ze zprávy.

81 Tamtéž, scan 10385_1_4_0095, výpis ze zprávy TSP MALÝ.

82 ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – operativní svazky, arch. č. 10385, zpřístupněn v digitální podobě, scan 10385_2_4_0019, Imriško Štefan – zpráva.

vydal přes hranici, nebylo zjištěno, ale druzí dva již ano, pohříchu neúspěšně. Dostali za úkol vyvést do zahraničí Imriškovu osmiletou dceru, navíc chtěl Majchút s sebou vzít i svého bratra a vyzvednout si nějaké své osobní doklady. Nic z toho se jim ale uskutečnit nepodařilo. Jelikož na místě vstupu do své vlasti nedaleko Bratislavy způsobili poplach a byli málem dopadeni, rozhodli se k návratu přes Petrušovo bývalé jihočeské působiště. V Praze se k nim připojil jeden známý, kterého údajně neplánovaně potkali v restauraci, u hraničního zátarasu byli nicméně 11. září všichni zadrženi.

Hodaně Imriško do svých plánů zapracoval v průběhu srpna. Zadavatelem úkolu byl emigrant Antonín Dobija, který chtěl do Rakouska pomoci svým kamarádům z Orlové.[83] S motivací problém nebyl, za toto převedení přislíbil finanční odměnu jak ze své kapsy,[84] tak i dodatečně od převedených. Přes státní hranici se Hodaň vydal 28. srpna ve společnosti Jana Muchy, a to tím způsobem, že ve Vídni nastoupili do mezinárodního rychlíku směřujícího do Varšavy a ukryli se ve stropním prostoru osobního vagonu. Ústí této skrýše se nacházelo na toaletě, a tak tehdy poskytovala poměrně bezpečný úkryt. K jejímu použití je nejspíše přivedl Imriško, který již dříve k témuž účelu vlakový spoj využil. Co se v praxi ukázalo jako závažný technický problém, byly fyzické dispozice ukryté osoby. Tělnatějšímu Muchovi se nepodařilo do stísněného prostoru zcela nasoukat, při pohraniční kontrole byl hlídkou objeven, vytažen a zadržen. Díky značné duchapřítomnosti a štěstí se mu podařilo příslušníky přesvědčit o tom, že se coby nespokojený emigrant snaží dostat zpět domů a rakouské úřady mu v tom brání. Na místě byl propuštěn s tím, že má pokračovat v cestě a administrativní náležitosti si upravit v místě bydliště. Hodaň na rozdíl od něj odhalen nebyl a v pořádku vystoupil na nádraží v Ostravě. Podle předchozí domluvy se oba setkali v určené restauraci, odkud se vydali do Orlové. Tam se k nim z předpokládané skupiny připojil jen jistý Ladislav Hořák, se kterým dalšího dne vyrazili nazpět.[85]

Popis jejich cesty je znám díky dopisu, který po čase zaslal neopatrný Mucha své milence do Ostravy. Uvedl v něm i jméno později vyšetřovaného řidiče taxislužby:

Směr cesty byl Orlová, Ostrava, Olomouc, Brno, Jihlava, České Budějovice a Vyšší Brod. V 16:00 hodin jsme vyjeli z Orlové a v 01.00 hod. jsme byli na místě. Šli jsme lesem pěšky až do Studánky k plotu, leželi v roští, každých 10 minut kolem plotu jezdil GAZ a na vrchu měl silný reflektor, kterým svítil široko daleko na všechny strany. Kolem nás u drátů chodili vojáci se samopalem a se psem. Jedna věž vpravo, druhá vlevo, na každé hlídka. Tak jsme se pomalu doplazili až k plotu asi na 30 metrů a čekali.

83 ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-6533 OV, závěrečná zpráva, s. 655.

84 Podle tvrzení navrátivšího se emigranta vyplácel za převedení mezi 5 000 a 10 000 šilinky. ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – operativní svazky, arch. č. 10385, zpřístupněn v digitální podobě, scan 10385_1_4_0065, záznam o vytěžení ZA DANIEL.

85 Tamtéž, scan 10385_3_4_0055, protokol o výslechu Zdeňka Ocáska.

Mirek je starý pohraniční voják, přecházeli jsme v jeho úseku. Až velitel stráže přišel měnit hlídky a pozval si každého k sobě, tak jsme vyrazili, pomaličku jeden za druhým přes plot, Mirek držel poplašné signály. Jeden plot, druhý plot, všechno v největším klidu a tichu, zorané pole, hraniční pásmo, to jsme běželi, a na kopci se Mirek zastavil a říkal nám – zamávejte republice, už jsme doma v Rakousku.[86]

Na úseku 5. roty Mlýnce, konkrétně u hraničního mezníku II-59 v místech bývalé obce Bystrá, nastal na konci léta nežádoucí přeshraniční provoz. Ráno dne 30. srpna byly zjištěny stopy tří osob, které nepozorovaně překonaly zátaras do Rakouska. Přímo alarmující ale bylo to, že po sedmi dnech byla v téže lokalitě objevena další dvojice stop, tentokrát v opačném směru postupu. Šlo o druhou Hodaňovu výpravu pro uprchlíky. Imriško jej na tuto cestu spojil s jiným čerstvým emigrantem Zdeňkem Ocáskem a měli s sebou přivést Hořákovu manželku Evu, Bohumila Ježe s jeho družkou Ludmilou Hvožďákovou z Brna a Vlastu Rosinovou ze slovenského Partizánske. Převedení osob bylo u Imriška sjednáno jejich příbuznými, kteří zároveň složili zálohu na výdaje a úhradu této podloudné služby.

Oba převaděči se 5. září vydali na cestu ve směru Horní Dvořiště, kam se dostali asi po sedmé hodině večerní. Po setmění pokračovali lesem ke státní hranici, obešli budovu rakouské pohraniční policie a po překročení hraničního pásma přelezli drátěné zátarasy. Přes Vyšší Brod a Rožmberk nad Vltavou došli na vlakovou zastávku Rybník, odkud se postupně po několika dnech dopravili do Brna. Tam navštívili Bohumila Ježe, několik dní u něj setrvali a dohodli se s ním, že jej při svém návratu po shromáždění celé skupiny vyzvednou. Když se nechali vyprovodit k vlaku, rozjeli se do Orlové, kde se vydali do bytu Evy Hořákové. Prokázali se jí dopisem od manžela a domluvili se, že Hodaň u ní setrvá, dokud se Ocásek nevrátí ze Slovenska s poslední převáděnou osobou. Dotyčná Rosinová je ale zaskočila tím, že přijela i se svým devítiměsíčním dítětem, a z obav z prozrazení ji odmítli vzít s sebou.[87] Dne 25. září tedy trojice v Brně navštívila vyčkávajícího Ježe a spolu s jeho partnerkou se následujícího dne vydali na cestu do Rakouska. O dva dny později byli na nádraží v Českých Budějovicích. Zde si objednali taxi, které je odvezlo do Rožmberku, odkud je již pozdě v noci Hodaň pěšky přes Vyšší Brod přivedl na své osvědčené místo. Tam se však od něj odvrátila doposud mu nakloněná štěstěna a jím provázená pětice narazila na mnohem ostražitějšího protivníka, než s jakým počítal. Na vytouženou stranu hranice se jich tentokrát nedostala ani polovina.[88]

Ke škodě skupiny uprchlíků byl v tomto případě československý bezpečnostní aparát o jejich pohybu zevrubně informován. Jen několik málo dní po přechodu Hodaně a Ocáska seznámil Vojenskou kontrarozvědku s jejich plánem jeden navrátilec

86 Tamtéž, scan 10385_2_4_0003, Mucha Jan, činnost při narušení SH – poznatky.

87 ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-6533 OV, protokol o výslechu obviněného – Hořáková Eva, s. 187–190.

88 Tamtéž, závěrečná zpráva, s. 649–653.

z Rakouska, zároveň jejich nedávný spolubydlící z uprchlického tábora.[89] Dozvěděli se tak jméno bývalého pohraničníka i to, že má převést nějakou ženu z Orlové. Na základě těchto poznatků bylo po Hodaňovi vyhlášeno celostátní pátrání, v Jihočeském kraji do něj byly zapojeny všechny útvary Veřejné bezpečnosti a u 5. roty PS a sousedních jednotek bylo zesíleno střežení státní hranice. Další dílek obrazu doplnil již uvedený Johann Hoser, velitel Zollwache v obci Weigetschlag, který byl tentokrát vytěžen dalším agentem VKR s krycím jménem MALÝ (mjr. Josef Koďousek, velitel 4. rps, 15. bps). Sdělil mu, že Hodaň v nedávné době převedl přes hranici jistého Hořáka a nyní se má opět nacházet v Československu, aby přivedl i jeho manželku.[90] Následkem toho se do opatření zapojila i Správa StB Ostrava, která začala monitorovat bydliště Hořákové, evidentně ale nepříliš ostražitě.

Situaci samotného částečně neúspěšného pokusu popsal při výslechu Zdeněk Ocásek takto: *Přišli jsme na okraj Studánek směrem ke státní hranici, a když jsme míjeli poslední dům po pravé straně za zátočinou, narazili jsme pravděpodobně na hlídku, neboť jsme uslyšeli zavrčení psa, načež se děvčata dala na útěk zpět a my se k nim přidali. Vzápětí se ve směru k nám rozsvítila baterka asi ze vzdálenosti 30 metrů a po několika vteřinách opět zhasla. Hodaň nařídil, že místo obejdeme lesem vpravo. Šli jsme kolem nějakého kravína a zašli jsme do lesa. Dále jsme se po stráních a okrajích lesa přibližovali k překážkám. Přešli jsme nějaké bažiny, až jsme přišli na lesní cestu, o které Hodaň řekl, že vede přímo ke drátům. V blízkosti překážek jsme před sebou zaslechli nějaký šramot, a proto jsme zalehli do trávy. Ve směru k nám se rozsvítilo světlo a opět zhaslo. V tom jsem uviděl, jak voják ve světle propátrává okolí. Když zhasl, začal se Hodaň s ostatními plížit zpět a já zůstal na místě. Zaslechl jsem, jak potmě vyšel nějaký voják proti mně a přímo na mě posvítil. Vyzval mne, abych dal ruce vzhůru. Zaslechl jsem přitom, jak od nás utíkají zbývající společníci, na což hlídka zareagovala tím, že začala střílet do vzduchu a křičet „stůjte!". Za sebe jsem volal, aby společníci vylezli a šli ke mně, že to nemá cenu. Ke mně přišla pouze obě děvčata a za nimi přiběhli další tři pohraničníci. Hodaň s Ježem nepřišli.*[91]

Ti využili tmy a mlhy, aby se přece jen se štěstím dostali v nastalém zmatku přes zátarasy mezi hraničními mezníky HM II/60 a II/61, které stály jen 150 metrů od místa zadržení zbývající trojice. Po překročení hranice se oba na rakouské straně přihlásili na celnici v obci Weigetschlag (jíž velel právě Johann Hoser, který o tom neopomněl později předat zprávu VKR), odkud byli převezeni na četnickou stanici v Leonfeldenu, aby si je tam převzala rakouská státní policie.

Vyšetřování v Československu běželo ve dvou rovinách, vojenské a civilní. Již od června se vojenský vyšetřovatel a prokuratura zaobírali samotným Hodaňovým

89 ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – operativní svazky, arch. č. 10385, zpřístupněn v digitální podobě, scan 10385_1_4_0067, narušení SH z RSR do ČSSR vojenskými zběhy – zpráva.

90 Tamtéž, scan 10385_1_4_0085, výpis ze zprávy TSP VKR MALÝ ze dne 17. 9. 1970.

91 Tamtéž, scan 10385_3_4_0058, protokol o výslechu podezřelého Zdeňka Ocáska.

zběhnutím, skupinou úspěšných i neúspěšných uprchlíků v čele se zadrženým Ocáskem se začal zabývat odbor vyšetřování StB Ostrava. Okresní soud v Karviné dne 15. března 1971 vynesl rozsudek, kterým byl Ocásek uznán vinným ze spáchání trestného činu opuštění republiky a pokusu o něj a odsouzen k čtyřem a půl roku odnětí svobody nepodmíněně. Hořáková vyvázla s osmnáctiměsíční podmínkou, během vazby se ale na cele zapojila do protestu a v jiném procesu byla nakonec odsouzena ke dvaceti měsícům nepodmíněně. Hvožďáková byla souzena zvlášť a u téhož soudu byla o rok později odsouzena ke dvanácti měsícům nepodmíněně – v tu chvíli se ale již nacházela v Rakousku, kam nakonec úspěšně emigrovala.[92]

Bývalý vojín Hodaň se dostal u vojenské justice na řadu již 7. října 1970, když byl Vojenským obvodovým soudem v Českých Budějovicích uznán vinným ze spáchání trestných činů zběhnutí do ciziny, nedovoleného ozbrojování, porušování povinnosti strážní služby a přečinu proti majetku v socialistickém vlastnictví, a byl odsouzen ke třem a půl roku odnětí svobody nepodmíněně.[93] Neboť se ale již na území ČSSR nadále nezdržoval, rozsudek nemohl být vykonán. O tom, že by se vojenská justice zabývala činy týkajícími se jeho převaděčství, nebyl dohledán žádný záznam. Trest mu byl v roce 1985 účastenstvím na amnestii prezidenta republiky o jeden rok snížen, o další dva amnestií v lednu 1990 a nakonec v dubnu téhož roku zcela prominut.[94]

Jeho operativní rozpracování probíhalo ještě několik let, ale na poznatky bylo poměrně chudé, protože on sám styky se svými příbuznými neudržoval. Převaděčská kariéra se pro něj s největší pravděpodobností skončila ještě téhož roku v souvislosti s vystěhováním Imriška do Austrálie. Zároveň mu muselo být jasné, že jeho vyzkoušené místo je již příliš nebezpečné. V říjnu 1971 byla získána informace, že žije v Rakousku v rodině Ježe staršího, s jehož dcerou má dítě. Úplně poslední zmínka byla zachycena o rok později, kdy byl jeho matce z SRN zaslán „neidentifikovaným cikánem" dopis, že její syn je tamtéž ve vězení – toto tvrzení se ale nepodařilo nijak ověřit.[95] Nejasným poznatkem jeho stopa vyhasíná.

Kapitánu Procházkovi, veliteli roty Mlýnce, se jeho benevolentnost nevyplatila. Rozhodnutí vyslat odveleného vojáka do hlídky bylo vyhodnoceno jako hlavní příčina následného zběhnutí a byl velitelem brigády potrestán přísnou důtkou. To pro něj byl ještě docela mírný postih, jelikož velitel PS následně tuto kvalifikaci jeho prohřešku označil za neúměrnou provinění.[96] Podle pamětníka vzpomínal na tuto

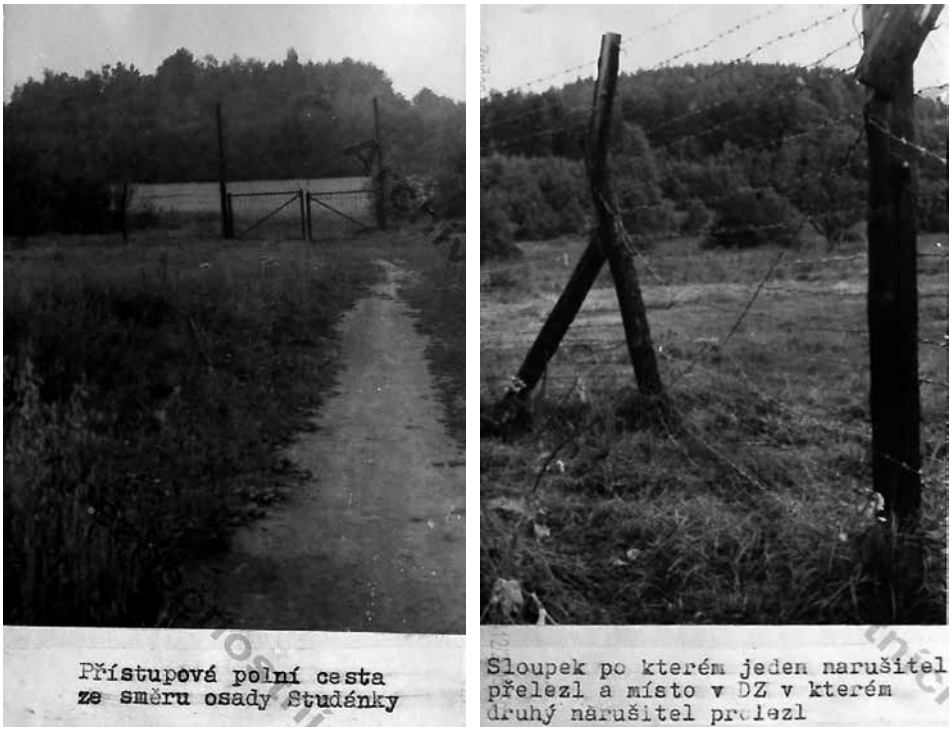
92 ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-6533 OV, soudní rozsudky, s. 687–746.

93 VÚA, f. VOS České Budějovice, sp. zn. 1T311/70, rozsudek VOS České Budějovice, s. 37–41.

94 Tamtéž, rozhodnutí o amnestii, s. 51–57.

95 ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky SNB – operativní svazky, arch. č. 10385, zpřístupněn v digitální podobě, scan 10385_3_4_0025, Hodaň – zpráva o výsledku rozpracování.

96 ABS, f. HS PS OSH, čj. 03257/1970, závěr ke zběhnutí voj. Hodaně.

Obr. 2 a 3: Fotodokumentace místa Hodaňových přechodů (ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-6533 OV, dokumentace narušení státní hranice)

patálii i po mnoha desetiletích a na sklonku života pronesl, že se mu o ní ještě občas zdává.

Jiří Barteček

Tak jsme teď pořád ve Widni, máme se dobře jak nepracující Italové na hotelu.[97]

Jiří Barteček (1954) měl již od mala kolem sebe rád spoustu přátel. Žil v úplné fungující rodině, matka ho prý měla ze svých čtyř dětí nejraději a viděla se v něm. Podle ní právě kamarádi byli důvodem, proč se ve škole prospěchově zhoršil a stal se „jen" instalatérem. Po vyučení trávil s partou po dětmarovických hospodách stále více času. Našel si děvče, avšak hospodu měl raději a za svou Zdeňkou chodil až po

97 ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-18596 MV, úryvek z textu na pohledu zaslaném z Vídně, s. 33.

nezbytném času stráveném s kamarády. Jiné zájmy prakticky neměl, trochu posiloval, a aby si přivydělal na bujný život, občas melouchařil.

Přátelé jej měli za celkem dobromyslného kumpána, prý neustále vtipkoval. Jeho bývalá milenka Zdeňka Římánková (1957) na něj vzpomínala jinak: *Otěhotněla jsem s ním, ale protože Barteček na mne žárlil, nadával mi, a dokonce i bil, rozhodla jsem se i na základě pohovoru s matkou, že s ním přestanu chodit a právní cestou si nechám přerušit těhotenství. Barteček zpočátku nesouhlasil, ale později ano a oba jsme jeli do bohumínské nemocnice před komisi, která souhlasila na základě našich výpovědí, že interrupce se povoluje. Jako důvod uvedl Barteček Jiří, že má slabé finanční prostředky, a dále uvedl, že s takovou rodinou, z jaké jsem já, nemůže žít. Zvlášť narážel na mou matku. Protože Barteček takto nenáviděl mou rodinu, mám i já k němu svou nenávist. Těhotenství bylo přerušeno 30. 4. 1974 v bohumínské nemocnici, rozešli jsme se prakticky v červnu 1974.* […] *Byl flegmatické povahy, rád si vypil a hlavně dost. Když si vypil, byl dosti sprostý a každému nadával. O jeho dobré stránce nic nevím.* [98]

Na Bartečkův bezstarostný život začal padat stín blížícího se termínu nástupu vojenské služby. Z vojny měl skutečný strach, usiloval alespoň o její zkrácení na pět měsíců. To předpokládalo pracovat v některém z preferovaných zaměstnání. Požádal proto o převedení v rámci podniku Československé státní dráhy (ČSD), kde pracoval jako instalatér u dráhové distance, k posunu. Podnik jeho žádost zamítl. Zklamaný Barteček dal výpověď a zapsal se do organizovaného náboru na místo havíře v dole ČSM Stonava. Pokud by toto místo získal, nemusel by na vojnu vůbec. S nadějí čekal na výsledek vyřízení své žádosti.

V tu dobu se přihlásil na podnikový zájezd do Jugoslávie. Mezi svými kamarády se netajil tím, že pokud se do zájezdu dostane, nehodlá se vrátit podle itineráře. Chtěl přejít hranici v Terstu do Itálie. V tu dobu mu přišlo předvolání na vojenskou správu. S nadějí vyrazil na úřad. Zde pro něho ale měli hned dvě špatné zprávy. Jeho zařazení do náboru se zamítá a jako branci mu nedovolí ani cestu do Jugoslávie. Obrovsky zklamaný Barteček přenechal své místo v zájezdu svému kamarádovi Jiřímu Ciencalovi (1956). Jemu, snad proto, že byl o dva roky mladší, cestu povolili. I ten chtěl zájezd využít k emigraci, avšak u Terstu si vše rozmyslel a k velkému překvapení Bartečka se oba v srpnu setkali v Bohumíně v práci. Barteček mu vyprávěl, že mezitím byli se svým kamarádem Merunou jeho autem na „trampu" v Polsku. Zde se marně snažil přemluvit nějaké rybáře, aby ho bárkou odvezli ke švédským břehům.

V září dostal Barteček povolávací rozkaz a příští dva roky měl strávit u Pohraniční stráže. Tehdy u něj jeho kamarád poprvé viděl slzy v očích. V říjnu narukoval k výcvikovému praporu do Malacek, kde absolvoval základní výcvik psovoda. Následně byl zařazen na rotu prvního sledu do Záhorské Vsi. Písemné prameny nezanechaly žádné informace o tom, že by měl nějaké konflikty s vojáky druhého ročníku nebo s důstojníky. V partě „základňáků" byl prý vcelku oblíben pro svou veselou

98 Tamtéž, výpověď Zdeňky Římánkové z 26. 9. 1975, s. 113.

povahu. Velení roty mu přidělilo nejlepšího služebního psa, se kterým získal vítězství a druhé místo na rezortních kynologických soutěžích. Během působení u jednotky byl dvakrát odměněn opušťákem. Podle velitele roty Záhorská Ves majora Kozlovského byl dobrý pohraničník, *nebyl šikanován, měl důvěru, měl vše.*[99]

Když v květnu 1975 přijel domů na opušťák, vedla jeho první cesta za kamarády. Na vojně se již rozkoukal a několik z nich, snad Vlastimila Broszkowitze (1952), řečeného Meruna, Jiřího Ciencalu (1956) alias Jerryho, Jiřího „Jaro" Kocura (1956) a Libora Hykla (1956), přezdívaného Alan, začal Johan (Bartečkova přezdívka) získávat pro myšlenku společného ilegálního přechodu hranic do Rakouska. Měl již vypracovaný plán, na nich pouze bylo, aby dorazili do Záhorské Vsi.

Dne 13. září 1975 přijeli dva mladíci do Záhorské Vsi a v kasárnách vojenského útvaru si nechali vyvolat Bartečka. Velitel mu povolil odpolední vycházku, večer měl nastoupit do služby. Zašli do místního hostince, kde si návštěvníci zařídili nocleh na privátě a k večeru procházkou doprovodili Bartečka do kasáren. Zatímco pohraničník se chystal do stráže, sami se vrátili do hospody.

Ve 20:30 hod. nastoupila hlídka ve složení voj. Jiří Barteček, psovod – velitel hlídky, a voj. Dominik Polakovič (1955), člen hlídky, na strážní stanoviště Pět vrb. Jejich strážní budka byla již za signální stěnou a rakouské hranice byly jen o několik desítek metrů dále. Vzdálenosti hraniční čáry byla přizpůsobena i taktika nočního zásahu hlídky. V případě podání signálu psovod se služebním psem prošel zátarasem a na jeho vnitřní „vnitrozemské" straně okamžitě vypouštěl psa k útoku na volno a následoval ho. V případě nezjištění narušitele hledal na kontrolním pásu a na signální stěně s baterkou příznaky pokusu o její zdolání. Druhý člen hlídky se přesunul bezprostředně k hranici, aby případnému narušiteli nadběhl. Současně byla z roty, vzdálené 700 metrů, vyslána poplachová hlídka v služebním automobilu. I přes všechna opatření byla potencionální úspěšnost zásahu problematická, hranice byly příliš blízko, 50–60 metrů za zátarasem.

V 21:35 hod. podal úsek „pravá 3" signál a hlídka provedla ostrahu podle naučené varianty. Po vyhodnocení dospěla poplachová hlídka společně s Bartečkem k závěru, že signál způsobila zřejmě kočka. *Je zde mnoho koček a vím, že Barteček jednu před měsícem sám zastřelil*,[100] vypověděl později Dominik Polakovič. „Poplachovka" odjela zpět do kasáren a Barteček pískl na kolegu znamení, aby se vrátil do boudy. Ve 22:50 hod. přišel signál z „pravé 3" znovu. Hlídka se opět rozdělila, tentokrát však Polakovič neviděl, že by Barteček prosvěcoval zátaras. Uviděl pouze svítící obojek psa vracejícího se zpět na stanoviště. Přijela poplachová hlídka a po chvíli vyletěla světlice na padáčku, za další chvíli dostal Polakovič signál k návratu na stanoviště.

Od kolegů se dozvěděl, že Barteček se ztratil a všichni ho hledají. Velitel roty major Kozlovský velel rotě do zbraně a vyslal pátrací skupiny do úseků pravá 1, 2 a 3.

99 Tamtéž, výpověď mjr. Ludvíka Kozlovského z 8. 10. 1975, s. 129–130.

100 Tamtéž, výpověď Dominika Polakoviče z 16. 9. 1975, s. 15.

Našli jen čepici od maskáčů, služební pes pak podle pachu z čepice dovedl hlídku k řece Moravě, která zde tvořila státní hranici. Okamžitě si vzpomněli na Bartečkovu návštěvu a začali vyhodnocovat stopy, úsek však rozšlapaly zásahové skupiny, takže zda zběhl do Rakouska sám, nebo i s kamarády, hned nevěděli. Když se pohraničníci vrátili na rotu, našli na šatně v sešitě napsaný vzkaz: *Mějte se tu hezky, nic neprozradím.*[101] Následující ráno našli radiostanici odhozenou Bartečkem cestou k Moravě, posádka člunu PS vizuálně propátrala rakouský břeh, kde údajně zahlédli zanechanou stopu. Ačkoliv nebylo jasné, zda Barteček uprchl sám, nebo s neznámými mladíky, na pohraniční rotě se říkalo, že utekl i s návštěvou. V této věci začalo být jasno hned druhý den. Na útvar PS do Záhorské Vsi přišel Jiří Ciencala (1956) a sháněl se po Bartečkovi. Když pohraničníci svého kolegu nemohli delší dobu sehnat, vrátil se zpět na nádraží, koupil si lístek do Karviné a čekal na vlak. Teprve potom přijela hlídka PS a na stanici ho zatkla. Při následném výslechu prozradil, že byl s Bartečkem předběžně dohodnutý na převedení do Rakouska. Do Záhorské Vsi přijel na Bartečkovu korespondenční výzvu. Do přípravy bylo zamícháno více kamarádů, které neznal, pouze věděl, že do Záhorské Vsi je měl svojí škodovkou 1000 MB dovézt Meruna. Protože Meruna však přišel o řidičský průkaz za řízení v opilosti, jel Ciencala za Bartečkem dohodnout podrobnosti vlakem. Ještě než stačil nastoupit zpáteční cestu domů, byl zatčen.

Případem se začal zabývat odbor vyšetřování ve VKR oddělení Trenčín. Jeho pracovníci zhruba po deseti dnech zachytili mimo jiné pohlednici zaslanou z Vídně do dětmarovické hospody „U Žida" (Dělnický dům) podepsanou Johan, Alan a Petr. Bylo potvrzeno, že Barteček neutekl sám. Další vyšetřování odhalilo totožnost dvou dalších uprchlíků: Libora Hykla a Petra Gajdoše (1958). Vyšetřování bylo ukončeno dne 14. října 1975,[102] Vojenská obvodová prokuratura v Bratislavě vypracovala dne 23. října 1975 na Bartečka obžalobu pro trestné činy zběhnutí do ciziny, porušování povinností strážní služby, účast na trestném činu opuštění republiky, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, nedovolené ozbrojování a nedovolený provoz a držení radiové stanice. V intervalu mezi ukončením vyšetřování a vypracováním obžaloby se dne 17. října 1975 vrátil z emigrace teprve sedmnáctiletý učeň Petr Gajdoš, který byl jedním z těch, které přes stanoviště Pět vrb převedl do Rakouska Barteček. Byl okamžitě zatčen a předán vyšetřovateli. Díky jeho výpovědím známe okolnosti hromadného přechodu hranic.

Petr Gajdoš se dne 9. září 1975 v hospodě U Žida náhodně seznámil s Liborem Hyklem. Druhý den byl Gajdoš U Žida znovu. Tato hospoda byla zřejmě mezi „volnou mládeží" oblíbená i proto, že zde nalévali mladistvým. Se svým spolužákem z učňáku Břetislavem Drápkou probírali jeho ilegální odchod do Rakouska, který se měl uskutečnit v nejbližších dnech. Během rozhovoru si k nim přisedl nově příchozí

101 Tamtéž, s. 17.

102 Tamtéž, závěrečná zpráva, s. 156–159.

Hykl. Z dalšího rozhovoru vyplynulo, že získává další kamarády pro útěk s Bartečkem, doposud sehnal pouze Břetislava Drápku. Odjezd k hranicím byl naplánován již na další den. Ještě ten večer si Drápka odjezd rozmyslel. Druhý den se na cestu vydali pouze Hykl s Gajdošem, přestože se znali pouze dva dny. Sešli se na nádraží v Karviné po sedmé hodině ranní. Odjeli do Dětmarovic, kde Gajdoš vybral z rodinné vkladní knížky 5 000 Kč, Hykl si vyzvedl výplatu a šli pro Merunu, který měl jet s nimi. Ten si emigraci rozmyslel a po obou dobrodruzích poslal Bartečkovi jeho výuční list a cestovní pas, který si u něho Barteček během opušťáku pro tento účel uschoval. Odjeli do Nového Bohumína, kde Hykl náhodou na nádraží potkal své dva známé Karla Rafaela a Jana Šugara, jedoucí z Přerova domů do Karviné. Prozradil jim cíl jejich cesty a oni se okamžitě rozhodli jet s nimi. Cestovali zvesela – když kolem půlnoci dojeli do Bratislavy, z Gajdošových peněz zbyla větší polovina. Přespali na lavičkách v parku u nádraží a ráno jeli do Malacek. V Malackách se ubytovali na hotelu. Šugar a Rafael zde měli roztržku s Gajdošem, a než přišel Hykl ze sprch, jeho kamarádi z Karviné byli pryč i se zbytkem Gajdošových peněz. Odjeli do Prahy na ubytovnu za svým známým, který pracoval na výstavbě letňanského sídliště. Poté co jim došly ukradené peníze, vrátili se do Karviné.

Hykl s Gajdošem odpoledne dorazili do Záhorské Vsi, v kasárnách se legitimovali a nechali si vyvolat Bartečka. Byl právě ve službě, ale jeden z pohraničníků je z kasáren poslal na jeho stanoviště. Když Barteček uviděl přicházet po silnici Hykla, s radostí slezl z pozorovací věže. Po krátkém rozhovoru přes dráty byl zklamaný, že ze všech jeho kamarádů přijel pouze jeden, s Gajdošem se setkal poprvé v životě. Od svého záměru ale neustoupil a seznámil je se svým plánem. Večer ve 20:00 hod. nastupoval znovu do služby. Kolem 19. hod. ho měli čekat ve vsi u pomníku, který byl od stanoviště vzdálen necelých 100 m. Po smluveném signálu baterkou měli přiběhnout k vratům, které se daly snadno podlézt, a pak je měl dovést k Moravě, kterou měli díky nízkému stavu vody snadno přebrodit do Rakouska. Po instrukcích se rozloučili a Barteček se vrátil na věž, velitel hlídky byl z Bartečkova pojetí střežení již dost nervózní.

Přišel večer a Hykl s Gajdošem marně čekali na smluvený signál, navíc se nedaleko pomníku nečekaně objevila pohraniční hlídka. Vrátili se tedy autobusem do Malacek. Druhý den si nechali Bartečka vyvolat z kasáren v Záhorské Vsi znovu. Omluvil se jim s tím, že bohužel měl ve smluvenou dobu zrovna kontrolu a byl rád, že je nikdo ze stanoviště nezahlédl. Pokus měli zopakovat toho dne. Odpoledne si Barteček vyžádal vycházku a tři kamarádi společně trávili čas v hospodě a procházkou po vsi. Při té příležitosti zašli k pomníku a znovu obhlédli místo. Hodina H byla třiadvacátá, signálem bylo zvolání *Pozor lump!* Aby nebyli Hykl s Gajdošem v pohraniční obci nápadní, Barteček jim vyjednal ubytování na privátě, večer měli sami zajít do hospody a cestou k pomníku hrát opilé, aby nebudili podezření.

V noci oba spiklenci u pomníku opět čekali na smluvený signál, a když uslyšeli hlasité zvolání *Lump!,* rozběhli se k vratům drátěného zátarasu. Zde na ně

již čekal Barteček. Jako první podlezl bránu, načež sedmnáctiletý Gajdoš dostal strach a řekl, že nikam nepůjde. Hykl ho chytl za svetr pod krkem, uštědřil mu pár facek a se slovy *Žádné cipování a dělej!* mu pomohl pod vrata. Hykl podlezl jako poslední a všichni běželi za Bartečkova pobízení k většímu spěchu směrem k Moravě. Barteček cestou odhodil čepici, blůzu, vodítko a radiostanici a za půl minuty byli u řeky. Oblečení překonali řeku a pokračovali od hranic. Nyní již bývalý pohraničník je varoval, že kdyby je pronásledovatelé spatřili, mohli by za nimi jít i do Rakouska. Bloudili příhraničím a v zádech jim vystřelovaly světlice. Kolem 5:00 hod. narazili na železniční trať a té se při pochodu do rakouského vnitrozemí drželi. Byla neděle ráno, když u vesnice našli nepojízdné odstavené auto. Zůstali v něm do pondělního rána a živili se hruškami. V pondělí ráno pokračovali pěšky do Vídně. Kolem 17:00 hod. Barteček na kraji Vídně schoval do křoví samopal a došli k Severnímu nádraží. Přespávali v odstavených vagónech a žili z 1 200 šilinků, které dostal Hykl za hodinky a zlatý prsten. Když jim zhruba po týdnu došly peníze, Barteček a Gajdoš se dne 20. září 1975 přihlásili na policejní stanici, Hykl se jim den předtím na potulkách ztratil.

Policisté je dva dny vyslýchali a poté, co s nimi vyzvedli uschovaný samopal, je odvezli do Traiskirchenu. Zde se setkali s Hyklem, na kterého policie narazila v jednom z odstavených vagonů. Po opětovných výsleších a sedmnáctidenní karanténě se z nich stali běžní táboroví uprchlíci na podpoře. Jejich kamarádství povadlo a Barteček s Hyklem se drželi stranou od Gajdoše. V polovině října 1975 se Gajdošovi telefonicky ozval jeho známý Petr Čepela z Karviné, toho času učeň v oboru číšník na praxi ve Vídni, a domluvili si schůzku. Na ní mu vyprávěl novinky z domova: Gajdošova matka prý synovu emigraci těžce nese. Volala Čepelovi do Rakouska a prosila ho, aby Petra v Rakousku našel a přiměl k návratu. Tehdy se Gajdoš na místě rozhodl dobrodružství ukončit a ještě téhož dne s Čepelou navštívili československý zastupitelský úřad. Za tři dny si měl přijít pro cestovní doklady. Gajdoš se již do tábora nevrátil a přespával u Čepely. Dne 17. října 1975 Gajdoše odvezl pracovník zastupitelského úřadu na hraniční přechod do Bratislavy a předal ho příslušníkům PS.

Jak byl mladistvý navrátilec potrestán, se nepodařilo zjistit, Barteček byl dne 26. listopadu 1975 v nepřítomnosti odsouzen ve smyslu obžaloby k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání pěti a půl roku.[103] Zda VKR stála za Gajdošovým návratem, či sehrála v případu jinou roli, se nepodařilo zjistit, jména uprchlíků v evidencích VKR nefigurují.

Motivací k Bartečkovu zběhnutí byla zřejmě touha po dobrodružství a poznávání světa, to byl asi hlavní důvod, proč nejspíš způsobil zkrat na signalizaci a při fingovaného zásahu zběhl i s kamarády do Rakouska. Podle posledních zpráv se chystal vycestovat z Traiskirchenu do Kanady.

103 Tamtéž, rozsudek VOS Bratislava, s. 220–224.

Obr. 4: Fotografie z rekonstrukce (ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-18596 MV, s. 170)

Obr. 5: Pohled na strážní stanoviště Pět vrb (ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-18596 MV, s. 170)

Obr. 6: Detailní pohled na strážní stanoviště, kudy Jiří Barteček převedl své dva kamarády a společně odešli do Rakouska (ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-18596 MV, s. 170)

Zběhnutí vojína Ernesta Kašáka, vojína Milana Chovančíka a Edisona

Svého činu upřímně lituji a v budoucnu se budu snažit poctivou prací svoji trestnou činnost odčinit a dokázat svůj vztah k naší republice a k našemu zřízení.[104]

Dne 21. srpna 1976 v 17:00 hod. zástupce dozorčího důstojníka pohraniční roty Chlum u Třeboně četař absolvent Koloman Vácval vyslal trojčlennou hlídku na piket Longava. Hlídka ve složení vojín Ján Hujdič (1954), velitel piketu, vojín Ernest Kašák (1956), velitel hlídky pro zásahy, a vojín Milan Chovančík (1957), člen hlídky, měla za úkol střežit pravý úsek roty mezi hraničními mezníky VI/4 a VI/7. Piket bylo předsunuté stanoviště, mívalo podobu chatky či stavební buňky a z taktických důvodů bylo zřizováno na místech střežení vzdálených nebo jinak hůř přístupných z kmenové jednotky. Pohraničníkům poskytovalo nezbytné zázemí pro výkon služby a odpočinek. Členové hlídky se střídali tím způsobem, že dva byli na stráži a jeden

104 ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-23584 MV, výpověď Milana Chovančíka z 21. 1. 1977, s. 175.

odpočíval. S rotou byli ve spojení prostřednictvím linkových pojítek a radiostanice, hlídka měla za úkol hlásit ústředně průběh služby.

Podle plánu ostrahy hranic vyrazili na Longavu pěšky, přičemž během přesunu plnili úkoly kontrolní hlídky. Prováděli průzkum terénu, kontrolu neporušenosti drátěného zátarasu a funkčnosti samostřílných zařízení signalizačních raket, tzv. výmetnic. Kolem osmnácté hodiny hlídka zahlásila převzetí stanoviště a další služba probíhala bez zvláštních událostí.

V 21:10 hod. hlásil vojín Kašák na jednotku, že zaznamenali signál na úsekovém přístroji Krystal, a proto odchází *přes pravou pět* za drátěný zátaras situaci prověřit. Jednalo se o poměrně běžnou záležitost, proto když hlídka nehlásila výsledek prověrky, nezpůsobilo to nic než malý podiv dozorčího útvaru. Zabýval se v tu dobu s velitelem roty tvorbou směrnic výkonu služby na piketu a až ve 22:00 hod. vydal dozorčímu ústředny vojínu Dušanu Gonosovi rozkaz prověřit spojení se všemi hlídkami v terénu. Vše se zdálo být v pořádku, pouze na Longavu se nedovolal ani pojítkem, ani radiostanicí. Navíc v mikrotelefonu prý slyšel něco jako vzdálené volání. O všech těchto poznatcích bezprostředně informoval dozorčího útvaru.

V pravém úseku byla v tu dobu kontrolní hlídka desátníka absolventa Štefánka s úkolem prověřit výkon služby a aktivizovat služební psy na stanovišti 3. průsek. Následně měli zkontrolovat piket na Longavě. Kontrolní hlídku telefonicky zastihl ppor. Kubánek na stanovišti 3. průsek a vydal jí doplňující rozkaz co nejrychleji zjistit, proč se nehlásí piket Longava. Desátník abs. Štefánek s vojínem Urbanem běželi určeným směrem podél drátěného zátarasu, asi 2 km od piketu uslyšeli vzdálené volání o pomoc. Když se opakovalo, kontrolní hlídka z nejbližší zdířky oznámila polním telefonem situaci na rotu. Dozorčí jim nařídil, aby doběhli blíže k piketu a ujistili se, zda hlas jde skutečně z Longavy. Po chvíli hlídka potvrdila své předchozí hlášení. Vzápětí telefonoval dozorčímu na Chlumu signalista sousední roty, že jejich hlídka na styku úseků obou rot zaslechla směrem z Longavy volání o pomoc. V místnosti dozorčího byl právě velitel roty, který po těchto telefonátech poslal dozorčího důstojníka s poplachovou hlídkou zjistit, co se děje. Když dorazili na místo, uviděli ve světlech automobilu velitele piketu Hujdiče stojícího spoutaného zády ke stromu. Na dotazy dozorčího nemohl ani odpovědět. Když přemohl třas, dostal ze sebe, že oba zdrhli přes vrata. Kubánek vyhlásil na jednotce pohraniční poplach. Bylo 22:40 hod., když poplachová hlídka prošla průchodem v drátěném zátarasu a nasadila psa na stopu zanechanou na kontrolním pásu. Následovali jej až na státní hranici k mezníku VI/6. Zde zastavili a po krátkém průzkumu se vrátili k Hujdičovi, kde již byla i kontrolní hlídka des. abs. Štefánka. Hujdiče osvobodili z pout, a když se uklidnil, popsal, co se na piketu stalo.

Kolem 18:00 hod. převzali službu a jako první začali střežit úsek z věže Kašák s Chovančíkem. Kolem 19:15 hod. je Hujdič zavolal dolů, Chovančík šel odpočívat a zbylí dva pohraničníci začali hlídkovat z nočního stanoviště u vrat zátarasu. Podle

rozkazu vydaného dozorčím poslal přibližně ve 21:00 hod. Hujdič Kašáka na průzkum terénu. Pomohl mu naložit na záda těžkou radiostanici a společně prověřili její funkčnost. Chovančík zaujal místo u vrat a Hujdič šel do piketu odpočívat. Kašák udělal několik kroků, načež se otočil s namířeným samopalem na Hujdiče stojícího dosud ve dveřích piketu. Křikl na něho, ať vyjde ven. Hujdič se domníval, že si Kašák dělá nejapnou legraci, proto mu řekl, aby neblbnul, dál si ho nevšímal a šel si lehnout. Nato Kašák natáhl samopal a zařval na Hujdiče, že to myslí vážně a ať vyleze z piketu. Zvuk závěru Hudiče přesvědčil, že se nežertuje. Když vyšel ven, Kašák na něho mířil samopalem a svítil mu baterkou do očí. Kašák zavolal na Chovančíka, který stál asi deset metrů stranou, ten přiběhl a nasadil Hujdičovi na levou ruku náramek pout. Kašák přiměl Hujdiče, aby se postavil zády ke stromu, načež mu Chovančík sepnul obě ruce za kmenem pouty. Nabrali si uvnitř konzervy a chleba, prohledali spoutaného Hujdiče, vzali mu zásobník a varovali před hlasitými projevy. Telefonem ohlásili na rotu, že odchází přes vrata drátěného zátarasu pravá 5 prověřovat Krystal. Ozbrojeni pak odešli i se psem Edisonem směrem do Rakouska. Hujdič asi po 10 minutách sebral odvahu a začal volat o pomoc. Po 30 minutách uslyšel z rakouské strany štěkot psů a provoz motorových vozidel, hluk za hranicemi trval asi půl hodiny. Teprve pak dorazily hlídky PS a vysvobodili ho z pout. Hujdič odnesl dobrodružství mnohačetnými zhmožděninami zad, paží a ramenního kloubu, navíc utrpěl posttraumatický šok, jehož léčení si vyžádalo lůžkovou péči.

Bezprostředně po dezerci obou pohraničníků uzavřela rota Chlum u Třeboně společně se sousední jednotkou Tokániště hranice a provedla pátrací akce, avšak bez naděje na úspěch.

Druhý den v 9:00 hod. ráno přišel na československou celnici hraničního přechodu Gmünd – České Velenice rakouský celní inspektor, vyžádal si rozhovor s protějškem a farizejsky se tázal, zda jim nechybí služební pes s nápisem na obojku Edison. Prý je momentálně v péči četnické stanice v Gmündu. Nadporučík Stejskal odpověděl, že *mu* o *zběhnutí psa není nic známo, ale že učiní dotaz na velitelství*.[105] O hodinu a půl později přišel znovu příslušník Zollwache znovu, Rakušané podle všeho zřejmě neměli náladu na podobné hry. Celní inspektor rezolutně řekl, že četníci nebudou psa ze svého živit, pokud si ho Češi nevyzvednou do pěti minut, odvezou ho na hraniční přechod v Halámkách a tam ho prostě vypustí. O 10 minut později československá strana přislíbila jeho převzetí ve 14:30 hod. s tím, že by bylo dobré předat i ostatní věci. Rakouští celníci odpověděli podobně vstřícně jako jejich přeshraniční kolegové: o předání dalších věcí jim není nic známo, ale že učiní dotaz na velitelství. Ten den si zástupci PS v Českých Velenicích převzali pouze Edisona. K dalšímu setkání zástupců pohraničních složek došlo na žádost rakouské strany dne 24. srpna 1976 ve 14:00 hod., tentokrát na hraničním přechodu Hatě. Zástupce rakouské policie Hofstadtäter předal náčelníkovi hraničního přechodu dva samopaly, 99 nábojů

105 Tamtéž, opis dálnopisu, s. 2.

a další výstroj hlídky s tím, že *se jedná o materiál vojenských zběhů zadržených v prostoru České Budějovice na rakouském území. Jména vojenských zběhů neuvedl, protože si je můžeme sami zjistit podle čísel zbraní.*[106]

Případ se zdál být uzavřen, vyšetřovatel StB ve VKR podplukovník Alois Lorenčič provedl rutinní vyšetřování s *návrhem konečného opatření: Podat na obžalované vojíny základní služby Enesta Kašnáka a Milana Chovančíka obžalobu pro trestné činy zprotivení a donucení k porušení vojenské povinnosti podle § 9 odst. 2, 275 odst. 1, 2 písm. b), zběhnutí do ciziny podle § 283 odst. 1, porušování povinnosti strážní služby podle § 285 odst. 1, 2. písm. a), b) a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví podle § 132 odst. 1 písm. b) tr. zákona.*[107] Prokurátor vojenské obvodové prokuratury v Českých Budějovicích se závěry vyšetřovatele více méně souhlasil a dne 4. listopadu 1976 podal na oba zběhy obžalobu.[108]

Tak jako v obdobných případech se do hry vložila i VKR. Její svazek vedený na oba zběhy byl sice na konci osmdesátých let zničen, nicméně komparací si lze snadno učinit představu o jejím zákulisním působení. To pobíhalo tak, že provedla šetření v okruhu blízkých obou zběhů a zjistila, kdo z nich útěk neschvaluje. Mezi nimi pak vybrala někoho ochotného, kdo se bude v dopisech pod vedením příslušníků VKR snažit přimět zběha k návratu. Pokud se případ vyvíjel nadějně, což VKR zpravidla zjišťovala kontrolou korespondence, zorganizovala výjezd blízké osoby za zběhem. Jejím úkolem bylo jej na místě osobně přesvědčit (součástí bylo i rozptýlení obav z drakonického postihu v případě návratu), popř. mu pomoci s vyřízením potřebných formalit. Takto vyslané osoby procházely před výjezdem školením, jak si v zahraničí počínat, aby jejich snahy o *vyvedení* byly úspěšné.

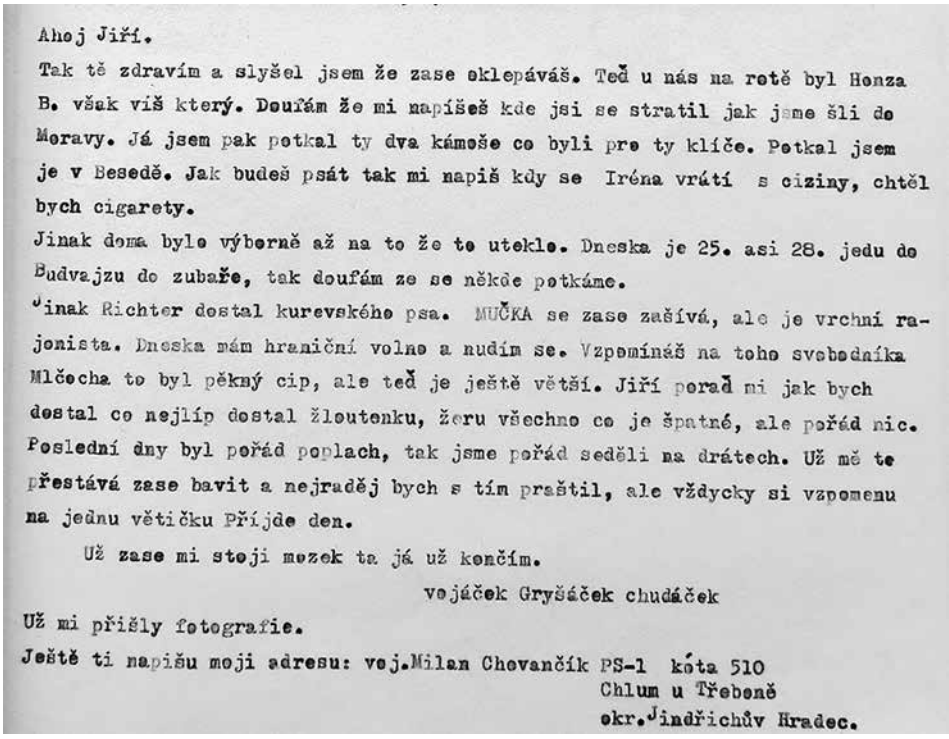
Podobné zákulisní působení proběhlo i případě Kašáka a Chovančíka. Výsledkem byl příjezd Milana Chovančíka na hraniční přechod Hatě dne 22. listopadu 1976. Byl okamžitě vzat do vazby, kde mu bylo sděleno obvinění z trestných činů ve smyslu výše uvedené obžaloby. Zběh svoji vinu uznal hned na počátku vyšetřování, začal s vyšetřovateli spolupracovat a podrobně jim popsal okolnosti předcházející zběhnutí, vlastní událost i věci následující.

Na vojnu k záložně výcvikovému praporu PS Suchdol nad Lužnicí přišel 3. dubna 1976 s dvojdenním zpožděním. Cestoval totiž se svým kamarádem Jiřím Kyselým a v Praze je děvče Kyselého seznámilo kamarády, se kterými vytáhli na dlouhý flám. Parta a rokenrol, to byl jeho předvojenský život, se kterým se těžko loučil. U PS z něho udělali psovoda a po základním výcviku jej převeleli na rotu prvního sledu v Chlumu u Třeboně. Jak se mu na vojně líbilo, si lze snadno představit z krátkého dopisu psaného právě Jiřímu Kyselému.

106 Tamtéž, záznam z 13. 9. 1976, s. 105.

107 Tamtéž, závěrečná zpráva odboru vyšetřování StB ve VKR oddělení Tábor z 18. 10. 1976, s. 110–114.

108 Tamtéž, obžaloba prokurátora vojenské obvodové prokuratury v Českých Budějovicích z 4. 11. 1976, s. 116–120.

Ahoj Jiří.
Tak tě zdravím a slyšel jsem že zase oklepáváš. Teď u nás na rotě byl Honza B. však víš který. Doufám že mi napíšeš kde jsi se stratil jak jsme šli do Moravy. Já jsem pak potkal ty dva kámoše co byli pro ty klíče. Potkal jsem je v Besedě. Jak budeš psát tak mi napiš kdy se Iréna vrátí s ciziny, chtěl bych cigarety.
Jinak doma bylo výborně až na to že to utekle. Dneska je 25. asi 28. jedu do Budvajzu do zubaře, tak doufám ze se někde potkáme.
Jinak Richter dostal kurevského psa. MUČKA se zase zašívá, ale je vrchní rajonista. Dneska mám hraniční volno a nudím se. Vzpomínáš na toho svobodníka Mlčocha to byl pěkný cip, ale teď je ještě větší. Jiří poradě mi jak bych dostal co nejlíp dostal žloutenku, žeru všechno co je špatné, ale pořád nic. Poslední dny byl pořád poplach, tak jsme pořád seděli na drátech. Už mě te přestává zase bavit a nejraděj bych s tím praštil, ale vždycky si vzpomenu na jednu větičku Příjde den.
Už zase mi stoji mozek ta já už končím.
vojáček Gryšáček chudáček
Už mi přišly fotografie.
Ještě ti napišu moji adresu: voj.Milan Chovančík PS-1 kóta 510
Chlum u Třebně
okr.Jindřichův Hradec.

Obr. 7: Dopis Milana Chovančíka Jiřímu Kyselému, toho času zařazenému jako střelec velitelské jednotky v Českých Budějovicích, z 2. července 1976 (ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-23584 MV, obžaloba prokurátora vojenské obvodové prokuratury v Českých Budějovicích z 4. listopadu 1976, s. 31)

U jednotky neměl mnoho kamarádů, více se skamarádil pouze s Kašákem. Oba spojoval zájem o rockovou hudbu. Přestože Kašák, který byl na vojně o půl roku déle, znal Chovančíka málo, začal jej „zkoušet", *jestli by se s ním nepodíval do reichu*.[109] Několik rozhovorů prý takto zapředl v průběhu srpna, oslovený voják jim ale nepřisuzoval žádnou vážnost a Kašáka odbýval s tím, že se musí rozhodnout. První společnou službu na hranicích měli 21. srpna 1976. Po příchodu na Longavu začali střežit úsek z věže. Zde mu Kašák řekl, že během služby utečou. Chovančíkova odpověď prý byla, že dosud není rozhodnutý. O žádném plánu Kašák nemluvil, proto byl Chovančík poměrně překvapený, když později od vrat sledoval, jak Kašák míří na Hujdiče a křičí na něho, *ať nedělá voloviny, nemá pindy a leze ven!*[110] Na Chovančíka zavolal, ať přinese pouta. *Dal jsem Hujdičovi pouta a on si na výzvu Kašáka sám připnul pouta na jednu ruku. Poté mu Kašák nařídil, aby se postavil zády*

109 Tamtéž, výpověď Milana Chovančíka z 30. 11. 1976, s. 138.
110 Tamtéž, výpověď Milana Chovančíka z 24. 11. 1976, s. 127.

ke stromu, a Kašák mi řekl, abych Hujdiče připoutal. Nemohl jsem Hujdiče připoutat, protože strom byl dost silný, a navíc se mi klepaly ruce. Kašák na mne řval „kurva dělej!" a stále mířil samopalem. Kašák mi potom pomohl a tak jsme Hujdičovi za stromem sepnuli pouta. Potom Kašák nařídil Hujdičovi, ať je klidný a nehuláká. Pojítkem zavolal k jednotce, nevím přesně, co říkal, ale něco o tom, že za drátěným zátarasem bzučí krystal nebo vystřeluje výmětnice, a tak že to jdeme prověřit. Kašák vzal potom Hujdičovi zásobník s ostrými náboji a říkal, že Hujdič se samotným samopalem nic nesvede. Přes vrata drátěného zátarasu jsme potom odešli směrem ke státní hranici. Odnesli jsme s sebou dva samopaly, 5 zásobníků, pojítko, bodáky a odvedli jsme služebního psa Edison. Hranici jsme překročili u mezníku na cestě od strážnice Longava. Šli jsme rakouským územím pořád po cestě mezi lesy. V první menší vesničce v Rakousku jsme civilním osobám řekli, že jsme utekli z ČSSR, dorozumívali jsme se s nimi všelijak. Tam nám dali najíst, nakrmili psa a zavolali policii z Litschau. Asi za hodinu přijeli uniformovaní příslušníci, odebrali nám zbraně a odvezli nás do Litschau, kde jsme vyplnili nějaké formuláře. Čekali jsme do rána a potom nás odvezli do Gmündu, tam jsme odevzdali psa. Zde jsme opět vyplňovali nějaké formuláře, a když jsme řekli, že chceme zůstat v Rakousku, tak nás kolem 16. hod. dne 22. 8. 1976 odvezli do sběrného tábora v Traiskirchenu.[111]

Chovančík s Kašákem byli po příchodu zařazeni na pokoj pro zhruba dvacet osob, spolu s nimi tam byli ještě dva uprchlíci z Československa, jeden z Polska a další z Jugoslávie. Asi po čtyřech dnech, kdy neměli opouštět pokoj, byli pozváni k výslechům. Otázky dvou mužů a tlumočníka směřovaly nejen k osobním údajům (hranice přešli bez veškerých dokladů) a důvodům emigrace, ale i k informacím vojenského charakteru. Chovančík vyšetřovateli StB přiznal, že při výslechu v Traiskirchenu hovořil o počtech mužů a bojové techniky praporu v Suchdole nad Lužnicí, o průběhu výcviku a o jménech velitelů. Podobné údaje sdělil i o rotě Chlum u Třeboně, v tomto případě navíc hovořil o organizaci ostrahy hranic. Vyslýchaného překvapilo, že Rakušané mnoho věcí ví, včetně bydliště velitele roty kpt. Neumanna, ale i tak měl co nového sdělit, případně čím jejich zpravodajské informace doplnit či potvrdit.

Po 26 dnech strávených na pokoji v „karanténě" dostali provizorní doklady s možností volného pohybu po celé zemi. Požádali o pomoc organizaci Charitas, která jim vyplácela týdenní podporu 200 šilinků, zajišťovala jim šatenky a pomáhala jim s přípravou vycestování. Oba se přihlásili k emigračnímu řízení do Kanady, a když byly jejich žádosti kanadskou správou odmítnuty, zažádali o vystěhování do USA.

Sháněli práci, Chovančíkovi se podařilo najít sezónní zaměstnání při sběru hroznů na vinici (denní mzda 250 šilinků a strava) a při sběru kapusty, obě zaměstnání musel tajit, protože by ztratil nárok na podporu. Táborový život se

111 Tamtéž, s. 128.

Chovančíkovi zřejmě příliš nezamlouval, prý celou dobu přemýšlel, jak se vrátit zpět. Od spontánní cesty ho odrazoval strach z následného postihu. V táboře se prý hovořilo o patnácti letech vězení. Avšak když se mu 19. listopadu 1976 ohlásil otec z Vídně, nestálo ho to ani příliš velké přemlouvání, aby přiměl syna k návratu. Společně zašli na zastupitelský úřad a tamější zaměstnanec Chovančíka zavezl do tábora, kde mu pomohl vyřídit potřebné výstupní formality. Poté mu ve Vídni vystavili cestovní průkaz a 22. listopadu 1976 opět zaměstnanec zastupitelského úřadu odvezl otce i syna Chovančíkovi na hraniční přechod v Hatích a předal ho příslušníkům hraničního přechodu. Chovančík však dál s otcem necestoval, domů se měl podívat až o několik let později.

Dne 5. dubna 1977 zasedl Vojenský obvodový soud v Českých Budějovicích, aby projednal případ zběhnutí Ernesta Kašáka a Milana Chovančíka. Již k dříve vypracované obžalobě přibylo obvinění Chovančíka z trestného činu ohrožení služebního tajemství. Během vyšetřování totiž vstoupil na tenký led, když přiznal svoji vstřícnost, se kterou hovořil před rakouskými bezpečnostními orgány o vojenských záležitostech, se kterými se seznámil během svého působení u PS. Vyšetřovatel StB nechal soudního znalce vypracovat posudek, který měl posoudit závažnost vyzrazených informací. Podle jeho závěru byly tyto informace stupně utajení tajné a tvořily předmět služebního tajemství.[112] Při posuzování případu však soud projevil vůči Chovančíkovi jistou dávku blahosklonnosti. Jeho čin zběhnutí označil jako motivovaný *nerozumnou dobrodružností a zvědavostí* a předem nepřipravovaný. Kašáka soud označil za hlavního iniciátora a organizátora zběhnutí, naopak Chovančík, přestože jednal jako spolupachatel, se k činu nechal svést. K vyzrazeným služebním událostem soud konstatoval, že Chovančík se dopustil pouze trestného činu ohrožení služebního tajemství. Tehdejší právní řád pracoval s pojmy služební tajemství a státní tajemství. Pokud by soud shledal kolizi se státním tajemstvím, neměl by prostor na přílišnou shovívavost. Při posuzování výše trestu soud zohlednil Chovančíkův sebekritický postoj spočívající zejména v návratu do republiky a spolupráci s vyšetřovateli a upřímnou lítost nad spáchaným činem, který nebyl motivován politicky. Oproti tomu Kašák trestný čin zorganizoval, a přestože věděl o Chovančíkovu úmyslu ukončit emigraci, sám návrat odmítl. Za výše uvedené trestné činy byl Milan Chovančík odsouzen ke třem a půl roku odnětí svobody a Ernest Kašák v nepřítomnosti k pěti a půl roku odnětí svobody. Trest si měli odpykat v I. nápravně výchovné skupině.[113]

Závěrem je nutno zdůraznit, že nebýt akce VKR na vyvedení vojenského zběha, soud by mohl své verdikty vynést pouze v nepřítomnosti obou obviněných. Chovančík po návratu svůj čin zhodnotil následovně: *Na svoji obhajobu bych chtěl uvést, že po svém zběhnutí jsem byl ze všeho dost „vyjevený", nevěděl jsem, co budu v Rakousku dělat,*

112 Tamtéž, znalecký posudek o oboru utajovaných skutečností ministerstva vnitra, s. 170.

113 Tamtéž, rozsudek 3 T 26/77 VOS České Budějovice, s. 203–211.

Obr. 8 a 9: Fotografie z rekonstrukce (ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-23584 MV, dokumentace, s 32)

a svého činu zběhnutí jsem krátce po přechodu státních hranic litoval.[114] […] [P]*řemýšlel jsem o návratu zpět do ČSSR. K návratu mi však chyběla odvaha a obával jsem se vysokého trestu, kterým mi vyhrožovali. K návratu jsem se nakonec rozhodl na základě dopisů rodičů a po rozhovoru s otcem ve Vídni. Jsem si vědom toho, že za své jednání budu potrestán. Po výkonu trestu chci pracovat tak, abych svoji trestnou činnost odčinil.*[115]

Závěr

Během sedmdesátých let minulého století dezertovalo od pohraničních ozbrojených složek celkem 79 příslušníků, mimo příslušníků PS počet zahrnuje i jednoho celníka (Jaroslav Mach) a jednoho příslušníka armády z povolání (Vilém Klír). Počet případů je téměř paritně rozložen mezi rakouské (42) a německé (37) hranice. Typologicky by se jednotlivé kauzy daly rozdělit na zběhnutí z výkonu služby (52, pojem zahrnuje nejen ostrahu, ale například i údržbové práce na signální stěně, kurýrní cesty apod.) a mimo službu (27). Důvod převažujícího počtu „služebních" dezercí je nasnadě: ze stanovišť, která byla mnohdy v bezprostřední blízkosti hranic, se prchá snadněji než z míst od hranic vzdálenějších.

Řada zběhnutí ve službě byla uskutečněna při samostatném výkonu v blízkosti hranic. Minimálně 16 pohraničníků dezertovalo z jednočlenných hlídek, 5 pohraničníků za situace, kdy způsob ostrahy nařizoval či umožňoval střežení pouze jednomu z vícečlenné hlídky (například odpočinek druhého příslušníka v piketu), a dalších 6 pohraničníků uteklo ze samostatných pracovních činností, avšak mimo výkon strážní služby. Tato skutečnost přiměla velení PS minimalizovat v následujícím období nasazení samostatných střežení a dalších činností do systému ostrahy hranic. Snad tímto lze vysvětlit v následující dekádě nárůst počtu dezercí, při který bylo proti kolegům užito násilí. Z téměř dvojnásobného počtu případů byly v sedmdesátých letech pouze 2 násilné, oproti 7 ze 42 v osmdesátých letech minulého století.

Jak již bylo naznačeno v úvodu, četnost případů kulminovala na počátku sedmdesátých let, což lze vyložit jako doznívání reakce na okupaci v roce 1968. Z následující tabulky vyplývá, že „okupační" vlna dezercí končí rokem 1971, poté se situace „standardizuje" na počty známé z osmdesátých let.

Rok	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Zběhů	24	47	30	10	4	3	2	6	2	6	6	10

Rok	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Zběhů	5	2	2	3	6	6	6	3	3	4	2

114 Tamtéž, výpověď Milana Chovančíka z 21. 1. 1977, s. 175.

115 Tamtéž, výpověď Milana Chovančíka z 2. 12. 1976, s. 152.

Útěk pohraničníka do zahraničí byl považován za závažný delikt spojený s bezpečnostním rizikem pro systém ostrahy hranic. Prevence a minimalizace případných následků tak patřila k prioritním úkolům, jež u Pohraniční stráže vykonávaly útvary Vojenské kontrarozvědky. Metodika této činnosti byla ve sledovaném období upravena rozkazy náčelníka VKR vydanými v letech 1967[116] a 1978[117]. Specifikovaly způsoby předcházení zběhnutí a odhalování příznaků tipováním rizikových osob a jejich monitorováním prostřednictvím sítě tajných spolupracovníků. Při získání signální informace, že existuje důvodné podezření přípravy zběhnutí, bylo uloženo zahájit rozpracování s úkolem zjistit konkrétní účastníky a jejich motivy. Dotyčným potom mělo být zamezeno v přístupu k informacím představujícím státní tajemství, mělo být znemožněno jejich působení na bezpečnostně citlivých pracovištích nebo ve skladech zbraní a munice a zabezpečeno jejich převedení na úsek, kde bylo možné kontrolovat jejich pohyb a činnost. V případě zdokumentování trestné činnosti spočívající v přípravách zběhnutí byl o případu informován vyšetřovatel StB ve VKR. Následovalo profylaktické opatření nebo „realizace", tj. trestní stíhání. Operativní důstojníci VKR měli zároveň za úkol odhalovat i nedostatky velitelského charakteru, které mohly zběhnutí zapříčinit, například týkající se kázeňské praxe, porušování předpisů při nakládání se zbraněmi, výkonu dozorčí a strážní služby a podobně. Kontrarozvědka měla zároveň uloženo poskytovat součinnost při výchovné práci s vojáky, čímž byla myšlena výchova k socialistickému vlastenectví, nenávisti vůči třídním nepřátelům, „objasňování" skutečného života v kapitalistických zemích a podobné ideologické ovlivňování.

Pokud už ke zběhnutí vojáka do zahraničí došlo, byl příslušný operativní pracovník povinen provést následující šetření: informovat se na dotyčného u velitele jednotky a v místě bydliště, zajistit prohlídku zanechaných věcí a písemností, zjišťovat okolnosti a motivy útěku, zorganizovat pátrání spojené se zajištěním opatření na státní hranici a iniciovat úkony podle trestního řádu. V případě předpokladu méně rozhodné motivace zběha k emigraci se VKR snažila o tzv. vyvedení zběha zpět na území ČSSR, což obvykle obnášelo jeho ovlivňování prostřednictvím kontrolované korespondence, případně i návštěva v zahraničí členem rodiny „proškoleným" VKR. V případě, že se dotyčný rozhodl k návratu, byl po zadržení předán vyšetřovateli, který zahájil trestní řízení. Výsledky vyšetřování byly předloženy vojenskému prokurátorovi a následně vojenskému soudu. Odsouzení následovalo i v případě nepřítomnosti stíhaného. Trest za dezerci do ciziny se v tomto období zpravidla pohyboval kolem tří a půl roku či čtyř let nepodmíněného trestu odnětí svobody v I. nápravně výchovné skupině. Tato obvyklá trestní sazba se zvyšovala až na sedm nebo osm let odnětí svobody v případě zběhnutí vojáka z povolání

116 ABS, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, rozkazy náčelníka HS VKR, č. 12/1967, opatření VKR v boji proti zběhnutí do ciziny a některým zvláště nebezpečným formám zběhnutí.

117 Tamtéž, č. 18/1978, opatření VKR proti zběhnutí do ciziny, opuštění republiky a dalším zvláštním závažným formám zběhnutí.

nebo když měl soud za prokázané vyzrazení státního či služebního tajemství nebo špionáž. Zostření trestu mohlo být spojeno se zařazením do II., nebo dokonce III. nápravně výchovné skupiny. Nutno říci, že zpravodajské výslechy vedené zástupci nepřátelských speciálních služeb absolvoval každý zběh a soudy mnohdy věc posuzovaly zdánlivě bez logiky a dostatečného zdůvodnění. Naopak snížení sazby mohl dezertér dosáhnout až na osmnáct měsíců, když se ze zahraničí dobrovolně vrátil, nepřiznal nadstandardní kontakty s nepřátelskými zpravodajci a svého činu dostatečně litoval.

V pozdějším, z tohoto pohledu podstatně klidnějším období se problematice zevrubněji věnuje dokument „Analýza příčin a motivů zběhnutí vojáků základní služby do ciziny", zpracovaný VKR v roce 1975.[118] Téma sleduje pouze za období prvního pololetí tohoto roku a na celkovém půdorysu ozbrojených sil ČSSR, tedy kromě PS i armády. Tehdy došlo ke zběhnutí osmi vojáků, přičemž v polovině případů se jednalo o příslušníky PS (statistiku armádní části zvyšuje jeden tříčlenný případ). Je charakteristické, že zkoumání sledovalo výhradně preventivně-represivní linii, přičemž řešení samotných příčin rozhodnutí emigrovat se prakticky vyhýbá. Přesto závěry analýzy poměrně dobře lícují s případy během celých sedmdesátých let, neboť problémy v ní citované lze nalézt poměrně pravidelně. Jejich vymýcení patrně soustavně naráželo na objektivní problémy: vysoké počty samotných monitorovaných vojáků, slabé operativní schopnosti mnohých útvarových důstojníků VKR a nevyrovnané organizační kvality velitelů pohraničních rot. Z analýzy vyplývají následující poznatky:

- prověrky vojáků před nástupem základní vojenské služby často vykazovaly pouze formální zpracování a mnohdy bylo uděleno kladné, avšak nedostatečně podložené státobezpečnostní hodnocení (u zběhů byly odhaleny rizikové poznatky týkající se rodinného prostředí, osobního života i pracovní morálky);
- laxnost v dodržování předpisů na útvarech, nedostatky v režimu služby na státní hranici;
- byla konstatována vyšší náročnost agenturně operativní práce vzhledem k prostředí, samotný dostatek tajných spolupracovníků a důvěrníků nebývá rozhodující, vyhledávací činnost není na požadované úrovni;
- výčet nejčastějších rizikových faktorů v chování potenciálních zběhů: osoby, které se již před nástupem základní vojenské služby pokoušely o emigraci, osoby již trestané za svévolné vzdalování se od útvaru, osoby dříve trestané za kriminální činnost, alkoholismus, sklony k násilí, dobrodružná povaha, záporný poměr k vojenské službě, osoby z rozvrácených rodinných poměrů se zanedbanou výchovou, záliba ve zbraních, osoby očekávající vyšetřování pro činy spáchané během služby, osoby se špatnou pracovní morálkou, osoby mající styky na osoby

118 ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, různé, k. 607.

žijící v kapitalistických zemích, osoby obdivující západní způsob života (včetně obliby západní hudby a techniky!), osoby nervově labilní;
– zdůrazňovány jsou ale i poměrně vágní rizikové signály: změny v chování, stranění se kolektivu, zmínky o problémech v osobním životě;
– rizikové jevy byly zjištěny i na úrovni velení: nedostatky v dozorčí a strážní službě, hrubé zacházení s vojáky a jejich šikanování, požívání alkoholických nápojů v prostorách útvaru, nezdravé vztahy mezi ročníky („staromazáctví") a „falešné kamarádství" (nežádoucí nadřazení osobních vztahů nad dodržování předpisů);
– v práci operativních příslušníků VKR byly shledány tyto nedostatky: nízký počet spolupracovníků mezi vojáky, neefektivní a mělká práce s agenturní sítí, z toho vyplývající povrchní znalost situace mezi vojáky, přeceňování prověrkových materiálů v osobních spisech.

Co se týče motivů, zaznamenali autoři ve srovnání s osmdesátými lety u vyšetřujících i zpravodajských orgánů slabší úspěšnost jejich bližší identifikace. Ty zjištěné se od zmíněného období ale zásadně neliší a s přihlédnutím k blízkosti událostí roku 1968 bývaly obvykle tyto: nesouhlas se sovětskou okupací Československa, nespokojenost se společenskou situací v zemi a možnostmi vlastního uplatnění, touha po vyšší životní úrovni, odpor k vojenské službě, nesnesitelnost poměrů na útvaru a šikanování, strach z trestu za provinění, osobní problémy. Mnohé z nich na vojáky působily stresujícím účinkem a měly potenciál rozvinutí špatného psychického stavu, který mohl vyústit ve zkratové jednání, zvlášť v kombinaci s alkoholem. Jiné případy byly naopak výsledkem zralé úvahy a plánování.

Při zjišťování skutečných příčin dezercí byla úspěšnost autorů podobná jako u tehdejších operativních pracovníků VKR. Pohnutky k činu si zběži zkrátka odnesli do zahraničí, a nakolik se o ně podělili v dopisech domů, je otázkou. Kontrolovaná korespondence byla totiž při odhalování skutečných příčin prakticky jediným pramenem. Výslechy navrátivších se „zbloudilých ovcí", ve kterých uvádějí důvody zběhnutí, nelze brát jako jednoznačně spolehlivý zdroj informací. Každý provinilec se snažil vypovídat tak, aby byl očekávaný postih co nejmenší. Většinou proto důvody bagatelizovali jako náhlé hnutí mysli, někteří přiznali nezvládnutí nesnází vojenské služby. Jako jeden z důležitých motivů se nabízí šikana, která s vysokou pravděpodobností stála za mnoha případy v následující dekádě. V sedmdesátých letech zběhlo 46 pohraničníků prvního ročníku oproti 27 pohraničníkům druhého ročníku. Počet dezertérů nováčků byl tedy téměř dvojnásobný, písemnou zmínku o „narušení vztahů mezi vojáky prvního a druhého ročníku" jakožto o příčině zběhnutí autoři zaznamenali v šesti případech, přičemž útěků kvůli šikanování mohlo být pochopitelně více. Více viz následující tabulka (neobsahuje případy týkající se vojáků z povolání, na cvičení a příslušníky participujících složek).

	Zběhnutí ve výkonu služby		Zběhnutí mimo výkon služby	
	I. ročník	II. ročník	I. ročník	II. ročník
SRN	17	9	6	2
Rakousko	15	9	8	7

Zběhnutí vojáka do země tehdejšího strategického protivníka znamenal i objektivní riziko vyzrazení citlivých informací týkajících se vojenského prostředí, tedy výzbroje, objektů, personální povahy atp. Šlo nejen o armádní a bezpečnostní sbory ČSSR, ale i o okupační vojska. Že se s tímto bezpečnostním vytěžováním zběhové pravidelně setkávali, je mnohokrát zaznamenáno. Takovými výslechy prošli zejména na území SRN, která byla členem NATO a v níž působily jednotky americké armády. Absolvovali je ale i v neutrálním Rakousku, kde je zároveň mohli po dohodě provádět i zástupci německé zpravodajské služby Bundesnachrichtendienst (BND) nebo služeb USA. Praxi na řadě případů uvádí pracovní materiál VKR pro vytěžování osob navrátivších se z emigrace, kde jsou uvedena shrnutí poznatků o zahraničních výsleších na téma bezpečnostní problematiky.[119]

S čím se v posledním desetiletí komunistického režimu u tohoto jevu prakticky nesetkáme, jsou dobrovolné návraty. Ve zkoumaném období jich však bylo zaznamenáno dvacet čtyři, což zde i přes mocnější množství případů zběhnutí překvapuje. Vojenská kontrarozvědka vždy sondovala možnost tzv. vyvedení čili působení na dotyčného s motivem jeho návratu. V řadě případů se poté podařilo navázat kontrolovaný kontakt prostřednictvím rodičů či partnerky a dosáhnout zviklání původního rozhodnutí i za cenu hrozících trestněprávních následků. V „příznivě" se vyvíjejících případech byla dostatečně „spolehlivým" rodinným příslušníkům umožněna návštěva za účelem přesvědčení zběha k návratu. Dobové podmínky tomuto záměru patrně svědčily více, než tomu bylo v následující dekádě. Navrátilci uváděli jako důvody obtíže, se kterými se uprchlíci obvykle setkávají: náročná aklimatizace v cizí zemi (zaznamenáno minimálně v sedmi případech), obtížné existenční podmínky (totožný počet), nesnesitelné podmínky v táboře (minimálně ve třech případech) a přehodnocení zkratového rozhodnutí (přibližně v deseti případech). Domácí propaganda svými tezemi o „zahnívajícím Západu" pro ty, kteří se s režimem neidentifikovali, asi sotva představovala důvěryhodný zdroj informací o světě mimo socialistický tábor. Ovšem podobně málo měly s realitou společné značně romantizované představy, kvůli omezení svobody pohybu a informacím vycházejícím převážně z populární kultury. Vyrovnat se se skutečnými poměry, natolik se lišícími od vlastních společenských návyků i optimistických očekávání, nebylo v silách každého mladého muže. V několika případech šlo o návrat v řádu hodin od útěku, jednalo se ale typicky

119 ABS, f. Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, různé, k. 49, Formy a metody KR – vytěžování čs. emigrace a čs. občanů, 1973.

o rychlé přehodnocení vlastního impulzivního rozhodnutí, opět nezřídka učiněného pod vlivem alkoholu.

V roce 1970 se objevuje později nezaznamenaný fenomén v podobě organizovaného převaděčství. I v následujícím období se vyskytly případy, kdy s sebou voják při útěku převedl někoho dalšího, zde však figuruje organizátor najímající v uprchlickém táboře bývalé příslušníky PS a posílající je zpět za účelem převedení dalších osob. Přestože šlo o aktivitu zjevně improvizovanou a rozvinutou jen na základě iniciativy jednoho čerstvého emigranta, bylo jejím prostřednictvím dopomoženo za hranice řádce dalších občanů ČSSR. Úspešnost však rozhodně nebyla natolik vysoká a několik osob bylo naopak zadrženo a následně trestně stíháno. Podrobněji viz případy Jána Petruše a Miroslava Hodaně.

V roce 1970 sloužilo u jednotek prvního sledu 7 732 pohraničníků, z toho 6 846 vojáků základní služby.[120] Z nich jen zanedbatelná část sáhla ke krajnímu řešení své „vojenské" situace či využila příležitost k útěku do zahraničí v souvislosti s místem zařazení. Několik uprchlíků nemohlo ohrozit systém ostrahy hranic, a to ani tím, že se s protivníkem podělili o informace. Při zpravodajských výsleších často jen potvrzovali údaje již zjištěné či doplňovali střípky jako například jména nových velitelů. Prakticky všichni pohraničníci vykonávali službu v duchu složené vojenské přísahy a PS tak zůstala oporou předlistopadového režimu až do jeho zhroucení.

120 PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrcených na státních hranicích 1945–1989.* Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 13. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, s. 132.

ZPRÁVY

Sympozium Rodokmen Broumovska

(Broumov 12. až 14. dubna 2023)

Markéta Burešová

Ve dnech 12. až 14. dubna 2023 se v prostorách benediktinského kláštera v Broumově konalo vědecké sympozium s názvem *Rodokmen Broumovska*. Akci pořádala Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové a spolek Time Machine Česko s podporou Královéhradeckého kraje pod záštitou a s podporou města Broumov a s podporou Nadačního fondu Broumov – město kultury ve spolupráci s mezinárodní asociací ICARUS a Muzeem Náchodska.

Konference představila žádaná i netradiční témata a příspěvky, jejichž ústředním motivem byla genealogie nahlížená z mnoha úhlů. Akce byla určena jak pro odbornou, tak pro laickou veřejnost. Program vrcholil ve čtvrtek 13. dubna, kdy se se svými příspěvky u řečnického pultíku vystřídala řada domácích i zahraničních odborníků.

Samotná konference začala 12. dubna cyklem studentských příspěvků. Studenti katedry pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové (dále též FF UHK) představili své práce ve třech blocích

Momentky ze sympozia

s tematickým zaměřením na genealogické prameny, praktickou genealogii a možná témata a přístupy. Celkem patnáct příspěvků zmínilo široké spektrum různorodých informací od praktického využití pramenů, jako jsou mapy, cechovní knížky či vojenské záznamy, až po konkrétní vylíčení pozapomenutých lidských osudů. Nejzajímavější příspěvky budou součástí sborníku, který se připravuje k vydání na podzim 2023.

Jak již bylo zmíněno, hlavním konferenčním dnem byl čtvrtek 13. dubna s přednáškovým cyklem nazvaným *Genealogie: odhalování rodinných kořenů*, kde v dopoledním a odpoledním bloku předneslo své příspěvky celkem dvanáct přednášejících, které v podvečer doplnily dva příspěvky z okruhu literárního.

Dopolední blok začal příspěvkem Markéty Burešové z Katedry pomocných věd historických a archivnictví FF UHK, která shrnula vývoj genealogického bádání v uplynulých pětadvaceti letech. Na ni plynule svým příspěvkem navázala Eva Vodochodská z téhož pracoviště, která pohovořila o genealogii 21. století se zaměřením na využití moderních technologií. Oba příspěvky poukázaly na skutečnost, že genealogie jako pomocná věda historická se stává dynamickým vědním oborem, který se celosvětově těší obrovskému zájmu laické veřejnosti. Na druhou stranu právě tento zájem není ještě dostatečně reflektován ze strany univerzitního prostředí, které výuku genealogie stále drží v teoretických mezích přednáškových skript, i když praktická genealogie otevírá široké možnosti různých multidisciplinárních výzkumů.

Po úvodních příspěvcích vystoupila Martina Bolom-Kotari, odborná asistentka působící také na Katedře pomocných věd historických a archivnictví FF UHK a hlavní organizátorka konference, se základními informacemi o genealogickém výzkumu v Polsku a na Slovensku. Možnosti „evropského" bádání pak rozšířil Thomas Aigner, (dnes již bývalý) prezident mezinárodní asociace ICARUS a emeritní ředitel diecézního archivu St. Pölten, který svým příspěvkem *Genealogy in Austria and the Matricula database* velmi podrobně seznámil posluchače s možnostmi, které pro badatele nabízí portál matricula-online.eu.

Po virtuální exkurzi do archivu našich zahraničních sousedů následovaly dva příspěvky zabývající se ne zcela běžným typem pramenů. První příspěvek přednesl Sixtus Bolom-Kotari z Katedry pomocných věd historických a archivnictví FF UHK, který se dlouhodobě zabývá prostředím evangelické církve a jehož příspěvek *Evangelická fara jako místo poznání vlastních kořenů* osvětlil právě tuto tematiku. Následoval příspěvek *Nemocniční knihy (milosrdných bratří) jako podpůrný materiál k rodopisnému bádání* autora Jindřicha Koldy, vedoucího Katedry pomocných věd historických a archivnictví FF UHK. Kvůli technickým problémům se přednášející musel spolehnout na svou schopnost zprostředkovat posluchačům chybějící obrazový doprovod vlastními silami. Díky tomu si přítomní odnesli nečekaný a nevšední zážitek navíc.

Po krátké přestávce se dopolední program přehoupl do své druhé části, která byla zaměřena na minulost nedávnou. Tomáš Slavík z Archivu bezpečnostních složek z Kanice u Brna prezentoval téma *Příslušníci resortu vnitra ve fondech personální*

povahy Archivu bezpečnostních složek a Pavel Vaněk, působící na tomtéž pracovišti, představil *Jmenné evidence Archivu bezpečnostních složek*. Posluchačům se tak naskytla možnost detailně se seznámit se spektrem informací a pramenů, o které ABS pečuje a které badatelům zpřístupňuje. Následoval příspěvek Prokopa Tomka z Vojenského historického ústavu *Evidence osob Státní bezpečnosti z badatelské perspektivy*, ve kterém se pokusil „rehabilitovat" svazky a spisy StB, u nichž se často diskutuje věrohodnost pramene, vyváženost interpretace či morální otázky, zatímco jejich prokazatelná biografická hodnota je posuzována méně. Těmito příspěvky byl dopolední blok ukončen.

Po přestávce následoval příspěvek Martina Kotačky z Archivu Vysokého učení technického v Brně *Genetická genealogie: DNA jako jedinečný pramen při bádání po našich předcích*. Jeho vystoupení byl zcela zaslouženě věnován největší prostor. Martin Kotačka nejprve stručně představil základní terminologii týkající se DNA a poté možnosti, které nám výzkum DNA přináší. Je to právě genetická genealogie jako dynamicky se rozvíjející vědní disciplína, která umožňuje na dříve neřešitelné překážky genealogického výzkumu nahlížet z jiných perspektiv. S využitím stále se rozšiřujících databází a s podporou klasického výzkumu tak mohou být zodpovězeny i dříve nezodpověditelné otázky, jako je například určení otcovství nemanželských dětí.

Autory následujícího příspěvku *Vojenská služba na teritoriu českých zemí v období Rakouska-Uherska a meziválečného Československa – typologie pramenů a jejich využití při genealogickém bádání* byli Tomáš Kykal a Marek Fišer z Vojenského

historického ústavu. Ti, jak název jejich příspěvku napovídá, se zaměřili na využití různých pramenů vojenské provenience, čímž uzavřeli první část odpoledního bloku.

Následovala krátká přestávka a po ní online prezentace Lucie Fikarové z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR *Orální historie aneb studium paměti a vyprávění příběhů*, ve které byly představeny možnosti orální historie jednak s ohledem na právní, etické a archivní záležitosti, jednak s ohledem na samotný průběh, oslovení, zpracování a vyhodnocení vedených rozhovorů.

Nabitý konferenční den pak uzavřely debata se známým spisovatelem Václavem Vokolkem na téma literární genealogie a povídání s Klárou Teršovou, autorkou historických románů *Bílý pramen* a *Až ke křížku* o jejím životě a působení na Ašsku. Mezi Ašskem a Broumovskem lze nalézt řadu paralel jak v historickém vývoji, tak v jejich aktuálním životě.

Konference pokračovala i v pátek 14. dubna, a to příspěvky týkajícími se přímo prostředí Broumovska. Auditorium tvořili zejména studenti místního gymnázia a zájemci z řad broumovské veřejnosti. Úvodním tématem byla (ne)reflektovaná proměna krajiny, kterou ve svém příspěvku *Krajina, dům, strom, smrt aneb jaký vztah měli k místu, kde žili, naši předkové a jaký jej máme my dnes* představili Martina Bolom-Kotari a Sixtus Bolom-Kotari. Pomyslným zlatým hřebem byla beseda nazvaná *Místo, odkud pocházím, místo, kde žiji* o vztahu ke krajině a k prostředí, které obklopuje každého z nás. Moderování se ujal Jindřich Kolda, hosty byli historik

Sixtus Bolom-Kotari, spisovatel Václav Vokolek a děkan broumovské římskokatolické farnosti Martin Lanži. Ukázalo se, že vnímání každého člověka je unikátní a specifické, což je důvodem, proč musíme mezi sebou navzájem neustále komunikovat, hledat společná řešení, brát si na pomoc historické paralely a zkušenosti. Po krátké přestávce tematicky navázal referát z horké současnosti, jejž přednesli Tomáš Pechánek, Matěj Ježek a Miloslav Sodomka, reprezentující Katedru pomocných věd historických UHK a spolek Time Machine Česko. V příspěvku nazvaném *Křinice – Weckersdorf: Hledání zaniklé paměti Broumovska* představili aktuální projekt výzkumu a jeho dosavadní výsledky. Posledním (last, but not least) řečníkem pak byl Martin Lanži z římskokatolické farnosti Broumov, který představil Broumovskou skupinu kostelů a její kulturně i společenskotvorný význam pro celý region.

Závěrem lze snad jen říci, že „cíle" konference ukázat genealogii jako moderní vědní disciplínu s neomezenými možnostmi mezivědních přesahů byly bezezbytku naplněny.

Den otevřených dveří v ABS v Kanicích

(Praha 8. června 2023)

Josef Vávra

Den otevřených dveří v Archivu bezpečnostních složek konaný při příležitosti Mezinárodního dne archivů připadl v roce 2023 na čtvrtek 8. června. Kromě pražských oddělení, která prezentovali a reprezentovali kolegové v budově ABS v pražském Braníku, mohli návštěvníci zavítat i do budovy ABS v Kanicích u Brna, umístěné v malebné přírodě uprostřed lesů. Ti, kdo se zúčastnili této téměř bojové hry *Najdi náš skrytý archiv* (byť jsme se to snažili našim příznivcům trochu ulehčit „šipkovanou" na přístupové komunikaci) a uspěli v ní, byli pak odměněni připravenou prezentací činnosti ABS a odborně komentovanými prohlídkami jednotlivých depozitářů a pracovišť, které se v rámci Dne otevřených dveří konají již tradičně. Mimořádně

Prohlídka archiválií na „českém depu"

V našich fondech se nalézají i protektorátní materiály

však byla pro návštěvníky letos do programu zařazena také přednáška kolegy Jana Šrámka na téma *Naše měna je pevná! aneb měnová reforma v roce 1953*, při které se mohli dozvědět bližší okolnosti této vládní akce, od níž letos uběhlo sedmdesát let. Mohli si nejenom poslechnout, ale také prohlédnout archiválie, které jsou k tomu na 3. oddělení ABS dochovány, a rovněž originály „nových", reformních bankovek, jež na výstavku zapůjčili kolegové Jan Kratochvíl a Ondřej Fišr, a dále i fotografie z lidových protestů v Brně, které reforma vyvolala, ty Archivu zapůjčil kolega PhDr. Jan Břečka z Moravského zemského muzea. Všem jmenovaným patří za jejich pomoc velký dík.

Po vyslechnutí přednášky byli návštěvníci rozděleni do skupin a pracovníci ABS je pak vedli do jednotlivých depozitářů a na výstavky archiválií, které v nich byly připraveny. Kromě archivních pracovišť se návštěvníci mohli seznámit také s tím, jak probíhá příprava archiválií k digitalizaci, a to včetně ukázky drobných restaurátorských zásahů, dále navštívit samotné pracoviště digitalizace a seznámit se i s chodem badatelny. Velkým lákadlem budovy v Kanicích je možnost prohlídky technického

Součástí expozice by i pokus o rekonstrukci pracovního prostředí příslušníka SNB

zázemí protiatomového krytu, v němž je archiv umístěn, což se ukázalo i letos, když část návštěvníků deklarovala, že přišla právě kvůli prohlídce krytu.

Den otevřených dveří v ABS Kanice probíhal od šestnácti hodin a poslední z více než sedmdesáti spokojených návštěvníků opouštěli archiv až kolem devatenácté hodiny. Všem kolegyním a kolegům, kteří se na přípravě a průběhu letošního dne otevřených dveří podíleli, bych chtěl poděkovat za jejich zapojení a s návštěvníky, kterých bylo i letos více, než jsme očekávali, se budeme těšit na viděnou i na dalších akcích Archivu.

Ohlédnutí za červnovým dnem otevřených dveří v Archivu bezpečnostních složek

(Kanice 8. června 2023)

Xenie Penížková – Jaroslav Vaňous

U příležitosti Mezinárodního dne archivů, vyhlášeného Mezinárodní archivní radou a zaštítěného Českou archivní společností, uspořádal Archiv bezpečnostních složek dne 8. června 2023 tradiční Den otevřených dveří. Na programu byly speciální komentované prohlídky budov na Branickém náměstí a v Kanicích, jejichž cílem bylo zvýšit povědomí široké veřejnosti o naší práci. O tom, zda se nám to povedlo, snad vypovídá i jedna z reakcí v pamětní knize: *Opět se potvrdilo, že pracovníci ABS jsou lidé na svém místě každým coulem! Nejenže jsou profesionálové ve svém oboru, ale dokáží vytvořit i velice přátelskou a pohodovou atmosféru, která má navíc vzdělávací přesah.*

Instalace komiksové výstavy Ještě jsme ve válce

Dětský koutek pro malé archiváře

V budově na Branickém náměstí jsme letos lákali na program zaměřený k vystavené komiksové expozici *Ještě jsme ve válce, příběhy 20. století*. Jednotlivé panely netradičním způsobem zobrazují osudy konkrétních pamětníků, kteří bojovali na válečné frontě, prošli koncentračními tábory či komunistickými lágry nebo zažili mučivé výslechy StB. Na jejím vydání se společně podílely Ústav pro studium totalitních režimů, spolek Post Bellum (Paměť národa) a nakladatelství Argo.[1] Projekt komiksové knihy podle skutečných událostí tehdy vzbudil velmi pozitivní ohlas. Archiváři připravili ukázky originálních archiválií vztahujících se k příběhům skutečných lidí z nedávné historie, kteří se dostali do konfliktu s totalitní mocí. Využili jsme zejména sbírku *Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy*, dále např. sbírku *Svazky kontrarozvědného rozpracování* a fond *Správa sledování SNB – svazky*. Více než stovka lidí si přišla vyslechnout, jak různá může být interpretace „policejních" složek s vlastními výpověďmi pamětníků. Každou hodinu byla na programu komentovaná

1 Webové stránky komiksové knihy jsou k dispozici na adrese https://www.jestejsmevevalce.cz.

Stanoviště depozitáře

prohlídka, kterou krátkým proslovem uvedla ředitelka archivu Světlana Ptáčníková. Aby jednotlivá stanoviště nebyla jen suchopárnou ukázkou toho, čím se zabýváme (digitalizace, restaurátorské dílny, depozitáře), i letos jeden z příběhů „oživl" díky hrané scénce ze života Václava Jakeše, který se patnáct let skrýval před Státní bezpečností. Jaké bylo pozadí jeho příběhu a že tyto útěky nebyly vůbec ojedinělé, se mohli návštěvníci dozvědět i na podvečerní přednášce historika Libora Svobody z Ústavu pro studium totalitních režimů.

Každý rok se těšíme i na děti. Letos jsme malé i velké návštěvníky opět přivítali v našem dětském koutku. Zatímco pro nejmladší děti byla zřízena výtvarná dílna s archivními omalovánkami a razítky všeho druhu, starší děti si mohly vyzkoušet každoročně velmi oblíbené psaní na dobovém psacím stroji a skládání archivní kartonů, a dokonce se mezi nimi našli dobrovolníci, kteří pomohli kolegům archivářům s přípravou desek (tzv. košilek) na archiválie. Pro studenty byl připraven archivní kvíz, díky kterému se mohli dozvědět nejen základní informace o archivu, ale i zajímavosti z digitalizačního pracoviště nebo restaurátorských dílen. Zároveň si mohli

Přednáška historika Libora Svobody o lidech, kteří se ukrývali před StB

vyzkoušet odhad při tipování, kolik archivních krabic se poskládá do jednoho běžného metru, a zručnost při čtení mikrografické kopie jedné z našich archiválií a manipulaci s čtečkou k tomu určenou. Na řešitele kvízu čekala sladká odměna v podobě ručně vyráběných medailí. Díky loňskému úspěchu byla opět vypravena i speciální dětská komentovaná prohlídka, kterou si všichni zúčastnění (včetně průvodce) náramně užili.

Smyslem dne otevřených dveří je otevřít archiv nejen širší veřejnosti, nýbrž i sousedské komunitě v místě, kde sídlíme. Na atmosféře Braníku je stále patrné, že byl původně obcí u Prahy, a my jsme rádi, že sem patříme.

Poslední dva ročníky tradičního libereckého česko-slovenského semináře (2022 a 2023)

(Liberec 15.–17. srpna 2022 a 22.–24. srpna 2023)

Jaroslav Pažout

Seminář k česko-slovenským vztahům konaný v Liberci od roku 1991 si klade za cíl vytvářet prostor pro setkávání českých a slovenských historiků, pedagogů, archivářů, studentů a dalších zájemců o česko-slovenské dějiny. Jeho 31. ročník se uskutečnil ve dnech 15.–17. srpna 2022, přičemž jeho téma znělo *Místa paměti na druhou světovou válku a jejich proměna*. Pořadateli byli hostující katedra historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci (KHI FP TUL), Vzdělávací nadace Jana Husa (VNJH), Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR), Vojenský historický ústav Bratislava a Historický ústav AV ČR, v. v. i. Záštitu nad seminářem převzali hejtman Libereckého kraje Martin Půta a náměstek primátora statutárního města Liberec PhDr. Ivan Langr, patronát Česko-slovenská komise historiků.

Celý první den byl vyčleněn exkurzi do Drážďan. První skupina, vedená Pavlou Plachou a Janem Vajskebrem z ÚSTR a Kateřinou Portmann z TUL, se zaměřila na drážďanská místa paměti spojená s nacionálněsocialistickými represemi. Nejvíce času bylo věnováno návštěvě Gedenkstätte Münchner Platz, památníku obětem perzekuce německého nacionálního socialismu a komunistického režimu. Mezi popravenými za druhé světové války bylo téměř 900 osob z okupovaných českých zemí. Dvě další skupiny účastníků se pak věnovaly místním památkám.

Následující dva dny semináře byly vyhrazeny odbornému jednání, konanému v budově G Technické univerzity v Liberci. Po slavnostním zahájení v úterý ráno 16. srpna, které obstarali představitelé pořadatelských institucí, se ujal slova Vojtěch Kessler z Historického ústavu AV ČR se základním referátem věnovaným úloze míst paměti při vytváření státní a národní identity. Následující dva referáty byly věnovány hlavně osudům pomníků sovětské armády. Petra Švardová z Historického ústavu Slovenské akademie věd toto téma sledovala na území Československa, Adam Zítek z Národního archivu pak v Polsku. Pavel Mücke (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.) se následně věnoval vzpomínkovým pracím vojáků druhého československého zahraničního odboje jako specifickým mentálním místa paměti, ředitel Vojenského historického ústavu Bratislava Miloslav Čaplovič pak památníku československého armádního sboru na Dukle.

Odpolední program zahájil Marek Syrný (Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici) s referátem věnovaným místům paměti na druhou světovou válku na Slovensku. Milan Svoboda a Jaroslav Pažout se zabývali problematikou německých válečných hrobů na československém území se zaměřením na období tzv. normalizace. Pavel Kmoch pak seznámil posluchače s místy paměti zásahu jednotek Waffen-SS z výcvikového prostoru Böhmen proti Pražskému povstání. Poslední blok úterního programu byl změřen na regionální perspektivu, konkrétně na oblast říšské župy Sudety. Jan Vajskebr a Jan Zumr (ÚSTR) sledovali místa paměti na bezpečnostní aparát nacistického Německa v říšské župě Sudet. Petr Karlíček (Archiv města Ústí nad Labem) se zabýval zaniklými obcemi na Ústecku jako místy paměti. Jan Rychlík (KHI FP TUL) poté přednesl referát věnovaný Krkonoším jako místu paměti Čechů a Němců. Po skončení přednášek se mohli účastníci semináře v několika skupinách zúčastnit komentované vycházky/exkurze po místech paměti v Liberci. Večer pak strávili přátelským posezením.

Dopolední program posledního dne semináře ve středu 17. srpna 2022 byl vyhrazen didakticko-pedagogickému bloku. Iva Vachková (Muzeum hlavního města Prahy) se nejprve teoreticky věnovala potenciálu míst paměti pro vyučování dějepisu, Alžbeta Śnieżko (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika Košice) paměti jako databázi hodnot. Obě tyto referentky pak přetavily teoretické poznatky do ukázky praktické výuky v rámci didaktického workshopu, Iva Vachková na příkladu libereckých Stolpersteine („kamenů zmizelých"), Alžběta Śnieżko pak na U-mapě jako nástroji k zpřítomňování minulosti. Třetí workshop vedl Jiří Kocián z Centra vizuální historie Malach, který představil místa paměti v Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation.

Po obědě přišel na řadu filmový seminář, který byl bohužel kvůli četným absencím způsobeným nemocemi omezen pouze na jeden příspěvek. Petr Bednařík z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy se zabýval obrazem druhé světové války v československé filmové a televizní tvorbě sedmdesátých a osmdesátých let. Poslední blok byl věnován projektům pracujícím s místy paměti ve veřejném prostoru. Jan Špringl z Památníku Terezín představil projekt „Za pomníčky", dokumentující stav míst bývalých nacistických táborů a masových hrobů obětí nacismu v Česku. Pedagožka, resp. studentka KHI FP TUL Kateřina Portmann a Linda Skrbková představily projekt libereckých Stolpersteine, upomínající na perzekvované liberecké občany. Michaela Pavlátová se pak věnovala webovému portál Paměti národa.

Následující, 32. ročník semináře se uskutečnil ve dnech 22.–24. srpna 2023. Pořadateli byly opět KHI FP TUL, VNJH, ÚSTR a Historický ústav AV ČR, k nimž přibyla Krajská vědecká knihovna v Liberci. Záštitu nad seminářem znovu převzal náměstek primátora statutárního města Liberec PhDr. Ivan Langr, patronát Československá komise historiků. Název letošního ročníku zněl *Na rozcestí. Alternativy vývoje českých, slovenských a československých dějin v druhé polovině 19. století a ve 20. století*. Téma bylo tedy oproti předchozím ročníkům netradiční a zároveň náročné, pokud se nemělo jednat o pouhé „hospodské" spekulace na téma „co by

bylo kdyby“. Každý referující musel mít hluboké znalosti toho, „co bylo“, na základě čehož pak mohl přistoupit k analýze různých možných alternativ historického vývoje a zhodnocení jejich reálnosti. Nešlo tedy o nějaké „mustrování“ dějin a jejich aktérů, ale o jejich lepší pochopení, porozumění tomu, jaké měli při svém rozhodování možnosti.

První den semináře byl vyčleněn exkurzi do Jizerských hor, zaměřené na jejich přírodní krásy i na technické zajímavosti, přičemž jedním z cílů bylo i muzeum českého velikána Járy Cimrmana v Příchovicích. Navečer pak proběhlo v Krajské vědecké knihovně v Liberci autorské čtení Isabely Strakové z knihy Říše, jejíž základní rámec vychází z možnosti vítězství nacistického Německa ve druhé světové válce.

Další dva dny semináře byly vyhrazeny odbornému jednání konanému v budově G Technické univerzity v Liberci. Po slavnostním zahájení v úterý ráno 16. srpna, které obstarali představitelé pořadatelských institucí, se ujal slova Jan Rychlík z domácí katedry historie se základním referátem věnovaným úloze promýšlení alternativního historického vývoje pro pochopení reálných dějin. Vojtěch Kessler (Historický ústav AV ČR) a Josef Šrámek (Muzeum východních Čech v Hradci Králové) se zabývaly zlomovou bitvou prusko-rakouské války u Hradce Králové a možnostmi jejího jiného výsledku, resp. důsledku rakouské neprohry. Ladislav Vörös z Historického ústavu Slovenské akademie věd sledoval možný vývoj slovenského národního hnutí v případě nevypuknutí první světové války. Michal Ulvr (KHI FP TUL) pak promýšlel možné scénáře nevyužití atomové bomby na sklonku druhé světové války, resp. jejího využití nacistickým Německem. Tomáš Vilímek (Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR) pak nabídl zajímavý alternativní pohled na vývoj ve středovýchodní Evropě nazvaný „Krvavé Lipsko – poklidná Národní třída. Palachův týden verze 2.0?“. Po skončení přednášek se mohli účastníci semináře v rámci několika skupin zúčastnit buď exkurze do libereckého krematoria, nebo setkání se členy divadelní skupiny Krutý krtek konfrontujícího diváky přímo v ulicích s aktuálními společenskými tématy z nedávné minulosti i současnosti. Večer pak strávili přátelským posezením.

Dopolední program posledního dne semináře ve čtvrtek 24. srpna 2023 byl vyhrazen didakticko-pedagogickému bloku. Marek Fapšo z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy přednesl referát s příznačným názvem „„Co by kdyby‘ do dějepisu patří. Kontrafaktuální dějiny a jejich využití ve výuce“, Milan Ducháček (KHI FP TUL) prezentoval kontrafaktuální dějiny jako příspěvek k rozvíjení historického myšlení. Oba tito referenti pak přetavili teoretické poznatky do ukázky praktické výuky v rámci didaktických workshopů, o jejichž obsahu vypovídal jejich název: „Kdyby nezabili Heydricha aneb Jak učit kontrafaktuálně o protektorátu“ (Marek Fapšo) a „Co kdybychom si to zahráli jinak? Kontrafaktualita v hodině dějepisu a hraní počítačových her s historickou tematikou“ (Milan Ducháček spolu se studentem KHI FP TUL Matějem Andrýsem). Doplnil je workshop Ivy Vachkové s názvem Atahualpa španělským králem? Po obědě přišel na řadu blok věnovaný alternativním dějinám v umění. Jan Bárta (FF UK) seznámil posluchače s mystifikační reprezentací české

hudby devadesátých let. Petr Bednařík z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy se zabýval alternativními dějinami v české filmové a televizní tvorbě v období normalizace a Jaroslav Kratochvíl (FAMU) kauzou Martina Šmída, studenta údajně zabitého 17. listopadu 1989 na Národní třídě, pohledem archivů České televize.

Zájemci z řad účastníků obou ročníků semináře obdrželi certifikát o jeho absolvování na základě udělené akreditace MŠMT k provádění vzdělávacích programů a vydávání osvědčení o jejich absolvování. Následující 33. ročník, který proběhne 19.–21. srpna 2024, bude zaměřen na téma *Děti, mládež a moc*, jeho zobrazování ve filmu a televizi a didaktickému využití. S přesným programem budou zájemci seznámeni na webových stránkách semináře (www.cesko-slovenske-vztahy.cz).

Na čaj do archivu

(Praha 17. listopadu 2023)

Veronika Chromá

Dne 17. listopadu 2023 byla u příležitosti oslav sametové revoluce otevřena i budova Archivu bezpečnostních složek v ulici Na Struze, kde se již tradičně konala akce *Na čaj do archivu*. Letos byla věnována in memoriam Petrušce Šustrové – publicistce, překladatelce, jedné z významných dam české protikomunistické opozice a také mluvčí Charty 77. V badatelně archivu bylo možné vidět ukázky některých originálních písemností, které k ní vedla Státní bezpečnost. Návštěvníky zaujal především vyšetřovací spis arch. č. V-33766 MV, obsahující seznamy prvních signatářů *Prohlášení Charty 77* včetně jejího podpisu. Dále bylo možné zhlédnout například svazky Správy sledování SNB, jejichž součástí jsou četné fotografie ze sledovacích akcí.

V odpoledních hodinách čekalo návštěvníky překvapení. Svou návštěvou nás poctili někteří potomci a přátelé Petrušky Šustrové. Její syn Štěpán Korčiš následně v moderovaném rozhovoru s historikem Liborem Svobodou vyprávěl o tom, jaké bylo vyrůstat v rodině a domácnosti, která byla epicentrem disentu. Lidé tak měli jedinečnou možnost položit mu osobně jakoukoli otázku.

O kartotékách, registračních protokolech a systému jmenných evidencí archivu se příchozí dozvěděli na lustračním pracovišti. Ukázky byly tentokrát zaměřeny především na popravené funkcionáře studentských organizací a na osoby spojené s uzavřením vysokých škol 17. listopadu 1939.

V archivu bylo dále možné registrovat se do eBadatelny, díky níž mohou badatelé studovat některé digitalizované archiválie z pohodlí domova. V loňském roce archiv spustil v rámci této webové aplikace fulltextové prohledávání archiválií pomocí technologie OCR (optické rozpoznávání znaků), a tak je o registraci stále velký zájem.

Přímo v prostorách badatelny se i letos podával čaj a archiváři připravili pro tento den již tradičně i malé občerstvení. Budovu Na Struze navštívilo v tento den **273 lidí** včetně kolegů z jiných archivů. Hojná byla i účast dětí, pro které byl i tentokrát nachystán dětský archivářský koutek, kde se pravidelně největší oblibě těší dobový psací stroj a také šňůrový telefon s otočným ciferníkem. Stejně jako v loňském roce archiváři zprostředkovali v 17:11 hodin přímý přenos *Modlitby pro Martu,* která každoročně zní na Národní třídě.

Celá akce *Na čaj do archivu* proběhla v poklidné atmosféře, návštěvníci chválili nejen bohatý program, ale zejména otevřený a přátelský přístup archivářů. Jsme rádi, že jsme tento sváteční den mohli věnovat právě Petrušce Šustrové a uctít tak její památku. Vzhledem k pozitivním ohlasům se už nyní moc těšíme na příští rok a na další společné setkání nad šálkem čaje.

Rozhovor se Štěpánem Korčišem o Petrušce Šustrové

Do budovy Na Struze přišlo 273 návštěvníků. Foto z badatelny Archivu (foto ABS)

Ukázka vystavených archiválií (foto ABS)

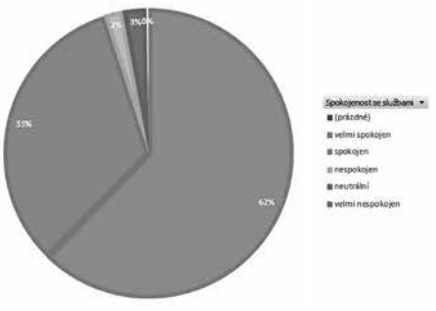
Vyhodnocení dotazníku badatelské spokojenosti

Veronika Chromá

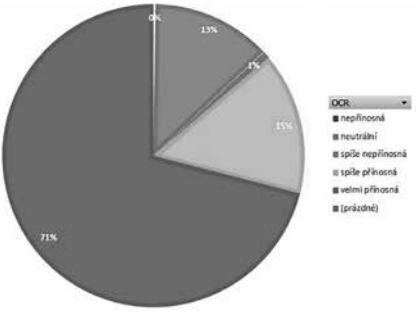
Archiv bezpečnostních složek rozeslal na konci května 2023 aktivním uživatelům aplikace eBadatelna elektronický dotazník badatelské spokojenosti. Zároveň bylo možné vyplnit i jeho tištěnou verzi přímo v badatelnách Archivu. Dotazník obsahoval deset otázek, na které reagovalo 385 respondentů, což je téměř 15 % ze všech oslovených. Spokojenost badatelů je pro nás velmi důležitá a zabezpečení kvalitního servisu a klientského přístupu je jedním z důležitých cílů Archivu. Proto jsme chtěli, aby badatelé dostali možnost vyjádřit se ke kvalitě poskytovaných služeb.

Přestože se domníváme, že Archiv poskytuje badatelům kvalitní služby, snaží se jít s dobou a přizpůsobit se potřebám moderního archivnictví, vyhodnocení dotazníku jsme očekávali s napětím. Výsledky šetření spokojenosti nás více než mile překvapily. S poskytovanými službami je spokojeno 95 % odpovídajících. Aplikaci eBadatelna, díky níž je od roku 2016 možné studovat některé archiválie z domova a kterou jsme loni v daném rozsahu jako první z archivů v Česku doplnili o funkci fulltextového vyhledávání v archiváliích pomocí technologie OCR, hodnotilo jako (velmi) přínosnou bezmála 90 % respondentů.

Naši badatelé měli také možnost hodnotit přístup kolegyň a kolegů pracujících na badatelnách Archivu, jejich vystupování, kompetentnost a schopnost rychle vyřešit případné problémy. I zde jsme zaznamenali velmi pozitivní hodnocení zejména v komentářové části dotazníku, kde se často vyzdvihuje především jejich ochota, vstřícnost a profesionalita. Badatelé jsou ve velké míře spokojeni i s našimi odpověďmi a přehledností webových stránek. Nechyběla ani srovnání s jinými českými a také zahraničními archivy, přičemž služby Archivu jsou hodnoceny vysoko nad běžné

Spokojenost se službami

Přínos OCR

standardy. Přestože negativní reakce byly v rámci dotazníku spokojenosti velmi marginální, některé věcné připomínky pro nás byly podnětné a rozhodně je vezmeme v potaz při úvahách, jak dále zlepšit naše služby.

Vyjádření badatelů bereme jako velký závazek do budoucna. V obdobných průzkumech, které nám poskytují neocenitelnou zpětnou vazbu, budeme v pravidelných intervalech určitě pokračovat.

Zpráva o vývoji a nasazení systému SODA v Archivu bezpečnostních složek

Petr Zeman

Koncem roku 2022 byly ukončeny hlavní práce na interním systému Archivu bezpečnostních složek nazývaném SODA (správa oběhu a digitalizace archiválií), který zabezpečuje komplexní workflow digitalizace archiválií a jejich následnou prezentaci veřejnosti včetně fulltextového prohledávání přidané OCR vrstvy. Završila se tak téměř osmiletá práce vedená především snahou poskytnout primární cílové skupině uživatelů, tedy badatelské veřejnosti, jednoduchou aplikaci pro dálkové bádání v digitálních reprodukcích Archivu. Tato stručná zpráva představuje ohlédnutí za touto pro Archiv důležitou etapou vývoje, kterou se přiblížil nárokům veřejnosti na zpřístupňování archiválií na úrovni 21. století.

Kořeny současné aplikace SODA sahají až k závěru roku 2014, kdy tehdejší vedení Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu po složitých jednáních na Ministerstvu financí a posléze na vládní úrovni prosadilo přerozdělení tabulkových míst a s tím souvisejících finančních prostředků ve prospěch Archivu. Tato změna byla motivována především snahou o rozšíření možností Archivu při řešení jeho specializované agendy, která se od potřeb Ústavu mnohdy velmi liší, a také o nápravu značně diskutabilních výsledků digitalizačního procesu pod přímým vedením Ústavu, který do té doby sice vyprodukoval nemalé množství skenů, ale jejich využití bylo v důsledku chyb vzniklých nesprávným nastavením přípravných a kontrolních procesů a nevyjasněnými kompetencemi obou institucí kulantně řečeno nesnadné.

Počátkem roku 2015 tak převzal Archiv bezpečnostních složek od Ústavu výkon části digitalizační agendy a správu stávajících úložišť digitalizátů. Teprve v této chvíli bylo možno plně prozkoumat hloubku moře problémů, které tuto zdánlivě jednoduchou agendu zalévalo. Archiv také mohl díky navýšení tabulkových míst postupně začít budovat i vlastní pracoviště zabývající se správou a vývojem IT a dostal tak možnost zjištěné obtíže postupně odstraňovat, jakkoli jich nebylo málo.

Jednalo se jednak o již delší dobu známý problém neakceptovatelného množství chyb vznikajících při digitalizaci samotné a při následném nevhodném strukturálním uložení digitalizátů i jejich nekonzistentního pojmenování. Řádné nastavení pravidel, která byla nově definována (nové předpisy pro přípravu archiválií k digitalizaci a samotný proces digitalizace) a nastavena v průběhu roku, přineslo mimo benefitů ve formě zlepšení kvality výstupů (za cenu zpomalení digitalizace) i zvýšení administrativní a kontrolní zátěže. Další potíží byla otázka budoucího importu

nekonzistentních datových sad s popisnými metadaty, které byly vytvářeny přepisem velmi heterogenních archivních pomůcek, s čímž se touto dobou začala potýkat většina archivní sítě.

Z šíře obtíží vyplynula nezbytnost vzniku komplexního systému, který bude většinu administrativních úkonů řešit automatizovaně, aby se snížila administrativní náročnost nastavených procesů. Konečným cílem se tedy stalo dálkové zpřístupnění přepisů archivních pomůcek a digitálních reprodukcí prostřednictvím webové aplikace s případnou dálkovou registrací, jakmile to umožní technologie a příslušná legislativa. Základem pro dálkové zpřístupnění se stala aplikace eBadatelna, která byla vyvíjena již od roku 2014 ve spolupráci s Ústavem a jejíž uvedení do provozu nebylo možné kvůli enormní badatelské poptávce oddalovat. Pro budoucí zařazení do dnes fungující aplikace byla ovšem nezbytná její průběžná rozsáhla modifikace, aniž by byl ohrožen její provoz, na nějž si badatelé rychle uvykli.

Využít zkušeností jiných archivů v Česku nebylo možné, protože žádný obdobný systém tou dobou jednoduše nebyl k dispozici, stejně jako neexistoval žádný podobný komerční produkt, který by bylo možné bez zásadních úprav použít. Nebylo tak pro nedostatek srovnání prakticky možno odhadnout případnou investiční náročnost dodavatelského řešení, které by zahrnovalo naplnění veškerých požadavků Archivu vycházejících ze specifik digitalizace a zejména zpřístupňování matérie uložené v Archivu, nemluvě o nedostatku investičních prostředků. Jako nejvýhodnější se tak jevila cesta vlastního vývoje, který mohl využít potenciál nově ustavených (byť prozatím neobsazených) personálních kapacit v Ústavu i Archivu. Velkou výhodou zvolené cesty se zdála být (a následující vývoj to plně potvrdil) pružnost vlastních IT zaměstnanců při rychlé aplikaci nevyhnutelných změn daných jak aktuálními zkušenostmi při vývoji, tak případnou změnou vnějších podmínek, především legislativních. Dalším bonusem tohoto přístupu byla silná participace vývojářů v zaměstnaneckém poměru na celkovém výsledku a okamžitá pomoc kolegům archivářům při implementaci a odstraňování zjištěných chyb aplikace, která by ve stejném rozsahu byla v případě zabezpečení podpory externím dodavatelem zcela mimo finanční možnosti Archivu.

Nevýhodou bylo naopak vybudování vývojového IT týmu a jeho dlouhodobé udržení. To předpokládalo především kvalitní personální práci, protože motivace pouze finančním ohodnocením by s ohledem na zdroje Archivu v porovnání se soukromým sektorem nebyla možná. Jednoduše řečeno, Archiv si v žádném případě nemohl dovolit programátory na běžné komerční bázi, protože by je nikdy nezaplatil. Řešením bylo trpělivé hledání specialistů, kteří by byli ochotni vyměnit nižší finanční ohodnocení za kvalitní pracovní prostředí, vstřícný přístup zaměstnavatele a možnost participovat na v mnoha ohledech průkopnickém projektu, na čemž by se v „korporátním" prostředí těžko mohli podílet. Že se takový tým podařilo postupně vytvořit a udržet jeho kontinuitu včetně náhrad za několik kolegů, kteří v průběhu let odešli, lze považovat za mimořádný úspěch.

Z diskuzí postupně vytvářeného týmu pak během roku 2015 a částečně roku 2016 nakonec vyvstala základní idea modulárního systému, který předpokládal postupné budování a propojování následujících jednotlivých funkčních celků:

1) Workflow digitalizačního procesu
Postupné odstranění analogového vedení evidence o digitalizaci archivních souborů a během roku 2015 kompletní elektronizace nově zavedených pracovních postupů, tedy záznamů o přípravě archiválií, jejich předání na digitalizační pracoviště, samotný proces digitalizace včetně základní dvoufázové kontroly (100 % a následné 10 % oproti předloze), propojení aplikace s vytvořenými skeny a jejich definitivní uložení. Bylo nutné počítat s existencí více pracovišť digitalizace, které byly zřízeny ve všech budovách Archivu s cílem minimalizovat převozy archiválií za účelem digitalizace a také jednodušší komunikace operátorů skenerů s přípravci archiválií na jednotlivých pracovištích (konzultace při skenování komplikovaných předloh, opravy chyb apod.). Hlavním cílem bylo snížení administrativní zátěže, kterou proces produkuje, a zajištění maximální možné kvality výstupů ve smyslu úplnosti skenu: bude skenováno vše, co archiváři při přípravě budou chtít, a naopak nebude skenováno nic, co chtít nebudou, tedy prázdné stránky, pokud to technologie digitalizace umožní.

2) Workflow importu a editace popisných metadat archiválií
Vytvoření standardizovaného schématu popisných metadat pro zjednodušený import do systému s možným budoucím napojením na předpokládanou speciální aplikaci pro pořádání dle zaváděných nových Pravidel pro pořádání archiválií. Vývoj tohoto nástroje (dnešní ELZA, v roce 2016 teprve ve stadiu zrodu) se ovšem poněkud protáhl, takže předpokládané importy nových archivních pomůcek vytvářených podle nových pravidel se uskutečnily až po roce 2021 v relativně malé míře.

3) eBadatelna
Postupná integrace tehdy vyvíjené eBadatelny a její napojení na vrstvu popisných metadat i vrstvu vytvořených digitálních reprodukcí archiválií. Celek eBadatelny měl zahrnovat i systém postupných kontrol při přípravě jednotlivých signatur k publikaci včetně možnosti skrytí stránek obsahujících údaje, které dle zákona nelze zpřístupnit, řešení automatické tvorby náhledu a vodoznakování zpřístupňovaných archiválií (tzv. ImageServer) a vyhledávání v popisných metadatech jednotlivých archiválií s možným rozšířením o technologii OCR, bude-li to technicky možné. Zároveň se již od počátku počítalo s možností přihlašování do eBadatelny formou dálkového ověření prostřednictvím nějaké formy e-identity, pokud bude taková technologie legislativně připravená a technologicky využitelná. Společně s postupnou integrací bylo zároveň nezbytné začít hledat východisko z problému paralelní verze úložiště se skeny pro dálkové zpřístupnění a „centrálního“ úložiště skenů

(tzv. „X:“). Dlouhodobé udržování dvou verzí digitalizace – pro „uložení“ a pro „zpřístupnění“ – s sebou neslo logické riziko nekonzistencí a bylo nutné zabezpečit napojení celého systému na jedinou verzi skenů.

4) Restrukturované úložiště

Archiv „zdědil“ obrovské množství nezkontrolované digitalizace v rozsahu cca 20 milionů skenů po dosti divoké nekoncepční digitalizaci Ústavu, která byla nadto velmi nekonzistentně pojmenována a uložena. Obtíže nespočívaly jen v nutnosti kontrol a nalezení správné konvence pojmenování. Bylo také nutno koncepčně vyřešit nesmírně složitou otázku dlouhodobého paralelního využívání stávajících skenů a živelně vzniklé ukládací adresářové struktury nezbytné pro vyřizování badatelských požadavků, tedy úkol postupných úprav úložiště pro potřeby vznikajícího systému, aniž by archiváři ztratili orientaci ve starém a nově vznikajícím uložení. Možnost, že by se na rok či dva výrazně omezil přístup veřejnosti k reprodukcím, nebyla vzhledem k neustálé politizaci otázky digitalizace v Archivu ani zvažována.

Po zmapování výchozí situace a stanovení směru vývoje se úsilí od roku 2016 soustředilo zejména na přesnější identifikaci budoucích požadavků a další práce související s IT analýzou. Zároveň byl vytvořen základní datový model pro digitalizační workflow. Většina kapacit byla během roku 2016 věnována dokončení první verze tehdy ještě samostatného projektu eBadatelna, jehož hlavním cílem bylo ověření možnosti realizace dálkového zpřístupnění zvolenou formou a získání prvotních zkušeností s provozem v té době v Česku zcela novátorského IT řešení. Podle prvotního harmonogramu, koncipovaného v roce 2016, se měl projekt SODA vyvíjet takto:

2017: vytvoření a prvotní testování digitalizačního workflow;

2018: vytvoření importéru popisných metadat, dokončení první verze editoru popisných metadat;

2019: integrace systému eBadatelny, testování všech složek;

2020: zkušební provoz; zpracování vyhledávání v eBadatelna, započetí restrukturace úložiště a importu skenů;

2021: postupný import vybraných fondů a přechod na ostrý provoz, pokračování v restrukturaci úložiště a postupný přechod na digitalizaci prostřednictvím SODA.

Harmonogram se vcelku překvapivě podařilo dodržet i přes mnohé nečekané a neočekávatelné komplikace. Hned v roce 2017 došlo ke stěhování tehdejšího sídla Ústavu včetně veškerého tam umístěného hardwaru, což bylo spojeno s hektickým nasazením všech dostupných IT pracovníků, kteří museli během přesunů z původní budovy zajistit funkčnost IT služeb nezbytných pro chod obou institucí. Přes tuto

nepříjemnost byly zpracovány základní případy užití aplikace a charakterizovány hlavní ovládací prvky, role a jejich práva. Dokončen byl i prvotní grafický návrh uživatelského rozhraní a byla otestována ergonomie. Pro usnadnění vývoje bylo pro řešení zobrazování náhledů skenů použito již vyvinuté řešení ImageServeru pro eBadatelnu s výhledovým nahrazením v další fázi vývoje.

S nevelkým úspěchem se naopak setkal pokus o analýzu struktury datových zdrojů přepisů pomůcek archivních souborů s ohledem na předpokládané řešení jejich editace a možnosti budoucího importu do aplikace. Extrémní nekonzistence datových zdrojů, struktura jednotlivých značek a signatur zůstala oříškem, který si k rozlousknutí vyžádal nejvíce času, a jednalo se o jednoznačně nejobtížnější část vývoje i s ohledem na rozdílný myšlenkový přístup archivářské a programátorské části týmu. Pro analyticky uvažující programátory zkrátka nebylo snadné pochopit, jak se v takovém datovém „nepořádku" vůbec mohou archiváři vyznat a jak je možné mít systém v čemsi tak nesystémovém, jako jsou desítky let vznikající a mnohdy živelně popisované archivní soubory. První pokusy o importy archivních pomůcek tak skončily naprostým neúspěchem a vysokou mírou nejistoty, zda lze tuto otázku vůbec vyřešit. Pro příští pokusy v následujících letech se ukázalo nezbytné přistoupit k věci se zcela jinou perspektivou. Programátoři se museli smířit s myšlenkou, že stávající „logika" jednotlivých archivních souborů je neměnná a archiváři naopak museli připustit, že sebelepší software je nezbaví vysoké míry ruční práce při kontrolách a že grafické rozhraní bude odlišné od stávajících zvyklostí při tvorbě archivních pomůcek. Není překvapením, že badatelská veřejnost si na nový formát zobrazení jednotlivých archivních jednotek zvykla na rozdíl od archivářů zcela bez problémů.

Během roku se také postupně ukazovalo, že stávající podoba označení adresářů na úložišti obsahuje natolik extrémní množství výjimek a chyb, že bez dosti brutálních zásahů nebude možno stávající digitalizaci do systému vůbec nahrát, přestože to nesmírně komplikovalo rozšiřování již funkční eBadatelny. První práce na kontrole a restrukturaci fondů svazků kontrarozvědného rozpracování a svazků tajných spolupracovníků tak probíhaly za vysokého nasazení archivářů, kteří testovali vhodné postupy pro budoucí kontrolu, vzhledem k nedostatku zkušeností někdy metodou pokus-omyl. Získané zkušenosti velmi pomohly v dalších letech, kdy byly kontroly a opravy usnadněny pro tento účel vyvinutými jednoúčelovými programy (nejdříve tzv. KR/TS editor, později stávající digitransformer).

Rok 2018 byl z hlediska vývoje poměrně klidný. Podařilo se dokončit první verzi workflow k testování, připravit postupnou integraci se stávajícím řešením eBadatelny a naprogramovat modul pro dálkové ověření badatelů. Nemilým zásahem se ovšem stal strašák implementace nařízení o ochraně osobních údajů (GDPR), resp. nejasnosti o jeho rozsahu a protichůdné informace přicházející od institucí, které měly za úkol poskytnout metodickou podporu. Jednu chvíli tak nebylo jasné,

zda bude vůbec možné ve stávajícím konceptu pokračovat. Během roku naštěstí přišlo uklidnění situace a postupné vyjasňování sporných otázek. Následně bylo možné v druhé polovině roku připravit nezbytné úpravy správy badatelských účtů (především automatické mazání údajů u neaktivních badatelů). Tento rok byl také posledním, kdy se někteří nezdolní programátoři pokoušeli vytvořit funkční importování skenů do aplikace ze stávajícího uložení. Setkali se s neúspěchem a definitivně se potvrdilo, že bez kompletní restrukturace pojmenování adresářové struktury i samotných skenů dle předem daných konvencí nebude možné skeny nahrávat. Nároky na míru kontroly se tím značně zvýšily a vyskytla se obava, zda to bude při stávajících kapacitách Archivu vůbec v reálném čase možné.

Bez ohledu na výše uvedené pokračoval vývoj ostatních prvků systému. Během roku 2019 bylo definitivně dokončeno rozhraní a ovládací prvky části digitalizačního workflow, oběh reversů, provádění kontrol, nastavení pravidel pro import datových sad a jejich implementace a další nezbytné práce. Velkým úspěchem, který všechny zúčastněné namotivoval do budoucna, se stala závěrečná integrace dosud provozovaného řešení eBadatelny do systému včetně zprovoznění modulu pro dálkové ověření badatelů prostřednictvím NIA (Národní identitní autorita) a synchronizace v eBadatelně již nahraných dat. Koncem roku tak mohlo být přikročeno k závěrečnému rozsáhlému testování aplikace jako celku.

Během roku 2020 zasáhla do veškeré činnosti pandemie covidu. Na jedné straně to opakovanými karanténami i onemocněními zpomalilo vývojové práce, na stranu druhou omezení badatelské agendy dovolilo rozsáhlejší kontroly úložiště a přepisů archivních pomůcek stejně jako intenzivní testování celého řešení aplikace SODA. Intenzivní nasazení všech zúčastněných (především vedoucího oddělení digitalizace Juraje Kaliny) umožnilo první rozsáhlé přestrukturování úložiště, které v důsledku bolestivě nabytých zkušeností předchozích let probíhalo nečekaně rychle. Díky nasazení jednoúčelového softwaru a kvalitně připraveným konvencím mohly být také identifikovány a zlikvidovány desetitisíce duplicitních souborů vytvořených dřívější chybnou digitalizací. V budoucnu to umožnilo rychlejší exporty takto upravených archivních souborů.

Důležitým krokem bylo také nasazení identifikace souborů na úložišti prostřednictvím ObjectId, které zajišťuje jednoznačnou identifikaci souborů na úložišti při zachování flexibility adresářového uložení. Na základě připomínek byly také redefinovány grafické markanty jednotlivých stavů a implementovány do aplikace. V září 2020 tak mohlo být přikročeno k závěrečnému testování a přípravě na plné nasazení aplikace. SODA tak byla od konce roku 2020 v plném provozu a roku následujícího už probíhalo především vyhodnocování a úpravy dle požadavků uživatelů. Uskutečněn byl také rozsáhlý import popisných metadat připravený v předcházejících letech a postupně byl vylepšován způsob vyhledávání. Zprovozněním automatizovaného exportování mohlo být přikročeno ke z pohledu badatelské veřejnosti nejviditelnější změně – k pravidelným aktualizacím eBadatelny. Posledním významným úkolem

bylo naprogramování nového ImageServeru, který vyřešil budoucí napojování zvukových a filmových souborů.

Překvapivě bezproblémový náběh plného provozu aplikace SODA uvolnil vývojářům ruce k práci na vytvoření a integraci OCR vrstvy a přípravě vyhledávácího rozhraní, které bylo ideově zvažováno již dříve. Díky předběžným analýzám a dosavadním zkušenostem pokračovaly práce velmi rychle a během roku 2022 byla toto v českém archivnictví v daném rozsahu přelomová inovace plně implementována a setkala se s mimořádným badatelským ohlasem.

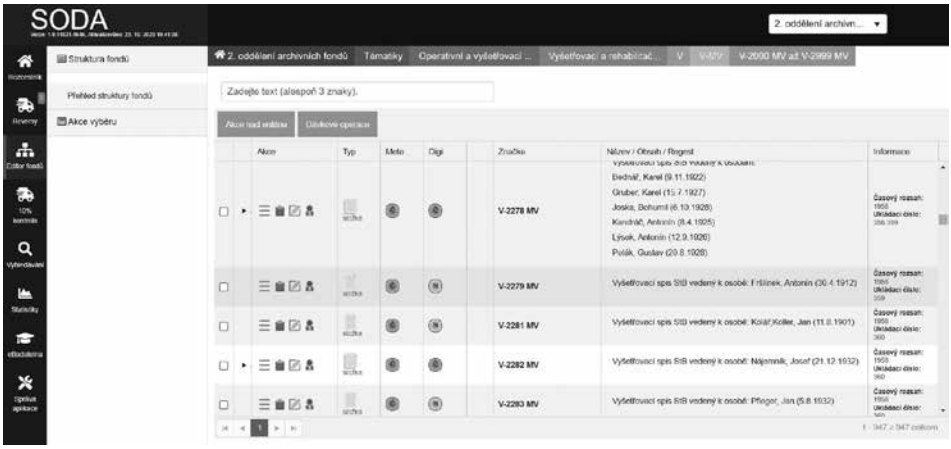
Koncem roku 2022 je tak celé řešení SODA stabilně provozováno napříč celým Archivem a lze říci, že splnilo naděje do něj vkládané. Vedle zjevných benefitů pro badatele je z hlediska vnitřního chodu Archivu hlavním přínosem dokonalá evidence digitalizačního procesu a jednoduché exportování celků archiválií do eBadatelny. Zatímco v předcházejících letech byly její aktualizace procesem nesmírně složitým, dnes se jedná doslova o několik kliknutí. V roce 2021 tak proběhly čtyři exporty, v roce 2022 sedm a do října 2023 dalších pět (což jistě není konečné číslo). Povedlo se tak téměř zcela smazat převis připravených a zkontrolovaných archiválií – v eBadatelně je tak aktuálně více než 8,8 milionu skenů. Další doplňování eBadatelny bude v budoucnu čím dál více záviset na kapacitách, které se podaří uvolnit pro kontrolu stále ještě obrovského množství nezkontrolované digitalizace, především archiválií I. správy. Na základě současného stavu lze předpokládat, že během roku 2024 bude možné prostřednictvím systému SODA v eBadatelně zveřejnit další cca 2–3 miliony skenů, poté se zkontrolované soubory vyčerpají a další doplňování bude záležet na množství archivářů uvolněných ke kontrolám.

Budoucí rozvoj SODY bude závislý na udržení stávajícího stabilního IT týmu a dostatečných kapacitách archivářů pro doplňování dat a skenů. V budoucnu se počítá s částečnou integrací aplikace do systému Národní digitální badatelny (NDB), na jejímž vývoji se archiváři z ABS podílejí společně s kolegy z Národního archivu. V blízké budoucnosti se nabízí především průběžné vylepšování softwaru OCR, elektronizace restaurátorského oběhu nebo integrace nástroje pro začerňování osobních údajů, což by umožnilo omezit množství skenů, které badatelé nemohou ze zákonných důvodů vidět.

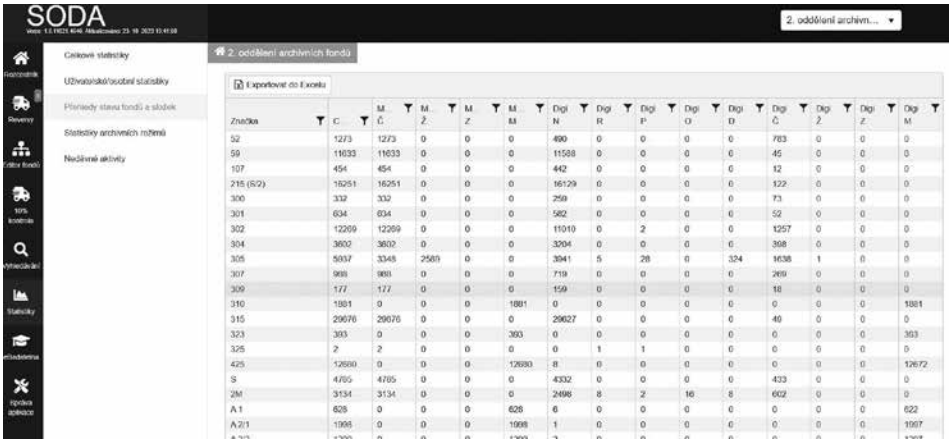
Pomocí aplikace SODA se v kontextu českého archivnictví daří dálkově zpřístupňovat digitální reprodukce ve zcela bezprecedentním množství, navíc s plně fulltextově prohledávatelnou OCR vrstvou. Využívanost badateli každoročně mohutně narůstá. Zatímco roku 2021 si badatelé prohlédli přes 43 000 inventárních jednotek, roku 2022 jich bylo již přes 61 000 a do října roku 2023 už přes 130 000! Přejme jí tedy do budoucna další rozvoj a mnoho spokojených badatelů.

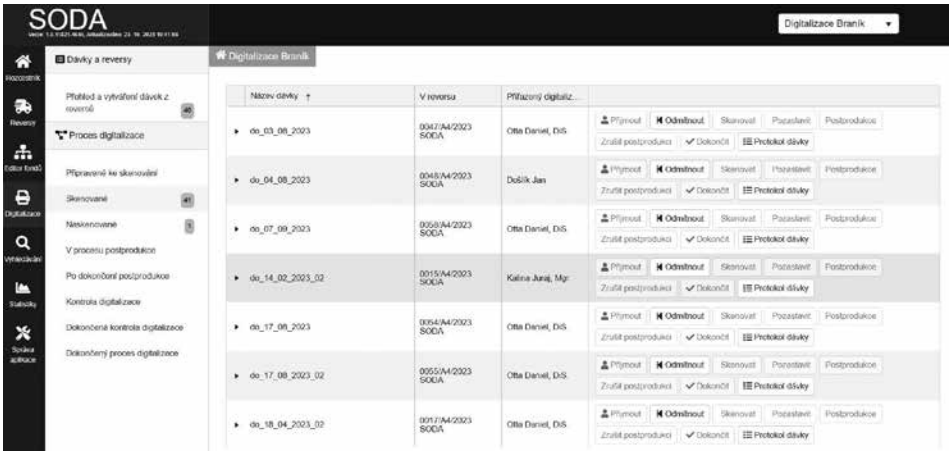
Základní rozhraní aplikace SODA

Podoba editoru se „semafory“ pro určení stavu dané archiválie

Pohled na jeden ze statistických výstupů SODA

Rozhraní SODA na pracovišti digitalizace

RECENZE A ANOTACE

FIKAROVÁ, Lucie
Plzeň punková a metalová. Punková a metalová alternativní hudební scéna v Plzni (1983–1995)

Praha: Karolinum, 2022. 146 s.

Tématu alternativní hudební scény v době normalizace se věnuje celá řada badatelů. Jedná se však o výzkum zabývající se především tzv. undergroundem, který je navíc poměrně pragocentrický. Monografie s názvem *Plzeň punková a metalová. Punková a metalová alternativní hudební scéna v Plzni (1983–1995)*, kterou vydalo nakladatelství Karolinum, zpracovává atraktivní, avšak opomíjené téma punkové a metalové hudební scény v Plzni v letech 1983 až 1995.[1] Autorkou publikace je historička z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Lucie Fikarová, která se stejnému tématu věnovala již ve své disertační práci.

V knize se soustředí na to, jak alternativní rockoví hudebníci fungovali v mantinelech tehdejší hudební sféry a jak reagovali na sociopolitické změny druhé poloviny osmdesátých a následně devadesátých let. Využívá přitom metodu orální historie, která se pro výzkum subkultur jeví jako velice vhodná. Na druhou stranu se ale limity této metody odrážejí v tom, že kniha pojednává mnohem více o Plzni punkové než o Plzni metalové. Autorce se totiž pro orálněhistorické rozhovory, které tvoří páteř publikace, nepodařilo zajistit větší počet narátorů z metalové subkultury, a výrazně tak převažují přívrženci punkového hnutí. Sama ostatně podotýká, že metal byl na rozdíl od punku spíše komerční záležitostí a je diskutabilní, zda se vůbec dal označovat za alternativní hudební proud, nepočítáme-li jeho

1 K tématu vyšly především publikace DIESTLER, Radek. *Marshally nadoraz: historie bigbeatu v západních Čechách*. Plzeň: RegionAll, 2019; VANĚK, Miroslav. *Byl to jenom rock'n'roll: hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–198.* Praha: Academia, 2010.

okrajové a v tehdejší době málo rozšířené odnože, jako je black metal, který v Plzni reprezentovala skupina Tudor. Je tedy otázkou, zda bylo nutné metal v názvu uvádět. Vedle rozhovorů vycházela autorka mimo jiné z archivních pramenů uložených v Archivu bezpečnostních složek.[2]

Kniha je členěna do čtyř tematických kapitol. První kapitola, která nese název *Plzeňská alternativní rocková scéna v dobovém kontextu*, představuje Plzeň jako město, jehož poloha v blízkosti hranic se Spolkovou republikou Německo stavěla zájemce o rockovou hudbu do paradoxní situace. Na jednu stranu bylo v Plzni možné poměrně jednoduše naladit vysílání západoněmecké televize a sledovat tamní hudební pořady, na druhou stranu však byla Plzeň pro svoji polohu městem, kde byla alternativní kultura obzvlášť přísně kontrolována. Dle tvrzení narátorů například přehrávkové komise zakazovaly texty, které v jiných regionech běžně procházely. V kapitole je dále popsán vznik prvních západočeských rockových a následně punkových a metalových kapel, jako je například do dnešní doby hrající Znouzectnost, na pozadí represivních opatření komunistického režimu od šedesátých až po osmdesátá léta. Připomínán je především nechvalně proslulý článek *Nová vlna se starým obsahem*, který vyšel 23. března 1983 v magazínu Tribuna, přičemž je však poukázáno na fakt, že s obdobnou dehonestační kampaní ze strany médií se punk v sedmdesátých letech setkal i ve Velké Británii. Jedná se o zajímavou komparaci reakce médií na punk ve svobodné Británii a nesvobodném Československu a je škoda, že tato paralela není více rozvinuta.

Druhá kapitola, kterou osobně považuji za nejpřínosnější, ukazuje každodenní život alternativních hudebníků v osmdesátých letech. Na základě výpovědí narátorů se v ní popisuje, kterak si museli členové punkové subkultury sami vyrábět oblečení a mnohdy i hudební nástroje, jelikož jejich cena v obchodech často násobně převyšovala hodnotu průměrného měsíčního platu. Oblečení pak plnilo funkci stmelujícího prvku, díky němuž punkeři výrazně vybočovali z davu a posilovali tak svoji identitu a spřízněnost s ostatními punkery. S obtížemi se členové hudebních skupin setkávali i při hledání vhodných prostor pro zkušebny, které autorka považuje za velice důležité, neboť se kolem nich formoval kulturní život a tvořily jakési ostrovy svobody. Muzikanti využívaly byty prarodičů, hasičské zbrojnice, garáže či sklepy. Bubeník Tudoru cvičil ve vybetonované jámě pro septik. V kapitole je pak vysvětleno rozdělení hudebních skupin na soubory lidových hudebníků a soubory zájmové umělecké činnosti a navázaný systém zřizovatelů, pořadatelů hudebních vystoupení, jakož i přehrávkových komisí a rekvalifikačních zkoušek.

Autorka poté v následující kapitole dokládá, jakým způsobem se tehdejší režim snažil skrze výše uvedený systém kontrolovat hudební produkci a jak se tato kontrola postupem osmdesátých let stávala méně represivní. Ukázalo se, že tvrdý přístup

2 Jedná se o sbírky Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR/PL), Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy a fond Krajská správa Sboru národní bezpečnosti (SNB) Plzeň.

spočívající v zákazech a někdy až v kriminalizaci se míjel účinkem, a postupem času tak začalo být preferováno metodické usměrňování hudebních skupin. K tomu sloužily i tzv. Rockfesty, národní přehlídky amatérských rockových skupin, které od roku 1986 pořádal Socialistický svaz mládeže. Narátoři k nim, na rozdíl od Festivalů politické písně, zaujímali veskrze kladný postoj, a to i přesto, že při okresních a krajských kolech byly například přezkoumávány texty písní. Výrazný posun v přístupu k rockové a především punkové hudbě se měl ukázat i na Mírovém koncertu Olofa Palmeho v Plzni-Lochotíně 15. září 1987, kde měly vystoupit mimo jiné i slavné západoněmecké skupiny Die Toten Hosen a Einstürzende Neubauten. Program byl koncipován tak, že po koncertu punkových Die Toten Hosen mělo následovat vystoupení Michala Davida, proti němuž se ovšem punkeři vzbouřili a začali na mainstreamového hudebníka házet vše, co jim přišlo pod ruce. Následoval zásah příslušníků VB a ukončení celé akce. Lucii Fikarové se podařilo k události shromáždit zajímavé svědecké výpovědi, v nichž narátoři vzpomínají na to, jak nejprve vůbec nemohli uvěřit, že v Československu budou výše zmíněné západoněmecké skupiny vystupovat. Zajímavější než popis samotného incidentu je jeho recepce částí veřejnosti, kterou rocková hudba sice nezajímala, ale která odsuzovala zásah VB jako neadekvátní a postavila se většinově na stranu fanoušků rockové hudby. Pamětníci, kteří na koncert vzpomínají veskrze pozitivně, se po něm nesetkali se zásadnějšími represemi, jejichž příchod předpokládali lidé ve věku jejich rodičů. Autorka tak na lochotínském koncertu dokládá posun ve vnímání represí a opadávání strachu z nich v československé společnosti druhé poloviny osmdesátých let.

Poslední část knihy pojednává o plzeňské punkové a metalové alternativní hudební scéně v devadesátých letech. Ta rozděluje Lucie Fikarová na dvě období. První období, které ohrazuje přibližně rokem 1993, je charakterizované jako doba euforie a naprosté svobody, jak ostatně implikuje i název kapitoly *My jsme mohli cokoli*. Narátoři na tuto dobu nostalgicky vzpomínají jako na nejlepší v jejich životech. Druhé období, po roce 1993, se naopak vyznačuje propadem popularity, nižší návštěvností koncertů a rozpadem mnoha hudebních skupin. Došlo k roztříštění do té doby jednotné scény dle subkultur, mezi kterými vznikalo nepřátelství, jež vedlo například k potyčkám mezi punkery a skinheady. Vedle toho přišla se svobodou i komercionalizace punku, která hnutí rozštěpila na hudební punk, který z ní do jisté míry těžil, a punk ideový, který ji odmítal. Nejedná se o překvapení, neboť podobným vývojem prošel o více než desetiletí dříve i punk ve Velké Británii. Punkové hnutí bylo do jisté míry narušeno i sociální diferenciací v něm. Jeho členové byli v osmdesátých letech mladí, často ještě studovali a bydleli u rodičů. V devadesátých letech zakládají rodiny, budují kariéry, a mají tak méně času navštěvovat koncerty, čímž upadá jejich punková identita. Integritě scény omezené možnosti trávení volného času v době normalizace paradoxně prospívaly více než svoboda po roce 1989.

V závěru knihy se Lucie Fikarová opět vrací k tématu represí a formuluje zajímavou tezi, že důvodem pro kontroly, výslechy a jiné formy policejní šikany osob

pohybujících se v osmdesátých letech na alternativní rockové scéně neměla být jejich hudební činnost, ale jejich vzhled. Vychází přitom ze shromážděných vyprávění pamětníků a nabourává tak běžně přijímaný narativ. Zároveň přiznává, že i její prvotní předpoklad, že plzeňské punkové skupiny se staly součástí protestu proti režimu před rokem 1989, se ukázal jako lichý. Skupiny totiž svými texty nevyjadřovaly až na výjimky nesouhlas primárně s tehdejší politickou situací, ale se stavem společnosti obecně. Jedná se o možná překvapivé závěry, které jsou ovšem v publikaci významně podloženy pamětnickými rozhovory. Obecně lze říci, že právě tyto rozhovory dodávají celé knize výraznou autenticitu a zároveň i čtenářskou atraktivitu. Mimo ně je práce kvalitně podepřena i faktografií získanou z odborné literatury, archivních materiálů či dobového tisku. Jedná se tak o velice zajímavý příspěvek k opomíjenému tématu, který má jistě potenciál najít si své čtenáře i mimo historickou obec.

Jakub Hlídek

FITZPATRICK, Sheila
Stručné dějiny Sovětského svazu

Praha: Academia, 2023. 241 s.

Knihu *Stručné dějiny Sovětského svazu* napsala australská historička Sheila Fitzpatrick, která se ve svých pracích zaměřuje především na období Stalinovy vlády, odpor vůči kolektivizaci a každodennost v Sovětském svazu ve třicátých letech minulého století. Rovněž se zabývá obecnými dějinami SSSR a historii Ruska. Sheila Fitzpatrick učí na Australské katolické univerzitě v Melbourne, je čestnou profesorkou univerzity v Sidney a emeritní profeskou Chicagské univerzity. Je také členkou Americké akademie věd a Australské akademie humanitních věd. V České republice vyšly mimo jiné další její práce: *Ve Stalinově týmu. Roky riskantního života v sovětské politice*[1] nebo *Každodenní stalinismus. Obyčejný život v neobyčejné době. Sovětské Rusko ve 30. letech*.[2]

Jak napovídá samotný název publikace *Stručné dějiny Sovětského svazu*, má se jednat o souhrnný přehled hlavních fází sovětské historie. Velice v krátkosti se však zabývá také dobou před nástupem bolševiků k moci v Rusku a obdobím po rozpadu Sovětského svazu. V knize se autorka snaží obsáhnout domácí a mezinárodní politický vývoj, ekonomicko-sociální situaci a národnostní politiku v Sovětském svazu a další aspekty sovětských dějin. Jedná se tedy o ambiciózní projekt australské historičky, která měla zřejmě v úmyslu napsat stručnou práci pro širokou veřejnost představující zásadní reálie sovětské historie. Publikace vyšla v Austrálii v červenci 2022.

Sheila Fitzpatrick rozdělila knihu do sedmi kapitol (Vznik Sovětského svazu, Leninova éra a boj o nástupnictví, Stalinismus, Válka a léta poválečná, Od

1 FITZPATRICK, Sheila. *Ve Stalinově týmu. Roky riskantního života v sovětské politice.* Překlad Daniela Orlando. Vydání 1. Praha: Argo, 2018. 382 s.

2 FITZPATRICK, Sheila. *Každodenní stalinismus. Obyčejný život v neobyčejné době. Sovětské Rusko ve 30. letech.* Vydání 1. Praha: Academia, 2018. 537 s., 8 s. obrazových příloh. Šťastné zítřky, sv. 28.

„kolektivního vedení" k Chruščovovi, Doba Brežněvova, Pád), respektive devíti částí i s úvodem a závěrem. Dělení do kapitol více méně kopíruje období vládnutí jednotlivých vrcholných představitelů Sovětského svazu (případně jejich kolektivů). Výjimkou jsou kapitoly prolínané jménem Josifa Vissarionoviče Stalina, který si uzmul čelní pozice a především vrchol vládnoucího žebříčku za zdmi moskevského Kremlu na dobu několika desítek let. Všechny části této práce zaujímají v knize obdobný rozsah. Možná by stálo za zvážení, zda by si některé kapitoly nezasloužily větší prostor vzhledem k závažnosti jednotlivých témat ze sovětské historie či jejich časového rozměru.

Již na první pohled je patrné, že v textu knihy chybí poznámkový aparát. Ke každé z kapitol je na konci publikace aspoň výčet pramenů, ze kterých autorku při jejich sepsání čerpala. Jsou ovšem uvedeny bez číselných odkazů, které by spojovaly informace ze samotného obsahu práce s konkrétními prameny. Zároveň v práci chybí jakákoliv aspoň obecná kritika použitých pramenů v úvodu či přímo v daných textových pasážích. Tímto způsobem zpracování se publikace zařazuje spíše k populárně-naučným dílům než k odborné literatuře, což jí však nemusí nutně ubírat na kvalitativní úrovni pro čtenáře seznamující se s problematikou sovětských, potažmo ruských dějin. Bohužel však autorka tuto kvalitu ve *Stručných dějinách Sovětského svazu* zcela nepotvrzuje, jak o tom svědčí i další, níže popsané skutečnosti.

Přínosem knihy se měly stát právě její srozumitelnost a stručnost pro počáteční seznámení s dějinami Sovětského svazu. Ovšem tato forma předávání klíčových informací přináší mnohdy složitá úskalí v podobě jejich účinného výběru, což se poté může podepsat na celkovém výsledku práce. Tato volba samozřejmě vždy náleží autorovi a dle mého názoru vybírala Sheila Fitzpatrick ne vždy efektivně.

Začnu například tím, že mi v knize chybí více informací o válečné zahraniční politice Sovětského svazu, když v celé práci třeba nenajdeme zmínku o západní, především americké, pomoci sovětské snaze porazit nacistického agresora. Americký zákon o půjčce a pronájmu (tedy Land and Lease) značnou měrou napomohl Moskvě k odražení a konečné porážce nacistů. Do Sovětského svazu proudilo ze západních skladů a továren statisíce tun surovin a zásob jídla a desetitisíce kusů bojové techniky.

V souvislosti s touto pomocí mi schází v knize rovněž zmínky o spojeneckých konferencích (v Teheránu, na Jaltě a v Postupimi) nebo o přístupu Moskvy k Japonskému císařství. O vztahu s Japonskem během druhé světové války se sice autorka zmiňuje prostřednictvím sovětsko-japonské smlouvy o neútočení z dubna 1941, ale nedává ji do souvislosti s odražením německé armády před branami Moskvy a na dalších místech sovětské fronty. Od bolestivé porážky zachránily totiž Stalina mimo jiné vojenské jednotky, které díky smlouvě s Japonskem nebylo již potřeba držet na Dálném východě. Dále pak Sheila Fitzpatrick udává, že obě strany tuto smlouvu do konce války dodržely, což není úplně pravda. Sovětský svaz sice tuto smlouvu dodržoval do jejího vypovězení v dubnu 1945, ovšem i poté měla být ještě naplňována

do smluveného pětiletého období (tedy až do roku 1946). To se však nestalo, neboť Sovětská armáda napadla japonské jednotky v Mandžusku již v létě 1945.

V souvislosti s druhoválečnou historií Sovětského svazu autorka zmiňuje tzv. pakt Ribbentrop–Molotov (23. srpna 1939). Hlavní Stalinovou motivací pro podpis této kontroverzní smlouvy bylo podle Sheily Fitzpatrick získání času na přípravu války právě proti nacistům. Ovšem dále se uvádí, že při napadení Sovětského svazu dne 22. června 1941 se Stalin měl na týden psychicky zcela zhroutit, zavřít se na své „dače" a s nikým nekomunikovat, když předtím četná varování před německou invazí ignoroval. V této části knihy tedy uvedený klíčový motiv bilaterálního aktu Ribbentrop–Molotov bez hlubšího vysvětlení pozbývá smysl, tedy v případě, že německý útok Stalina do takové extrémní míry šokoval, přestože dle autorky vládce Kremlu s tímto vojenským atakem počítal již dva roky před jeho uskutečněním.

Narativ Stalinova úplného zhroucení v červnu 1941, o kterém Fitzpatrick v knize informuje, se velice často objevuje v literatuře nebo ve filmové tvorbě. Nicméně i když se vedení Sovětského svazu po německé invazi očividně ocitlo v chaosu a Stalina zřejmě opravdu popadly deprese, únava a možná i negativní úžas mísící se se strachem, měl po německém výpadu dále pracovat ve své kanceláři, snažit se řídit armádu (i když neúspěšně) a normálně přijímat návštěvy. Dle ruského archiváře a historika Olega Chlevňuka byl 29. červen prvním dnem od vtrhnutí německých vojsk do Sovětského svazu, kdy se nekonala žádná schůzka ve Stalinově pracovně, nýbrž v jeho soukromém bytě nebo na „dače". Následující den se Stalin opravdu zdržoval na své „dače", kam za ním s velkými obavami přijeli nejbližší spolupracovníci. V týž den ovšem vznikl s jeho souhlasem Státní výbor obrany. Dne 3. července pronesl Stalin prohlášení k národu v rozhlase (druhý po Molotovově projevu z 22. června).[3] Myslím, že je zvláštní zmínit v knize Stalinovo minimálně sporné zhroucení na začátku války a oproti tomu neuvést aspoň základní fakta o zákonu o půjčce a pronájmu.

Podobných přehmatů se autorka v publikaci vlivem zjednodušování problematiky bohužel dopustila vícekrát. Další obdobný problém nastává v závěrečných kapitolách, věnujících se rozpadu Sovětského svazu a působení Michaila Gorbačova v jeho čele. Konkrétně se jedná o dnes velice ožehavé téma rozšiřování NATO do východní Evropy. Sheila Fitzpatrick v knize poznamenává, že Gorbačov se domníval, že při jednáních o sjednocení Německa dostal od západních představitelů (zejména Helmuta Kohla a James Bakera) slovní ujištění o nerozšiřování Severoatlantické aliance na východ. Fitzpatrick měla při popisu těchto událostí užít Gorbačovových „vlastních slov", toto tvrzení se ovšem těžko hodnotí bez uvedení pramene. V knize tak čtenář může nabýt dojem, že Gorbačov se cítil být západními politiky oklamán. Nicméně on sám v roce 2014 v rozhovoru pro Russia Beyond odmítl, že by se o šíření NATO na východ při jednáních v roce 1990 vůbec mluvilo, i když zároveň

3 CHLEVNJUK, Oleg Vitaľjevič. *Stalin. Nový životopis.* Praha: Paseka, 2016, s. 232–236.

připustil, že podle něj je takové rozšiřování velká chyba a je v rozporu s duchem počátku devadesátých let.[4]

Debaty o tomto údajném slovním slibu vzhledem k válce na Ukrajině však jen tak neutichnou a nejsem si jist, zda je ruský argument o jeho údajném nedodržení v souvislosti s tímto konfliktem relevantní, nehledě na to, že samotné Rusko spolupracovalo s NATO na různých úrovních do anexe Krymu v roce 2014, a dokonce snad mělo koketovat s myšlenkou vlastního vstupu do této aliance. Jedná se však o spletitou záležitost daleko nad rámec obsahu recenzované knihy.

Když už se ale autorka rozhodla řešit tento sporný moment historie, aktuálně související s probíhajícím rusko-ukrajinským konfliktem, mohla zmínit také například budapešťské memorandum z roku 1994, ve kterém se jeho signatáři (Rusko, USA, Velká Británie a Ukrajina) mimo jiné zaručují za celistvost a bezpečnost ukrajinského území a které odkazovalo na závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě z roku 1975. Ruská federace se momentálně necítí být tímto memorandem vázána.

Obsahových nedostatků se v publikaci najde víc, například když jsou jednotlivé momenty sovětských dějiny nedostatečně vysvětleny nebo úplně vynechány (např. prohra bolševiků ve volbách v prosinci 1917 do Ústavodárného shromáždění, které nechal Lenin následně v lednu 1918 rozehnat; již zmíněný zákon o půjčce a pronájmu; stěžejní důvod, proč se Číňanům nezamlouval Chruščovův projev v roce 1956 v souvislosti s tzv. kultem osobnosti; sovětské nákupy západních potravin kvůli vlastnímu nedostatku; z dnešního pohledu důležité budapešťské memorandum z roku 1994 atd.). Navíc nevím, zda je to překladem, nebo vlastním nepochopením textu, ale dle mého Sheila Fitzpatrick píše někdy jakoby z perspektivy sovětských představitelů, a nikoli z pohledu nestranné historičky. Nicméně jedná se o můj subjektivní dojem, se kterým se nutně nemusí každý čtenář ztotožnit.

Pozitivním aspektem recenzované práce je z českého pohledu relativně velký důraz na vnímání a následnou reakci sovětské inteligence na invazi vojsk Varšavské smlouvy v čele se Sovětským svazem do Československa v roce 1968. I když se v práci jedná spíše opět o obecnou rovinu, jde o zajímavý pohled zahraniční historiografie na vývoj sovětské společnosti s ohledem na vývoj v Československu. Za zmínku stojí, že Sheila Fitzpatrick neopomněla československý vliv na sovětské dějiny také na jejich počátku, kdy se v první kapitole knihy dotkla rovněž tématu československých legií v Rusku a jejich úlohy v ruské občanské válce na konci období Velké války. Nicméně je třeba k tomu také napsat, že obligátně použila spojení „české legie" místo „československé legie".

Text recenzované monografie sice doprovází řada historických fotografií, map, karikatur a anekdot, ale dal bych přednost hodnotnému výběru historických

4 KÓRSHUNOV, Maxim. Mikhail Gorbachev: I am against all walls. In: *Russia Beyond* [online]. 16. 10. 2014 [cit. 2023-11-10]. Dostupné z: https://www.rbth.com/international/2014/10/16/mikhail_gorbachev_i_am_against_all_walls_40673.html.

momentů a jejich kvalitní analýze. Téma knihy je značně obsáhlé a chápu, že se dá těžko vměstnat do stručného formátu, kterého chtěla Sheila Fitzpatrick zřejmě dosáhnout. Nicméně existují jiné souhrnné práce, které se dají svým rozsahem s tímto dílem srovnat a které jsou mnohem efektivnější. Zároveň z nich nemá čtenář pocit, že by byl o nějaké zásadní informace ochuzen. Jako příklad mohu uvést knihu amerického historika Johna L. Gaddise *Studená válka*.[5] Knihu *Stručné dějiny Sovětského svazu* bohužel nemohu doporučit čtenáři, který se chce se sovětskou historií poprvé seznámit. Je to škoda, poněvadž stručně a kvalitně napsaná monografie o sovětských dějinách by se nejen v dnešní turbulentní době velice hodila, a to především vzhledem k tomu, jaké historické interpretace (často spíše dezinterpretace) se v posledních letech objevují v informačním či mediálním prostoru na pozadí války na Ukrajině.

Jiří Lehnert

5 GADDIS, John Lewis. *Studená válka*. Praha: Slovart, 2006. 278 s.

BLAŽEK, Petr
Happeningem proti totalitě

Praha: Ústav pro studium totalitních režimů – Argo, 2022. 157 s.

Kniha historika a publicisty Petra Blažka *Happeningem proti totalitě* se zabývá pouličními happeningy Společnosti za veselejší současnost (SVS), které patřily mezi nejznámější veřejné projevy nesouhlasu v roce 1989. O akcích této společnosti však dosud nevyšla žádná monografie, na rozdíl od jiných nezávislých iniciativ, jejichž působení je podrobně zmapováno.

Předmluvu napsal Luboš Rychvalský, který Společnost za veselejší současnost společně s Petrem Paynem a Bárou Štěpánovou v květnu 1989 zakládal. První kapitola obsahuje stručný úvod do dějin happeningu s připomenutím, že tento termín použil jako první americký umělec Allan Kaprow v říjnu 1959. Pro newyorskou galerii připravil výstavu, kde představil happening jako umělecký fenomén. Základem bylo zboření bariéry mezi umělcem a divákem, důraz byl kladen na aktivní roli diváků. Mezi první a u nás nejznámější organizátory happeningů patřili už v šedesátých letech Milan Knížák, Eugen Brikcius nebo Zorka Ságlová. V druhé polovině osmdesátých let se na scéně objevila nová generace opozičních aktivistů, která se začala více orientovat na akce ve veřejném prostoru. Vznikla nová občanská sdružení jako České děti, Nezávislé mírové sdružení – Iniciativa za demilitarizaci společnosti, Mírový klub Johna Lennona nebo již zmiňovaná Společnost za veselejší současnost.

Tato společnost neměla žádnou pevnou organizační strukturu, kromě tří zakládajících členů ji tvořilo asi dvacet volně navázaných osob. Část příznivců se angažovala i v jiných nezávislých iniciativách, jak bylo v té době běžné.

Vše začalo myšlenkou, že proběhnou-li zakládající členové třídou Politických vězňů za osvobození politických vězňů a nebudou zatčeni, budou běhat tak dlouho, dokud ve vězení nezůstane žádný politický vězeň. „Běh třídou Politických vězňů za politické vězně", jak byl tento první happening Společnosti nazván, probíhal pod heslem „Dnes běžíme za vás, zítra vy poběžíte za nás". Později se k této iniciativě

připojili ostatní lidé a skupina začala organizovat další recesistické i vážně míněné performance.

V dalších kapitolách je popsán happening jako forma uměleckého protestu v širším kontextu zemí východního bloku. Autor se zaměřuje hlavně na srovnání s polskou iniciativou Polské pomerančové alternativy, založené historikem umění a výtvarníkem Waldemarem „Majorem" Fydrychem ve Vratislavi. Dále je v publikaci zmapováno politické a společenské dění v republice na konci osmdesátých let a fenomén happeningu je tak zasazen do širších souvislostí dané doby. Petr Blažek také popisuje vznik a postoje různých nezávislých iniciativ v osmdesátých letech, situaci v disentu a vývoj požadavků opozice.

V posledních kapitolách nás kniha seznamuje s jednotlivými akcemi Společnosti za veselejší současnost. Po legendárním běžeckém happeningu pořádala během několika měsíců své činnosti řadu dalších akcí. V květnu 1989 se uskutečnilo „Stříhání železné opony" (nabídka pomoci maďarskému velvyslanectví s likvidací železné opony na maďarsko-rakouské hranici) a v červnu 1989 fotbalový turnaj nezávislých iniciativ „Osvícený prokurátorek". Snad jedinou vážně míněnou akcí byl v červnu 1989 konaný „Týden solidarity s čínskými studenty", který reagoval na brutální potlačení protestů na náměstí Nebeského klidu. Mezi další recesistické počiny patřily „Lodičky" z července 1989 (účastníci na půjčených lodičkách na Vltavě na dané signály zvedali různá písmena, která tvořila různá hesla a vzkazy), „Veselá Bezpečnost" ze srpna 1989 (imitace policejního zásahu s parodickými prvky), „Modrá velryba", konající se v předvečer výročí srpnové okupace (upozornění na sovětskou intervenci v roce 1968), „Píseček" z října 1989 (parodie neschopnosti opozice domluvit se na společném postupu) a „Pražská zeď" z počátku listopadu 1989 (symbolické bourání zdi, inspirované bouráním Berlínské zdi). Mezi nejznámější akce se řadí „Skanzen totality", který byl plánován ještě před 17. listopadem 1989, kdy měla být vesnice Bezpráví vyhlášena hlavním městem Československa. Po převratu byl koncept změněn, v prosinci 1989 byl položen pouze základní pamětní kámen veškerému bezpráví a politický happening se změnil spíše na zábavnou slavnost. Po listopadu se Společnost za veselejší současnost proměnila, místo recesistických politických happeningů začala pořádat a organizovat různá shromáždění, demonstrace, koncerty a oslavy.

Součástí publikace jsou kopie peticí, letáků, prohlášení Společnosti za veselejší současnost, dobových novinových článků, zpráv pražské pobočky Východoevropské informační agentury, článků ze samizdatových periodik, archivních materiálů vzniklých z činnosti represivních složek a samozřejmě mnoho fotografií a vzpomínek účastníků. K dispozici jsou i odkazy na videomateriály, které na setkáních natáčela Státní bezpečnost. Vše je doplněno autorovým odborným komentářem.

V publikaci je ukázáno, jak účastníci happeningů dokázali využít humor a recesi jako politický nástroj. Přilákali tak k protestům širší veřejnost, zejména mladé lidi. Vtipem a ironií dokázali zesměšnit vládnoucí režim a pro zasahující represivní

složky bylo těžší proti nim použít násilí jako v případě klasických demonstrací s transparenty a provoláváním protirežimních hesel. Společnost za veselejší současnost na některých svých happeninzích parodovala různé oficiální akce, kterým tak dávala nový význam. Happeningy brala jako odpověď na napjatou atmosféru ve společnosti na jaře 1989 jak mezi různými opozičními aktivisty a skupinami, tak mezi disidenty a režimem.

Z knihy vyplývá, že Společnost za veselejší současnost ovlivnila i přes krátkou dobu svého trvání svými akcemi mnoho lidí, přitáhla k opozičním akcím mladé lidi a propojila osoby, které neměly mnoho společného a které by se jinak nesetkaly. Ukázala, že proti režimu lze bojovat také humorem, ironií a parodií.

Silnou stránkou recenzované monografie je bohatý obrazový materiál. Zajímavé je i její zpracování, které v některých částech připomíná spíše koláž z dobových dokumentů, fotografií a odborného textu. Co se týče obsahu, publikace je vhodná jak pro odbornou veřejnost, tak pro osoby, které se s tímto tématem teprve seznamují. Čtenář se dozví základní informace o politickém vývoji na konci osmdesátých let a je mu vysvětlen fenomén happeningu v uměleckém i politickém kontextu.

Michaela Skořepová

ARCHIVNÍ A-Ž

Archivní A–Ž

Česká stopa v národněosvobozeneckém hnutí Portugalské Guineje

V Archivu bezpečnostních složek jsou uloženy archivní materiály také k tématu afrického boje za nezávislost, který probíhal od šedesátých let dvacátého století. Nejviditelnější tváří tamního národněosvobozeneckého hnutí byl Amílcar Cabral, který stál v čele Africké strany nezávislosti Guineje a Kapverd (Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde – PAIGC).[1]

Členové PAIGC krom jiného organizovali diverzní akce proti portugalské koloniální správě, a to jak s materiální, tak s poradenskou podporou tehdejší Československé socialistické republiky. Role vojenského poradce/experta PAIGC se zhostil

František Polda („Peták") „v africké savaně" (nedatováno)

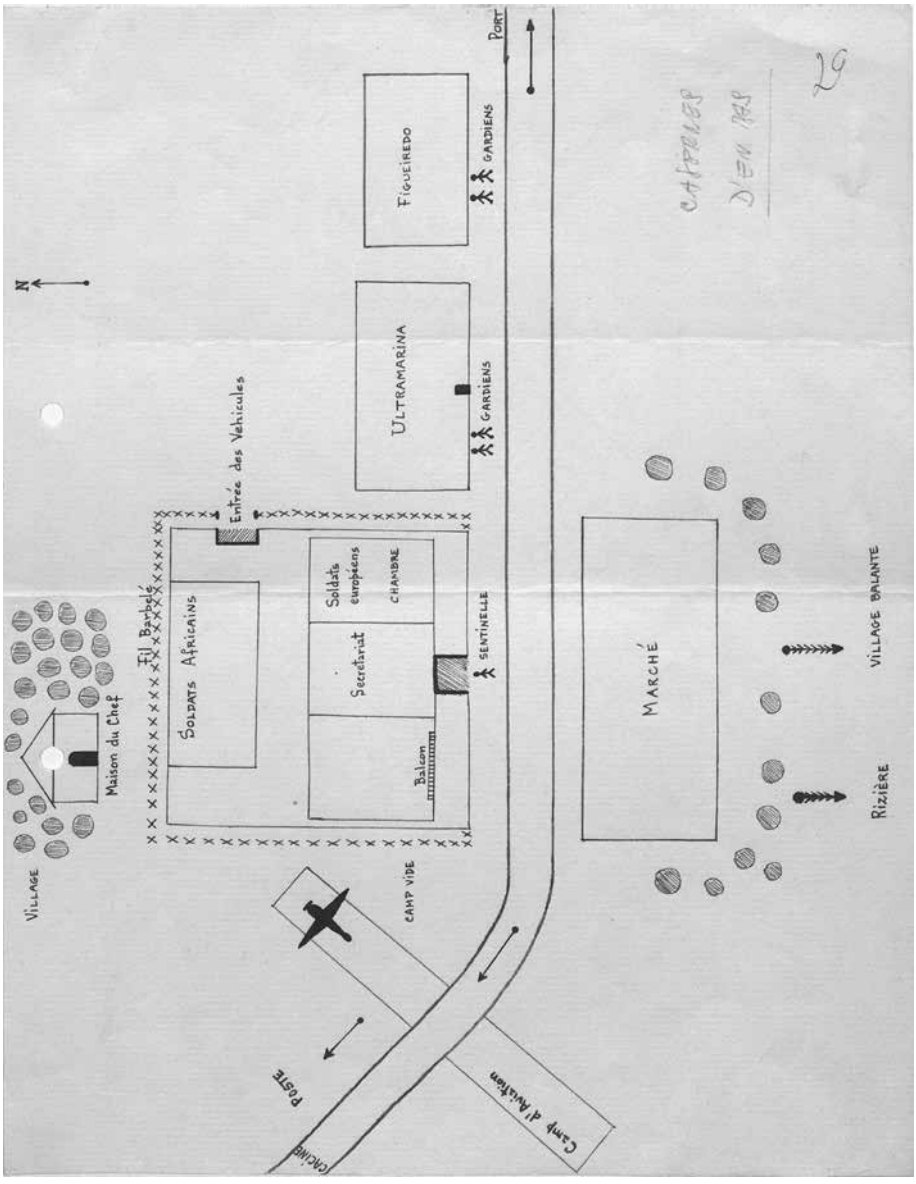
1 Viz také texty Zmijovka. In: *ABS* [online]. [Cit. 2023-11-01.] Dostupné z: https://www.abscr.cz/archivalie/zmijovka; Dezinformace v Guineji. In: *ABS* [online]. [Cit. 2023-11-01.] Dostupné z: https://www.abscr.cz/archivalie/dezinformace-v-guinei.

PAIGC 1966, jednotka pravidelné armády, nastoupená k bojovému rozdílení („pancéřovky" jsou čs. původu)

PAIGC 1966, protitankový kanon čs. původu

Nákresy portugalských kasáren vypracované vedením PAIGC

František Polda („Peták"), který oficiálně vystupoval jako pracovník československého zastupitelského úřadu v sousední Guinejské republice. Ve skutečnosti však školil partyzánské oddíly PAIGC. S těmito oddíly se běžně pohyboval na území Portugalské Guineje, kde plánoval a koordinoval jejich činnost. František Polda byl do Guinejské republiky, resp. do Portugalské Guineje, vyslán několikrát a ve své činnosti byl natolik úspěšný, že vedení PAIGC jej prakticky považovalo za hlavního vojenského poradce.[2]

Ve svazcích I. správy (bývalé civilní rozvědky) se nachází dokumenty svědčící o podílu Poldy na plánování diverzní akce s krycím názvem BETA. Jejím cílem bylo přepadení portugalské vojenské posádky dislokované v městečku Bedanda a získání většího množství zbraní pro vedení dalšího boje. Akce byla nakonec zrušena, nicméně jako tzv. materiál trvalé hodnoty (MTH) č. 21334 se dochovaly detailní nákresy kasáren včetně vyznačených směrů možného útoku.[3]

Pavla Janečková Zejdová

Dva dopisy z Československa

Když dne 16. července 1992 předal zplnomocněnec prezidenta Ruské federace Borise Jelcina prezidentu ČSFR Václavu Havlovi soubor ověřených kopií sedmi dokumentů uložených do té doby v Archivu politbyra KSSS, nacházely se mezi nimi také dva nedatované dopisy, které sehrály zásadní roli v politickém scénáři intervence pěti států sovětského bloku proti československému reformnímu hnutí roku 1968. Jednalo se o dopisy podepsané představiteli československého státního a stranického aparátu, s jejichž pomocí měla být legalizována okupace ČSSR vojsky Varšavské smlouvy. O existenci tzv. zvacího dopisu se spekulovalo od samého počátku, celých čtyřiadvacet let však chyběl jakýkoliv hmotný důkaz, autentický pramen. Ten tu nyní byl, a to dokonce ve dvou různých podobách.[4]

První z dopisů začínal oslovením „Vážený Leonide Iljiči", byl napsán rusky na psacím stroji a pod jeho text byla připojena pětice podpisů tehdejších členů ÚV KSČ Aloise Indry, Drahomíra Koldera, Antonína Kapka, Oldřicha Švestky a Vasila Biľaka. Druhý list, psaný česky psacím strojem se slovenskou mutací na papír vytržený z bloku a titulující adresáta formulí „Vážený soudruhu", znamenal pro historiky

2 ABS, f. Hlavní správa rozvědky SNB – svazky (I. S – svazky), reg. č. 38850, tzv. 38850_000_1_1, sken 0023.

3 ABS, f. I. S – svazky, MTH 21334 I. S k reg. č. 11853/103 I. S. TELEPNEVA, Natalia. *Cold War liberation: the Soviet Union and the collapse of the Portuguese empire in Africa, 1961–1975*. The University of North Carolina Press, 2021, s. 108.

4 Na obálce č. 255 byla dokumentace strojopisně označena slovy „dva dopisy z Československa" a opatřena vysokým stupněm utajení. Konstantin Černěnko na ni dokonce připojil poznámku: „Bez dovolení neotvírat". Viz JANÁČEK, František; MICHÁLKOVÁ, Marie. Příběh zvacího dopisu. *Soudobé dějiny*, roč. 1, č. 1 (1993), s. 88.

překvapení. Signován byl pouze Antonínem Kapkem a vznikl patrně z jeho osobní iniciativy ještě o pár dní dříve než prvně zmiňovaný dopis.

V roce 1992 byl jediným žijícím signatářem Vasil Biľak, v té době již obviněný z trestného činu proti míru podle § 1 odst. 1 zák. č. 165/1950 Sb. a vyšetřovaný Správou Federálního policejního sboru pro vyšetřování. Po zveřejnění objevu zvacích dopisů v následném rozhovoru pro Československou televizi rezolutně odmítl jakýkoliv podíl na tvorbě těchto dokumentů a vyslovil domněnku, že se může jednat o falzifikát.

Nyní bylo nade vši pochybnost zřejmé, že je nutné prokázat pravost obou dopisů včetně podpisů. Znamenalo to podrobit je vědeckému zkoumání, které by vyústilo do jednoznačného závěru zakotveného ve znaleckém posudku. Vyšetřovatel proto dne 28. září 1992 přizval Kriminalistický ústav Federální kriminální policie k provedení komplexní kriminalistické expertizy dotčených dokumentů. Tu pochopitelně nebylo možné vypracovat na základě výzkumu kopií. Ruská strana sice odmítla zapůjčit do Prahy originály, umožnila však poskytnout je ke znaleckému posouzení na půdě Generální prokuratury Ruské federace v Moskvě. Pracovní skupina vedená generálním prokurátorem ČSFR Vladimírem Nechanickým a složená ze dvou vyšetřovatelů a tří expertů Kriminalistického ústavu (písmoznalec Jiří Valeška, expert na kriminalistickou fotografii Jaroslav Tichý a videodokumentarista Milan Cikán), vybavená přístrojovou technikou a dostatečným množstvím srovnávacích vzorků získaných z archivů Ústředního výboru KSČ a vlády, odcestovala do Moskvy začátkem října 1992.

Rusové požadovali provádět zkoumání dopisů výhradně nedestruktivními metodami. Nebylo tedy možné např. odebírat vzorky psacích prostředků a papíru. Specialisté Kriminalistického ústavu proto využili k expertize pouze vizuálně-optické, analytické, srovnávací a fyzikální metody pomocí stereoskopického mikroskopu, pozorování v UV a IČ oblasti spektra a speciálních měrek. Během návštěvy byla vyhotovena velmi podrobná fotografická dokumentace nálezů. Celý průběh práce znalců byl pak zachycen na videozáznam.

Znalecký posudek z oboru kriminalistické techniky vypracoval Kriminalistický ústav v Praze dne 4. listopadu 1992.[5] V něm komplexním vyhodnocením všech dílčích zkoumání dospěl k následujícím závěrům:

1) Podpisy znění „Indra, Kapek, Švestka, V. Biľak" na tzv. zvacím dopise adresovaném „Váženému Leonidu Iljiči" jsou pravými podpisy Aloise Indry, Antonína Kapka, Oldřicha Švestky a Vasila Biľaka, bývalých členů ÚV KSČ. Podpis znění „Kolder Drahomír" je s největší pravděpodobností pravým podpisem Drahomíra Koldera, bývalého člena ÚV KSČ.

5 ABS, f. Federální správa Veřejné bezpečnosti, znalecký posudek z oboru kriminalistické techniky čj. PKP-3830/UKI-3-92 ze dne 4. 11. 1992 v trestní věci proti obviněnému RSDr. Vasilu Biľakovi na základě dožádání Správy FPS pro vyšetřování, nezpracovaný materiál (přír. č. 5172/2016).

2) Podpis znění „Kapek“ na dopise nadepsaném „Vážený soudruhu“ je pravým podpisem Antonína Kapka, bývalého člena ÚV KSČ.
3) U žádného ze zkoumaných dopisů nebyly nalezeny takové znaky, které by zpochybňovaly jejich pravost, i když technicky nebylo možné prokázat jejich vznik v roce 1968.
4) Tzv. zvací dopis adresovaný „Váženému Leonidu Iljiči“ byl napsán na přenosném psacím stroji československé výroby zn. CONSUL, osazeném písmem AZBUKA (s vazbou na rozteč 2,50 mm), který se vyráběl v letech 1965–1972. Dopis s nadpisem „Vážený soudruhu“ byl vyhotoven na psacím stroji československé výroby zn. CONSUL (osazeném písmem PICA s vazbou na rozteč 2,60 mm) vyrobeném v letech 1965–1966 ve slovenské mutaci.

Radek Kučera

Knihy stálé služby

Pro konec čtyřicátých a začátek padesátých let minulého století je typické, že se nedochovalo mnoho archivních materiálů na krajské a nižší úrovni, ale i pro toto období lze najít výjimky. Ve fondech Správy SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje – správa StB Praha (B1) a Krajské správy SNB – práva StB Ústí nad Labem (B4), uložených v Kanicích, se nacházejí *Knihy stálé služby Oblastní úřadovny StB Praha* (v pozdější době *Knihy stálé služby Krajského velitelství StB Praha*) a *Knihy dozorčího důstojníka StB Ústí nad Labem*. Tyto knihy mohou svým obsahem poskytnout velmi zajímavé informace o událostech, které se odehrály v širokem okolí Prahy a Ústí nad Labem. Jejich nespornou výhodou je, že se jedná o velmi podrobné zápisy. Musíme ovšem zmínit i jejich nevýhodu. Vzhledem k povaze materiálu se jedná o ohlášení různých událostí, které se až na základě tohoto ohlášení začínají vyšetřovat či jakkoli řešit, a badatel se tedy již nedozví, jak se událost dále vyvinula. Ve výše zmíněných knihách je možné nalézt velké množství zajímavého badatelského materiálu, ale jedna událost svým rozsahem a zajímavostí vyčnívá nad ostatní, a proto jsem se rozhodl ji zde publikovat.[6]

V noci ve 2.10 hodin dne 29. července 1951 přijímá stálá služba Krajského velitelství Státní bezpečnosti Praha z Krajského velitelství Národní bezpečnosti Praha fonogram s informací, že byla přepadena menší vojenská jednotka v lese u Příbrami (ubikace na vrchu „Praha“), a to teroristy vyzbrojenými samopaly. K přepadení mělo dojít ve 23.45 předešlého dne. Zpráva byla oznámena Krajskému velitelství NB Praha npor. Žídkem z (pravděpodobně vojenského) útvaru Praha-Kbely. O jak závažnou situaci se jednalo, vyplývá z množství do akce nasazených mužů. Nic nebylo ponecháno náhodě a okamžitě byla vyrozuměna vojenská posádka v Příbrami, velitelství oddílu StB a krajský pohotovostní oddíl o síle padesáti mužů a dvou

6 Archiv bezpečnostních složek Kanice, f. Správa SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje – správa StB Praha (B1), inv. j. 307 – Knihy stálé služby Krajské velitelství StB Praha – 1951.

psovodů. Dále byla zostřena hlásná služba pro kraje Plzeň a České Budějovice a byla vyhlášena pohotovost pro okresy Dobříš, Sedlčany a Hořovice. Jelikož přestřelka trvala až do jedné hodiny ranní, byla na místo odeslána posádka ze Strašic a Jinců, poznávacím znamením pro tuto akci se staly zelené rakety a také mělo být zvoleno heslo.

A zde narážíme na nedostatečnost tohoto druhu materiálu: ze zápisu se toho bohužel již více nedozvíme, tímto popis události končí. Nicméně se jedná o zajímavé informace, která badatele vybízí k hledaní dalších materiálů k popsané akci a k rozluštění konce příběhu.

Ondřej Fišr

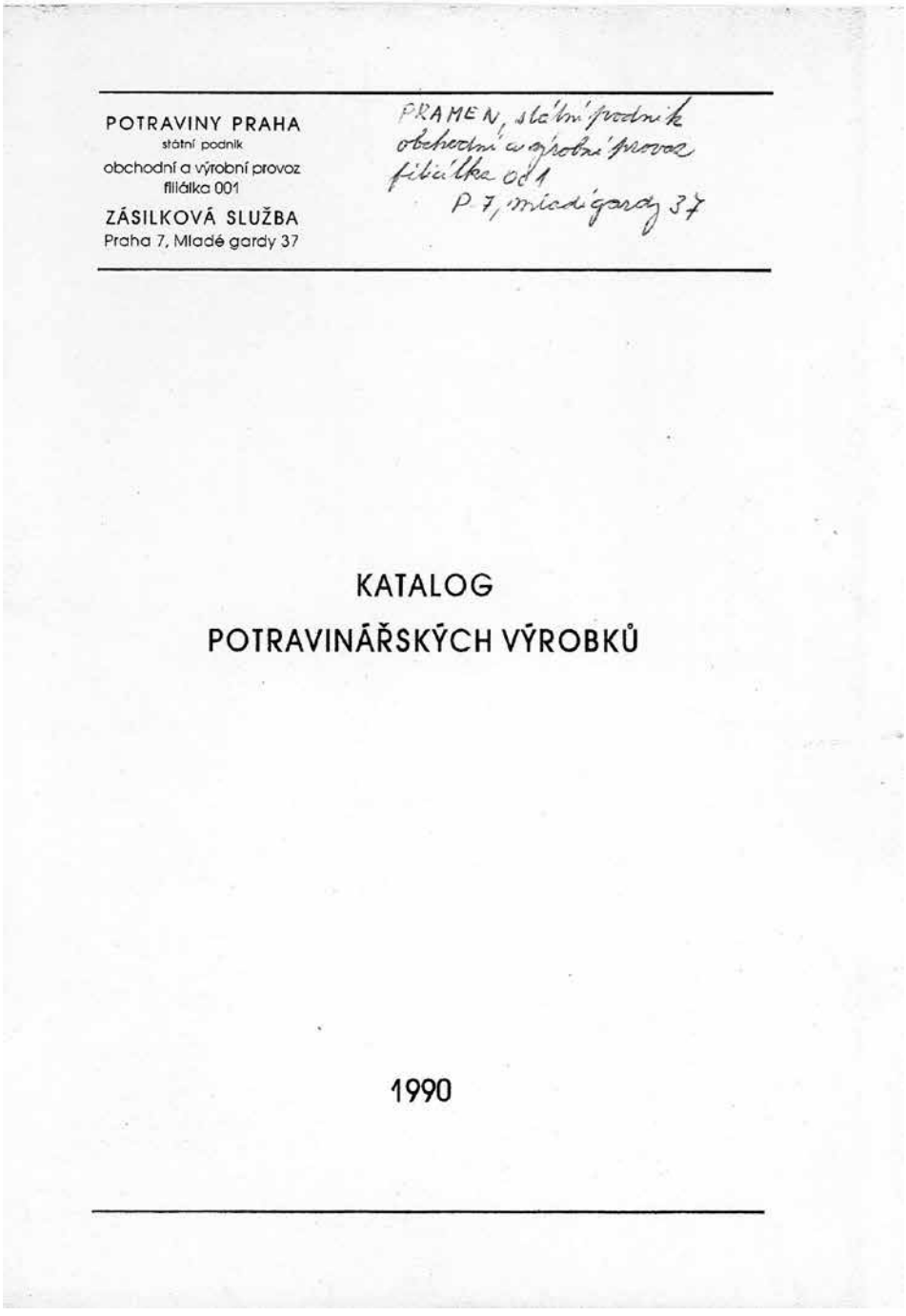
Prominentní potraviny

Jednu ze součástí Státní bezpečnosti tvořila Správa ochrany stranických a ústavních činitelů neboli V. správa SNB.[7] Její úkol byl specifický: chránit nejvyšší představitele státu a KSČ. Jeden z odborů V. správy měl na starost mimo jiné agendu hygienicko-toxikologické ochrany, jejímž cílem bylo bránit prominenty například před potenciální otravou způsobenou zkaženým jídlem nebo případným úmyslným otrávením. Dostatek kvalitních a zdravotně nezávadných potravin zajišťovala organizace s názvem Dodávková služba Praha (DSP), zřízená výnosem ministra vnitřního obchodu ze dne 28. března 1957. Ještě téhož roku byl na tento objekt zaveden u V. správy objektový svazek s krycím jménem PRAMEN, který byl veden až do konce roku 1990. Státní bezpečnost zabezpečovala prověrku zaměstnanců, prováděla ostrahu budov DSP a také vykonávala hygienickou kontrolu.

Pád komunismu postavil DSP před výzvu, jak přežít v nových podmínkách. Podnik se pochopitelně u běžných občanů netěšil dobré pověsti, o čemž svědčí anonym z ledna 1990, v němž se pisatel vyjadřoval k aktuální situaci více než kriticky: *Již delší dobu sleduji zprávy o speciálních prodejnách pro extra třídu našeho národa. Dříve si tam nakupovali komunisti, komu bude sloužit nyní? Jak se to srovnává s hlásnou demokracií, když část národa kupuje točený salám, protože je laciný, shání přední hovězí, protože je laciné, v neděli baští tlustý bůček a přikusuje brambory, kvalitou se hodící tak pro prasata. Zatímco jiní nevědí roupama, co si nechat poslat ze Západu za laciné peníze. Zbytek zřejmě se vyrovnává z poplatků obyčejných pracujících.* Protože pisatel v závěru dopisu vyhrožoval blíže neurčenými „akcemi", pokud se podnik neuzavře, byl dopis podroben rozsáhlé expertize. Autora se však nalézt nepodařilo.

Už v lednu 1990 byla navržena nová koncepce podniku a od 1. března 1990 byla DSP přejmenována na středisko Potraviny Praha – Dodávková služba Holešovice. Záměrem vedení nového podniku bylo, aby *Dodávková služba nadále zásobovala*

7 ABS, f. Správa ochrany stranických a ústavních činitelů, V. správa SNB, karton I-169.

POTRAVINY PRAHA
státní podnik
obchodní a výrobní provoz
filiálka 001
ZÁSILKOVÁ SLUŽBA
Praha 7, Mladé gardy 37

PRAMEN, státní podnik
obchodní a výrobní provoz
filiálka 001
P 7, Mladé gardy 37

KATALOG
POTRAVINÁŘSKÝCH VÝROBKŮ

1990

Předkládáme Vám katalog
vybraného potravinářského zboží.
Vydáním katalogu Vás seznamujeme
s rozsahem našich služeb, s výběrem zboží.
Byli bychom rádi, aby se katalog stal Vaší
dobrou pomůckou při sestavování objednávky.

Naší snahou bude zajistit všechny druhy zboží,
které jsou uvedeny v katalogu tak, abychom
je měli stále pro Vás k dispozici v prvotřídní
jakosti a v dostatečném množství.
Vydáním katalogu neomezujeme doplňování,
rozšiřování a obměnu sortimentu.
I nadále Vás budeme seznamovat s novinkami,
sezónním zbožím, se specialitami tuzemskými
a z dovozu, které zpestří a obohatí Váš
jídelníček.

Prosíme Vás, využívejte našich služeb
a obracejte se na nás s plnou důvěrou!
Těšíme se na Vaše objednávky!

M A S O

Telecí maso tržní sortiment	ve speciální úpravě, balené
Hovězí maso tržní sortiment	ve speciální úpravě, balené
Vepřové maso tržní sortiment	ve speciální úpravě, balené
Uzená slanina	
Droby vepřové hovězí telecí	

Konkrétní druhy masa budou upřesněny při osobní objednávce. Cena masa podle platných maloobchodních cen.

M A S O V É K O N Z E R V Y

	Kčs
Vepřové maso ve vl. šťávě	16,-
Hovězí maso ve vl. šťávě	18,-
Hovězí guláš speciál	14,60
Luncheon meat tuz.	11,-
Játrová paštika	4,-
Frankfurtské párky	20,-
Moravské lahůdkové klobásy	14,-
Šunka plech 1 lb	50,-

Masové konzervy a paštiky z dovozu - nabídka podle momentální zásoby.

Jakost zboží kontrolujeme smyslovým hodnocením i laboratorním rozborem!

U Z E N Á Ř S K É V Ý R O B K Y

		Kčs
Párky	1 kg	60,-
Špekáčky		30,-
Vuřty		24,-
Šunkový salám		60,-
Zbojnická klobása		48,-
Tlačenka světlá		32,-
Moravské uzené		80,-
Cikánská pečeně		85,-
Debrecínská pečeně		85,-
Játrový sýr - paštika		42,-
Anglická slanina		35,-
Šunka dušená		100,-
Kladenská pečeně		70,-
Vysočina salám		70,-
Poličan		110,-
Herkules		105,-
Imitace trvanlivý salám		60,-
Lovecký salám		90,-

Další trvanlivé salámy a klobásy z dovozu podle momentální zásoby.

M R A Ž E N É V Ý R O B K Y

Kapr mražený půlený	32,-
Pstruh mražený	56,-
Rybí fillé	25,-
Kuřata mražená	30,-
Husy mražené	38,-
Kachny mražené	32,-
Krůty mražené	34,-
Slepice mražené	24,-
Kuřecí řízky	60,-
Kuřecí prsa	45,-
Kuřecí stehna	45,-
Krůtí stehenní plátky	62,-

Drůbež, zvěřina, ryby-nezbytná součást pestrého jídelníčku Vaší kuchyně!

M L É K O - S Ý R Y

		Kčs
Mléko trvanlivé		5,-
Mléko kond. neslazené		6,50
Máslo čerstvé	250 g	10,-
Měkké sýry tavené 70 %		
Měkké sýry tavené 50 %		
Tvrdé sýry		

Aktuální sortiment sýrů tuzemských i z dovozu bude upřesněn při Vaší objednávce, podle momentální zásoby.

O L E J

Vegetol	16,80
Zlatý	21,-
olivový	
slunečnicový	
rostlinný	

Jedlé oleje z dovozu mají prodejní ceny stanoveny podle druhu a nabídka je při Vaší objednávce ovlivněna momentální zásobou.

M L Ý N S K É V Ý R O B K Y

Mouka hrubá	1 kg	3,80
Mouka hladká		4,20
Mouka polohrubá		4,90
Krupice hrubá pšeničná		4,20
Krupička dětská 500 g		2,40
Těstoviny zavářkové, čs. i z dovozu		cena dle druhu
Těstoviny přílohové, čs. i z dovozu		cena dle druhu

Rýže - hrách - čočka - fazole - ovesné vločky

Křehký chléb	5,-
Celozrnný chléb	5,-

S L A D K É I S L A N É P E Č I V O

z tuzemské produkce i z dovozu podle momentální nabídky

C U K R

Cukr kostky	1 kg	8,-
Cukr mocca kostky	0,55	6,20
Cukr krupice		7,30

C U K R O V I N K Y

Čokoláda - mléčná, hořká, oříšková, mandlová
Cukrovinky tvrdé, karamely, žvýkačky

Zboží z dovozu i tuzemské produkce, nabídka podle momentálních zásob. Bonboniery pro každou příležitost, tuzemské i z dovozu Vám nabídneme při sjednávání Vaší objednávky.

K Á V A - Č A J

Káva standard	100 g	24,-
Káva extra spec. vaccum mletá	100 g	28,-
Instantní káva		28,-
Nescafé	podle momentální zásoby	

Sypané i porcované čaje balené v tuzemsku i z dovozu podle momentální nabídky.

R Y B Í K O N Z E R V Y

Tresčí játra	10,-
Losos ve vl. šťávě	25,-
Kaviár nepravý	21,-
Sardelová očka	12,50
Sardinky v oleji	8,-
Šproty	9,-
Humr	80,-
Krevety	70,-

A mnoho dalších výborných rybích konzerv podle momentální možnosti dovozu Vám bude nabídnuto při Vaší osobní objednávce.

H R O Z N O V Á V Í N A

Bílá přírodní:	0,7	1/1	28,-	30,-
Müller Thurgau	0,7		28,-	
Rulandské bílé	0,7		28,-	
Sauvignon	0,7		28,-	
Tramín	0,7		28,-	
Ryzlink rýnský	0,7		28,-	
Ryzlink vlašská	0,7		21,-	
Veltlínské zelené	0,7		21,-	
Červená přírodní:				
Vavřinecké	0,7		25,-	
Frankovka	0,7		25,-	
Rulandské červené	0,7		31,-	
Kláštorné červené	0,7		25,-	

Výběr odrůdových vín provádíme přímo ve vinařských závodech.

Nejlepší partie zajišťujeme přímými dodávkamiz oblastí: Mikulov, Velké Žernoseky, Mělník, Valtice, Nitra, Pezinok.

Máme pro Vás připraven i výběr z vín ARCHIVNÍCH.

VERMUTOVÁ A KOŘENĚNÁ VÍNA z dovozu podle možnosti. Informujte se při objednávání zboží.

Šumivá vína:
Demi sec Mělník bílé
Demi sec Mělník červené
Bohemia sekt bílá
Bohemia sekt červená
Hubert sekt
Sekt SSSR
Sekt dovoz

prodejní ceny podle platných maloobchodních cen

Sledujeme produkci tuzemských a zahraničních vín. Při nákupu jsme náročni!

O C H U C O V A D L A

		Kčs
Krenex		7,-
Vegeta dovoz	.-50 kg	45,-
Vegetka čs.		14,50
Hovězí a slepičí bujony	dle momentální zásoby	
Worchester	dle momentální zásoby	
Sojová omáčka	dle momentální zásoby	
Kečupy	dle momentální zásoby	

Další sortiment OCHUCOVADEL, KOŘENÍ, HOTOVÝCH POLÉVEK v sáčku atd. Vám bude nabídnut při Vaší osobní návštěvě a nebo při objednávce zboží.

N E A L K O N Á P O J E - P I V O

Široký výběr limonád, podle výrobního programu dodavatelů. COCA COLA v plechu a další limonády a DŽUSY z dovozu Vám nabídneme podle našich dovozových možností.

Plzeň 12 %	0,33 l	4,50
Plzeň 12 %	0,50 l	6,-
Plzeň 12 %	karton	170,-

Podle možnosti nabízíme i džusy v prášku, pivo v plechu apod.

A L K O H O L I C K É N Á P O J E

Nabízíme Vám velký výběr alkoholických nápojů z tuzemské i zahraniční produkce. Při uzavírání objednávky se poraďte s našimi pracovníky.
Malý výběr z velkého sortimentu:

Becherovka	Fernet Stock	Curacao	Griotka
Gin Old Herold	Borovička	Myslivecká	Vodka
Slivovice	Stock brandy	Whisky	Brandy

Výběr Whisky, Cognacu, Vodky, Ginu z dovozu Vám nabídneme při uzavírání objednávky.

Nabízíme Vám také široký sortiment cigaret a doutníků.

Z E L E N I N A

Sortiment podle sezonní nabídky.

O V O C E

Sortiment podle sezonní nabídky.

K O N Z E R V O V A N Á Z E L E N I N A - O V O C E

Steril. hrášek	cena podle vsádkové váhy
Steril. mrkev	
Steril. hrášek s mrkví	
Steril. kukuřice	
Steril. žampiony	
Steril. cibulky	
Olivy	dle momentální zásoby
Kompot broskve	cena dle velikosti obalu a vsádkové váhy
Kompot ananas	
Kompot mandarinky	
Míchaný ovocný salát (kompot)	

Uvedené druhy konzervované zeleniny a ovoce, je pouze namátkově vybraný sortiment. V našich skladech je celá šíře konzervárenských výrobců z tuzemska i ciziny

Naši pracovníci Vám rádi při objednávce nabídnou pro Vás to nejvhodnější.

Ovocné a zeleninové konzervy máme k dispozici po celý rok!

Dobře – spolehlivě – pohotově se vynasnažíme splnit Vaše přání!

Při výběru Vám pomohou naši pracovnici, kteří jsou odborně vyškoleni!

Vaše spokojenost je pro nás nejlepší odměna za naši práci, za dobré služby!

Jeden den objednáte, druhý den dodáme. Zajistíme přesné vyřízení objednávky!

POTRAVINY PRAHA
státní podnik
obchodní a výrobní provoz
filiálka 001
ZÁSILKOVÁ SLUŽBA
Praha 7, Mladé gardy 37

OBJEDNACÍ DODACÍ A PLATEBNÍ PODMÍNKY

1. Objednávku zboží sjednáte v naší objednávkové kanceláři, buď osobní návštěvou, telefonicky nebo písemně.
   Podle Vašich požadavků bude dohodnuto místo, den a čas dodání.
2. Zboží Vám dodáme kdykoliv, přesto Vám doporučujeme, využívejte raději dny ze začátku týdne.
3. Naše zásilková služba má přednost v tom, že pro pohodlí zákazníků dodává zboží do bytu především v odpoledních hodinách do 19.00 hodin každý pracovní den.
4. Dodané zboží budete platit až při převzetí, zároveň s poplatkem za dovoz, který činí:

   hodnota zboží do 300,- Kčs ..... 30,- Kčs
   hodnota zboží nad 300,- Kčs ..... 50,- Kčs

5. Naším cílem je, aby se ZÁSILKOVÁ SLUŽBA pro Vás stala zajímavá nejen pro pohodlí, které dovozem zboží vytváříme, ale pro faktickou úsporu času.
6. Naším přáním je, aby se ZÁSILKOVÁ SLUŽBA pro Vás stala nepostradatelnou.
7. Volejte na telefonní čísla naší objednávkové kanceláře: 879 141
   879 142
8. Pište na naši adresu:

   POTRAVINY PRAHA
   státní podnik
   obchodní a výrobní provoz
   filiálka 001
   ZÁSILKOVÁ SLUŽBA
   Mladé gardy 37
   170 00 Praha 7

9. Nabídkové listy si vyzvedněte osobně na naší adrese.

státní a ústavní orgány, celospolečenské akce, zahraniční delegace a případně také akreditované diplomatické pracovníky. Navíc bude s patřičnou přirážkou provádět zásobování běžných spotřebitelů. Dále bylo záměrem více se orientovat na komerční činnost a pultový prodej pro běžné zákazníky a vyskytly se úvahy o budoucím převedení na akciovou společnost. Z této doby pochází i katalog potravinářských výrobků z roku 1990, které bylo možné si objednat a nechat doručit přes zásilkovou službu, fungující v rámci reformované DSP. Z ceníku je patrná výše zmíněná „patřičná přirážka", která převyšovala tehdy ještě relativně jednotné ceny někdy i o desítky procent. Například 1 kg másla stál dle zdrojů ČSÚ v roce 1990 67 Kčs, zatímco DSP jej nabízela za rovných 100 Kč. Jaký byl o služby zájem, bohužel z pramenů nevyplývá.

Veronika Chromá

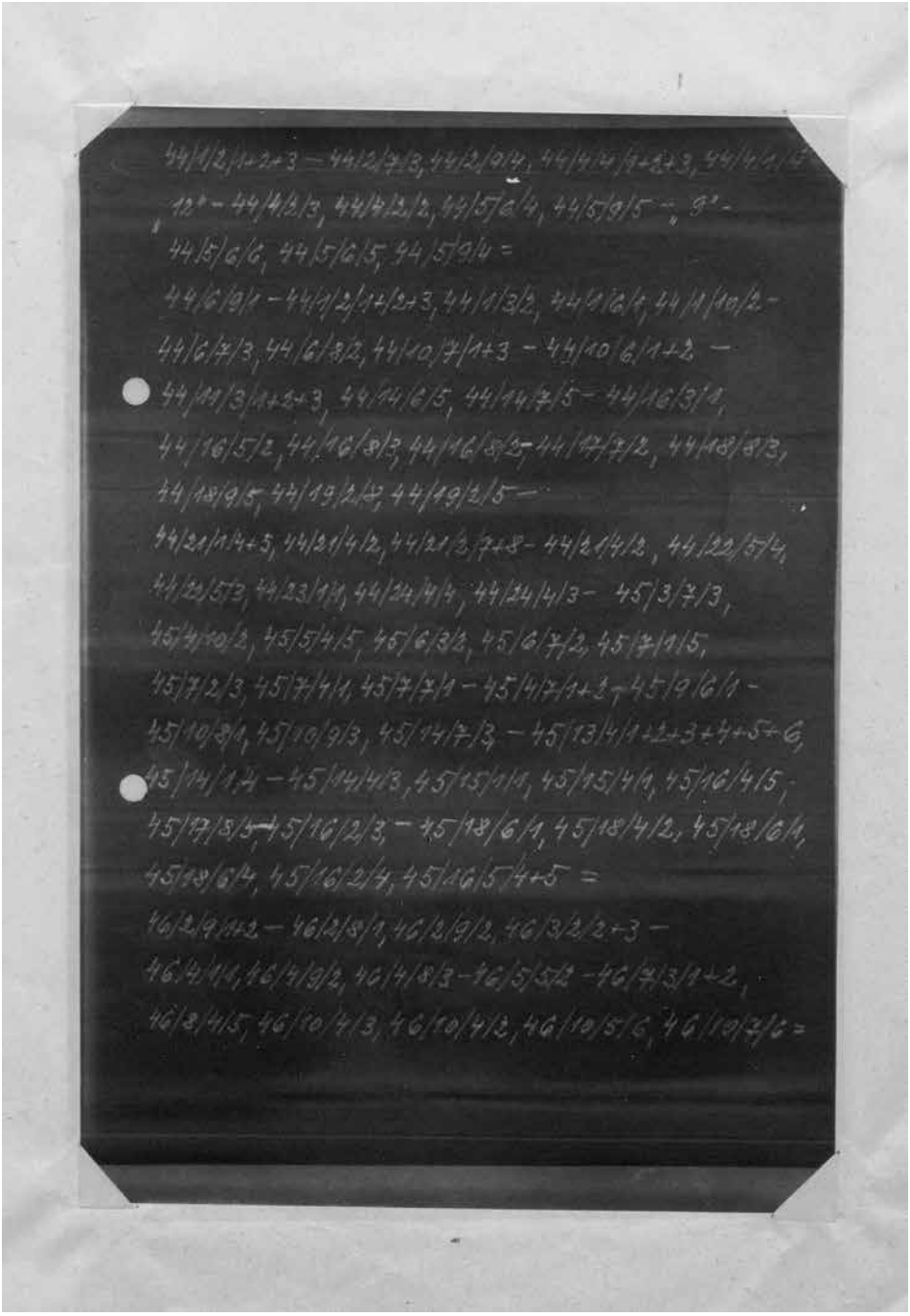
Šifruj podle Babičky

Vyšetřovací spis arch. č. V-2016 MV[8] z roku 1956 obsahuje jednu z žalob proti sokolským funkcionářům, kteří „nesouhlasili se sjednocením tělovýchovy v Československu" po komunistickém převratu v roce 1948 a – řečeno dnešní terminologií – s „vytunelováním a neutralizací" sokolské myšlenky a připravovali se na obnovu České obce sokolské, která by se uskutečnila po změně poměrů. Vyšetřování Státní bezpečnosti se týká jejich protikomunistické odbojové činnosti v první polovině padesátých let.

Předtím než na podzim 1953 odešel významný činovník Sokola Evžen Köppl z obavy před zatčením do exilu, domluvil se se svými spolupracovníky na budoucím spojení s domovem. S Marií Petrlíkovou dohodl heslo INAR pro zasílání zpráv do ČSR prostřednictvím relace „Vzkazy domovu", vysílané Svobodnou Evropou. Marie Petrlíková od něho přijala knihu od Boženy Němcové „Babička", podle které ji naučil šifrovat zprávy s šifrovacím klíčem. S heslem i způsobem šifrování seznámila dalšího spolupracovníka Stanislava Petra. V šifrovaných dopisech oznamovali Köpplovi slyšitelnost hesla, informovali ho o zatčení bývalých sokolských funkcionářů a o průběhu spartakiády a rozšiřovali mezi svými známými zprávy zahraničního rozhlasu a letáky. Petrlíková byla Köpplem také pověřena, aby získala historické sokolské prapory a tajně je zaslala do USA, ale to se jí nepodařilo.

Ve vyšetřovacím spise Marie Petrlíková na dotaz, jak prováděla šifrování, uvádí: *Šifrovací klíč sestával z čísel, která nahrazovala písmena, dále označení křížkem znamenalo pomlku ve slově. Šifrovací klíč byl napsán na dopisním papíře velikosti asi 15 x 20 cm, ručně tužkou. Krátce před svým zatčením jsem ho spálila v kuchyňských kamnech.* A pokračuje: *Nejprve jsem si na papír napsala zprávu, kterou jsem chtěla zašifrovat v normální dopisní formě, v poznámkách v české řeči. Pak jsem vzala šifrovací klíč a jednotlivá písmena z poznámek jsem přeměňovala podle klíče na čísla, která*

8 ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. V-2016 MV.

MINISTERSTVO VNITRA

POŠTOVNÍ ÚŘAD PRAHA

č. A/8-00170/20-56.
Při odpovědi uveďte vždy toto číslo jednací

V PRAZE dne 22. února 1956.

Věc : Dešifrace dopisu.

Ministerstvo vnitra předkládá k soudnímu jednání dešifrovaný text dopisu, zabaveného u Marie PETRLÍKOVÉ. Šifrování bylo prováděno podle textu knihy B. Němcové "Babička", vydané jako první publikace Státního nakladatelství krásné literatury vydané v lednu 1953.

Text dopisu :

- Žena a dcera celou noc vyslýchány. Kladeny bezvýznamné otázky v intervalu až " 2 " hodin. Zákaz o tom mluvit. Pak propuštěny. Petr nevyslýchán. Všeobecná znechucenost. Čeká se co bude dále. Někde se připravují a dělají seznamy !! Upozorni na nesmyslnost takového jednání. Čekám dopis. Jsem mužem, kterému chceš znovu psát. Nic jsem dosud nedostal. Zdá se, že se něco chystá ve finanční správě. Jsme opatrni a důvěřujeme.
Šťastný Nový rok přeje Petr.

Jan dostal " 12 ", Máša " 9 " let.
O Janovu ženu se stará jeho bratr. Jedna dcerka Viktorova je u své babičky, druhá u tetičky. Je tedy vše v pořádku. Honzíkova skupina pokud vím : Máša, Kadeřábková, Trsková. Viktorova : Vacek, Krátký, Kasal, na Slovensku Kovačík " 7 " let. V Brně Teplý.

Máme posílat sokolský materiál ?

Zdraví Manka. -

jsem zapisovala do dopisu. Čísla v uvozovkách znamenala léta, na která byli jednotliví členové Sokola odsouzeni. Rovnítko značilo konec věty, pomlka konec odstavce. Fotokopie z vyšetřovacího spisu zde zveřejňujeme.

V následném soudním procesu byli odsouzeni Marie Petrlíková, Karel Báša, Stanislav Petr a Metoděj Paul, a to za pomoc k opuštění republiky, sdružování proti republice, pobuřování proti republice a správní přestupek. Padly rozsudky odnětí svobody nepodmíněně: Petrlíková 3 roky, Báša 2 roky a 9 měsíců, Petr 1 rok a Paul 2 roky a 6 měsíců, a dále vedlejší tresty (všem byla odňata čestná občanská práva a museli uhradit náklady trestního řízení ad.).

Petr Jarolímek

Zmizení Miloše Cettla alias Oskara Bergmana

Jméno Miloš Cettl může být celkem neznámé, pozorný čtenář ovšem postavu zaznamenal v životopisném rozhovoru Jana Lukeše s Karlem Peckou v knize Hry doopravdy, kde je anonymně vzpomenuta jako tchán Peckova spolupracovníka Františka Sádka. A ve slavném Peckově románu Motáky nezvěstnému, jenž je strhující výpovědi o padesátých letech, je pak Sádek v postavě Nesládek a tchán Cettl jako major Cekl. V románu i realitě měl Cettl zajistit Peckův útěk přes hranice, ovšem v obou případech vychází jako osoba, která s vysokou pravděpodobností Peckův útěk prozradila StB a umožnila tak jeho zatčení hned na nádraží v Tachově v květnu 1949. Nemilosrdnou ironií osudu se tak připravil i o zetě a dceru o manžela, protože Sádek byl zapojen do vydávání ilegálního časopisu Za pravdu právě s Peckou, a v následném procesu dokonce dostal o rok vyšší trest než Pecka (12 let). V Motácích nezvěstnému tak tchánovu roli baladicky komentuje další odsouzený Láďa Babiak slovy: *Kletě, držím hlavu svého zetě.*

Cettlův příběh je zčásti zachycen v článku Petra Blažka „Podkopávejte ze všech sil dnešní režim" v časopise Paměť a dějiny č. 1/2007, podrobným způsobem pak v hesle Miloš Cettl alias Oskar Bergman v elektronickém projektu ÚSTR Dokumentace usmrcených na československých státních hranicích 1948–1989, dostupném na adrese http://old.ustrcr.cz/cs/usmrceni-statni-hranice-portrety (stav ke dni 22. září 2023). Je zde popsána kariéra původně profesionálního vojáka první republiky, který se od třicátých let dvacátého století živil různým způsobem, v každém případě posléze jako tajný spolupracovník více tajných služeb, po druhé světové válce pak československé (jedním z řídících orgánů byl Štěpán Plaček). Pro tuto činnost mu byla zřízena paralelní identita, včetně dokladů a alternativního bydliště, pod jménem Oskar BERGMAN. Po únoru 1948 byl nasazován různě, posléze jej převzal odbor „Z" s úkolováním zvláště na SRN, ale i na jiné státy s využitím legendy o obchodování se dřevem. Je třeba připomenout, že Miloš Cettl byl ženatý a měl pět dětí, což mu nebránilo žít paralelně s milenkou, která jej ovšem nazývala Oskarem BERGMANEM (i když pravé jméno zřejmě věděla) a byla jím přesvědčena

k podpisu spolupráce s StB. Nejspíše nedostatek peněz ho vedl k přivydělávání si převáděním přes hranice, což mu mohlo ulehčovat i povolení ke vstupu do pohraničního pásma, zajištěné řídícím orgánem. A to se mu stalo osudným, v lednu 1951 byl na hranicích u Tachova zastřelen hlídkou PS při pokusu převést za úplatu manželský pár.

Vzhledem k tomu, že v dané chvíli vystupoval jako Oskar BERGMAN, zůstala jeho pravá identita známa jen zasvěceným příslušníkům StB a Miloš Cettl zmizel. Milenka byla po krátkém vyšetřování přesvědčena o BERGMANOVĚ útěku do zahraničí, Cettlova dcera Věra se v roce 1951 při přímém dotázání dozvěděla totéž, ovšem pro „postavu" Cettla. Tak dosud zveřejněný příběh končí, a to s otázkou, zda se rodina vůbec kdy dozvěděla o osudu otce. Jenže archivy pořád skrývají překvapení, v tomto případě v archivním fondu Inspekce ministra vnitra (ve svazku ABS, f. Inspekce ministra vnitra, značka A 8/2, inv. jednotka 92, Vlčková Marta, nar. […] – šetření k osobě Cettl Miloš, krycí jméno BERGMANN Oskar).

Cettlova zákonná manželka Milada totiž před svou smrtí v roce 1952 sdělila dětem Cettlovo krycí jméno Oskar BERGMAN i některé podrobnosti o jeho spolupráci s Ministerstvem vnitra včetně jmen tehdejších řídících orgánů a telefonního spojení na ně. Po čtrnácti letech se tak 28. června 1966 obrátil na ministra vnitra dopisem Miloš Cettl mladší, který – jak uvádí – *v den svých třicátých narozenin* by rád získal informace o *domněle zmizelém otci*. Jeho žádost vyvolala rozruch, zvláště právě kvůli vědomostem, které o otci měl a zjevných pochybnostech o oficiální verzi. Jak je ručně poznamenáno ve spisech: *Podle náznaků Cetl* [sic] *něco ví, že se na hranicích „mohlo střílet", nic konkrétního neuvedl.* S Cettlem byl 17. srpna 1966 proveden pohovor na krajské správě SNB v Ústí nad Labem za přítomnosti pracovníka inspekce ministra náčelníka. Cílem bylo hlavně zjistit rozsah jeho povědomí o činnosti otce a následně mu bylo oficiálně sděleno, že ministerstvo o něm nic neví a je považován za uprchlého. Sám Cettl to o dva roky později lapidárně shrnul, že mu bylo pracovníkem řečeno, *že případ mého otce byl a je natolik složitý, že se nemohu dozvědět skutečnost a že je zbytečné, abych se obracel na jiné instituce. Na závěr uvedl, abych se s celou otázkou smířil.*

To Cettl mladší ovšem neudělal a nový dotaz vznesl osobně při jednání s inspekcí ministra na KS SNB v Ústí nad Labem 21. března 1968. Podle záznamu shrnul předchozí jednání a zopakoval, že mu nejde o odhalování nějakých tajemství, ale skutečný otcův osud, o němž zopakoval, že jeho spolupráce a přecházení přes hranice mu byla známa. Ruční přípis k záznamu tentokrát zněl: *vytěžit materiály a plně seznámit s tím, co se stalo*. Shromážděné materiály potvrdily StB dávno známou skutečnost, že Cettl byl zastřelen 23. ledna 1951, ovšem i to, že je nadále veden v Ústřední evidenci obyvatel jako uprchlý, stejně jako u I. zvláštního odboru v evidenci „U" (uprchlíci). Zároveň bylo zjištěno, že není známo místo, kde je pohřben, pravděpodobně mělo jít o hřbitov u bývalé obce Pavlův Přední Studenec, v matrice ovšem není BERGMAN/Cettl uveden. Dne 15. června byl pak v Praze Miloš Cettl mladší ústně seznámen s tím, že otec byl zastřelen zmíněného dne na hranicích, kde měl bez vědomí

příslušníků Ministerstva vnitra (a za peníze) převádět dvě osoby, jejichž jména mu nebyla sdělena. Jak záznam uvádí, *Cettl prohlásil, že toto vysvětlení je dostačující a tím považuje svoji žádost ze strany ministerstva vnitra za vyřízenou* [sic].

Za vyřízenou ji ovšem nepovažovala Cettlova sestra Marta Vlčková, která případ znovu otevřela 23. ledna 1969 (tedy ve výroční den otcovy smrti) návštěvou rehabilitační komise MV v Praze. Uvedla, že i jí je známo, že otec pracoval pro rozvědku Ministerstva vnitra jako Oskar BERGMAN, přitom normálně docházel do rodiny a v prosinci 1950 měl odjet do Německa. Vysvětlení, které bylo poskytnuto před časem bratrovi považovala za nedostatečné, neboť otcovu smrt nemá rodina ničím prokázanou. V tomto případě byla vzhledem k tomu, že materiály již byly shromážděny, ústní odpověď promptní. Již 29. ledna na Ministerstvu vnitra slyšela to samé co její bratr, ovšem dozvěděla se i to důležité. Příslušníci totiž přiznali, že nevědí, kde je pochován, což právě chtěla zjistit. Ale ani v tomto případě nezískala přes otevřeně formulovanou žádost písemné potvrzení smrti. Takže reálně neexistující Oskar BERGMAN zůstal v neoznačeném hrobě v Českém lese a skutečný Miloš Cettl kdesi ve světě.

Jaroslav Cuhra

Jmenný rejstřík

zahrnující jména krycí a falešná (uvedena velkými písmeny)

A

Adamčík, Vincenc 113
ALEGRO viz Kolář, František
ALEXANDER 156
Austinová, Emma 27

B

Bacílek, Karol 97, 98
Bančák, Lubomír 205
Barák, Jaroslav 124, 139
Barák, Josef 124
Baráková, Františka 124
Barák, Rudolf 75
Barbaš, Pavel 132
BARON viz Šmída, Jan
Barteček, Jiří 194, 217–222
Bartovská, Julie 128
Bastl, Zdeněk 155
Bečvář, Rudolf 193
Bělohoubek, Antonín 198
Beluš, Imrich 178
Beneš, Edvard 18, 33, 34
Beran, Josef 49, 50, 52, 54, 55, 62, 64, 68
Beran, Vladimír 171
Bergman, Oskar 108
Bernášek, Jan 121
Beznák, Rudolf 196
Bláha, Jiří 201
Boček, Bohumil (krycí jméno CHODSKÝ) 20, 22, 34
Bogataj, František 104
Borkowicz, Leonard 160, 161
Borovcová, Alžběta 109
Borovec, Alois 109
Borovec, Emil 109, 136
Boukal, Jan 49, 54, 72
Boukalová, Marie 110
Brabec, Karel 72, 73, 74
Brandl, Miloš 108
Braněk, Pavel 150
Broszkowitz, Vlastimil 218–221
Buzrla, Alois 22

C

Castro, Fidel 150
Ciencala, Jiří 220
Ciencal, Jiří 218, 219
Cupian, Luděk 185

Č

Čapek, Karel 119, 120, 121
Čaplár, Anton 202
Čársky, Jozef 55, 57, 62
ČEBO 152, 156
Čepela, Petr 222
Čepička, Alexej 45, 49, 52–54, 56
Čepičková, Marie 130
Čihák, Josef 54
Čipková, Julie viz Kořistová, Julie
Čopík, Pavol 170, 189
Čuraj, Lubomír 207

D

Daszkowski, Eugeniusz 161
Dieška, Jan 76
Dobija, Antonín 213

Dolek 56
Doležal, Vladimír 183
Dorošenko, Vladimír 162
Doubrava, Jan 107
Doubrava, Jaroslav 104, 105, 107–111, 136
Doubravová, Marie 116
Doubravová (roz. Nádvorníková), Anna 107
Doubravová, Vlasta 107
Douša, František 153
Drapela, Viktor 62, 64
Drápka, Břetislav 220, 221
Drbohlav, Rudolf 104
Drtina, Prokop 33, 34
DUB 156
Dúbrava, Jozef 205
Dvořák, Antonín 49

E

Eibl, František 200
Eltschkner, Antonín 57
Esteřák, Evžen **9–44**
Esteřák, Evžen ml. 13, 14, 27–32, 40, 41, 43, 44
Esteřák, Jan 9, 12, 42
Esteřák, Jan ml. 9
Esteřáková, Barbara 28
Esteřáková, Jindřiška 28
Esteřáková (provd. Norková), Jana Helena 14, 32, 39, 41, 42, 44
Esteřáková (provd. Šolcová), Marie 9
Esteřáková (provd. Toulová), Marta 9
Esteřáková (roz. Mallett), Eunice (Judy) 27, 35, 37, 39–41, 43, 44
Esteřáková (roz. Struhačová), Antonie 9
Esteřáková (roz. Šípková), Jana 11–14, 16, 28, 43
Esteřák, Rudolf 9

F

Fanta, Antonín 173
Fanta, František 75
Fiala, Karel 75
Fictum, Josef 123
Fierlinger, Zdeněk 54–58
Fischer, Richard 15
Flégl, Vladimír 110
Flégr 156
Flossman, Karel 75
Fojtů, Antonín (Antoni) 147, 150, 161
Fraňková, Alžběta 116
Fryč, František 20

G

Gajdoš, Petr 220–222
Gavenda, Štěpán 104
GIN 156
Glovaň, Roman 193
Gnip, Jan 200
Gonos, Dušan 225
Gottwald, Klement 45, 49, 110, 131
Gregor, Antonín 149
Gregor, Marian 174
Grešš, Jan 191

H

Hádek, Josef 52
Hajduk, Miroslav 184
Hajduk, Pavel 182
Hamrozi, Gustav 179
HANKA 156
Hansal, Otto 203
Harasko, Ján 113
Hasil, Josef 104
Hauer, Bohumil 121
Havel, Václav 41

Haviar, Peter 182
Havlíček, Vladimír 180
Hejda, Jiří 75
HELAS 152, 153
Heller, František 75
Henkses, Jan 123
Herbrich, Petr 207
Hernik 152
Herynk, Jaroslav 99
Hlad, Ladislav 64
Hlouch, Karel 54
Hlůže, Josef 189
Hodaň, Miroslav 175, 208–212, 214–217
HODEK viz Korynta, Augustin
Hodonínský, František 75
Hoffman, Josef 72, 76
Hoffman, Stanislav 46, 57
Holacký, Miloš 182
HOLAN 152, 153
Holemý, Jan 123
Holotina, Antonín 112
Holotina, Jaroslav 104, 105, 112–114, 116, 117, 137, 138
Holotinová, Marta 112
Holotinová (roz. Miková), Anna 112
Holub, Jiří 210
Homolka, František 162
Horáček, Rudolf 204
Horáková, Milada 130, 132
Hořák, Jiří 192
Hořák, Ladislav 213–215
Hořáková, Eva 214–216
Hoser, Johann 211, 215
Hromádko, Oldřich 124
Hrubý 63
Hrusik, Juraj 153
Hujdič, Ján 224–226, 228
Husák, Gustáv 155, 156
Hvožďáková, Ludmila 214, 216
Hykl, Libor 219–222

Ch

Chlebák, Bohuslav 123
CHODSKÝ viz Boček, Bohumil
Chomutovský, Jan 121
Chovančík, Milan 196, 224–230
Chvástek, Dušan 201

I

Ilko, Jozef 186, 187
Imriško, Štefan 175, 212–214, 216
Ingr, Sergěj 21, 37

J

Jadrná, Marie 58, 60, 61, 64
Janík, František 121, 122
Janouch, Jiří 122, 123, 126
Janoušek, Jaroslav 155
Jansa, Milan 118
Jareš, Václav 121
Jarolímek, Stanislav 54
Jaruzelski, Wojciech 159
Jebavý, Josef 194
Jeleň, Oskár 92
Jeřábek, Vladimír 121
Jeřábek, Vladislav 121, 122
Jeřábková (roz. Vitáková), Vlasta 121
Jeřábková, Vlasta 121, 122
Jež, Bohumil 214, 215
Jindra, Josef 121, 122
JOSEF 156
JÓZEK 156

K

KABÁT viz Trochta, Štěpán
Kabilka, Petr 206

Kadainka, Jaroslav 76
Kaláb, Zdeněk 132
Kalfiřt, Jiří 121
Kantner, Antonín 155, 162
Kantor, Jan 114
Kantor, Pavel 114, 137
Kašák, Ernest 195, 224–230
Kašpar, Jan 170
Kašpar, Jaroslav 104
Katek, Charles 104
Kejřová, Marie 125
Kelemen, Josef 212
Kerhart, Josef 58, 64
Klabík, Václav 72, 73, 75
Klíma, Zdeněk 121
Klír, Vilém 180, 232
Kněžínek, Karel 121
Kobylińska, Danuta 161
Kocur, Jiří 219
Kočí, Josef 116
Kodera, Vojtěch 63
Kodet, Jiří 125, 126
Koďousek, Josef (krycí jméno MALÝ) 215
Köhler, Jan 195
Kolárová, Kolárová 121
Kolář, Alois 127
Kolář, František 74
Kolář, František (krycí jméno ALEGRO) 72, 73
Kolařík, Otto 125
Kolínko, Jiří 114
Komárek, Josef 123
Konopáč, Jiří 118–121
KONSTANTIN 152, 153, 156
Kopecká (provd. Holotinová), Jindřiška 112, 117
Kordina, Zdenek 21
Korynta, Augustin (krycí jména PLAČEK, HODEK, OREL, LUKAVSKÝ) 47, 72–76
Korynta, František 72
Korynta, Václav 72
Koryntová, Augusta 72
Kořista, Jaroslav 28
Kořistová, Alena 28
Kořistová (roz. Čipková), Julie 28
Kotrík, Gustav 175
Kotva 76
Kout, František 171, 172
Koval, Josef 62
Kovalová, Marie 60–62, 64, 65
Kozlovský 219
Králík, Jiří 152
Králík, Vladimír 153
Krčmář, Václav 184
Krejsa, Václav 123
Kremla, Jaroslav 116
Kremlička, Gustav 116
Krnínský, Josef 75
Kronus, Antonín 117
Kronus, Miloslav/Miroslav 104, 106, 117–123, 125–127, 135, 138, 139
Kronusová (roz. Zajíčková), Albína 117
Krutílek, František 55, 58, 60, 64
Křenek, Oldřich 187
Křižan, Jiří 75
Kubánek 225
Kubíček, Josef 63
Kubík, Petr 183
Kučera, Jan 15
Kulač, Jaroslav 54
Kunc, Jiří 181
Kuška, Josef 63
Kuthan, Václav 72, 73, 74
Kyncl, Jan 173
Kysela, Jaroslav 122, 123, 126
Kyselý, Jiří 227, 228

L

Laube 55
Lazík, Ambróz 49, 53, 55, 57
Ledóchowski, Antonio 162

Ledvinka, Jaroslav 75
Ligač, Ján 199
Littmann, Tibor 22
Liva, Ottavio de 59, 62, 63
Lopaur, Zdeněk 171
Lorenčič, Alois 227
LUKAVSKÝ viz Korynta, Augustin

M

Macejko, Josef 123
Macek, Alois 123, 124, 126
Maciejewicz, Konstanty 160, 161
Madarász, Vojtěch 194
Machalka 67
Mach, František (krycí jméno RYBÁŘ) 202
Mach, Jaroslav 188, 232
Majer 73
Majer, František 159
Majchút, Ján 174, 175, 212, 213
Makała, Jerzy 153
Mallett, Alfred 27
Mallett, Eunice viz Esteřáková, Eunice
Mandl, Antonín 54
Marek, Jiří (krycí jméno NOSEK) 211
MARIE 156
Martinů, Vojtěch 67
Matoušek, Kajetán 64
Maurer, Alfréd 123
Metlička, František 75
Mičica, Ján 193
MÍLA 156
MIROSLAV 156
Moravčík, Vojtěch (krycí jméno VOJTA) 156
Moravec, František 20, 104
Mrázek, Josef 22
Mrtvý, Václav 54, 58
Mucha, Jan 213
Müller, Silvestr 107

N

NÁMOŘNÍK 152, 153
Nedbal, Antonín 72, 73, 74
Nedůchal, Stanislav 173
Nikodým, Miroslav 190
Norek, Bohumil 32
Norková, Jana 32
Norková, Miloslava 32
NOSEK viz Marek, Jiří
NOVÁK 152
Novák, Alfréd 115, 120, 138
Novák, Emanuel 75
Novák, František 64, 65, 120
NOVAK I 156
NOVAK II 156
Novák, Jaroslav 74, 75
Novák, Josef 123
Novák, Rudolf 75
Novosa 112
Novosad, Josef 63
Novotný, Antonín 70, 77
Nýdrle, Oldřich 185
Nygryn, Stanislav 75

O

Ocásek, Zdeněk 214–216
OLEG 156
Oliva, Eduard 53, 56, 57, 59, 63, 68
Olša, Josef 204
Onderek, František 55
Opasek, Jan Anastáz 54
OREL viz Korynta, Augustin

P

PACHMAN, Rudolf viz Ryjáček, Karel
Paleček, Karel 20
Pališčák, Bertin 121, 122

Pališčák, Jan 121
Pánský, Stanislav 120
Pařízek, Eduard 152
Patěk, Jaroslav 120
PÁTÝ, Otakar viz Kašpar, Jaroslav
Patzák, Evžen 125
Pavelčák, František 176
Pavlíček, František 129, 130
Pekelský, Vladimír 119
Pelhřimovský, Eduard 121
Peřina, Stanislav 75
Pešík, Jiří 181
Peters, Gerhard 123
PETR 152
Petrin, M. 150
Petruš, Ján 174, 212, 213
Pevný, Václav 123
Pícha, Mořic 55, 57
Pinter, Gabriel 197
PIRÁT 152, 153, 156
Pius XII. 62
PLAČEK viz Korynta, Augustin
Plojhar, Josef 50, 57
Podaná, Jana 58
Podlena, Vladimír 160, 162
Poláček, Metoděj 75
Polakovič, Dominik 219
Poliach, Antonín 199
Poucha, Josef 75
Pracna, Jaroslav 123
Prášek, Josef 121, 125
Prchala, Lev 18
Procházka 208, 210, 216
Prokeš, Bořivoj 156
Pruner, Ctibor 75
Přibil, Květoslav 203
Psár, Jan 178
Puna, Rudolf 178
Putna, Jaroslav 162
Pužík, Josef 120

R

Rabas, František 53, 58, 59, 63, 67
Rafael, Karel 221
Rais, Vlastimil 123
Rambousek, Antonín 123
Rezek, František 92, 97
Ringel, Vlastislav 150
Robl 131
Roh, Antonín 75
Rosinová, Vlasta 214
RUDOLF 156
Rusňák, Milan 159, 161
Růžička, Josef 114
RYBÁŘ viz Mach, František
RÝDL viz Ryjáček, Karel
Rydrych, Jan 175, 176
Ryjáček, Karel (krycí jméno RÝDL, PACHMAN) 104, 127–135, 139, 140
Ryjáček, Karel st. 127
Ryjáčková (roz. Kosová), Marie 128
Ryjáčková (roz. Žofková), Božena 127
Ryneš, Miroslav 75

Ř

Řehák, Jan 116
Říha, Miroslav 152
Římánková, Zdeňka 218

S

Sadil, Karel 125
Salajka, Ludvík 121, 122
Salzmann, Pavel 176
Samek, Jan 121, 122
Sasina, Stanislav 75
Sedlák, Josef 118, 121, 122
Sekyra, Martin 108
Schabe, František 109

Sirowatka, Josef 172
SKALICKÝ 156
Skoupý, Karel 52, 54
Sladký, Antonín 129, 132
Sladký, Václav 128
Slezák, Ambrož 115
Slezák, Jindřich 115
Slezáková (roz. Vidličková), Ludmila 115
Sobierajska, Halina 161
Sokolík, Antonín 160
Soušek, Zdeněk 188
Spodník, Ján 181
Stehlík, Antonín 55
Stehlík, Josef 132
Stein, Erik 23
Stejskal 226
Stránský, Jaroslav 26
Struhačová, Antonie viz Esteráková, Antonie
Svatoš, Ladislav 72, 73, 74
Svoboda, Ludvík 18, 19, 21, 33, 34, 43
SÝKORA 152
Sýkora, Zdeněk 119–122

Š

Šafařík, Miroslav 155
Šamárek, Stanislav 63
Šeda, Alois 104
Šedivý, Jindřich 188
Šíma, Bohumil 75
Šimák, Otomar 75
Šimková, Dagmar 75
Šípek, Jan 12, 13
Šíp, Jaroslav 74, 75
Šípková, Jana viz Esteráková, Jana
Šípková, Johanna 13
Šipula, Štefan 123
Škvára, Eduard 130, 131, 140
Škvára, Evžen 130, 131
Šmídl, Josef 58, 59, 62, 64
Šnajdar, Štěpán 64, 65
Šolcová, Marie viz Esteráková, Marie
Špelina, Oldřich 131, 140
Špelina, Václav 131
Špelinová (roz. Šmídová), Barbora 131
Šrámek, František 179
Šrubař, Josef 123
Štafurík, Josef 190
Štefánek 225
Štěpán, Daniel 122, 123
Štěpán, Karel 119–122
ŠTĚTÍN 156
Šubrt, Václav 47, 72
Šugar, Jan 221
Švec, Otakar 54

T

Tajovský, Bohumil Vít 69
TIBOR 156
Tichý, Oldřich 20
Tippl (Typpl), Václav 122–126
Tiso, Jozef 131
Tišťan, Emil 191
TOM 152, 153
Tománek, Jaroslav 72, 75
Tornai, Imrich 177
Tošner, František 125
Toufar, Josef 53
Toula, Jan 28
Toulová, Marta viz Esteráková, Marta
Trochotová, Anna 54
Trochta, Josef 70, 71
Trochta, Štěpán (krycí jméno KABÁT) **45–77**
Trochtová, Anna 55, 67, 70, 71
Tuček, Čestmír 121
Tůma, František 92, 96
Tvardík, Alois 155, 156
Tvrdá, Filoména 63
Tyleš, Ladislav 123
Tyraj, Antonín 173
Tyraj, Jiří 174

U

Uherský, Vladimír 184
Urban 225
Urban, Dimitrij 121

V

Vacek, František 118–122, 135
Vacek, František ml. 121
Vacek, František st. 121, 122
Vacková, Růžena 58, 60, 61, 64
Vácval, Koloman 224
Valenta, Arnošt 29
Valenta, František 205
Valtera viz Lorenz Bedřich ml.
Vaněk, Petr 205
Vejmělek, Vlastimil 122, 124, 126
Velát, František 75
VENDA 156
Vesel, Mirko 131
Viest, Rudolf 26
Vích, Martin František 75
Vláčil, František 192
Vlasta Nováková viz Pokorná, StB
Vlček, František 53, 58, 59, 63, 67
Vogel, Oldřich 125, 126
VOJTA viz Moravčík, Vojtěch
Vojtek, František 63
Vondrák, František 110
Vondráš, Jan ml. 129, 132
Vondráš, Jan st. 132
Vondráš, Jiří 129
Vondrys, Jan 75
Vrzal, Jiří 97

W

Werner 119, 121
Weyrich, Hugo 20
Winterstein, Otto 34
Wirflink 129, 130, 131
Wojnarowski, Willi 153

Z

Zahrádka, František 106
Zajíček, Karel 120
Zapletal, Jaroslav 15
Zápotocký, Antonín 55–67
Zárecký, Rudolf 112
Zavoral, Jan 110
Zbrojová, Marie 60, 62
ZDENĚK 157
Zeiselowá, Ida 129
Zela, Stanislav 54, 69
Zeman, Jaroslav 53
Zmrzlík, Alois 58
Zouzal, František 206
Zvoník, Pavel 197

Ž

ŽELVA 152, 153
Žemla, Jan 121
ŽIŽKA 153

Seznam zkratek

ABS – Archiv bezpečnostních složek
AIPN – Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Archiv Ústavu národní paměti, Polsko)
AMSZ – Archiv Ministerstva zahraničních věcí Polské republiky
AMZV – Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR
APS ZSP-S – Archiwum Państwowe w Szczecinie Zespół Portu Szczecin-Świnoujście
ASPP – Archiv Salesiánské provincie Praha
bPS, bps – brigáda Pohraniční stráže
CIC – Counterintelligence Corps (Kontrašpionážní sbor, USA)
CMVKD – Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva
ČNP – Československá námořní plavba
ČSA – Československá armáda
ČSČK – Československý červený kříž
ČSFR – Česká a Slovenská Federativní Republika
čsl. – československý
ČSLA – Československá lidová armáda
ČSNS – Československá strana národně socialistická
ČSR – Československá republika
ČSSR – Československá socialistická republika
ČSÚ – Český statistický úřad
DSP – Dodávková služba Praha
DZ – drátěný zátaras
EDZ – elektrifikovaný drátěný zátaras
ERU – Economic research unit (Jednotka zpravodajského výzkumu)
f. – fond
FMV – Federální ministerstvo vnitra
FMZV – Federální ministerstvo zahraničních věcí
FS – Finanční stráž
GK – Generální konzulát
GP – Grenzpolizei (Pohraniční policie, Německá demokratická republika)
HM – hraniční mezník
HS – hlavní správa
KGB – Komitět gosudarstvennoj bezopasnosti (Výbor státní bezpečnosti, SSSR)
KIS – Kulturní a informační středisko
KOP – kontrolní orný pás
KS – krajská správa

KSČ	–	Komunistická strana Československa
KSSS	–	Komunistická strana Sovětského svazu
KT	–	koncentrační tábor
KV	–	krajské velitelství
MHKD	–	Mírové hnutí katolického duchovenstva
MNB	–	Ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	–	Ministerstvo národní obrany
MO	–	Ministerstvo obrany
MTH	–	materiál trvalé hodnoty
MV	–	Ministerstvo vnitra
MZV	–	Ministerstvo zahraničních věcí ČR
NDR	–	Německá demokratická republika
NPT	–	nápravný pracovní tábor
OPK	–	oddělení pasové kontroly
P.	–	páter
PLR	–	Polská lidová republika
POK	–	palebný objekt kulometný
PS	–	Pohraniční stráž
PSM	–	Państwowa Szkoła Morska (Polsko)
PTP	–	pomocné technické prapory
PVS	–	Pohraniční a Vnitřní stráž
PWSM	–	Państwowa Wyższa Szkoła Morska (Polsko)
PZPR	–	Polska zjednoczona partia robotnicza (Polská sjednocená dělnická strana)
RAF	–	Royal Air Force (Královské letectvo, Velká Británie)
rps	–	rota Pohraniční stráže
SB	–	Służba Bezpieczeństwa (Bezpečnostní služba, Polsko)
SDB	–	Salezián Dona Boska
SDECE	–	Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage (Služba zahraniční dokumentace a kontrašpionáže, Francie)
SH	–	státní hranice
SIS	–	Secret Intelligence Service (Tajná zpravodajská služba, Velká Británie)
SNB	–	Sbor národní bezpečnosti
SNP	–	Slovenské národní povstání
SOA	–	Státní oblastní archiv
SRN	–	Spolková republika Německo
SSSR	–	Svaz sovětských socialistických republik
StB (dobově též Stb)	–	Státní bezpečnost
SÚC	–	Státní úřad pro věci církevní

SÚC	–	Státní úřad pro věci církevní
TNP	–	tábor nucené práce
TS	–	tajný spolupracovník
ÚDV	–	Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR
ÚNP	–	Ústav národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej, Polsko)
ÚSTR	–	Ústav pro studium totalitních režimů
ÚV KSČ	–	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VKR	–	Vojenská kontrarozvědka
VO	–	velitelsví oddílu
VS	–	Vnitřní stráž
VÚA–VHA	–	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha
WSM	–	Wyższa Szkoła Morska (Polsko)
ŽTZ	–	ženijně technické zabezpečení

Summaries

STUDIES

Evžen Esteřák, an attorney in the service of the state

Tereza Poláčková

Eugen Esterak, an important member of the Czechoslovakian second resistance, was born in Olomouc on 25th May 1891. His father was a successful tradesman, so Esterak had the opportunity to gain a proper education. Esterak became a lawyer and he was a notable attorney after the First World War. During his studies, he met his first wife, Jana Esterakova Sipkova, the first woman teacher in the Olomouc high school. They had two children, Eugen and Jana. However, Esterak divorced Jana Esterakova Sipkova in the 1930s. Esterak also participated in the public affairs as a City councillor.

Esterak gained a fighting experience as a soldier in the First World War; however, he started his professional career in the Czechoslovakian army during the Second World War. He had to escape from Olomouc, as local Gestapo would arrest him soon. Therefore, Esterak went to Poland and he joined the Czechoslovakian army led by Ludvik Svoboda. After the outbreak of the war Esterak ended up in the Czechoslovak resistance in France. In 1940, he moved with the resistance to London in the United Kingdom. He became an office worker in the Ministry of National Defence in the Czechoslovakian exile government. During his stay in London, he met his second wife, Eunice Esterak.

After the war, Esterak came back to the liberated Czechoslovakia, stayed in the Ministry of the National Defence and he was promoted to a general. However, after the 1948, the political situation changed. As the Communist party of Czechoslovakia took the power, Esterak was forced to retire. Later, he was arrested, degraded, and sent to the Forced Labour Camp in Mirov. Esterak was held there for a year and a half. His wife Eunice was deported to Britain and was never allowed to come back to Czechoslovakia. Esterak was released in June 1951 and forced to live alone in horrible conditions. He suffered from several diseases due to the imprisonment and never fully recovered. Esterak died in 1958 at the age of 67 and he is buried at the Olomouc City Cemetery.

"We bow under the burden." The story of Štěpán Trochta, a bishop in Litomeřice, in the 1950s

Veronika Koubová

The study looks into ten years of life of Bishop of Litoměřice, Štepán Trochta. He is portrayed as a driving force behind the Salesians and a clergyman with a high moral profile, who "revived" the diocese in Litoměřice after World War II. The emerging communist regime saw him as an "acceptable negotiator" and at first it looked like he could be the one Catholic bishop ready to cooperate with communist politicians.

The first chapter called *Reduce the bishop's contacts!* is set in the 1950s. It reveals the bishop's underground activity that took place during his interment (1950–1952) and continued until his illegal activities were exposed.

The chapter *The servant of two masters* examines Bishop Trochta's subversive activity, the issue of secret faculties (authorization), links to the Vatican and his planned escape from Czechoslovakia. It also mentions the decision of a State Court by which Trochta was sentenced to 25 years in prison in summer 1954.

The chapter *Prisoner No. 2969* maps Trochta's imprisonment. It describes the hardships he had to endure in communist prisons (such as Valtice or Leopoldov), which only ended after the amnesty of the president of the republic in May 1960.

The last chapter *Agent Eagle* discusses the yet unknown fate of Catholic priest Augustin Korynta, who was deployed at Valdice as an agent of the State Security to spy on Štěpán Trochta. Trochta trusted him completely and probably never learned the truth about his friend.

The establishment of the 3rd Karlovy Vary Brigade of the Border Guard Service and its activity in 1952–1955

Tomáš Švestka

The paper focuses on the circumstances and method of establishment of the 3rd Karlovy Vary Brigade of the Border Guard Service, which guarded a part of the Czechoslovak state border with what was then the German Democratic Republic in 1952–1966.

First the Karlovy Vary Regiment of the Border Guard Service consisting of three battalions of 15 companies was established, which was then renamed in March 1951 as the 3rd Karlovy Vary Brigade of the Border Guard Service of the Ministry of National Defence. Compared to border brigades, which guarded the border with West Germany and Austria, a border regiment had fewer men. The establishment of the Karlovy Vary Regiment of the Border Guard Service at the Czech-Saxon section of the state

border in 1951 proved insufficient, and thus at the beginning of 1952, the Karlovy Vary regiment was transformed into a brigade, which meant more troops. In 1952–1954, an optimal way of systemizing the battalions and companies of the 3rd Karlovy Vary Brigade was sought, and this is also why the location of units often changed during these years. It was only in the last third of 1954 when the size of the brigade stabilized at 3 battalions of 19 companies. The section of the state border guarded by the brigade in 1954 was 173 km long and it consisted of the state border and the adjacent territory between the towns of Luby and Český Jiřetín. In this composition the brigade existed until 1963, when a new way of guarding the border was introduced.

The construction of military engineering technical structures at the border guarded by the Karlovy Vary Regiment and later brigade started immediately after the Karlovy Vary regiment was established in 1951. Parts of forests were cut, a control ploughed strip of land and a wire barricade was built. Also watchtowers, bunkers, pickets and other engineering structures were constructed to help the border guards control the border. The wire barricade had three walls with electrical current installed in the middle wall. The section along the wire barricade was mined. The wire barricade was completed in spring 1956. The whole section of the state border guarded by the 3rd Karlovy Vary Brigade of the Border Guard Service was completely closed.

Attached to the text is a map of the composition of the brigade in 1954, tables with the systemization of the battalions and companies and the number of troops in the studied period and the number of detained and not detained people on the section of the border guarded by the 3rd Karlovy Vary Brigade of the Border Guard Service.

The Příbram region and agents-walkers. Four stories of forgotten resistance members

▶ **Matouš Rusnák**

The study describes the life stories of four men – Jaroslav Doubrava, Jaroslav Holotina, Miloslav Kronus and Karel Ryjáček – who for different reasons fled to the West at the turn of the 1940s and 1950s to start a better life there. However, they all ended in refugee camps where conditions were not very good and where one of the possible ways to improve one's life was to get in touch with western intelligence agencies and start working as couriers. The study focuses on their reasons to leave Czechoslovakia and on the tasks they were given, who investigated their cases after they were detained and their life in prison.

Using the available archival materials (primarily stored at the Security Services Archive) and literature, the study offers an insight into the atmosphere in society at

that time, when thousands of people fled from the new political regime with some of them, for political or other reasons, joining the western intelligence agencies. It shows what tasks they had to fulfil and how they were prepared for their future missions. It also gives account of how they were eventually apprehended by the communist secret police and how the ruling regime dealt with them.

Codenames Pirate, Sailor, Turtle. Czechoslovak soldiers in Szczecin in the light of the archives of the Czechoslovak security services

Anna Szczepańska-Dudziak

After WWII, the Polish-Czechoslovak cooperation in the port of Szczecin-Swinoujscie rapidly developed and was boosted by the work of the Consulate General, the Cultural and Information Centre, the presence of Czechoslovak students at the Maritime College and Czech studies scholars at the Szczecin University. The Szczecin shipyard built ships commissioned by a Czechoslovak ship owner, Czechoslovak Ocean Shipping. From the mid-1960s onwards, Czechoslovak authorities did not pay much attention to Szczecin, but for many sailors and their families this was their place of work, meetings and returns from long overseas voyages. Due to the city being a port with many foreigners from behind the Iron Curtain living there, it was also a place of activity of the Czechoslovak security services and a network of agents and collaborators that had been built there. Employees of Czechoslovak Ocean Shipping, sailors and probably also students at the Maritime College were part of the network. The struggle against the "internal and external enemy" gained a new meaning there, because this was the place where the security services were interested in the foreign contacts of the Czechoslovak citizens and using the agency network they tried to prevent illegal travel of Czechoslovak citizens abroad and pursued sailors trading in foreign currencies and shortage goods. The State Security tried to expand the network of secret collaborators, agents and residents among the employees of Czechoslovak Ocean Shipping and sailors. However, they were not very successful and after 1968 the number of agents declined, while the existing collaborators were often passive and without initiative. In December 1988, the list of secret collaborators of the State Security in Czechoslovak Ocean Shipping included 12 individuals, of which the majority had never been contacted. It can be concluded that the efficiency of operations was not very high and the interest in collaborating with the State Security had been decreasing.

MATERIALS

Cases of defection abroad of the Border Guard Service members in the 1970s

Martin Pulec – Pavel Navrátil

The study explores defections of military personnel participating in guarding of the Czechoslovak border in the 1970s who in the majority of cases were members of the Border Guard Service. It follows from the article in the Journal of the Security Services Archive No. 19/2021, which had the same format and was dedicated to the 1980s. The text is in two parts. The first part includes the list of information about the persons, time and place of their defection; the second part contains a detailed description of three cases that illustrate the typical motivation, manner of desertion or other phenomena typical for the time period.

The first case maps the then unusual phenomenon of organized people smuggling in which former members of the Border Guard Service were involved. The studied period was affected by the Soviet occupation that happened not long before and the ongoing tightening of repressive measures by the communist regime, the consequence of which was a dramatically increased number of defections abroad in the early 1970s. Further, the authors look into the manners of prevention of this phenomenon which the regime perceived as hazardous, how the measures of the Military Counterintelligence evolved and how repressions were implemented against people who could not cope with life abroad and returned home.

REPORTS

Symposium Genealogy of the Broumov Region (Broumov 12.–14. April 2023)

Markéta Burešová

Open Doors Days at the Security Services Archive in Kanice (Kanice 8 June 2023)

Josef Vávra

Open Doors Days at the Security Services Archive in Prague (Prague 8 June 2023)

Xenie Penížková – Jaroslav Vaňous

Last two editions of the traditional Seminar on Czech-Slovak Relations in Liberec (2022 and 2023)
(Liberec 15.–17. August 2022 and 22.–24. August 2023)
Jaroslav Pažout

Tea at the Archive (Prague 17. November 2023)
Veronika Chromá

Evaluation of the Questionnaire on Researchers' Satisfaction
Veronika Chromá

Report on the Development and Deployment of the SODA System at the **Security Services Archive**
Petr Zeman

Resümee

STUDIE

Evžen Esteřák, Rechtsanwalt in den Diensten des Staates

▶ **Tereza Poláčková**

Evžen Esteřák, ein bedeutender Teilnehmer am zweiten tschechoslowakischen Widerstand, wurde am 25. Mai 1891 in Olomouc geboren. Dank der Tatsache, dass sein Vater ein erfolgreicher Geschäftsmann war, konnte er an der Juristischen Fakultät studieren und avancierte nach dem Ersten Weltkrieg zu einem erfolgreichen Rechtsanwalt. Bereits während des Studiums lernte er seine erste Ehefrau, Jana Esteřáková Šípková, die erste weibliche Lehrkraft am Olomoucer Gymnasium kennen. Das Paar hatte zwei Kinder, Evžen und Jana. In den 30er Jahren wurde die Ehe geschieden. Esteřák engagierte sich aktiv in der Olomoucer Kommunalpolitik.

Esteřák hatte schon während des Ersten Weltkrieges Kampferfahrung sammeln können, doch trat er erst im Zweiten Weltkrieg als Berufssoldat in die Armee ein. Da das Risiko einer Verhaftung durch die Gestapo drohte, floh er aus Olomouc und ging nach Polen, wo er in die tschechoslowakische Armee eintrat und unter dem Kommando von Ludvík Svoboda diente. Nach dem Ausbruch des Krieges schloss er sich dem tschechoslowakischen Widerstand in Frankreich an. 1940 ging er nach London und arbeitete in der tschechoslowakischen Exilregierung als Beamter im Ministerium für die nationale Verteidigung. In London begegnete er auch seiner zweiten Frau, Eunice Esteřáková.

Nach Kriegsende kehrte Esteřák in die befreite Tschechoslowakei zurück und wurde zum General befördert. Nach dem Jahr 1948 aber veränderte sich die politische Situation. Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei ergriff die Macht. In der Folge musste Esteřák gezwungenermaßen in den Ruhestand gehen. Später wurde er verhaftet, degradiert und landete schließlich im Arbeitslager Mirov, wo er eineinhalb Jahre verbrachte. Seine Frau Eunice wurde nach Großbritannien ausgewiesen und konnte anschließend nie wieder in die Tschechoslowakei zurückkehren. Esteřák kam im Juni 1951 wieder frei und lebte allein unter unsäglichen Bedingungen. Als Folge seiner Haftzeit litt er an mehreren Krankheiten. Evžen Esteřák starb 1958 im Alter von 67 und wurde in der Familiengruft in Olomouc bestattet.

„Ich beuge mich unter der Last." Das Schicksal des Leitmeritzer Bischofs Štěpán Trochta in den 50er Jahren

Veronika Koubová

Die Studie behandelt eine zehnjährige Lebensetappe des Leitmeritzer Bischofs Štěpán Trochta. Er wird kurz vorgestellt als der Initiator der Aktivitäten der Salesianer und als Geistlicher mit hohem Kredit, der die Leitmeritzer Diözese nach dem Zweiten Weltkrieg mit viel Geschick wieder zu neuem Leben erwachen lässt. In den Augen der kommunistischen Herrschaft wird er zu einem „annehmbaren Unterhändler", und anfangs hat es tatsächlich den Anschein, als sei von den katholischen Bischöfen gerade er es, der mit den kommunistischen Politikern zusammenarbeiten würde.

Das erste Kapitel *Begrenzen Sie den Kontakt zum Bischof ein!* versetzt den Leser in die Zeit der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts. Es enthüllt die regimefreundlichen Handlungen des Bischofs, die in die Zeit der Internierung (1950–1952) entfallen und bis zur Aufdeckung seiner illegalen Tätigkeit währten.

Das Kapitel *Diener zweier Herren* beleuchtet die staatsfeindliche Tätigkeit Bischof Trochtas, die Problematik der geheimen Fakultäten (Bevollmächtigungen), die Verbindung zum Vatikan und die geplante Flucht aus der Tschechoslowakei. Es erwähnt zudem das Urteil des Staatsgerichts, durch das Trochta 1954 zu einer 20-jährigen Freiheitsstrafe verurteilt wurde.

Das Kapitel *Häftling Nr. 2969* zeichnet Trochtas Strafvollzug nach. Es beschreibt seinen Leidensweg in den kommunistischen Gefängnissen (z.B. in Valdice und Leopoldov), der erst im Mai 1960, als Trochta durch den Präsidenten der Republik amnestiert wurde, ein Ende fand.

Das letzte Kapitel *Agent Orel* widmet sich dem bislang unbeachteten Schicksal des katholischen Priesters Augustin Korynta, der in Valdice als Agent der Staatssicherheit auf Štěpán Trochta angesetzt worden war. Trochta hatte volles Vertrauen zu ihm. Von der die dunklen Seite seines Freundes aber hat er wahrscheinlich nie erfahren.

Die Einrichtung der 3. Karlsbader Brigade der Grenzwache und deren Tätigkeit in den Jahren 1952–1955

Tomáš Švestka

Der Beitrag beschäftigt sich mit den Umständen und der Art und Weise der Einrichtung der 3. Karlsbader Brigade, die in den Jahren 1952–1966 einen Teil der tschechoslowakischen Staatsgrenze zur damaligen DDR bewachte.

Zur Bewachung der sächsisch-tschechischen Grenze war ursprünglich die Karlsbader Grenztruppe eingerichtet worden, die aus drei Bataillonen mit jeweils fünfzehn Kompanien bestand und im März 1951 in 3. Karlsbader Grenztruppe des Ministeriums für nationale Sicherheit umbenannt worden war. Die Grenztruppe war im Vergleich zu den Grenzbrigaden, die die Grenze zu Westdeutschland und Österreich bewachten, zahlenmäßig schwächer besetzt. Der Personalstand der Karlsbader Grenztruppe am sächsisch-tschechischen Abschnitt der Staatsgrenze erwies sich im Laufe des Jahres 1951 als unzureichend, weshalb sie zu Beginn des Jahres 1952 zu einer Brigade erhoben wurde, wodurch sich auch die Anzahl der Grenzwächter erhöhte. In den Jahren 1952-1954 wurde nach einer optimalen Systematisierungsweise bezüglich der Bataillone und der 3. Karlsbader Brigade gesucht. Daher kam es in diesen Jahren zu häufigen Veränderungen hinsichtlich der Dislokation der Einheiten. Erst im letzten Drittel des Jahres 1954 pendelte sich der Stand der Brigade auf drei aus insgesamt 19 Bataillonen bestehende Kompanien ein. Der Abschnitt der Staatsgrenze, der von einer Brigade gemäß dem Aufbau aus dem Jahr 1954 bewacht wurde, war 173 km und führte entlang der Staatsgrenze und des anliegenden Gebiets zwischen der Stadt Luby und der Gemeinde Český Jiřetín. In der Zusammensetzung gemäß dem Jahr 154 wirkte die Brigade bis 1963, als eine neue Art und Weise der Grenzbewachung eingeführt wurde.

Mit der Umsetzung von Pioniermaßnahmen an dem von der Karlsbader Grenztruppe und später von der Brigade bewachten Grenzschabschnitt wurde sogleich nach Einsetzung der Karlsbader Grenztruppe im Januar 1951 begonnen. Es wurden Schneisen in den Wald geschlagen, Kontroll-Ackerstreifen eingerichtet und Stacheldrahtzäune aufgebaut. Darüber hinaus wurden Beobachtungstürme, Bunker, hölzerne Grenzbefestigungen und sonstige Pioniermaßnahmen errichtet, die den Grenzwachen das Bewachen der Grenze erleichtern sollten. Die Stacheldrahtzäune waren dreiwandig konzipiert. In die innere Wand wurde elektrischer Strom geleitet. Der Abschnitt entlang des Stacheldrahtzauns war vermint. Im Frühjahr 1956 wurde der Stacheldrahtzaun fertiggestellt. Damit konnte die von der 3. Karlsbader Grenzbrigade bewachte Staatsgrenze im gesamten Abschnitt abgeschlossen werden.

Der Text wird ergänzt um eine Karte bezüglich der Zusammensetzung der Brigade im Jahr 1954, um übersichtliche Tabellen zur Systematisierung der Bataillone und Kompanien sowie um Aufstellungen bezüglich des Mannschaftsbestands im beobachteten Zeitraum und bezüglich der Anzahl der gefassten und nichtgefassten Personen in dem von der 3. Karlsbader Grenzbrigade bewachten Abschnitt.

Die Region Příbram und die Kuriere. Vier Geschichten vergessener Widerstandskämpfer

Matouš Rusnák

Die Studie beschreibt die Schicksale von vier Männern, konkret die von Jaroslav Doubrava, Jaroslav Holotina, Miloslav Kronus und Karel Ryjáček, die Ende der 40er bzw. Anfang der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts aus jeweils verschiedenen Gründen in den Westen gingen, um dort ein besseres Leben zu beginnen. Alle aber endeten in Flüchtlingslagern, wo schlechte Lebensbedingungen herrschten. Eine der Möglichkeiten, ihre Situation zu verbessern, bestand darin, mit den ausländischen Geheimdiensten in Verbindung zu treten und als Kuriere für sie zu arbeiten. Die Studien richtet ihr Hauptaugenmerk auf die Ursachen ihrer Flucht in den Westen, sowie darauf, mit welchen Aufgaben sie betraut wurden, wer ihre Fälle nach der Festnahme untersuchte und wie sie während des Strafvollzugs ihr Leben fristeten.

Unter Verwendung der zur Verfügung stehenden Archivmaterialien (die vor allem aus dem Archiv der Staatssicherheit stammen) und der Literatur bietet die Studie eine gewisse Einsicht in die damalige gesellschaftliche Atmosphäre, als Tausende von Menschen vor dem neuerrichteten Regime ins Ausland flüchteten, und einige von ihnen dort – sei es aus politischen oder aus anderen Gründen – begannen, für die westliche Aufklärung zu arbeiten. Sie zeigt auf, welche Leistungen sie zu erbringen hatten und wie sie auf ihre künftigen Aufgaben vorbereitet wurden. Des Weiteren wird beschrieben, wie sie am Ende in die Hände der kommunistischen Sicherheitskräfte fielen und wie das amtierende Regime anschließend mit ihnen verfuhr.

Die Decknamen Pirat, Matrose, Schildkröte. Tschechoslowakische Seeleute in Stettin im Lichte der Archive der tschechoslowakischen Staatssicherheit

Anna Szczepańska-Dudziak

Nach dem Zweiten Weltkrieg nahm die polnisch-tschechoslowakische Zusammenarbeit im Hafen von Stettin-Swinemünde mit großem Tempo Fahrt auf, verstärkt wurde sie noch durch die Aktivitäten des Generalkonsulats, des Kultur- und Informationszentrums, durch die Anwesenheit tschechoslowakischer Studenten an der Maritimen Hochschule und der Bohemisten an der Stettiner Universität. Die Stettiner Schiffswerft baute Schiffe im Auftrag des tschechoslowakischen Frachtspediteurs der Tschechoslowakischen Seeschifffahrt. Ab Mitte der 60er Jahre des 20. Jahrhunderts hatten die tschechoslowakischen Behörden Stettin keine große Aufmerksamkeit geschenkt, doch für viele tschechoslowakische

Seeleute und deren Familien war die Stadt der Ort, wo sie arbeiteten, einander trafen und wohin sie von langen Seereisen zurückkehrten. Angesichts des Hafencharakters der Stadt und angesichts der vielen Ausländer, die hier hinter dem Eisernen Vorhang anzutreffen waren, war dies ein Ort, an dem auch die tschechoslowakischen Sicherheitsbehörden sowie hier errichtete Netzwerke von Agenten und Mitarbeitern tätig waren. Zu diesen gehörten auch Angehörige der Tschechoslowakischen Seeschifffahrt, Seeleute und wahrscheinlich auch Studenten der Maritimen Hochschule. Der Kampf gegen den „inneren und äußeren Feind" erhielt in Stettin eine neue Bedeutung, denn gerade hier interessierte sich die Staatssicherheit für die Kontakte tschechoslowakischer Bürger mit dem Ausland. Mit Hilfe eines Agentennetzwerks versuchte sie, illegale Reisen von Bürgern ins Ausland zu verhindern, zudem verfolgte sie Seeleute, die mit westlichen Währungen und Defizitware handelten. Die Staatssicherheit arbeitete daran, das Netzwerk aus geheimen Mitarbeitern, Agenten und Residenten auch um Mitarbeiter der Tschechoslowakischen Seeschifffahrt und um Seeleute zu erweitern. Sehr erfolgreich war man diesbezüglich jedoch nicht, nach dem Jahr 1968 ging die Anzahl der Agenten zurück, und die, die in eine Zusammenarbeit eingewilligt hatten, blieben häufig passiv und trugen nichts Neues bei. Im Dezember 1988 wies das Verzeichnis der geheimen Mitarbeiter der Staatssicherheit in der Tschechoslowakischen Seeschifffahrt zwölf Personen auf, doch die meisten von ihnen wurden nie kontaktiert, sodass die Wirkung der jeweiligen Operationen nicht besonders hoch war und das Interesse an einer Zusammenarbeit mit der Staatssicherheit nachließ.

MATERIALIEN

Fälle von Desertation von Grenzwachen ins Ausland in den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts

Martin Pulec – Pavel Navrátil

Die Studie befasst sich mit dem Problem der Desertation von militärischen Personen, die zum Schutz der tschechoslowakischen Grenze in den 70er Jahren eingesetzt worden waren, wobei es sich in der großen Mehrheit um Angehörige der Grenzwache handelte. Sie knüpft an an einen Artikel aus dem Sammelband des Archivs der Staatssicherheit 19/2021, der sich im gleichen Format den 80er Jahren gewidmet hatte. Der Text ist in zwei Teile unterteilt. Der erste Teil beinhaltet eine Zusammenstellung von Informationen über Personen, Zeiten und Orte sowie über die Umstände konkreter Desertationen. Im zweiten Teil findet man die Beschreibung dreier Fälle, die die typischen Motivationsgründe, die Art und Weise

der Desertationen oder sonstige Phänomene, die für jene Zeit charakteristisch sind, illustrieren.

Der erste Fall zeichnet das in jener Zeit vereinzelt auftretende Phänomen der Schleusung nach, an dem sich auch ehemalige Grenzsoldaten beteiligt hatten. Der untersuchte Zeitraum war beeinflusst durch die kurz zuvor stattgefundene sowjetische Okkupation und die daraufhin durchgesetzten repressiven Maßnahmen des kommunistischen Regimes, was die Häufigkeit der Desertationen ins Ausland in den ersten Jahren der Dekade erheblich verstärkte. Darüber hinaus befassen sich die Autoren auch mit den Versuchen des Regimes, dieses aus seiner Sicht riskante Phänomen schon im Keim zu ersticken, und legen dar, in welcher Weise gegen jene, die sich mit dem Leben in einem fremden Land nicht arrangieren konnten und lieber wieder zurückkehrten, Repressalien verhängt wurden.

BERICHTE

Symposium Stammbaum der Region Broumovska (Broumov 12. bis 14. April 2023)
Markéta Burešová

Tag der offenen Tür in ABS in Kanice (Kanice 8. Juni 2023)
Josef Vávra

Tag der offenen Tür in ABS in Prag (Prag 8. Juni 2023)
Xenie Penížková – Jaroslav Vaňous

Die beiden letzten Jahrgänge des traditionellen Liberecer tschechisch-slowakischen Seminars (2022 und 2023) (Liberec 15.–17. August 2022 und 22.–24. August 2023)
Jaroslav Pažout

Auf einen Tee ins Archiv (Prag 17. November 2023)
Veronika Chromá

Auswertung des Fragebogens zur forschungsspezifischen Zufriedenheit
Veronika Chromá

Bericht über Entwicklung und Einsatz des Systems SODA im Archiv der Staatssicherheit
Petr Zeman

Autoři

Mgr. Markéta Burešová
historička a archivářka
studentka doktorského studia
na Filozofické fakultě Univerzity
Hradec Králové
marketa.buresova@uhk.cz

Mgr. Jakub Hlídek
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
jakub.hlidek@abscr.cz

Mgr. et Mgr. Veronika Chromá
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
veronika.chroma@abscr.cz

Mgr. Veronika Koubová
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
veronika.koubova@abscr.cz

Mgr. Jiří Lehnert
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
jiri.lehnert@abscr.cz

Mgr. Pavel Navrátil
archivář a historik

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, PhD.
historik
Technická univerzita Liberec
jaroslav.pazout@tul.cz

Mgr. Xenie Penížková
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
xenie.penizkova@abscr.cz

Mgr. et Mgr. Tereza Poláčková
historička a právnička
Vyšší policejní škola a Střední
policejní škola Ministerstva vnitra
v Praze
polackovat@skolamv.cz

Mgr. Martin Pulec
historik
Úřad dokumentace a vyšetřování
zločinů komunismu PČR
(www.mvcr.cz)
m.pulec@centrum.cz

Mgr. Matouš Rusnák
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
matous.rusnak@abscr.cz

Mgr. Michaela Skořepová
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
michaela.skorepova@abscr.cz

**dr. hab. Anna Szczepańska-Dudziak,
prof. US**
historička
Historický ústav, Štětínská univerzita
anna.szczepanska-dudziak@usz.edu.pl

Mgr. Tomáš Švestka
historik
doktorand na katedře historie FF
UJEP Ústí nad Labem
svestka.t@centrum.cz

Mgr. Ing. Pavel Vaněk, Ph.D.
archivář a historik
Archiv bezpečnostních složek
Kanice u Brna
(www.abscr.cz)
pavel.vanek@abscr.cz

Mgr. Jaroslav Vaňous
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
jaroslav.vanous@abscr.cz

Mgr. Josef Vávra
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
josef.vavra@abscr.cz

Mgr. Petr Zeman
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz) /
Národní archiv (nacr.cz)
petr.zeman@nacr.cz

Pracoviště Archivu bezpečnostních složek

Adresa pro podávání elektronických žádostí je info@abscr.cz, k dispozici jsou také e-mailové adresy obou badatelen uvedené níže.
Mnohé archiválie můžete studovat i z domova prostřednictvím elektronické badatelny na adrese www.ebadatelna.cz.

Pracoviště Praha, Na Struze, depozitáře a badatelna (e-mail badatelna.struha@abscr.cz)

Pracoviště Praha, Branické náměstí, depozitáře

Pracoviště Kanice u Brna, depozitáře a badatelna (e-mail badatelna.kanice@abscr.cz)

SBORNÍK
ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK
21/2023

Vydal Archiv bezpečnostních složek,
Siwiecova 2, 130 00 Praha,
v roce 2023

Odpovědný redaktor: Jan Táborský
Obálka: Jaroslav Ježek
Foto na obálce: výřez z fotografie z rekonstrukce
útěku přes hranice (ABS, viz s. 223)
Grafická úprava a sazba: Luboš Vyskočil – KORŠACH
Tisk: PBtisk a. s.

1. vydání
Náklad 400 výtisků

www.abscr.cz
ISSN 2336-1387